

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

UKRAINIAN PROFESSIONAL EDUCATION

Scientific journal

Issue 7

Founded in July, 2016

Issued twice a year

Poltava
2020

Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

УКРАЇНСЬКА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Науковий журнал

Випуск 7

Засновано в липні 2016 року

Виходить двічі на рік

Полтава
2020

FOUNDER

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
(Ministry of Education and Science of Ukraine)

EDITORIAL BOARD

Editor in Chief – Kravchenko Liubov Mykolaivna, Dr. of Ped. Sciences, professor; Poltava V.G.Korolenko National Pedagogical University (Poltava)

Deputy Editor-in- Chief Muszkieta Radoslaw, doctor habilitated, professor; Nicolaus Copernicus University in Toruń
(Torun, Poland)

Members of the editorial board:

Tsirigotis Kostjantinos, doctor habilitated, professor; Jan Kokhanowski University in Kielce, (Kielce, Poland)

Zolotukhina Svitlana Trokhymivna, Dr. of Ped Sciences, professor; Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda (Kharkiv)

Shevchuk Serhiy Mykolayovych, Dr. of Geographical Sciences, professor; Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava)

Hrytsai Natalia Bohdanivna, Dr. Ped Sciences, professor; Rivne State University for the Humanities (Rivne)

Yaprynets Tetyana Serhiivna, can-t. of Ped. Sciences, associate professor; Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava)

Vishnikina Liubov Petrovna, Dr. of Ped Sciences, professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava)

Onipko Valentyna Volodymyrivna, Dr. of Ped Sciences, professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava)

Sushchenko Andriy Vitilyovych, Dr. Ped Sciences, professor; Classical private university, (Zaporizhzhya)

Sulaeva Natalia Viktorivna, Dr. of Ped Sciences, professor; Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava)

Ilchenko Olena Yuriyivna, Dr. of Ped Sciences, professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava)

Khomenko Pavlo Vitaliyovych, Dr. Ped Sciences, professor; Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava)

Kornosenko Oksana Konstantinovna, Dr. Ped Sciences, professor; Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava)

Zoriy Yaroslav Bogdanovich, Dr. Ped Sciences, associate professor; Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi)

Danysko Oksana Volodymyrivna, kan-t. ped. Sciences, teacher; Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava)

Ukrainian professional education = Українська професійна освіта : Scientific journal / Poltava V.G. Korolenko Nat. Ped. University. – Poltava, 2020. – Iss. 7. – 164 p.

It is published according to the decision of the academic council of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (protocol No.3 of 20.09. 2020)

EDITORIAL OF THE JOURNAL

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
36003, Poltava city, st. Ostrogradsky, 2, e-mail: ukr.prof.edu@gmail.com

Editor in Chief: Kravchenko L.M.

Certificate of state registration KV № 22247-12147P dated 07/08/2016

© Colleague of Authors, 2020

© Poltava V.G. Korolenko NPU, 2020

ЗАСНОВНИК

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
(Міністерство освіти і науки України)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор – *Кравченко Любов Миколаївна*, д-р пед. наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Заступник головного редактора – *Мушкетєра Радослав*, д-р хабілітований, професор; Університет Миколи Коперника в Торуні (м. Торунь, Польща)

Члени редакційної колегії:

Циригоміс Костянтинос, д-р хабілітований, професор; Університет імені Яна Кохановського в Кельцах (м. Кельце, Польща)

Золотухіна Світлана Трохимівна, д-р. пед. наук, професор; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (м. Харків)

Шевчук Сергій Миколайович, д-р географічних наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Грицай Наталія Богданівна, д-р пед. наук, професор; Рівненський державний гуманітарний університет (м. Рівне)

Япринець Тетяна Сергіївна, канд. пед. наук, доцент; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Вишнікіна Любов Петрівна, д-р пед. наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Онїко Валентина Володимирівна, д-р пед. наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Сущенко Андрій Віталійович, д-р пед. наук, професор; Класичний приватний університет, (м. Запоріжжя)

Сулаєва Наталія Вікторівна, д-р пед. наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Ільченко Олена Юрївна д-р. пед. наук, професор, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Хоменко Павло Віталійович, д-р пед. наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Корносенко Оксана Костянтинівна, д-р пед. наук, професор; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Зорій Ярослав Богданович, д-р пед. наук, доцент; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, (м. Чернівці)

Даниско Оксана Володимирівна, канд. пед. наук, викладач; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2020. – Вип. 7. – 164 с.

Друкується за рішенням ученої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (протокол № 3 від 20.09.2020 р.)

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
36003, м. Полтава, вул. Остроградського, 2, e-mail: ukr.prof.edu@gmail.com
Електронну версію журналу розміщено на сайті <http://pnpu.edu.ua/ua/ukrprofosvita.php>
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 22247-12147Р від 08.07.2016 р.

CONTENT

EDITOR IN CHIEF COLUMN

<i>Liubov Kravchenko</i> <i>Tamara Zhaliy</i>	To the academic integrity issue in the vocational education researchers' scientific activity.....	9
--	---	---

PROBLEMS, ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS OF THE NATIONAL AND FOREIGN PROFESSIONAL EDUCATION

<i>Renata Vinnichuk</i> <i>Liubov Kravchenko</i> <i>Valentina Onipko</i> <i>Tatiana Plachinda</i> <i>Andriy Bukhun</i>	Formation of value orientations of masters of the humanities in the process of professional training.....	14
<i>Natalia Hrytsai</i>	Preparing future teachers for the use of project technology in teaching science.....	28
<i>Natalia Sholoiko</i>	Organizational and managerial conditions of activity of specialists of the domestic pharmaceutical industry in the 20-60s of the XX century	37
<i>Lesya Lebedik</i>	Pedagogical management of the system of training future specialists in social work	50
<i>Oleksandr Veritov</i>	Experience of methodical support of formation of entrepreneurial culture of bachelors of physical culture and sports..... ...	57
<i>Valentyna Onipko</i> <i>Oleh Sherstiuk</i>	Preparation of future teachers of natural sciences for research activities..... ..	67
<i>Victor Strelnikov</i>	Preparing future social workers for facilitation interaction with people of different ages and social status.....	74
<i>Oleksandr Khyzhniak</i>	Boxing coach-to-be professional training at higher educational institutions.....	81
<i>Ruslan Zhaliy</i>	Application of health-saving innovative technologies in the educational process of training future specialists in computer engineering.....	88

<i>Igor Savenko</i> <i>Natalia Svyridyuk</i>	Ethnodesign training of future teachers of technologies in the process of making a knot doll of Poltava region	97
<i>Zoya Khomenko</i>	Preparing future psychologists to prevent cyberbullying in online communication of adolescents	105
<i>Ivan Bukhun</i> <i>Liubov Kravchenko</i>	Technological competence of higher education students as a problem of pedagogical science and practice	115
<i>Olena Bindas</i>	Media educational technologies as a pedagogical condition for the formation of media literacy of future foreign language teachers	123
<i>Larysa Hritsenko</i> <i>Larysa Lisenko</i>	Monitoring of general secondary education quality: Diagnostic and competency scientific position.....	130
<i>Tetiana Borisova</i>	Design and ergonomic aspects of the formation of the educational space of the new ukrainian school.....	139

EVENTS. NEWS

<i>Juliia Vasiuk</i>	On the defense of P. Artyushenko's dissertation «Development of scientific and pedagogical schools on labor training in Ukraine (late 70s of the XX century – beginning of the XXI century)»	147
<i>Andriy Khlopov</i>	All-Ukrainian scientific-practical conference dedicated to the World Civil Defense Day and the World Day for Safety and Health at Work «Safety of life and human activity: theory and practice».....	154

ЗМІСТ

КОЛОНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

<i>Любов Кравченко</i> <i>Тамара Жалій</i>	До проблеми академічної доброчесності в науковій діяльності дослідників професійної освіти	9
---	---	---

ПРОБЛЕМИ, НАДБАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

<i>Рената Винничук</i> <i>Любов Кравченко</i> <i>Валентина Оніпко</i> <i>Тетяна Плачинда</i> <i>Андрій Бухун</i>	Формування ціннісних орієнтацій магістрів гуманітарної галузі в процесі фахової підготовки.....	14
<i>Наталія Грицай</i>	Підготовка майбутніх учителів до використання проєктної технології у навчанні учнів природничих наук..... ..	28
<i>Наталія Шолойко</i>	Організаційно-управлінські умови діяльності фахівців вітчизняної фармацевтичної галузі у 20-60-х роках ХХ століття..... ...	37
<i>Леся Лебедик</i>	Педагогічний менеджмент системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи.....	50
<i>Олександр Верітов</i>	Досвід методичного супроводу формування підприємницької культури бакалаврів фізичної культури і спорту..... ...	57
<i>Valentyna Onipko</i> <i>Oleh Sherstiuk</i>	Preparation of future teachers of natural sciences for research activities..... ..	67
<i>Віктор Стрельніков</i>	Підготовка майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу	74
<i>Oleksandr Khyzhniak</i>	Boxing coach-to-be professional training at higher educational institutions.....	81

<i>Руслан Жалій</i>	Застосування здоров'язберезувальних інноваційних технологій в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців з комп'ютерної інженерії.....	88
<i>Ігор Савенко</i> <i>Наталія Свиридюк</i>	Етнодизайнерська підготовка майбутніх учителів технологій у процесі виготовлення вузлової ляльки Полтавщини.....	97
<i>Зоя Хоменко</i>	Підготовка майбутніх психологів до запобігання кібербуліну в мережевому спілкуванні підлітків.....	105
<i>Іван Бухун</i> <i>Любов Кравченко</i>	Технологічна компетентність здобувачів вищої освіти як проблема педагогічної науки і практики.....	115
<i>Олена Биндас</i>	Медіаосвітні технології як педагогічна умова формування медіаграмотності майбутніх учителів іноземної мови.....	123
<i>Larysa Hritsenko</i> <i>Larysa Lysenko</i>	Monitoring of general secondary education quality: Diagnostic and competency scientific position.....	130
<i>Тетяна Борисова</i>	Дизайн-ергономічні аспекти формування освітнього простору Нової української школи.....	139

ПОДІЇ. НОВИНИ

<i>Юлія Васюк</i>	Про захист дисертаційної роботи П. Артюшенка «Розвиток науково-педагогічних шкіл з трудового навчання в Україні (кінець 70-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.)».....	147
<i>Андрій Хлопов</i>	Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена Всесвітньому Дню цивільної оборони та Всесвітньому Дню охорони праці «Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика».....	154

КОЛОНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

**ДО ПРОБЛЕМИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ДОСЛІДНИКІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ**

EDITOR-IN-CHIEF COLUMN

**TO THE ACADEMIC INTEGRITY ISSUE IN THE VOCATIONAL EDUCATION
RESEARCHERS' SCIENTIFIC ACTIVITY**

Етичні принципи організації та наукового забезпечення процесу вищої освіти сьогодні набули свого закріплення у нормативно-правових актах, що свідчить про посилену увагу до необхідності встановлення своєрідних «правил гри» – основоположних і для викладачів та вчених, і для здобувачів освіти, майбутніх фахівців, що свідчить про взаємну відповідальність за якість набутої компетентності. Тому необхідність забезпечення академічної доброчесності учасників освітнього процесу професійної підготовки розуміють усі його суб'єкти, однак для успішної реалізації такої мети варто розробити ґрунтовну систему, враховуючи різні чинники, які впливають на цей напрям діяльності закладів вищої освіти.

Відповідно до норм ст. 42 Закону України «Про освіту» передбачено, що «академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень». Нормою вищої юридичної сили встановлено, що дотриманням академічної доброчесності є: «посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; контроль за дотриманням

Ethical principles of the higher education process organization and scientific support are now enshrined in regulations. It indicates increased attention to the need to establish a kind of 'rules of the game,' which would become fundamental for lecturers, scientists, students, future professionals, indicating mutual responsibility for the acquired competence quality. Therefore, the need to ensure the academic integrity of the educational process participants is understood by all its subjects, but for the successful implementation of this goal, it is necessary to develop a detailed system, taking into account various factors influencing this direction of higher education institutions activity.

In accordance with the provisions of Article 42 of the Law of Ukraine 'On Education', it is stated that 'academic integrity is a set of ethical principles and statutory rules that should guide educational process participants in the process of training, teaching and conducting scientific (creative) activities to ensure confidence in learning outcomes and/or scientific (creative) achievements.' It is stated by the norm of higher legal force that compliance with academic integrity is 'references to information sources in the case of using ideas, developments, statements, information; compliance with the legislation on copyright and related rights; providing reliable information about research methods and results, sources of information used and own pedagogical (scientific-pedagogical, creative) activity; control over the compliance with academic integrity by students; objective assessment of learning

академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання» (Закон України «Про освіту», 2017).

У структурі вказаної статті Закону України «Про освіту» й у змінах, включених до Закону України «Про вищу освіту», є такі структурні елементи, як дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти, порушення академічної доброчесності, підстави при-тягнення до академічної відповідальності. Ці норми мають бути відображені в локальних правових актах – кодексах, положеннях; для прикладу – в «Кодексі академічної доброчесності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка», у якому деталізовано висвітлені питання видів порушення академічної доброчесності та конкретних санкцій, що можуть бути застосовані до її порушників. Видами таких порушень і для викладачів, і для здобувачів вищої освіти визначено:

- відсутність посилання на джерела інформації у разі використання чужих ідей, розробок, тверджень, відомостей;

- академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;

- самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;

- фабрикація – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;

- фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, які стосуються освітнього процесу або наукових досліджень;

- списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для

outcomes (Law of Ukraine ‘On Education,’ 2017).

In the structure of this article of the Law of Ukraine ‘On Education’ and the amendments to the Law of Ukraine ‘On Higher Education,’ there are such structural elements as compliance with academic integrity by students, violation of academic integrity, grounds for bringing to academic responsibility. These norms should be reflected in local legal acts, namely codes, regulations. One of the examples is the ‘Code of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University Academic Integrity,’ which details the types of academic integrity violations and specific sanctions that may be applied to its violators. Types of such violations for both lecturers and students of higher education institutions are the following:

- lack of reference to information sources in the case of using other people’s ideas, developments, statements, information;

- academic plagiarism – publication (partially or completely) of scientific (creative) results obtained by other persons as the results of own research (creativity) and/or reproduction of published texts (published works of art) by other authors without authorship indication;

- self-plagiarism – publication (in part or in full) of their own previously published scientific results as new scientific results;

- fabrication – the fabrication of data or facts used in the educational process or research;

- falsification – a deliberate change or modification of existing data relating to the educational process or research;

- cheating – performing written work with the involvement of external sources of information, in addition to those permitted for use, in particular, when evaluating learning outcomes;

- deception – providing knowingly false information about their own educational (scientific, creative) activities or organization of the educational process; forms of deception are, in particular, academic plagiarism, self-plagiarism, fabrication, falsification, and cheating;

використання, зокрема, під час оцінювання результатів навчання;

– обман – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;

– хабарництво – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання непропорційної переваги в освітньому процесі;

– необ'єктивне оцінювання – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти (Кодекс академічної доброчесності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, 2017).

Для закладу вищої освіти обов'язковою є наявність системи дотримання академічної доброчесності, яка передбачає те, що майбутні фахівці вищої кваліфікації мають бути ознайомлені зі змістом актів вищої юридичної сили тому складниками такої системи можуть бути: законодавча база, документи структурних підрозділів, які впроваджують систему забезпечення академічної доброчесності, інструменти впровадження й контролю за дотриманням академічної доброчесності учасниками освітнього процесу. До інструментів такого впровадження потрібно віднести: загальну та правову культуру академічної доброчесності; правопросвітницьку, правовиховну діяльність із популяризації правил академічної доброчесності; інформаційно-роз'яснювальну роботу (індивідуальне та колективне консультування). До засобів контролю належать: застосування програм для встановлення унікальності текстів та виявлення ймовірних фактів порушення академічної доброчесності (в ПНПУ – це Unicheck), застосування санкцій у випадках порушення академічної доброчесності, підписання декларацій щодо дотримання принципів академічної доброчесності тощо. Для реалізації зазначеної мети –

– bribery – the provision (receipt) by the educational process participant or a proposal to provide (receive) funds, property, services, benefits, or any other benefits of a tangible or intangible nature in order to obtain an illegal advantage in the educational process;

– biased assessment – deliberate overestimation or underestimation of the students' learning outcomes (Code of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University Academic Integrity, 2017).

A higher education institution must have a system of academic integrity, which stipulates that future highly qualified specialists must be acquainted with the content of acts of higher legal force. Therefore, the components of such a system can be the following: the legal framework, structural units documents that implement the system of academic integrity, tools for implementation, and control over the observance of academic integrity by participants in the educational process. The tools of such implementation should include general and legal culture of academic integrity, legal education, legal education activities to promote the rules of academic integrity, and informational and explanatory work (individual and collective counseling). The means of control include the application of programs to establish the uniqueness of texts and identify probable academic integrity violations (in PNU – Unicheck), application of sanctions in cases of academic integrity violation, signing declarations of compliance with the principles of academic integrity, etc. To achieve this goal of compliance with academic integrity, it is necessary to establish an appropriate system, consistent with the provisions of the Recommendations of the National Agency of Higher Education Quality Assurance for higher educational institutions dated 29.10.2019 for the development and implementation of academic integrity university system. The implementation of

дотримання академічної доброчесності – варто закріпити відповідну систему, узгоджену зі сформульованими в Рекомендаціях НАЗЯВО від 29.10.2019 р. для ЗВО положеннями щодо розробки й упровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності. Упровадження згаданого Кодексу, наприклад, здійснюється через:

- визнання його принципів усією університетською спільнотою та їхнє неухильне виконання;

- пропаганду, поширення та підкріплення задекларованих принципів власним прикладом кожного члена колективу;

- визнання персональної відповідальності керівника, співробітника та представника студентського самоврядування за порушення норм Кодексу (у тому числі і з боку сторонніх відвідувачів) у приміщеннях, за які вони несуть відповідальність чи під час заходів, які проводяться;

- активну й ініціативну участь учасників освітнього процесу на рівні можливостей та компетенцій у вирішенні завдань, які стоять перед Університетом;

- підтримку й тиражування позитивних прикладів та активне використання можливостей наочної агітації в корпусах, гуртожитках та приміщеннях підрозділів (стенди, які ілюструють успіхи підрозділу, окремих викладачів, співробітників та здобувачів; публікації в університетській газеті; розміщення інформаційних матеріалів на веб-сайті університету тощо).

Отже, для високого рівня стану забезпеченості академічної доброчесності, в кожному закладі вищої освіти, який здійснює підготовку фахівців вищої кваліфікації, потрібно мати обґрунтовану, логічну, доцільну, адаптовану до конкретних умов систему дотримання академічної доброчесності, відповідний механізм її впровадження й контролю, доповнений заходами правоосвітньої та правовиховної роботи. Пропонуємо обговорення таких систем та практичних аспектів реалізації вимог дотримання академічної доброчесності дослідників

the Code, for example, is carried out through:

- recognition of its principles by the entire university community and their strict implementation;

- propaganda, dissemination, and support of the declared principles by own example of each member of the community;

- recognition of personal responsibility by a head, employees, and a representative of student government for the Code violation (including by outside visitors) in the premises for which they are responsible or during the events;

- active and proactive participation of participants in the educational process at the level of opportunities and competencies in solving the tasks facing the University;

- support and replication of positive examples and active use of opportunities for visual agitation in buildings, dormitories, and the department's premises (the stands illustrating the success of the department, the lecturers, staff, and applicants; publications in the university newspaper; posting information materials on the university website, etc.).

Therefore, for a high level of academic integrity, each higher education institution that trains highly qualified specialists must have a reasonable, logical, appropriate, and adapted to specific conditions system of academic integrity, the appropriate mechanism for its implementation and control, supplemented by legal education measures, and legal education work. We offer a discussion of such systems and practical aspects of the implementation of the academic integrity requirements by the researchers in vocational education with relevant qualifications.

REFERENCES

Law of Ukraine ‘On Education’ dated 05.09.2017, as amended on 16.11.2020 [Electronic resource]. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Law of Ukraine ‘On Higher Education’ dated 01.07.2014, as amended on 25.09.2020 [Electronic resource]. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

професійної освіти – здобувачів відповідних кваліфікацій.

ЛІТЕРАТУРА

Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. в редакції від 16.11.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. в редакції від 25.09.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

Кодекс академічної доброчесності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, 2017. URL: <http://pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/kodeks-ad-sajt.pdf>.

Правила поведінки учасників освітнього процесу Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка/ URL: http://pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/prav_povedinki.pdf.

Рекомендації для ЗВО щодо розробки й упровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності (рішення НАЗЯВО від 29.10.2019 р.) URL: <https://naqa.gov.ua/2019>.

Code of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University Academic Integrity, 2017 [Electronic resource]. Access mode: <http://pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/kodeks-ad-sajt.pdf>.

Behavior Rules for the Educational Process Participants of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University [Electronic resource]. Access mode: http://pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/prav_povedinki.pdf.

Recommendations for the Higher Educational Institutions on the Development and Implementation of the Academic Integrity University System (the decision by the National Agency of Higher Education Quality Assurance dated 29.10.2019) [Electronic resource]. Access mode: <https://naqa.gov.ua/2019>.

*Любов Кравченко
Тамара Жалій*

*Liubov Kravchenko,
Tamara Zhaliy*

ПРОБЛЕМИ, НАДБАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 374.28(09)

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238015>

ORCID 0000-0002-1508-7984

ORCID 0000-0003-0011-609X

ORCID 0000-0002-2260-971X

ORCID 0000-0002-2514-3644

ORCID 0000-0002-9665-1427

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАГІСТРІВ ГУМАНІТАРНОЇ ГАЛУЗИ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Рената Винничук,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

Любов Кравченко,

докторка педагогічних наук, професорка кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

Валентина Онішко,

докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

Тетяна Плачинда,

докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький);

Андрій Бухун,

кандидат педагогічних наук, заступник начальника оперативно-тактичного факультету Національної академії Національної гвардії України (м. Харків).

У статті на засадах аксіологічного, компетентнісного, контекстного і діагностичного наукових підходів розглядається проблема становлення і розвитку сучасних освітніх цінностей у свідомості й діяльності українських здобувачів вищої освіти, зокрема – в магістратурах закладів вищої освіти з гуманітарних спеціальностей. Наведено результати діагностувального зрізу у формі анкетування здобувачів вищої освіти і викладачів, проведеного для з'ясування стану сформованості аксіологічного тезаурусу в магістрантів-гуманітаріїв. Виокремлено рівневі групи магістрантів та запропоновано висновок із рекомендацією про необхідність добору методів, засобів і форм впливу на освітні цінності майбутніх фахівців гуманітарної сфери – культурологів, філософів, філологів.

На підставі теоретичного пошуку, експериментального обстеження та узагальнення матеріалів у перспективах дослідження визначено розроблення аксіологічних засад контекстно-професійної моделі підготовки майбутніх магістрантів гуманітарної галузі, до яких належать: мета (формування професійної готовності на основі системи компетентностей, відповідна практична спрямованість процесу навчання), ціннісні основи (прагматичність, зв'язок із роботодавцями, система термінальних та інструментальних цінностей), принципи (самостійність у навчанні; формування змісту навчання через проблеми пізнавального, професійного, комунікативного, організаційного, аксіологічного характеру; цілісне включення здобувачів вищої освіти в навчально-пізнавальну і науково-дослідницьку діяльність; відкритість і свобода вибору ними власних дій; формування рефлексивної позиції у ставленні до себе як до суб'єкта фахової діяльності), відбір змісту (міждисциплінарність, контекстність). Доведено, що освітнє середовище формування ціннісних орієнтацій має бути заснованим на принципах: аксіології та відкритого навчання: опори на інформаційні технології; проєктування сучасного змісту освіти; розроблення інноваційних методик розвитку ціннісного компоненту професійних компетентностей; зміни традиційної ролі викладача як транслятора знань і освоєння ним ролі наставника, старшого колеги, консультанта, наукового керівника

Ключові слова: цінності, сучасна освіта, університет, магістри гуманітарних спеціальностей, аксіологічний тезаурус.

Актуальність дослідження процесу формування у здобувачів вищої освіти загальнолюдських і професійних цінностей обумовлена низкою чинників, зокрема, сучасним станом українського суспільства, коли в обставинах існування гострих проблем його духовного оздоровлення й відродження відбувається інтенсивний пошук цивілізаційних орієнтирів розвитку.

Метою діяльності сучасних українських закладів вищої освіти є професійна підготовка фахівців через призму загальнолюдських гуманістичних цінностей: добра, правди, краси, справедливості, совісті, людської гідності. На часі також реалізація завдань українського національного виховання шляхом прищеплення молодій людині відданості кращим ідеалам людства, формування в неї моральної готовності і вміння боротися зі злом, шанобливо ставитись до національних вартостей, наполегливо оволодівати ціннісними основами тієї професії, до якої визначено покликання. Нові завдання потребують і нових наукових підходів та технологій професійної підготовки у закладах вищої освіти. Гостро постає проблема модернізації змісту університетської гуманітарної освіти, що має органічно поєднувати різнопланові особистісно й соціально відповідні аксіологічні аспекти. Отже, завдання вдосконалення аксіологічних засад гуманітарної освіти безпосередньо пов'язане з формуванням високої якості фахівців, їхнього професіоналізму, заснованого на відповідних цінностях, що вагомо впливає на людський потенціал суспільства загалом та на індивідуальну долю кожного здобувача вищої освіти зокрема.

Аксіологічний науковий підхід дає можливість зробити об'єктивний аналіз провідних тенденцій розвитку сучасного суспільства й у світлі цього переосмислити першочергові для сьогоденного закладу вищої освіти педагогічні завдання, визначити головні ціннісні пріоритети. Ці пріоритети, з одного боку, мають узгоджуватися з домінуючими в сучасному європейському суспільстві соціальними цінностями гуманістичної спрямованості, а з іншого – відповідати специфіці фахової підготовки, забезпечувати її орієнтацію на пошук і втілення на практиці оптимальних шляхів трансляції особистості актуальних соціальних цінностей, на впровадження системи таких цінностей у життя молодіжних спільнот.

Нами з'ясовано, що реалізація аксіологічного підходу в умовах динамічних соціальних змін допомагає сформуванню у здобувачів вищої освіти гуманітарної галузі знань

персональні системи цінностей, які найбільшою мірою відповідатимуть їхнім індивідуальним потребам, життєвим цілям, інтересам, стимулюючи набуття ними досвіду соціально корисної діяльності й поведінки, саморозвитку й самоактуалізації соціально значущих потреб, їх узгодження з цінностями всього суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Періодом формування у молоді людини власних переконань, вміння самостійно будувати свій життєвий шлях, доцільно визначати цінності й обґрунтовувати технології саморозвитку вчені вважають юнацтво. Підґрунтям цих процесів стає глибоке усвідомлення й використання загальнолюдських і професійних цінностей як основних орієнтирів життя молоді людини.

Українська вчена В. Бобрицька підкреслює: істотної різниці між сучасними й середньовічними поглядами на цінність освіти не існує, адже університет як тоді, так і в теперішній час є навчальним закладом, інституцією знання; в усі часи університет як соціальний інститут залишався цілісним упродовж століть, від свого виникнення він містив ідею аксіологічної єдності духовного та інтелектуального співтовариства – корпорації здобувачів вищої освіти і викладачів, які мали особливий статус і привілеї (принцип університетської автономії) (Бобрицька, 2011). О. Власова основними ознаками сучасної освіти окреслює такі: формування компетентної особистості як доміанти визначення освітньої мети, розвиток духовності, суб'єкт-суб'єктні відносини між учасниками навчально-виховного процесу, гуманізація та гуманітаризація як основний напрям змістового реформування системи освіти, формування системи державно-громадського управління, реалізація психолого-педагогічної моделі «студент – об'єкт педагогічних впливів та суб'єкт власного розвитку».

Відомий німецький філософ і психіатр, один із творців екзистенціалізму К. Ясперс увиразнив аксіологічні аспекти діяльності університету: 1) дослідження, навчання і набуття певної професії; 2) освіта й виховання; 3) засноване на спілкуванні інтелектуальне життя; 4) космос наук, які мають слугувати навчанню духовного життя як відкриттю істини, завдяки тому вони й сприймаються як освітні цінності (Ясперс, 1991). Ж. Верже актуалізував ідею вільної корпоративності закладу освіти у єдності з постійними диспуатами, дискусіями, діалогами, які завжди були раціональними, що культивувалася з метою набуття знання, інтелектуального спілкування, спільного дослідження завдяки чому створювався особливий спосіб життя, у якому панували освітні цінності прагнення до знань, спілкування, дослідницького пошуку (Верже, 1997). І. Зайченко доходить висновку, що, оскільки кожна особистість неповторна й унікальна, то ціннісним пріоритетом її життя є правильний вибір освітньої траєкторії та відповідальність за нього, а головне завдання сучасної освіти полягає в тому, щоб навчити молоду людину «творити себе як особистість, вчити її так, щоб вона створювала себе» (Зайченко, 2008).

У контексті обраної проблеми акцентуємо увагу на низці досліджень українських та зарубіжних учених: В. Андрущенко пропонує власний погляд на подолання ціннісної невизначеності особистості засобами неперервної освіти, надаючи пріоритет університетському середовищу (Андрущенко, 2015); С. Бубнова розглядає ціннісні орієнтації особистості як багатогранну нелінійну систему та з'ясовує місце у цій системі освітніх цінностей (Бубнова, 1999); нами у низці публікацій охарактеризовано аксіологічний та культурологічний підходи як аспекти методології сучасної підготовки фахівців у вищій школі (Винничук, 2018) та запропоновано власне бачення сутності аксіологічного аспекту культурологічної парадигми професійного розвитку особистості. Філософським підґрунтям з'ясування освітніх цінностей майбутніх магістрів гуманітарних наук визначено праці С. Клепка (Клепка, 2003), В. Крижка (Крижко, 2005); І. Зязюна (Зязюн, 2013), у яких автори зосереджують дослідницьку увагу на співвіднесенні цінностей буття людини з цінностями освіти, аналізують шляхи розвитку аксіологічної парадигми університетської освіти, пропонують критерії такого аналізу.

У зазначеному контексті І. Родигіна провідною цінністю сучасного навчального процесу вважає те, що людина сама обирає темп і зміст навчання, що співзвучне з

сучасними смисловими конструктами компетентнісного підходу. При цьому здобувач вищої освіти розглядає й усвідомлює власне життя як індивідуально-особистісний проєкт, отримує соціальну компетентність – уміння приймати рішення, робити вибір, брати на себе відповідальність тощо (Родигіна, 2015).

У руслі проблеми дослідження українські вчені проводять системний моніторинг інтеграції національної системи вищої освіти до Європейського освітнього простору (Фінікова, & Шарова, 2014) та вводять європейські освітні цінності як компонент духовного потенціалу студентської молоді (Олексюк, 1996). Значною є увага українських дослідників до теорії і методики аксіологічної освіти в європейських країнах (Пелех, 2014) та до порівняння вітчизняних традицій університетської освіти з Європейськими ціннісними пріоритетами (Руденко, Руденко, & Ревуцька, 2015). Для нашого дослідження також важливою є наукова позиція С. Амеліної з рекомендаціями кращих зразків зарубіжного досвіду формування термінологічного складника фахової компетентності (Амеліна, 2015) й І. Дмитрієва щодо можливостей контент-аналізу матеріалів із якості освіти (Дмитрієв, 2014).

Водночас спостережено, що значна кількість досліджень проблеми формування ціннісних орієнтацій молоді, проведених у контексті парадигми університетської освіти, не повною мірою відповідає реаліям сьогодення, тому дослідження процесу формування загальнолюдських цінностей у здобувачів вищої освіти в процесі професійної підготовки досі ще не було основним завданням самостійних наукових робіт, стане **метою цієї розвідки**.

Виклад основного матеріалу. Оскільки гуманітарна галузь знань має широкий соціальний і освітній контекст, то саме освітнє середовище контекстного типу має сприяти й розвиткові психічних основ навчальної діяльності здобувачів вищої освіти. Підґрунтям цього можна вважати рефлексивну концепцію освіти, розроблену М. Лірман, у якій автор розглядає освіту як дослідження, а її найважливішими характеристиками визначає критично-творче «міркування вищого порядку» і «мислення в дисциплінах» (Лірман, 2003). На думку вченого, мислення вищого порядку – це не відпрацювання тих чи інших когнітивних навичок, воно швидше є «контекстом їхнього вдосконалення»; «міркування в дисциплінах» означає здатність особистості не лише використовувати знання з тієї чи іншої предметної галузі, але й мислити її категоріями, що перетворює усвідомлення певної навчальної дисципліни або практики діяльності у вид контекстуально-специфічного мислення (Лірман, 2003).

Зазначене особливо важливе в обставинах наростання тенденцій інтернаціоналізації вищої освіти (класичне поняття «інтернаціоналізація» на інституційному рівні сформульоване J. Knight і Н. Wit як «процес упровадження міжнародного виміру в такі функції навчального закладу, як викладання, дослідження і надання послуг» (Knight, & Wit, 1997); водночас Р. Scott вважає, що інтернаціоналізація, яка передбачає існування світу, що складається з національних держав (Scott, 1999), є адекватною реакцією на зміни демографічних і мовних параметрів сучасних країн, тому випускники університетів мають бути готовими працювати в змінних умовах та відповідно цінностей багатоманітності взаємозалежного світу. З цими процесами пов'язують розвиток іншого феномену – транснаціональності, коли вагомими стають цінності мультикультурної освіти з такими її домінантами, як: розвиток людини-громадянина; участь особистості в соціальному реформуванні, здатність випускників університетів до критичного аналізу на фоні зміни освітніх програм, мобільності, інтеграції в освітні стандарти і навчальні плани міжнародного значення (Гончаренко, 2004).

Гуманітарні науки традиційно є тією галуззю досліджень, предметом якої є людина як суспільна (культурна, моральна, духовна) істота та все нею створене, причому не лише знаряддя праці, житла, речі побутового вжитку, мистецькі твори, а й уявлення, вірування,

ідеї пізнавального змісту, звичаї та способи життя, суспільні й політичні установки та цінності. У більшості словників знаходимо пояснення: термін «гуманітарні науки» має смисловий відтінок, джерела якого закорінені в європейській освітній традиції, що на перше місце ставила вивчення мов, літератури та мистецтва, історії, культури; вирішальну роль в утвердженні цієї традиції відіграли європейські університети (Ярмаченко, 2001).

Вагоме для сучасності значення має також ідея гуманітаризації освіти, яка забезпечує її переорієнтацію з предметно-змістового принципу навчання основ наук на усвідомлення цілісної гармонійної картини світу, й насамперед – цінностей людини, на формування системного мислення, пріоритетний розвиток «загальнокультурних компонентів у змісті, методах і формах навчання, спрямованих на формування особистісної зрілості, розвиток творчих здібностей» (Гончаренко, 2004), що виховує духовність і культуру здобувачів вищої освіти через розкриття й застосування аксіологічного потенціалу провідних навчальних дисциплін. Цілеспрямоване формування у фахівців гуманістичного мислення й цілісної системи гуманітарних знань сприятиме засвоєнню ними світового досвіду культури, усвідомленню місця людини в суспільній еволюції, вироблення наукового світогляду, здійснення виважених етичних, естетичних, соціокультурних оцінок явищ та визначенню їхнього аксіологічного сенсу. Загальновідомо – знання гуманітарного характеру збагачують чуттєво-емоційну сферу особистості, духовно насичують навчальний процес (Шинкарук, 1986), що є особливо вагомим для магістратурантів обраних нами гуманітарних спеціальностей. Основними напрямками аксіологізації змісту підготовки здобувачів вищої освіти гуманітарної галузі можуть стати: збільшення обсягу соціально-гуманітарних курсів, їхнє оновлення на основі постійного акцентування духовних цінностей, інтеграція навчального матеріалу філософських, гуманітарно-історичних, мистецьких, культурологічних дисциплін, забезпечення реальної неперервності гуманітарної освіти впродовж життя.

У системі вищої освіти існує кілька методологічних підходів до окреслених проблем: одні дослідники ефективним вважають упровадження професійно зорієнтованих технологій навчання, спрямованих на формування у молоді значущих для майбутньої професійної діяльності цінностей, а також знань, умінь і навичок, що забезпечують повноцінне виконання функціональних обов'язків (Амеліна, 2015); інші – акцентують на організації навчальної, виробничої і переддипломної практик як занурення в професійне середовище, що сприяє співвіднесенню уяви про професію з вимогами реальної дійсності, усвідомленню майбутніх цінностей; ще одна наукова позиція наполягає на становленні практико зорієнтованої освіти з використанням можливостей професійно спрямованого, контекстного вивчення різних видів навчальних дисциплін (Дем'яненко, 2009; Дем'яненко, 2010). У подібних значеннях діагностика й сукупність відповідних методів впливу на цінності пов'язані з визначенням і оперативним коригуванням шляхів досягнення мети підготовки, розгорнуті в часі й поетапно опановують освітній процес, виділяючи цикли реалізації підпорядкованих завдань. Діагностика в педагогічних технологіях є своєрідним індикатором якісних змін, що сприяє визначенню прогалин у фаховій компетентності, внутрішній та зовнішній корекції процесів навчання та самоосвіти, плануванню наступних етапів навчально-виховного процесу; мотивації навчальної діяльності, підвищенню ефективності цілеспрямованого впливу викладачів на основі об'єктивних відомостей про здобувачів вищої освіти, створенню оптимальних умов розвитку їхніх цінностей, здібностей і потреб.

Для виявлення реальних обставин реалізації необхідних аксіологічних засад в освітньому процесі підготовки магістрів гуманітарної галузі було проведено еспериментальне дослідження освітнього процесу в низці університетів України. До завдань такого дослідження на першому етапі експерименту було віднесено:

– з'ясувати, як респонденти розуміють сутність системи підготовки магістрів на аксіологічних засадах;

– виявити та систематизувати провідні, на думку магістрантів, групи цінностей і ціннісних установок;

– визначити можливі варіанти перспективного вдосконалення змісту, технологій і методів підготовки магістрів-гуманітаріїв на аксіологічних засадах.

Методика першого етапу дослідження передбачала застосування профільної анкети, розробленої у вигляді запитань закритого типу та кількох альтернативних варіантів відповідей, причому окремі питання (на з'ясування розуміння понять «персональні цінності», «громадянські цінності», «мультикультурні цінності», «гуманістичні цінності») потребували вибору однієї відповіді, інші (для пояснення термінокоштів «загальнолюдські цінності фахівця гуманітарної сфери», «професійні цінності магістра гуманітарної галузі», «європейські освітні цінності», «цінності інноваційних змін освітнього процесу», «цінності освітньої мобільності фахівців»), – не більше двох позицій. Усього в анкеті було 9 питань на з'ясування зазначених вище понять. Попереднє опитування базової групи (32 студенти, 5 викладачів) уможливило уточнення формулювання окремих понять.

З метою виявлення реальної потреби реалізації розроблених аксіологічних засад в освітньому процесі підготовки здобувачів вищої освіти магістратур гуманітарної галузі було проведено повторне анкетування, яким охоплено 96 респондентів (26 викладачів та 70 здобувачів вищої освіти) гуманітарних спеціальностей у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (культурологи, філософи) та Національній академії Національної гвардії України (філологи). Відповідно завдань другого етапу дослідження, під час роботи використовували низку емпіричних методів та діагностувальних методик, які давали змогу виявити й зафіксувати стан сформованості аксіосфери майбутніх магістрів на практиці: шляхом експертного спостереження, опитування, оперативного інтерв'ювання магістрів та викладачів для уточнення даних було ретельно вивчено такий стан у системі гуманітарної освіти, основними методами отримання кількісних оцінок було обрано анкетування, тестування, взаємооцінку і самооцінку контрольних завдань, математичну обробку даних, комплексний аналіз зведених результатів.

Поглиблення розуміння даних досліджень аксіосфери магістрантів з метою виявлення їхнього особистісного ставлення до «професійних цінностей» було проведено методом контент-аналізу текстів написаних ними есе на тему «Цінності моєї професії», в яких потрібно було відобразити власну думку щодо зазначеної проблеми.

З метою з'ясування параметрів готовності майбутніх магістрів гуманітарної галузі до розвитку системи гуманістичних цінностей, характерних для європейської освіти, нами було використано факторно-критеріальне оцінювання, де параметром розглядали цілісність загальнолюдських і професійних цінностей фахівців. Цей параметр було конкретизовано як сукупність складних властивостей (факторів) і простих властивостей (критеріїв); за допомогою методу експертних оцінок шляхом опитування викладачів провідних навчальних дисциплін було визначено вагомість цих факторів і критеріїв. Провідним засобом факторно-критеріальної оцінки стали еталонні характеристики рівнів сформованості готовності – високого, достатнього, середнього, низького, розроблені з використанням методів описової статистики.

Логічні рівні формулювали, ґрунтуючись на положеннях діагностичного підходу, принципах стандартів вищої освіти з гуманітарних спеціальностей, відображених у освітньо-наукових та освітньо-професійних програмах підготовки магістрів спеціальностей 031 Релігієзнавство, 032 Історія та археологія, 033 Філософія, 034 Культурологія, 035 Філологія.

Узагальнення оброблених первинних результатів експерименту засвідчило необхідність розробки аксіологічних засад фахової підготовки з опорою на думку здобувачів вищої освіти стосовно потреби інноваційних змін цієї підготовки (як результат

інтерв'ю зазначили відповідно 62% культурологів, 60% філософів, 59% філологів; загалом по групі респондентів – 61% магістрантів і 72% викладачів).

При розгляді есе здобувачів вищої освіти стало зрозуміло, що досліджуване питання щодо прагнення опанувати загальнолюдські та професійні цінності позитивно корелювало зі ступенем фахової компетентності, здобутої на попередніх рівнях освіти, відображувало, зокрема, у філологів, культурологів та істориків налаштованість на відповідне сприйняття дійсності, емоційну чутливість до аксіологічних аспектів діалогічного спілкування, потребу в філософських, мистецьких, художніх знаннях, здатність обґрунтувати індивідуальну естетичну оцінку. За результатами аналізу та експертних оцінок змісту есів було здійснено розподіл на групи за рівнем особистісного ставлення магістрантів до аксіологічної проблематики. Також враховували нестандартність розкриття теми, системність та логіку побудови, складність висновків, правильність, доцільність застосування, узагальненість термінів і понять. Систематизовані матеріали обстеження надали підстави визнати, що професійна підготовка здобувачів вищої освіти магістратури гуманітарної галузі потребує істотного оновлення своїх аксіологічних засад, зумовленого специфікою сучасних пізнавальних та комунікаційних процесів та її потенціалом щодо розвитку аксіосфери майбутніх магістрів. Таке завдання відповідає законодавчим документам із розвитку вищої освіти України та прогресивним світовим гуманістичним тенденціям з орієнтуванням на особистість магістра як суб'єкта самореалізації і самотворення. Про це свідчать результати підсумкового рівневого аналізу творчих робіт (есе) на другому етапі експерименту (табл. 1).

Зіставлення результатів першого етапу експерименту, матеріалів із теоретичними даними та показників аналізу реального навчального процесу підготовки фахівців довело, що існує значний розрив між сучасним науково-педагогічним і фаховим знанням та чинною практикою професійного розвитку магістрів гуманітарної галузі, де виявлено методологічну непослідовність, невизначеність змісту окремих блоків дисциплін та певну конфліктність методичних засобів.

Таблиця 1

Зведені дані аналізу аксіологічних аспектів есе магістрантів у рамках експерименту

Спеціальність	Одержано відповідей, %							
	спрощені роботи		оглядові роботи		професійні роботи		творчі роботи	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Історики, релігієзнавці	11,2	11,6	32,6	33,1	35,8	34,3	19,9	19,9
Філософи, культурологи	10,1	10,2	19,2	19,1	33,0	32,2	38,4	37,8
Філологи	8,5	9,5	24,5	24,7	21,6	21,2	44,7	45,2
Середнє значення	9,9	10,5	25,4	25,6	30,1	29,1	34,8	34,4

Така ситуація, на думку викладачів – учасників експерименту, зумовлена низкою чинників:

– відсутня системність у розумінні цілей та завдань розвитку аксіосфери магістрів у вищих закладах освіти, здебільшого порушено логіку інтеграції теоретичних і практичних аспектів навчальних дисциплін (47% опитаних);

– часто по-різному трактовано структуру загальнолюдських і професійних ціннісних орієнтацій, а також співвідношення між ними на різних стадіях підготовки (43 % опитаних);

– існують певні протиріччя між характером дослідницьких завдань майбутніх магістрів і провідними цілями їхнього професійного становлення як висококваліфікованих дослідників гуманітарних соціальних процесів (39 % опитаних).

Зважаючи на з'ясоване вище, на другому етапі експериментальну роботу було спрямовано на розв'язання таких *завдань*:

– пропедевтичне обстеження стану сформованості основних понять професійної діяльності, які визначають особистісне ставлення магістрантів і усвідомлення ними сутності системи загальнолюдських, професійних та індивідуальних цінностей;

– апробацію діагностувального інструментарію дослідження сформованості цінностей професійної діяльності здобувачів вищої освіти, обробку, аналіз та узагальнення отриманих даних;

– виявлення специфіки застосування методів контролю та шляхів удосконалення якості освітнього процесу підготовки на аксіологічних засадах, конструювання технології її моніторингу.

Інноваційним для підсумовування показників діагностики в межах кредитно-модульної організації навчального процесу підготовки майбутніх магістрів гуманітарної галузі вважали структурно-комплексне оцінювання знань із нормативних і варіативних навчальних дисциплін, різновидів професійної і наукової діяльності, включаючи практику і науково-дослідну роботу. У кожній із визначених навчальних дисциплін виділяли основоположні теми (блоки-модулі) з відповідними засобами вимірювання, застосовуваними для поточної та кінцевої атестації майбутніх магістрів. Структурно-комплексне оцінювання дало можливість співвіднести зміст професійно зорієнтованих і загальнокультурних дисциплін зі змістом визначених цінностей.

Застосування профільної анкети, розробленої у формі запитань закритого типу та кількох альтернативних варіантів відповідей (за методикою О. Кайдановської) (Кайдановська, 2013) засвідчило необхідність розроблення аксіологічного змісту підготовки з опорою на думку здобувачів вищої освіти стосовно потреби інноваційних змін освітнього процесу (зазначили відповідно 62% культурологів, 60% філософів, 59% філологів, загалом по групі респондентів – 59% магістрантів і 62% викладачів) (табл. 2).

Оскільки найбільше труднощів виникло при оперуванні аксіологічними поняттями, які майбутні фахівці розкривали лише через приклади їхнього застосування, було зроблено висновок, що здобувачі вищої освіти мають неглибокий аксіологічний тезаурус та посередні вміння його застосовувати. Наприклад, недостатньо чітким було розмежування понять «персональні цінності» та «професійні цінності» (труднощі виявлено у 42% респондентів), співвідношення поняттєвих конструктів «професійні цінності» і «загальнолюдські цінності» (труднощі – у 47% опитаних), що заважало порівнювати факти, висловлювати власні судження, здійснювати узагальнення, зацікавлено та емоційно говорити про історичну спадщину та гуманітарну ситуацію сьогодення. Це, своєю чергою, впливало на творче ставлення до проблем професії і науки, вмотивованість власних зусиль щодо здобуття досвіду фахового спілкування, освіти впродовж життя, ефективної дослідницької діяльності в обраній галузі на аксіологічних засадах.

Причинами такого становища вважаємо узвичаєну орієнтацію освітнього процесу підготовки магістрантів гуманітарної галузі на репродуктивне засвоєння знань, певну розмежованість основних навчальних дисциплін, домінування академічного характеру їх викладання, невідповідність усіх компонентів освіти завданням творчого розвитку особистості фахівця.

Таблиця 2

Результати контент-аналізу аксіологічного тезаурусу майбутніх магістрів гуманітарної галузі на другому етапі експерименту

Головні поняття проблеми		низький рівень, %		середній рівень, %		достатній рівень, %		високий рівень, %		Усього робіт, %
		КГ/ЕГ		КГ/ЕГ		КГ/ЕГ		КГ/ЕГ		КГ/ЕГ
I ступінь складності	оцінка	3,2/ 3,4	11,5/ 12,3	2,8/ 2,9	14,4/ 14,6	1,5/ 1,4	6,8/ 6,6	1,1/ 1,3	4,0/ 5,1	36,7/ 37,6
	значення	2,6/ 2,4		2,5/ 2,5		1,2/ 1,3		1,2/ 1,5		
	вартість	3,5/ 3,6		3,3/ 3,1		1,8/ 1,7		0,5/ 0,6		
	цінність	1,5/ 1,7		3,2/ 3,5		1,0/ 0,8		0,4/ 0,7		
	культура	0,8/ 1,0		2,6/ 2,6		1,3/ 1,4		0,8/ 1,0		
II ступінь складності	особистість	1,7/ 1,8	11,1/ 10,4	1,5/ 1,6	7,4/ 8,1	0,8/ 0,7	4,8/ 4,6	1,0/ 1,1	3,9/ 5,2	27,2/ 28,3
	аксіосфера	1,5/ 1,2		1,6/ 1,9		1,1/ 1,2		0,8/ 1,1		
	предметні цінності	1,8/ 1,4		1,8/ 1,9		1,2/ 1,1		0,8/ 1,3		
	суб'єктні цінності	3,3/ 3,2		1,0/ 1,2		1,0/ 1,1		0,6/ 0,9		
	загальнолюдські цінності	2,8/ 2,8		1,5/ 1,5		0,7/ 0,5		0,7/ 0,8		
III ступінь складності	цінності професії	1,1/ 1,1	4,9/ 4,8	0,4/ 0,5	1,7/ 2,1	0,6/ 0,4	3,2/ 2,5	0,4/ 0,4	2,4/ 2,1	12,3/ 11,4
	гуманітарні цінності	1,2/ 1,0		0,4/ 0,4		0,4/ 0,1		0,5/ 0,4		
	персональні цінності	0,9/ 1,2		0,4/ 0,6		0,9/ 0,8		0,2/ 0,3		
	національні цінності	0,9/ 0,9		0,3/ 0,2		0,9/ 1,1		0,6/ 0,2		
	аксіологічна освіта	0,8/ 0,6		0,2/ 0,4		0,4/ 0,1		0,7/ 0,8		
не вжито жодного поняття		17,1/16,5		6,8/5,1		0,9-1,0		-		23,9/ 22,6
Усього, %		44,6/44,2		30,3/29,9		14,8/13,7		10,3/12,4		

Аналіз отриманих даних дозволив на основі запропонованих категорій цінностей виокремити групи магістрантів, які відповідають високому, достатньому, середньому та низькому рівням розвитку цінностей і ціннісних орієнтацій (у загальному масиві анкетованих – відповідно 17%, 23%, 27%, 33%).

З'ясовано, що кожна з таких груп має потребу в розвитку: знань про цінності і ціннісні орієнтації, усвідомлення їх повноти її глибини; емоційного компонента діяльності, вираженого у здатності до емпатії, співчуття та співпереживання; ціннісного ставлення до

іншої людини та до її життя; мотивації гуманних вчинків, побудови альтруїстичної, соціально спрямованої, відповідальної взаємодії з іншими людьми.

Висновки. Отже, сучасна вища гуманітарна освіта, метою якої є самореалізація особистості, формування загальнолюдських цінностей, оволодіння методами пізнання, адаптація до нових вимог життя через набуття індивідуального досвіду і відповідної системи цінностей ґрунтується на засадах компетентнісного та аксіологічного підходів. Водночас тенденції інтернаціоналізації, інтенсифікації, поглиблення міжнародного співробітництва, побудови контекстно зорієнтованого середовища фахової підготовки у сучасних університетах сприяють потужному оновленню процесів викладання, дослідження та надання освітніх послуг. Вагомими стають європейські цінності мультикультурності особистості – розвиток громадянина, здатність до критичного аналізу, мобільність як ознака інтеграції в освітні стандарти й навчальні плани міжнародного значення, готовність до швидких і несподіваних змін.

На підставі теоретичного пошуку, експериментального обстеження та узагальнення матеріалів у перспективі дослідження визначено розроблення аксіологічних засад контекстно-професійної моделі підготовки майбутніх магістратрантів гуманітарної галузі, до яких належать: мета (формування професійної готовності на основі системи компетентностей, відповідна практична спрямованість процесу навчання), ціннісні основи (прагматичність, зв'язок із роботодавцями, система термінальних та інструментальних цінностей), принципи (самостійність у навчанні; формування змісту навчання через проблеми пізнавального, професійного, комунікативного, організаційного, аксіологічного характеру; цілісне включення здобувачів вищої освіти в навчально-пізнавальну і науково-дослідницьку діяльність; відкритість і свобода вибору ними власних дій; формування рефлексивної позиції у ставленні до себе як до суб'єкта фахової діяльності), відбір змісту (міждисциплінарність, контекстність). Середовище закладу вищої освіти має бути заснованим на принципах аксіології та відкритого навчання: опори на інформаційні технології; проектування сучасного змісту освіти; розроблення інноваційних методик розвитку ціннісного компоненту професійних компетентностей; зміни традиційної ролі викладача як транслятора знань і на освоєння ним ролі наставника, старшого колеги, консультанта, наукового керівника.

ЛІТЕРАТУРА

- Амеліна, С. М. (2015). Зарубіжний досвід формування термінологічного складника перекладацької компетентності. *Педагогіка вищої та середньої школи*, 45, 20-213.
- Андрущенко, В. (2015). Ціннісна невизначеність особистості та її подолання засобами освіти. *Вища освіта України*, 3, 5-13.
- Бобрицька, В. (2011, Листопад). Аксіологічний дискурс ідеї університетської освіти у контексті процесів глобалізації та євроінтеграції. В *Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 56-60). Київ: Київський ун-т імені Б. Грінченка.
- Бубнова, С. С. (1999). Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система. *Психологический журнал*, 20(5), 38-44.
- Верже, Ж. (1997). Средневековый университет учителя. *Alma Mater. Вестник высшей школы*, 2, 43-47; 4, 33-36; 5, 36-40.
- Винничук, Р. (2017). Культурологічна парадигма професійного розвитку особистості: аксіологічний аспект. *Українська професійна освіта*, 2, 78-84. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/8963>
- Винничук, Р. В. (2018). Аксіологічний та культурологічний підходи як аспекти методології сучасної підготовки фахівців у вищій школі. *Молодий вчений*, 2.2 (54.2), 93-96.

- Гончаренко, С. (2004). *Фундаментальність чи вузький професіоналізм освіти. Дидактика професійної школи* (Вип. I). Київ; Хмельницький.
- Дем'яненко, Н. М. (2009). Компетентнісно-професійний підхід у підготовці магістрів. *Педагогічні науки*, 1, 48-54.
- Дем'яненко, Н. М. (2010). Тенденція диверсифікації мети і профілів магістратури в розвитку світової вищої освіти. *Педагогічні науки*, 2, 44-52.
- Дмитриев, И. (2014). *Контент-анализ: сущность, задачи, процедуры*. Взято из <http://www.webcitation.org/65Qfguz0C>
- Зайченко, І. В. (2008). *Педагогіка*. Київ: Освіта України.
- Зязюн, І. (2013). Аксиологічні критерії вікової психології. *Естетика і етика педагогічної дії*, 5, 21-42. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2572/1/Zyazyun1.pdf>
- Кайдановська, О. О. (2013). *Образотворча підготовка архітекторів у вищому навчальному закладі*. Львів : Вид-во Львівської політехніки.
- Клепко, С. Ф. (2003). Цінності буття і цінності освіти. *Філософські обрії*, 10, 260-271.
- Крижко, В. В. (2005). *Антологія аксіологічної парадигми освіти*. Київ: Освіта України.
- Олексюк, О. М. (1996). *Формування духовного потенціалу студентської молоді*. Київ.
- Пелех, Л. Р. (2014). Аксиологічна направленість організованого педагогічного процесу. *Science and education. A new dimension. Pedagogy and Psychology*, 11(10(20)), 85-90. Взято з www.seanewdim.com
- Пелех, Л. Р. (2014). *Теорія і методика аксіологічної освіти в Польщі: порівняльний аспект*. Рівне : ПП ДМ.
- Родигіна, І. В. (2015). Філософські основи компетентнісного підходу в освіті. *Педагогіка і психологія*, 1, 14-20.
- Руденко, О., Руденко, З., & Ревуцька, Н. (2015). Вітчизняні традиції університетської освіти та вимоги сьогодення у контексті європейських цінностей. *Витоки педагогічної майстерності*, 15, 275-279. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/5356>.
- Фінікова, Т. В., & Шарова, О. І. (Ред.). (2014). *Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг*. Київ: Таксон.
- Шинкарук, В. І. (Ред.). (1986). *Філософський словник*. Київ: РЕД. УРЕ.
- Ярмаченко, О. (Ред.). (2001). *Педагогічний словник*. Київ: Педагогічна думка.
- Ясперс, К. (1991). *Смысл и назначение истории*. Москва: Политиздат.
- Knight J., & Wit H. (1997). *Internationalization of Higher Education. Conceptual Framework. Internationalization of Higher Education in Asia-Pacific Countries*. Amsterdam: European Association for International Education.
- Lipman, M. (2003). The reflective model of educational practice. *Thinking in Education. Cambridge*, 9-27.
- Scott, P. (1999). Globalization and the University. Keynote address presented at the 52-nd Bi-Annual Conferent of CRE/Association of European Universities, Valencia.

REFERENCES

- Amelina, S. M. (2015). Zarubizhnyi dosvid formuvannia terminolohichnoho skladnyka perekladatskoi kompetentnosti [Foreign experience in the formation of the terminological component of translation competence]. *Higher and secondary school pedagogy*, 45, 208-213 [in Ukrainian].
- Andrushchenko, V. (2015). Tsinnisna nevyznachenist osobystosti ta yii podolannia zasobamy osvity [Value uncertainty of the individual and its overcoming by means of education]. *Higher Education of Ukraine*, 3, 5-13 [in Ukrainian].
- Bobrytska, V. (2011, November). Aksiolohichniy dyskurs idei universytetskoi osvity u konteksti protsesiv hlobalizatsii ta yevrointehratsii [Axiological discourse of the idea of university education in the context of globalization and European integration]. In *Liudski tsinnosti i*

- tolerantnist u suchasnomu sviti: mizhkontynentalnyi dialoh intelektualiv [Human values and tolerance in the modern world: an intercontinental dialogue of intellectuals.]:* Proceedings of the International Scientific Conference (pp. 56-60). Kyiv: Kyivskiy un-
imeni B. Hrinchenka [in Ukrainian].
- Bubnova, S. S. (1999). Tcennostnye orientacii lichnosti kak mnogomernaia nelineinaia sistema [Personality value orientations as a multidimensional nonlinear system]. *Psikhologicheskii zhurnal [Psychological Journal.]*, 20(5), 38-44 [in Russian].
- Demianenko, N. M. (2009). Kompetentnisno-profesiyni pidkhid u pidhotovtsi mahistriv [Competence-professional approach in master's training]. *Pedagogical Sciences*, 1, 48-54 [In Ukrainian].
- Demianenko, N. M. (2010). Tendentsiia dyversyfikatsii mety i profiliv mahistratury v rozvytku svitovoi vyshchoi osvity [The trend of diversification of goals and profiles of master's degree in the development of world higher education]. *Pedagogical Sciences*, 2, 44-52 [In Ukrainian].
- Dmitriev, I. (2014). Kontent-analiz: sushchnost, zadachi, protcedury [Content analysis: essence, tasks, procedures]. Retrieved from <http://www.webcitation.org/65Qfguz0C> [in Russian].
- Finikova, T. V., & Sharova, O. I. (Red.). (2014). *Monitorynh intehtratsii ukrainskoi systemy vyshchoi osvity v Yevropeiskyi prostir vyshchoi osvity ta naukovoho doslidzhennia: monitorynh [Monitoring the integration of Ukrainian higher education in the European higher education and research]*. Kyiv: Takson [In Ukrainian].
- Honcharenko, S. (2004). *Fundamentalnist chy vuzkyi profesionalizm osvity. Dydaktyka profesiinnoi shkoly [Fundamentality or narrow professionalism of education] (Vol. I)*. Kyiv; Khmelnytskyi [In Ukrainian].
- Iaspers, K. (1991). *Smysl i naznachenie istorii [The meaning and purpose of history]*. Moskva: Politizdat [In Ukrainian].
- Klepko, S. F. (2003). Tsinnosti buttia i tsinnosti osvity [Values of life and values of education]. *Philosophical horizons*, 10, 260-271 [In Ukrainian].
- Knight J., Wit H. (1997). *Internationalization of Higher Education. Conceptual Framework. Internationalization of Higher Education in Asia-Pacific Countries*. Amsterdam: European Association for International Education.
- Kryzhko, V. V. (2005). *Antolohiia aksiolohichnoi paradyhmy osvity [Anthology of the axiological paradigm of education]*. Kyiv: Osvita Ukrainy [In Ukrainian].
- Lipman, M. (2003). The reflective model of educational practice. *Thinking in Education. Cambridge*, 9-27.
- Oleksiuk, O. M. (1996). *Formuvannia dukhovnoho potentsialu studentskoi molodi [Formation of spiritual potential of student youth]*. Kyiv [In Ukrainian].
- Pelekh, L. R. (2014). Aksiolohichna napravlenist orhanizovanoho pedahohichnoho protsesu [Axiological orientation of the organized pedagogical process]. *Science and education. A new dimension. Pedagogy and Psychology*, 11(10(20)), 85-90. Retrieved from www.seanewdim.com [In Ukrainian].
- Pelekh, L. R. (2014). *Teoriia i metody aksiolohichnoi osvity v Polshchi: porivnialnyi aspekt [Theory and methods of axiological education in Poland: a comparative aspect]*. Rivne : PP DM [In Ukrainian].
- Rodyhina, I. V. (2015). Filosofski osnovy kompetentnistnoho pidkhodu v osviti [Philosophical bases of the competence approach in education.]. *Pedagogy and psychology*, 1, 14-20 [In Ukrainian].
- Rudenko, O., Rudenko, Z., & Revutska, N. (2015). Vitchyzniani tradytsii universytetskoi osvity ta vymohy sohodennia u konteksti yevropeiskykh tsinnosteii [Domestic traditions of university education and current requirements in the context of European values]. *The Sources of Pedagogical Skills*, 15, 275-279. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/5356> [In Ukrainian].

- Shynkaruk, V. I. (Red). (1986). *Filosofskyi slovnyk [Philosophical dictionary]*. Kyiv: RED. URE [In Ukrainian].
- Scott, P. (1999). Globalization and the University. Keynote address presented at the 52-nd Bi-Annual Conferenct of CRE/Associatian of European Universities, Valencia.
- Verzhe, Zh. (1997). Srednevekovi universitet uchitelia [Medieval teacher's university]. *Alma Mater*, 2, 43-47; 4, 33-36; 5, 36-40 [in Ukrainian].
- Vynnychuk, R. (2017). Kulturolohichna paradyhma profesiinoho rozvytku osobystosti: aksiolohichni aspekt [Culturological paradigm of professional development of personality: axiological aspect.]. *Ukrainian professional education*, 2, 78-84. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/8963> [In Ukrainian].
- Vynnychuk, R. V. (2018). Aksiolohichni ta kulturolohichni pidkhody yak aspekty metodolohii suchasnoi pidhotovky fakhivtsiv u vyshchii shkoli [Axiological and culturological approaches as aspects of the methodology of modern training in higher education]. *Molodyi vchenyi [A young scientist.]*, 2.2 (54.2), 93-96 [in Ukrainian].
- Yarmachenko, O. (Red.). (2001). *Pedahohichni slovnyk [Pedagogical dictionary]*. Kyiv: Pedahohichna dumka [In Ukrainian].
- Zaichenko, I. V. (2008). *Pedahohika [Pedagogy]*. Kyiv: Osvita Ukrainy [In Ukrainian].
- Ziazium, I. (2013). Aksiolohichni kryterii vikovoi psykholohii [Axiological criteria of age psychology]. *Aesthetics and Ethics of Pedagogical Action*, 5, 21-42. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2572/1/Zyazyun1.pdf> [In Ukrainian].

FORMATION OF VALUE ORIENTATIONS OF MASTERS OF THE HUMANITIES IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Renata Vinnichuk,

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Culturology and Methods of Teaching of the Culturological Disciplines of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University;

Lyubov Kravchenko,

doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor of the Department of Culturology and Methods of Teaching of the Culturological Disciplines of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University;

Valentina Onipko,

doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Head of the Department of Botany, Ecology and Methods of Teaching Biology of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University;

Tatiana Plachinda,

doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Head of the Department of Professional Pedagogy and Social Sciences and Humanities of the Flight Academy of the National Aviation University (Kropyvnytskyi);

Andriy Bukhun,

candidate of Pedagogical Sciences, Deputy Head of the Operational and Tactical Faculty of the National Academy of the National Guard of Ukraine (Kharkiv).

The article examines the problem of formation and development of modern educational values in the minds and activities of Ukrainian applicants for higher education, in particular of masters of the humanities. The results of the diagnostic section in the form of a questionnaire of students and lecturers were conducted to determine the state of formation of the axiological thesaurus of masters of the humanities. Level groups of the master's students are singled out, and the conclusion with the recommendations about the necessity of a choice of methods, means, and forms of influence on educational values of the future experts of the humanitarian sphere, in particular culturologists, philosophers, philologists are offered.

Based on the theoretical search, experimental survey and generalization of materials in the prospects of the study determined the development of axiological principles of the contextual-professional model of training future masters of the humanities, which include: purpose (formation of professional readiness based on competencies, appropriate practical orientation of learning), values (pragmatism, communication with employers, the system of terminal and instrumental values), principles (independence in learning; formation of the content of education through problems of cognitive, professional, communicative, organizational, axiological nature; integral inclusion of higher education in educational and cognitive and scientific research activities, openness and freedom of choice of their actions, the formation of a reflective position in relation to themselves as a subject of professional activity), the selection of content (interdisciplinarity, context). It is proved that the educational environment of formation of value orientations should be based on the principles of axiology and open learning: reliance on information technology; designing the modern content of education; development of innovative methods of development of the value component of professional competencies; changes in the traditional role of the lecturer as a translator of knowledge and the development of the role of a mentor, a senior colleague, a consultant, and a supervisor.

Keywords: *values, modern education, university, masters of humanities, axiological thesaurus.*

Надійшла до редакції 23.03.2020 р.

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238031>

ORCID 0000-0002-6800-1160

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ УЧНІВ ПРИРОДНИЧИХ НАУК

Наталія Грицай,

докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри природничих наук з методиками навчання Рівненського державного гуманітарного університету.

У статті розкрито сутність та значення проєктної технології у навчанні природничих предметів в умовах Нової української школи, актуалізовано проблему підготовки майбутніх учителів до використання проєктної технології у навчанні учнів природничих наук. Визначено, що метод проєктів – це технологія навчання, зорієнтована не на інтеграцію фактичних знань, а на їх використання і здобуття нових знань та вмінь (іноді й шляхом самоосвіти) у процесі виконання практичних завдань. У статті схарактеризовано ознаки проєктів та їх типи. Акцентовано на навчальних проєктах, передбачених шкільною програмою з природничих предметів (фізики, хімії, біології). З'ясовано, що особливостями проєктної технології є зорієнтованість на дію, робота в команді, самоорганізація учнів, ситуативна спрямованість, співвіднесеність з реальним життям, опора на попередні досягнення кожного учня, на вже наявний у нього досвід, міжпредметність, цілісність, орієнтованість на готовий продукт, на певний результат. Проаналізовано основні етапи виконання проєктів у закладах загальної середньої освіти (ініціювання, планування роботи, виконання проєкту, презентація проєкту, рефлексія проєкту, оцінювання результатів). Встановлено переваги проєктної технології: стимулювання самостійної діяльності учнів, удосконалення вміння пошуку інформації, активізація дослідницької та творчої діяльності школярів, забезпечення потреби учнів у самореалізації і саморозвитку, практична значущість результатів роботи, наявність реального кінцевого результату, що впровадження проєктної технології в процес підготовки майбутніх учителів природничих наук дає змогу їм не лише засвоїти нові знання, усвідомити міжпредметні зв'язки в природничій освіті, вдосконалити проєктувальні уміння, а й навчитися методично правильно організовувати проєктну діяльність учнів і виконувати міжпредметні навчальні проєкти. Тобто, підготовка майбутніх учителів природничих наук до застосування проєктної технології у професійній діяльності є обов'язковим складником їхньої професійної підготовки в умовах закладу вищої освіти.

Ключові слова: проєкт, метод проєктів, проєктна технологія навчання, природничі науки, майбутні вчителі природничих наук.

Постановка проблеми. Становлення Нової української школи вимагає перегляду змісту, форм, методів і технологій навчання учнів в умовах інноваційного освітнього простору. В типовій освітній програмі для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженій наказом Міністерства освіти України від 19 лютого 2021 року № 235, особливе значення надається формуванню природничої компетентності, зокрема під час вивчення нових інтегрованих курсів з природничих наук у 5-6 класах (*Про затвердження типової освітньої програми, 2021*). Крім того, з 2018 року в 10-11 класах упроваджується експериментальний інтегрований курс «Природничі науки» (*Про затвердження типової освітньої програми, 2021*). З огляду на зазначене необхідно забезпечити належний рівень підготовки майбутніх учителів до викладання цих предметів.

З 2020-2021 навчального року в Рівненському державному гуманітарному університеті розпочали підготовку здобувачів вищої освіти за спеціальністю

014.15 Середня освіта (Природничі науки) першого і другого рівнів вищої освіти, які в майбутньому зможуть викладати природничі науки, фізику, хімію, біологію. Підготовка майбутніх учителів-природничиків також відбувається за спеціальностями 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини), 014.05 Середня освіта (Фізика), 014.05 Середня освіта (Географія).

Для забезпечення якісної підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності використовують різноманітні інноваційні технології навчання, зокрема, проєктну технологію.

Аналіз джерел і публікацій. Сутність проєктної технології розкрито в працях українських та зарубіжних учених О. Зосименко, О. Коберника, Є. Полат, О. Слободяник, Н. Шиян та ін.

Особливості застосування проєктів у навчанні фізики вивчали Б. Грудинін, М. Головка, Н. Поліхун, О. Слободяник, В. Шарко; хімії – І. Букреєва, Н. Загнибіда, Ю. Момот; біології – М. Білянська, Т. Коршевнік, Л. Міронець, Л. Сахнюк та ін.

Виконання проєктів під час професійної підготовки майбутніх учителів природничих предметів було предметом дослідження А. Грабового, Н. Грицай, І. Коробової, Н. Лукашової, М. Сидорович, Ю. Соленої, Н. Шиян та ін. Проте сьогодні недостатньо дослідженою є проблема підготовки майбутніх учителів природничих наук до організації проєктної діяльності учнів закладів загальної середньої освіти.

Мета статті: обґрунтувати необхідність підготовки майбутніх учителів до використання проєктної технології у навчанні учнів природничих наук.

Виклад основного матеріалу. Хоча проєктну технологію було впроваджено в США ще 100 років тому, вміння використовувати її на практиці є однією з вимог до вчителя сучасної школи. Основою положенням методу проєктів вважають Дж. Дьюї та його послідовників В. Х. Кілпатрика та Е. Коллінгса.

Е. Коллінгс розробив таку класифікацію навчальних проєктів: проєкти-розповіді, проєкти ігор, екскурсійні проєкти, конструктивні проєкти (Коллінгс, 1926).

Розквіт методу проєктів відбувався в 20–30-х роках ХХ століття, що висвітлено в наукових розвідках таких українських і зарубіжних учених, як Є. Коваленко, О. Пометун, В. Стернберг, О. Сухомлинська, Є. Янжул та ін. Проте потім цей метод був заборонений і забутий, а повернувся він у шкільну практику лише в 90-х роках ХХ століття.

Попри те, що історично більш уживаним є термін «метод проєктів», на наше переконання, більш правильно його називати проєктною технологією, оскільки охоплює в собі низку методів навчання. Таку думку поділяють В. Беспалько, О. Коберник, Є. Полат, О. Пехота, А. Сіденко, В. Сластьонін, Н. Шиян та ін., які теж вважають метод проєктів педагогічною технологією.

Проєкт завжди має практичну спрямованість і зорієнтований на всебічне розв'язання певної проблеми, вироблення якогось продукту. Надзвичайно актуальними є міжпредметні проєкти, які дають змогу дослідити об'єкт вивчення з усіх можливих боків. Особливо це стосується проєктів з природничих наук. Варто констатувати, що навчальні проєкти за своєю сутністю є міжпредметними, оскільки робота над проєктом передбачає застосування знань з інших галузей і показує зв'язок з реальним життям.

У навчальних програмах з біології, хімії та фізики для закладів загальної середньої освіти (2017) передбачено низку навчальних проєктів, які учні мають виконати. До них також належать дослідницькі проєкти міжпредметного змісту, зокрема навчальні проєкти здоров'язбережувального та екологічного спрямування. З огляду на це майбутні вчителі біології, фізики та хімії мають бути добре підготовлені до організації проєктної діяльності школярів.

У результаті теоретичного аналізу науково-педагогічної літератури встановлено, що станом на сьогодні в теорії і практиці навчання природничих наук використання проєктної технології під час професійної підготовки майбутніх учителів переосмислюється та

вдосконалюється. Проектна технологія ефективно застосовується за таких умов: постановки важливої в дослідницькому аспекті проблеми, яка вимагає інтегрованих знань з різних галузей, творчого пошуку для її розв'язання; вагоме теоретичне і практичне значення запланованих результатів; організації самостійної діяльності; чіткого поетапного виконання проекту; активного застосування дослідницьких методів (Полат, 2002, с. 68). Однією із сильних сторін виконання проекту є те, що він забезпечує тісний взаємозв'язок теорії та практики, формує вміння планувати свою діяльність, аналізувати, порівнювати, систематизувати та узагальнювати.

Дослідниця С. Генкал зазначає: використання проектної технології забезпечує активізацію пізнавальної діяльності учнів, що позитивно впливає на розвиток креативного мислення, формування дослідницьких умінь, підвищення рівня самостійності, розвиток пізнавальних інтересів, сприяє прогресу в освітній діяльності (Генкал, 2008). Н. Пахомова акцентує, що в процесі групової проектної діяльності учні (студенти) передусім навчаються висловлювати власну думку, відстоювати свої погляди, уважно слухати інших, приходити до компромісу, не сперечатися, якщо власна думка відрізняється від поглядів інших, узгоджувати з іншими, що необхідно робити (Пахомова, 2009).

У результаті дослідження встановлено, що застосування методу проектів під час вивчення дисциплін професійного циклу відіграє важливу роль у професійній підготовці майбутніх учителів природничих наук (фізики, хімії, біології). Учений А. Вербицький називав метод проектів технологією контекстного навчання, що забезпечує «моделювання предметного і соціального змісту професійної діяльності» (Вербицький, 2006, с. 78).

На думку О. Аліксійчук та В. Федорчук, важливим у проектній технології є безпосереднє застосування теоретичних знань, які здобувачі одержують під час роботи над проектом, на практиці. Отже, проект є і засобом пізнання, і формою організації педагогічного процесу (Аліксійчук, & Федорчук, 2008). Погоджуємося із О. Зосименко в тому, що проектну діяльність майбутніх учителів можна організувати в межах лекційно-семінарської системи навчання, що забезпечуватиме зростання ефективності засвоєння теоретичного матеріалу, розвиток проективно-педагогічного мислення, формування особистості майбутнього педагога. Шляхом виконання навчальних проектів здобувачі вищої освіти мають змогу сформувати в себе цілісне уявлення про особливості професійно-педагогічної діяльності, розширити і поглибити свої знання та вміння, а також набути власний досвід професійної діяльності (Зосименко, 2011).

У науковій літературі визначають такі ознаки проектної технології:

- спрямованість на діяльність;
- командна робота;
- здатність самоорганізуватися;
- ситуативність та варіативність;
- зв'язок із реальним життям;
- врахування попередніх досягнень та досвіду;
- міжпредметність;
- спрямованість на певний продукт, результат.

Проектна діяльність передовсім зорієнтована на майбутніх учителів, попри те, що викладач теж відіграє важливу роль, надаючи свою допомогу та підтримку; виконання проекту ґрунтується на командній роботі, взаємодопомозі та співробітництві, а не на суперництві та конкуренції (Аліксійчук, & Федорчук, 2008; Ананьян, 2011; Вербицький, & Ларионова, 2006; Генкал, 2008; Грицай, 2012; Зосименко, 2011; Полат, 2002; Орлова, 2005; Пахомова, 2009; Шиян, 2011; Янушевський, 2006).

Л. Орлова наголошує, що проект – це розв'язання певної проблеми, її теоретичне та практичне втілення. Метод проектів відмінний від навчальної роботи з певного розділу чи теми, під час якої основним завданням є засвоєння нових знань. Також метод проектів відрізняється від рольової гри, адже в ній розподіляють ролі для ефективного опанування навчального матеріалу. Такі завдання теж притаманні методу проектів, проте, окрім цього,

йому характерні різнобічне дослідження проблеми, творчий пошук, а у результаті – виготовлення конкретного продукту діяльності (Орлова, 2005, с. 168-169).

Е. Ананьян констатує, що майбутні педагоги під чітким керівництвом викладача у ході виконання проєктів трансформують практичне заняття у дослідницьку діяльність (Ананьян, 2011). На погляд Н. Шиян, застосування проєктної технології спрямоване на організацію справжньої дослідницької самостійної діяльності майбутніх учителів, набуття навичок впроваджувати різноманітні методи, прийоми і форми самостійної діяльності, формування вмінь організувати проєктну діяльність школярів у своїй майбутній професійній діяльності (Шиян, 2011).

У результаті теоретичного аналізу наукових джерел з'ясовано, що використання проєктів в освітньому процесі охоплює певні етапи їхнього втілення:

– підготовчий етап (визначення учасників та формулювання теми проєкту, встановлення мети і форми кінцевого продукту проєктної діяльності, окреслення основних напрямів проєкту);

– навчально-пізнавальний етап (пошук інформації з теми проєкту, її аналіз та обробка);

– підсумковий етап (підготовка до представлення кінцевого продукту діяльності, презентація цього продукту, оцінювання всіх учасників проєктної діяльності) (Аліксійчук, & Федорчук, 2008; Ананьян, 2011; Вербицкий, & Ларионова, 2006; Генкал, 2008; Грицай, 2012; Зосименко, 2011; Новые педагогические и информационные технологии, 2002; Орлова, 2005; Пахомова, 2009; Шиян, 2011; Янушевский, 2006).

В окремих наукових розвідках визначено п'ять етапів виконання проєкту: перший – пошук ідеї для проєкту, формулювання теми, визначення мети і завдань, основних проблем дослідження; другий – планування проєктної діяльності; третій – виконання проєкту; четвертий – захист проєкту; п'ятий – оцінювання проєкту, рефлексія. Е. Ананьян акцентує, що під час усіх етапів виконання проєкту викладач має бути консультантом, координатором та організатором проєктної діяльності, зокрема самостійного пошуку інформації та її творчої інтерпретації (Ананьян, 2011).

Проєкти можуть бути індивідуальними та груповими. Якщо виконується груповий проєкт, то необхідно сформулювати мікрогрупи та розподілити ролі учасників, визначити завдання відповідно до індивідуальних інтересів та можливостей. Зокрема, у дослідженні Н. Шиян пропонується такий розподіл обов'язків:

1. Адміністратор проєкту – здійснює загальне керівництво проєктом та зв'язок із викладачем.

2. Генератор ідей – створює концепцію, креативні ідеї та пропозиції.

3. Дизайнер – проводить загальне оформлення проєкту.

4. Технолог – розробляє технологію виконання проєкту та її опис.

5. Фахівці з виконання конкретних напрямів діяльності (математична обробка даних, комп'ютерний набір тощо) (Шиян, 2011).

Проєктна технологія, як і всі інші, є універсальною технологією, тобто, може застосовуватись на заняттях із різних навчальних дисциплін, але варто зазначити, що будь-яка «універсальна технологія» характеризує загальні принципи організації освітнього процесу. З огляду на це проєктна технологія має бути адаптованою до кожної навчальної дисципліни, – наголошує В. Янушевський (Янушевский, 2006).

На нашу думку, найбільше можливостей для виконання професійно зорієнтованих проєктів із природничих наук майбутні вчителі мають під час вивчення різних методик навчання: методики навчання біології, методики навчання фізики, методики навчання хімії, методики навчання природничих наук. На заняттях з цих дисциплін здобувачі вищої освіти не просто самі виконують проєкти, а вчаться методично грамотно організувати їх виконання школярами в закладах загальної середньої освіти. У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що в процесі вивчення методичних дисциплін

є значний потенціал для застосування проєктної технології. Зокрема, актуальними є такі теми проєктів, як «Вивчення природничих наук у профільній школі», «Реалізація міжпредметних зв'язків на уроках в старшій школі», «Розвиток критичного мислення учнів на уроках з природничих предметів», «Сучасні технології навчання природничих наук», «Використання комп'ютера у навчанні природничих наук» (Грицай, 2012) тощо.

Дотримуємося порад ученого-методиста Л. Орлової, котра виокремила п'ять етапів роботи із виконання проєктів із методики навчання природничих наук:

1. Під час лекції відбувається аналіз та обговорення інформації з теми проєкту всіма бажаними здобувачами вищої освіти. Майбутні вчителі за власним бажанням об'єднуються в групи (мікрогрупи), самостійно формулюють мету і провідні завдання проєкту.

2. Майбутні педагоги виконують пошук необхідної інформації, консультуються з викладачем, який допомагає їм віднайти навчальний матеріал, який буде їм потрібний; визначають остаточне формулювання мети проєкту та форму кінцевого продукту – написати тези чи наукову статтю, підготувати мультимедійну презентацію, скласти методичні рекомендації, розробити дидактичний матеріал тощо.

Здобувачі розподіляють між собою ролі, які вони будуть виконувати. Кожен із них відповідає за певну ділянку роботи, реалізацію конкретного завдання. Коли майбутні вчителі усвідомили мету проєкту, тоді визначають конкретні завдання. Після цього кожне завдання поділяють на кроки, а тоді складають план своєї діяльності та послідовність реалізації кроків.

3. Майбутні педагоги працюють самостійно за власним планом. У них є можливість спілкуватися з членами своєї групи. Цей етап відзначається найбільшою самостійністю. Відбувається оцінювання кожного кроку, аналізуються невдачі і визначаються їх причини. На цьому етапі викладач виконує роль експерта, консультанта, інструктора. Він надає підтримку, допомагає, але не пропонує власну версію розв'язання завдання.

4. Цей етап відбувається під час практичного заняття. Майбутні вчителі презентують свій проєкт усій групі: аргументують мету і завдання проєкту, наочно представляють проєкт, пояснюють методику його використання, відповідають на запитання своїх товаришів. Викладач виступає модератором цього обговорення.

5. П'ятий етап є найважливішим, оскільки дає можливість викладачеві та самим здобувачам оцінити результати їхньої діяльності. Проєкт представляють у вигляді певного методичного продукту, форму якого визначено заздалегідь. У результаті обговорення оцінюють проведену роботу, називають сильні і слабкі сторони проєкту (Орлова, 2005).

Специфікою навчальних дисциплін професійної підготовки вчителя методичного спрямування («Методика навчання біології», «Методика навчання фізики», «Методика навчання хімії», «Методика навчання природничих наук») є їх практико-орієнтований характер. З огляду на це виконання здобувачами навчально-методичних проєктів під час вивчення цих дисциплін дасть змогу підвищити практичну спрямованість. Організація проєктної діяльності з методик навчання природничих наук посідає важливе місце у методичній підготовці майбутніх учителів. Вони розробляють власні методичні проєкти, які демонструють належний рівень методичних знань і вмінь, вагоме практичне значення виконаної роботи.

Крім уже названого, до кінцевих методичних продуктів проєктів із методик навчання природничих наук належать робочі зошити з друкованою основою з біології / фізики / хімії; навчальні програми елективних курсів, предметних гуртків та факультативів; електронні підручники і посібники (їх фрагменти); дидактичні засоби навчання; цикли мультимедійних презентацій уроків, навчально-методичні посібники для вчителів та учнів і тощо.

Методичні проєкти здобувачі виконують також під час педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти. Майбутні вчителі розробляють цікаві проєкти та апробовують їх у реальних виробничих умовах, поповнюють свої методичні портфоліо.

Завершальним етапом опанування методик навчання природничих наук є розроблення індивідуального методичного проєкту, який може бути підґрунтям майбутньої

кваліфікаційної (бакалаврської або магістерської) роботи. Індивідуальний методичний проєкт є засобом самореалізації, виявлення індивідуального характеру, власного досвіду, особистісних цінностей і смислів, вираження індивідуального методичного стилю.

Висновки. Отже, застосування проєктної технології у процесі методичної підготовки майбутніх учителів природничих наук має суттєві переваги в порівнянні з іншими технологіями навчання:

- активізує самостійну діяльність майбутніх педагогів (індивідуальну, парну, групову);
- вдосконалює вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, обирати потрібну інформацію з різноманітних (часто – альтернативних) джерел;
- дає змогу здобувачам обмінюватися між собою власними ідеями й досвідом діяльності;
- стимулює дослідницьку діяльність майбутніх учителів;
- забезпечує індивідуалізацію навчання, реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії, формування у здобувачів індивідуального методичного стилю;
- сприяє професійній самореалізації і саморозвиткові майбутніх педагогів;
- розвиває критичне та креативне мислення здобувачів вищої освіти;
- передбачає реальний кінцевий результат – методичний продукт (мультимедійні презентації, методичні розробки, буклети, посібники, дидактичний матеріал тощо);
- стимулює до використання під час виконання проєкту сучасних інформаційних технологій, всесвітньої мережі Інтернет;
- забезпечує розвиток комунікативних, практичних та експериментальних умінь і навичок;
- підвищує якість освіти шляхом поглиблення та розширення знань з певної теми, застосування отриманих знань на практиці.

Таким чином, можна стверджувати, що впровадження проєктної технології в процес підготовки майбутніх учителів природничих наук дає змогу їм не лише засвоїти нові знання, усвідомити міжпредметні зв'язки в природничій освіті, вдосконалити проєктувальні уміння, а й навчитися методично правильно організовувати проєктну діяльність учнів і виконувати міжпредметні навчальні проєкти. Тобто підготовка майбутніх учителів природничих наук до застосування проєктної технології у професійній діяльності є обов'язковим складником їхньої професійної підготовки в умовах закладу вищої освіти.

Перспективами подальших досліджень може бути розроблення моделі підготовки майбутніх учителів природничих наук до застосування проєктної технології у професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

- Аліксійчук, О. С., & Федорчук, В. В. (2008). *Проектна діяльність студентів у процесі опанування навчальної дисципліни «Шкільний курс світової художньої культури та методика його викладання»*: Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.
- Ананьян, Е. Л. (2011). Метод проєктів у системі підготовки майбутніх учителів іноземної мови. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 85, 5-8.
- Вербицкий, А. А., & Ларионова, О. Г. (2006). Метод проєктів як компонент контекстного обучения. *Школьные технологии*, 5, 77-80.
- Генкал, С. Е. (2008). *Організація самостійної пізнавальної діяльності учнів профільних класів на основі індивідуальних освітніх проєктів*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Інститут педагогіки АПН України, Київ.
- Грицай, Н. (2012). Метод проєктів у методичній підготовці майбутніх учителів біології. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 109, 182-191.

- Зосименко, О. В. (2011). Особливості структурної організації проектної діяльності студентів. *Педагогічний дискурс*, 9, 128-133.
- Коллінгс, Э. (1926). *Опыт работы американской школы по методу проектов*. Москва : Новая Москва.
- Орлова, Л. Н. (2005). *Система методической подготовки учителей биологии в педагогическом вузе* (Дис. д-ра пед. наук). Омский государственный педагогический университет, Омск.
- Пахомова, Н. Ю. (2009). *Метод учебного проекта в образовательном учреждении*. Москва : АРКТИ.
- Полат, Е. С. (Ред.). (2002). *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования*. Москва : Изд. центр «Академия».
- Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти. № 235. (2021). Взято з <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>.
- Про проведення експерименту всеукраїнського рівня «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення інтегрованого курсу «Природничі науки» для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти» на серпень 2018 – жовтень 2022 роки». № 863. (2018). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0863729-18#Text>.
- Шиян, Н. (2011). Формування дослідницьких умінь майбутнього вчителя хімії засобами проектної технології. *Гуманізація навчально-виховного процесу*, LVII, 102-111.
- Янушевский, В. Н. (2006). Моделирование профессионального развития будущих преподавателей филологических дисциплин. *Социальная политика и социология*, 2, 187-190.

REFERENCES

- Aliksiichuk, O. S. & Fedorchuk, V. V. (2008). *Proektna diialnist studentiv u protsesi opanuvannia navchalnoi dystsypliny «Shkilnyi kurs svitovoi khudozhnoi kultury ta metodyka yoho vykladannia» [Project activity of students in the process of mastering the discipline "School course of world art culture and methods of its teaching"]*. Kam'ianets-Podilskyi : Kam'ianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka [in Ukrainian].
- Ananian, E. L. (2011). Metod proektiv u systemi pidhotovky maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy [The method of projects in the system of training future foreign language teachers.]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky [Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University. Pedagogical Sciences]*, 85, 5-8 [in Ukrainian].
- Henkal, S. E. (2008). *Orhanizatsiia samostiinoi piznavalnoi diialnosti uchniv profilnykh klasiv na osnovi individualnykh osvitnykh proektiv [Organization of independent cognitive activity of students of profile classes on the basis of individual educational projects]*. (Extended abstract PhD. dissertation). Instytut pedahohiky APN Ukrainy, Kyiv [in Ukrainian].
- Hrytsai, N. (2012). Metod proektiv u metodychnii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv biolohii [Project method in methodical training of future biology teachers.]. *Academic notes. Pedagogical Sciences*, 109, 182-191 [in Ukrainian].
- Kollings, Je. (1926). *Opyt raboty amerikanskoj shkoly po metodu proektiv [The experience of the American school in the project method]*. Moskva: Novaja Moskva [in Russian].
- Orlova, L. N. (2005). *Sistema metodicheskoi podgotovki uchitelei biologii v pedagogicheskom vuze [The system of methodological training of biology teachers in a pedagogical university]*. (Phd. diss). Omskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet, Omsk [in Russian].
- Pakhomova, N. Iu. (2009). *Metod uchebnogo proekta v obrazovatel'nom uchrezhdenii [The method of an educational project in an educational institution.]*. Moskva : ARKTI [in Russian].

- Polat, E. S. (Ed.). (2002). *Novye pedagogicheskie i informatcionnye tekhnologii v sisteme obrazovaniia [New pedagogical and information technologies in the education system]*. Moskva : Izd. tcentr «Akademiia» [in Russian].
- Pro provedennia eksperymentu vseukrainskoho rivnia «Rozroblennia i vprovadzhennia navchalno-metodychnoho zabezpechennia intehrovanoho kursu «Pryrodnychi nauky» dlia 10–11 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity» na serpen 2018–zhovten 2022 roky» [On conducting an experiment of the all-Ukrainian level "Development and implementation of educational and methodological support of the integrated course" Natural Sciences "for 10-11 grades of general secondary education" for August 2018 - October 2022 "]*. № 863. (2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0863729-18#Text> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia typovoi osvitnoi prohramy dlia 5–9 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [About the statement of the standard educational program for 5-9 classes of establishments of general secondary education]*. № 235. (2021). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> [in Ukrainian].
- Shyian, N. (2011). Formuvannia doslidnytskykh umin maibutnoho vchytelia khimii zasobamy proektnoi tekhnologii [Formation of research skills of the future chemistry teacher by means of project technology]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu [Humanization of the educational process]*, LVII, 102-111.
- Verbickij, A. A. & Larionova, O. G. (2006). Metod proektov kak komponent kontekstnogo obuchenija [Project method as a component of contextual learning]. *Shkol'nye tekhnologii [School technologists]*, 5, 77-80 [in Russian].
- Yanushevskiy, V. N. (2006). Modelyrovanye professyonalnogo razvytyia budushchykh prepodavatelei fylolohycheskykh dystsyplin [Modeling of professional development of future teachers of philological disciplines.]. *Sotsyalnaia polytyka y sotsyolohyia*, 2, 187-190.
- Zosymenko, O. V. (2011). Osoblyvosti strukturnoi orhanizatsii proektnoi diialnosti studentiv [Features of the structural organization of students' project activities]. *Pedahohichnyi dyskurs [Pedagogical Discourse]*, 9, 128-133 [in Ukrainian].

TRAINING FUTURE TEACHERS TO USE PROJECT TECHNOLOGY IN THE TEACHING OF NATURAL SCIENCES

Natalia Hrytsai,

doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Head of the Department of Natural Sciences with Teaching Methods of Rivne State University for the Humanities.

The article reveals the essence and significance of project technology in the teaching of natural sciences in the New Ukrainian school, actualizes the problem of training future teachers to use project technology in the teaching of natural sciences. It is determined that the project method is a learning technology focused not on the integration of factual knowledge, but on their use and acquisition of new knowledge and skills (sometimes through self-education) in the process of performing practical tasks. The article describes the features of projects and their types. Emphasis is placed on educational projects provided by the school curriculum in natural subjects (physics, chemistry, biology). It has been found that the features of project technology are action-oriented, teamwork, self-organization of students, situational orientation, correlation with real life, reliance on previous achievements of each student, their existing experience, interdisciplinary, integrity, focus on the finished product, and a certain result. The main stages of project implementation in general secondary education institutions are analyzed (initiation, work planning, project implementation, project presentation, project reflection, evaluation of results). The advantages of project technology are established: stimulation of students' independent

activity, improvement of information retrieval skills, intensification of research and creative activity of schoolchildren, provision of students' need for self-realization and self-development, the practical significance of work results, a real result. Sciences allow them not only to acquire new knowledge, to understand the interdisciplinary links in science education, to improve design skills, but also to learn to methodically organize the project activities of pupils and perform interdisciplinary learning projects. That is, the preparation of future science teachers for the application of project technology in professional activities is a mandatory component of their professional training in a higher education institution.

Keywords: *project, project method, project teaching technology, natural sciences, future teachers of natural sciences.*

Надійшла до редакції 25.03.2020 р.

УДК 378.147:615-051(477)

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238032>

ORCID 0000-0002-5083-7218

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ У 20-60-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Наталія Шолойко,

кандидатка фармацевтичних наук, доцентка кафедри організації та економіки фармації
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.

У статті окреслено шляхи розвитку вітчизняної фармацевтичної галузі у 20-60-х роках ХХ століття, появу нових форм лікарського обслуговування населення та управлінських структур з організації аптечної справи в країні. Проведено історико-ретроспективний аналіз передумов підготовки фахівців для фармацевтичної сфери в Україні в один із основних періодів її становлення, висвітлено закономірності розвитку в загальному контексті професійної медичної освіти та з'ясовано обставини виникнення провідних ознак організаційно-управлінської культури у фармації. Доведено, що в попередні історичні періоди розвитку галузі передумовами виникнення організаційно-управлінської культури фармацевтів були: структурування аптечної справи, її зосередження в руках держави, розширення медичної промисловості й поліпшення лікарського обслуговування населення, вирішення науково-практичних питань щодо фармацевтичної освіти, нової народної аптеки й організації контролю якості аптечної продукції, розширення фармацевтичної промисловості та централізація постачання в аптечній мережі.

Проаналізовано науковий доробок видатних діячів фармації (М. Бергольц, Н. Валяшко, А. Гінзберг, Г. Коган, В. Дзвонів, А. Орехов, А. Степанов, Я. Фіалков, С. Шубін, Д. Щербачов та ін.), які в цей період внесли своєю працею значний доробок у розвиток фармацевтичної науки, побудову і вдосконалення системи фармацевтичної освіти, а саме: створення перших підручників з фармації, з технології лікарських форм; заснування школи вивчення органічних речовин шляхом спектрографічних досліджень; розробка та впровадження технології лікарських форм і галенових препаратів; дослідження лікарських рослин, вміле поєднання експерименту з науковими дослідженнями тощо. Це сприяло науковій розробці питань теорії та практики фармації, підвищенню кваліфікації членів товариства, розширенню й поглибленню їхніх спеціальних знань, а також вихованню на основі краєвих традицій вітчизняної фармації, медицини та природознавства, наданню науково-методичної та практичної допомоги працівникам і керівникам аптечних мереж.

Ключові слова: професійна освіта, майбутні фармацевти, історико-ретроспективний аналіз, історичні передумови підготовки фахівців для фармацевтичної сфери, виникнення ознак організаційно-управлінської культури фармацевтів.

Постановка проблеми. Сучасна фармація – це медико-соціальний комплекс, який глибоко зачіпає всі сторони життя людини і суспільства. Будучи складною соціально-економічною системою і специфічним сектором галузі охорони здоров'я, вона виконує найважливішу соціальну функцію – збереження та поліпшення здоров'я населення засобами надання висококваліфікованої фармацевтичної допомоги (Мнушко, 2009). Сьогодні в умовах загальної модернізації галузей професійної освіти важливо по-новому осмислити концептуальні засади забезпечення ефективної підготовки майбутніх фармацевтів, до яких першочергово належать надбання історичного досвіду побудови управлінських структур та формування фахівців.

Для дослідження розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної сфери глибокий інтерес становить ретроспективний аналіз науково-практичної та виробничої

діяльності аптечної мережі, який свідчить про тісно пов'язані закономірності, детерміновані суспільно-економічним та державно-політичним розвитком України. Праці вчених з історії фармацевтики та розвитку фармацевтичної галузі, історії розвитку фармацевтичної освіти дозволяють виявити зерна позитивного досвіду різних видів діяльності фармацевтичних працівників, який, безумовно, є цінним для сучасного усвідомлення і критичного аналізу та доцільним для використання при вдосконаленні організації навчального процесу професійної підготовки в освітній системі України. Кращі традиції вітчизняної фармації, їхню соціальну спрямованість також доцільно знати і примножувати сучасним фармацевтичним працівникам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання історії професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні актуальне в наш час, оскільки об'єктивний аналіз минулого педагогічного досвіду сприяє подальшому розвитку фармацевтичної науки, освіти, і практики. Окремі аспекти з історії нашої фармації ще недостатньо вивчені, зокрема, не систематизованою з сучасних позицій є історія розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в другій половині XIX ст. – середині XX ст., що в історико-педагогічному контексті становить багатогранну проблему для дослідження.

Історичним аспектам підготовки фармацевтичних кадрів приділено увагу в дослідженнях І. Губського, Б. Парновського, О. Заліської, А. Немченко, З. Мнушко, М. Пономаренко, М. Слабого та ще багатьох учених. Так, у вітчизняній фаховій літературі, що висвітлює історію обраної проблеми, вагомою є монографія І. Губського «Аптечна справа в СРСР», у якій з позиції досвіду організатора цієї справи вперше проведено глибокий аналіз проблеми атестації аптечних працівників та надання їм кваліфікаційних категорій (Губський, & 1958); фармацевтичну справу як одну зі складових історико-цивілізаційних епох в сучасному постіндустріальному контексті цифрових та інтернет-технологій розвитку суспільства розглянуто М. Сятиною в монографії «Історія фармації» (Сятиня, 2001). Значущим аспектом цих розвідок стало те, що, висвітлюючи історію цілительства з найдавніших часів до наших днів, відомі дослідники надають уваги розвиткові знань, скерованих на пошук та вдосконалення лікознавства, рекомендують враховувати надбання досвіду видатних організаторів науки і практики фармації попередніх поколінь. Значущим нормативним аспектом обраної проблеми вважаємо також те, що певні історичні надбання відображені в сучасних документах: основні вимоги до студентів та фармацевтичних працівників викладені в Кодексі поведінки фармацевтичного працівника, прийнятому на першому з'їзді Фармацевтичної асоціації України (1998 р.); Етичному кодексі фармацевтичного працівника» (2007 р.); Етичній декларації поведінки фахівців, зайнятих у сфері створення, виробництва, обігу, промоції та реклами лікарських засобів (2007 р.); Кодексі промоційної етики (2007 р.) тощо.

Водночас констатуємо: попри значну кількість праць існують проблемні питання, які не висвітлені й не вирішені в окремому комплексному дослідженні. Тому в нашій науковій розвідці намагаємося відобразити особливості підготовки та діяльності фахівців фармацевтичної галузі й відповідних структур України 20-60-х років XX століття в історико-педагогічному контексті.

Метою статті є вивчення особливостей функціонування і розвитку фармацевтичної сфери в Україні залежно від суспільно-економічного стану та еволюції розвитку аптечної справи для використання позитивного досвіду попередніх поколінь фармацевтичних фахівців на сучасному етапі розвитку країни, а також для з'ясування обставин виникнення провідних освітніх ознак організаційно-управлінської культури представників різних професій у фармації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опис дослідницьких даних у цій розвідці розпочинаємо з 1919 року, коли всю аптечну мережу в країні було націоналізовано; цей рік у сфері аптечного будівництва охарактеризувався широким обговоренням питань організації лікарського обслуговування населення. Представники галузі та громадськості

вважали, що лікарська допомога повинна бути швидкою, доступною і раціональною; було прийнято рішення укрупнити аптеки, вилучити з продажу в них сумнівні засоби й організувати якомога ширше забезпечення населення предметами санітарії та гігієни. Вдосконалено також було методи управління аптечною справою, фінансування та постачання аптек, покращено організацію аптечних складів і лабораторій. Фармацевтичні підвідділи медичних установ за допомогою Рад депутатів трудящих і професійних спілок взяли на облік націоналізовані аптеки і їхнє господарство та провели відповідну роботу щодо розстановки кадрів, відданих новій владі. У короткі терміни було розроблено положення та інструкції про порядок відпуску ліків, про контроль за роботою аптек, переглянуто й очищено від сумнівних препаратів і різних патентованих засобів каталог аптекарських товарів. У переліку лікарських засобів, дозволених до видачі з аптек, були залишені тільки перевірені, корисні для здоров'я лікувальні засоби (Пономаренко, 1990).

Перехід країни на інший шлях економічного розвитку зумовив появу нових форм лікарського обслуговування населення, визначення шляхів розвитку аптечної справи: у 1922 р. її було переведено на господарський розрахунок; на місцях створено госпрозрахункові аптечні управління, які об'єднали всі аптеки, аптекарські магазини та інші аптечні установи; аптеки при амбулаторіях було ліквідовано; основною установою, що здійснювала лікарське обслуговування населення, стала госпрозрахункова аптека. Оскільки ліки в аптеках відпускали за плату, то лише застрахована частина населення отримувала медикаменти безкоштовно за рахунок органів охорони здоров'я. У період непу було дозволено відкривати приватні аптеки під наглядом і контролем місцевих органів охорони здоров'я. Одночасно почала відновлюватися фармацевтична промисловість. При Наркоматі здоров'я був створений Держмедторг, у подальшому реорганізований у Головмедторгпром, тобто, в єдиний зальнодержавний орган виробництва медикаментів і торгівлі ними.

Для підведення підсумків практичної роботи з лікарського обслуговування населення та визначення шляхів вирішення майбутніх завдань у 1926 р. було скликано велику фармацевтичну нараду, яка констатувала зміцнення всієї аптечної справи, розширення медичної промисловості й поліпшення лікарського обслуговування населення, схвалила зосередження аптечної справи в руках держави й обговорила важливі науково-практичні питання, що стосувалися фармацевтичної освіти, «нової радянської аптеки» й організації контролю якості аптечної продукції, розширення фармацевтичної промисловості та централізації постачання аптечної мережі (Черних, & Подольська, 1999). Нарada прийняла рішення поліпшити науково-практичну та виробничу діяльність аптечної мережі й зажадала переобладнати її, з огляду на необхідність створення належних умов для виготовлення ліків і забезпечення високої якості як тих, що надходять в аптеку, медикаментів та виготовлених у ній ліків. Ці рішення лягли в основу подальшого розвитку аптечної справи.

До цього часу вітчизняна фармацевтична промисловість вже освоїла виробництво багатьох медикаментів і медичних виробів, необхідних для забезпечення потреби органів охорони здоров'я і населення. На місцях аптечні управління створювали лабораторії, в яких вироблялися галенові препарати і найпростіші ліки головню із місцевої сировини. Однак стан аптечної справи загалом, розвиток фармації як науки і рівень роботи аптечних установ відставали «від загального рівня розвитку охорони здоров'я в країні», відчувався брак фармацевтичних кадрів вищої кваліфікації, особливо наукових. Для вирішення цих питань у 1932 р. знову було скликано нараду аптечних працівників за участю представників усіх республік, яка підняла важливі питання прискореного розвитку аптечної справи і визначила завдання подальшої роботи в галузі поліпшення лікарського обслуговування населення (Губський, & 1958), адже фармацевтична промисловість працювала з перебоями, ліків не вистачало і ціна їх була високою, особливо в союзних республіках СРСР.

У 1936 році було створено Народний комісаріат охорони здоров'я СРСР і в його складі – аптечну інспекцію; у цьому ж році організовано Всесоюзний лікарський рослинний

трест, який очолював заготівлю лікарської сировини в країні; разом із постановою уряду «Про підвищення заробітної плати медичним працівникам та про збільшення асигнувань на охорону здоров'я» це створило умови для певного поліпшення організації охорони здоров'я та розвитку аптечної справи. У вересні 1936 року Рада Народних Комісарів СРСР прийняла постанову про впорядкування підготовки фармацевтичних кадрів вищої і середньої кваліфікації; пізніше, в 1937 р. були встановлені наукові ступені кандидата і доктора фармацевтичних наук, таким чином, фармація визначилася як наука.

Видатними вченими в фармації в цей період були М. Бергольц, Н. Валяшко, А. Гінзберг, Г. Коган, В. Дзвонів, А. Орехов, А. Степанов, Я. Фіалков, С. Шубін, Д. Щербачов і ін., які внесли свою працю в розвиток фармацевтичної науки, створення і вдосконалення системи фармацевтичної освіти: М. Бергольц відомий у галузі дослідження лікарських рослин, що містять глікозиди, був директором Ленінградського, а потім Московського фармацевтичного інституту, головою Державного фармакопейного комітету (*Памяти професора М. Е. Бергольца*, 1961); Н. Валяшко став засновником школи вивчення органічних речовин шляхом спектрографічних досліджень; під його керівництвом були виконані 25 кандидатських і докторських дисертацій; Г. Коган працював в сфері технології лікарських форм і галенових препаратів і був автором першого підручника з цієї дисципліни, а П. Орехов і його учні збагатили фармацевтичну науку отриманням нових алкалоїдів, що мають велике значення в медицині; С. Шубін працював над технологією лікарських форм і галенових препаратів, вмів поєднувати експеримент з науковими дослідженнями, його перу належить один із кращих підручників з технології лікарських форм, який використовували різні покоління вітчизняних фармацевтів (Валяшко, 1905; Фесенко, 2012; Рабинович, 1940; Тertyшный, 1965; Черних, & Подольська, 1999).

Аптечні управління як типові органи проводили роботу з удосконалення та раціоналізації аптечного виробництва, оснащення аптек найбільш раціональним аптечним обладнанням та інвентарем, що полегшувало працю, забезпечувало підвищення продуктивності праці, а також із питань наближення лікарського обслуговування до сільського населення. Аптеки реконструювалися, оснащувалися аптечними меблями нової конструкції і бюреточними установками, розробленими Ленінградським науково-дослідним фармацевтичним інститутом і Центральною аптечною науково-дослідною станцією (Москва), приладами та реактивами для контролю якості аптечної продукції тощо; у них стали ширше використовувати напівфабрикати й попередні заготовки ліків; у галенових лабораторіях було організовано серійне виробництво готових ліків. У 1935 р. в Україні при сільських фельдшерсько-акушерських дільницях були створені аптечні установи нового типу – аптечні пункти, що дозволило забезпечити готовими лікарськими засобами і перев'язувальними матеріалами населення безпосередньо в селах, де не було аптек. Досвід України щодо організації лікарського обслуговування населення глибинних районів незабаром поширили в інших республіках (Губський, Бушкова, & Яковец, 1958).

Поряд із розширенням мережі аптек і аптечних пунктів створювали мережу спеціалізованих аптекарських магазинів. Поліпшення організації роботи аптечних установ і розширення аптечної мережі, а також збільшення виробництва галенових препаратів у лабораторіях аптечних управлінь вимагало чіткого контролю якості аптечної продукції; цим завданням зайнялася фармацевтична наука. У грудні 1938 р. Аптечною інспекцією Наркомату охорони здоров'я СРСР було проведено спеціальну нараду, що визначила шляхи посилення контролю якості аптечної продукції, наближення його до аптек шляхом організації контрольних-аналітичних кабінетів і столів, а також збільшення кількості контрольних-аналітичних лабораторій у всіх обласних центрах. Упродовж лише 1940 року було створено понад 70 контрольних-аналітичних лабораторій, а всього на 1 січня 1941 в країні функціонувало 295 контрольних-аналітичних лабораторій, понад 1100 контрольних-аналітичних кабінетів і столів, які здійснювали контроль якості аптечної продукції і сприяли поліпшенню технології виготовлення ліків в аптеках (Губський, 1964). Аптека

перетворилася в державну установу охорони здоров'я, яка, поряд із лікарським обслуговуванням населення, проводила велику роботу з поширення санітарно-гігієнічних знань. У предвоєнні роки значно зросла медична промисловість, яка переважно вже забезпечувала потребу органів охорони здоров'я і населення в медикаментах та медичних виробках вітчизняного виробництва. Є дані, що в цей період в СРСР (без Прибалтійських республік) функціонувало 270 аптечних складів, 149 галеново-фармацевтичних фабрик і лабораторій, 179 оптичних майстерень і майстерень із ремонту медичного інструментарію та обладнання, 9723 аптеки (без відомчих аптек і аптек закритого типу при лікувальних установах), 109 філіалів аптек (аптечних пунктів) у містах та 13 864 аптечних пункти в сільській місцевості, 1400 аптекарських магазинів (Губський, Мینیович, 1958). У роки другої світової війни це зіграло свою роль, адже галенові лабораторії виготовили в 1941-1943 рр. близько 8 т стрептоциду, 50 т хлориду кальцію, більше 80 т хлориду натрію і понад 150 т різних дезінфекційних засобів. Основною сировиною для галенового виробництва були лікарські рослини; аптечні управління стали ініціаторами й організаторами масового збору дикорослих лікарських рослин, залучаючи до цього громадські організації, школи, колгоспи і місцеве населення. За 1941-1945 рр. було заготовлено кілька тисяч тон лікарських рослин і виготовлено значну кількість настоянок, зборів, чаїв. З ініціативи аптечних працівників у роки війни на підприємствах місцевої промисловості було організовано виробництво основних медикаментів і предметів догляду за хворими з місцевої сировини або відходів продукції місцевої промисловості. На виробничих підприємствах аптечної системи виготовлялися бинти, а у великих містах неокупованих територій було налагоджено також виробництво шприців, штучних зубів, аптечного обладнання; у Центральній аптечній науково-дослідній лабораторії – розгорнуто дослідження зі створення нових препаратів із лікарських рослин, заміни дефіцитних видів сировини (тваринних і рослинних жирів, етилового спирту тощо) (Сятиня, 1998).

Охорона здоров'я, як і все народне господарство країни, в роки війни зазнала значних втрат. На тимчасово окупованій території були зруйновані або розграбовані тисячі лікувально-профілактичних та аптечних закладів, аптечні виробничі підприємства, аптечні склади, понад 4600 аптек і 7000 аптечних пунктів; тому перед відновленими аптечними управліннями постало завдання відбудови аптечної мережі, оснащення її необхідним інвентарем та обладнанням, організація безперебійного обслуговування населення звільнених районів. Для якнайшвидшого вирішення цих питань необхідно було створити центральний орган керівництва аптечною справою, тому що Аптечна інспекція Народного Комісаріату охорони здоров'я СРСР не могла забезпечити виконання цих функцій внаслідок того, що вона не впливала на організацію постачання аптечної мережі. У зв'язку з цим у 1945 р. в складі Наркомату охорони здоров'я СРСР було створено Головне аптечне управління (Гапу СРСР), на яке поклали організацію постачання аптечної мережі та загальне керівництво аптечною справою в країні; йому були підпорядковані контори «Хімфармторг» і «Медінструментторг», які здійснювали розподіл медичних виробів, що їх виготовляли промислові підприємства всіх відомств країни. Створення Гапу дозволило більш повно враховувати попит органів охорони здоров'я і населення на медикаменти та медичні вироби, зосередити їх одних руках, організувати розміщення замовлень на їх виготовлення, залучити до виробництва медичних товарів підприємства інших відомств, що значно розширило матеріально-технічну базу аптечного господарства та загалом сприяло задоволенню потреби органів охорони здоров'я і населення в медичних препаратах та інших медичних виробках (Аржанов, 1997).

Спираючись на Центральний аптечний науково-дослідний інститут, організований у 1944 році на базі Центральної аптечної науково-дослідної лабораторії Наркомату охорони здоров'я РРФСР та Центральну аптечну науково-дослідну лабораторію Наркомату охорони здоров'я УРСР Гапу СРСР в короткий термін ввело єдині методи і форми планування аптечного господарства, встановило штатні нормативи для аптек, визначило нормативи

споживання основних медикаментів і зосередило в своїх руках розподіл усіх вироблених у країні медикаментів та медичних виробів, а також провело роботу з розширення аптечної мережі та підготовки фармацевтичних кадрів.

У 1946 р. було створено Всесоюзне науково-фармацевтичне товариство; у цьому ж році вийшло в світ VIII видання Державної фармакопеї СРСР, що фактично стала заново розробленим на принципах державної охорони здоров'я кодексом державних стандартів на лікарські препарати переважно вітчизняного виробництва.

Щодо підготовки кадрів фармацевтичних працівників та управлінців аптечної справи при фармацевтичних інститутах і факультетах були організовані курси вдосконалення працівників; із 1954 року розпочато заочну підготовку провізорів із осіб, які мали середню фармацевтичну освіту. Це сприяло не лише підвищенню кваліфікації аптечних працівників і культури діяльності аптечних закладів, але й поліпшенню лікарського обслуговування населення. Водночас якісних ліків у цей період не завжди вистачало.

На початок 1959 р. кількість аптечних установ у країні перевищила 95 000, в тому числі аптек було 13 506 тільки в системі Гапу, аптечних пунктів – 82 000 і контрольно-аналітичних лабораторій 284; при аптеках було створено понад 400 аналітичних кабінетів і 7000 аналітичних столів; лікарським обслуговуванням населення було зайнято близько 75 000 фармацевтів із вищою й середньою освітою, з них 17 680 провізорів. Підготовку фармацевтичних кадрів здійснювали 16 фармацевтичних інститутів і факультетів та біля 40 фармацевтичних училищ. У 1958 р. аптечними установами було відпущено населенню та лікувально-профілактичним установам медикаментів і медичних виробів на суму понад 8300 млн. руб. (майже в 4 рази більше, ніж у 1940 році). До початку 1960-х років ХХ ст. встановилася чітка структура органів управління в країні. Загальне керівництво всією організацією охорони здоров'я здійснювало Міністерство охорони здоров'я СРСР як союзно-республіканське міністерство, яке розробляло перспективні плани розвитку охорони здоров'я в країні, координувало та спрямовувало розвиток медичної та фармацевтичної науки, видавало Державну фармакопею, проводило заходи щодо зниження захворюваності та організації лікарського обслуговування населення, методично керувало підготовкою кадрів, здійснювало державний санітарний нагляд, затверджувало номенклатуру і категорійність, а також штатні нормативи закладів охорони здоров'я. На Міністерство охорони здоров'я покладали завдання визначення потреби в медикаментах і медичних виробках, розміщення замовлень на їх виробництво, контроль за якістю медикаментів і медичних виробів і їх міжреспубліканський розподіл; це міністерство здійснювало також міжнародні зв'язки з питань охорони здоров'я і фармацевтичної справи (Сятиня, 1998). Безпосереднє керівництво охороною здоров'я в республіках було покладено на міністерства охорони здоров'я союзних республік і органи охорони здоров'я на місцях – обласні (крайові, міські) відділи охорони здоров'я, які були відділами відповідних виконкомів місцевих рад.

У структурі Міністерства охорони здоров'я СРСР працювали відповідні управління та відділи. Управління спеціалізованої медичної допомоги з відділом медичної радіології своїми основними завданнями мало:

– вивчення стану здоров'я населення, розробка заходів щодо зниження захворюваності та смертності населення;

– планування заходів щодо подальшого поліпшення лікувально-профілактичної допомоги та наближення її до населення, перш за все за розділами серцево-судинної патології, туберкульозу, онкології, психоневрології, стоматології, травматології, дерматовенерології, охорони здоров'я дітей, жінок і працівників промислових підприємств;

– надання методичної допомоги міністерствам охорони здоров'я союзних республік з організації лікувально-профілактичної допомоги (Сятиня, 1998).

Державна санітарна інспекція вирішувала завдання:

– розробки на основі досягнень медичної науки і практики і вивчення стану здоров'я

населення заходів, спрямованих на подальше поліпшення санітарного стану країни, на зниження і ліквідацію інфекційних захворювань;

- контролю за здійсненням заходів щодо поліпшення санітарно-гігієнічних умов праці та побуту населення щодо попередження та зниження інфекційних захворювань;

- здійснення в установленому порядку державного попереджувального і поточного санітарного нагляду;

- здійснення контролю за проведенням заходів Щодо забезпечення радіаційної безпеки;

- надання методичної допомоги міністерствам охорони здоров'я союзних республік в організації санітарно-протиепідемічної роботи;

- організація та керівництво заходами з санітарної охорони кордонів, боротьби з особливо небезпечними інфекціями (чума, холера тощо) (Сліпчук, & Цехмістер, 2017).

Управління лікарських засобів та медичної техніки з інспекцією якості: розробляло основні напрями й показники щодо перспективного планування розвитку медичної промисловості – хіміко-фармацевтичної, готових лікарських засобів, антибіотиків, вітамінів, кровозамінників, ендокринних препаратів, медичних інструментів, приладів, апаратів, устаткування та медичних виробів зі скла; здійснювало координацію й перспективне планування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт у сфері лікарських засобів і медичної техніки; встановлювало рівень оптових і роздрібних цін на медичну продукцію; здійснювало державний контроль за якістю медичної продукції. Головне управління міжреспубліканського медичного постачання і збуту (Головмедспоживзбут) основними завданнями мало:

- визначення потреби країни в медичних виробках (медикаментах, ендокринних і бактерійних препаратах, вітамінах, виробках медичної техніки тощо) на основі заявок міністерств охорони здоров'я союзних республік та інших відомств; внесення в установленому порядку пропозицій про експорт цих виробів, а також подання при потребі заявок відповідним організаціям на закупівлю за кордоном медикаментів і виробів медичної техніки;

- розподіл вищеназваних медичних виробів між союзними республіками, міністерствами й відомствами та виділення цих виробів на експорт;

- розробка основних показників щодо перспективного планування розвитку аптечної справи, а також організаційних форм лікарського обслуговування населення;

- розробка постанов і положень з аптечною справою та здійснення загального методичного керівництва організацією лікарського обслуговування населення;

- забезпечення установ та організацій союзного підпорядкування усіма матеріалами за планом матеріально-технічного постачання (Губський, & 1958).

У структурі Головмедспоживзбуту працював аптечний відділ, на який поклали створення положень, правил та інструкцій з організації лікарського обслуговування населення, порядку зберігання, виготовлення, контролю якості та відпуску ліків в аптечних установах, рекомендацій міністерствам охорони здоров'я союзних республік щодо поліпшення лікарського обслуговування населення та керівництва аптечною справою. Крім того, в складі Міністерства охорони здоров'я СРСР функціонували: Управління інститутів вакцин і сироваток, планово-фінансовий відділ, відділ медичних навчальних закладів і кадрів, відділ зовнішніх зносин тощо; при Міністерстві працювали: Академія медичних наук, Інститут організації охорони здоров'я та історії медицини, Всесоюзний науково-дослідний хіміко-фармацевтичний інститут, Всесоюзний інститут лікарських і ароматичних рослин, Центральний аптечний науково-дослідний інститут і низка інших науково-дослідних інститутів, а також трест із вирощування й заготівлі лікарської рослинної сировини.

Зупинимося на тих органах державного управління аптечною справою, які зумовлюють наш дослідницький інтерес. Державний фармакопейний комітет як орган

Міністерства охорони здоров'я СРСР знаходився у складі управління лікарських засобів та медичної техніки з інспекцією якості. До нього входили представники науки, медичної промисловості та аптечної справи; основним завданням були стандартизація лікарських засобів, що застосовуються для лікування, профілактичних та дезінфекційних цілей в медичній і ветеринарній практиці. Цей комітет виконував функції: а) складання Державної фармакопеї СРСР і періодичних доповнень до неї; б) затвердження технічних умов на лікарські засоби; в) розгляд і узгодження стандартів рослинної лікарської сировини, хімікатів, хімічних реактивів та технохімічних продуктів, що застосовувалися в лікувальних, санітарно-гігієнічних установах, на заводах і в аптечній мережі; г) роз'яснення з питань якості препаратів, що застосовувалися в системі охорони здоров'я; д) стандартизація методів і умов приготування ліків і розробка норм їх якості; е) укладання фармацевтичного керівництва (мануалу) СРСР; ж) розгляд та складання висновків з коментарів до державної фармакопеї та інших довідкових видань; з) систематичне видання документів, які нормували методи випробування і норми доброякісності лікарських засобів, не включених до Державної фармакопеї. Для консультативної роботи Державний фармакопейний комітет мав низку комісій: хімічну, фармацевтичну, фармакологічну тощо (*Аптечное дело*, 1958).

Фармакологічний комітет як орган Міністерства охорони здоров'я СРСР розглядав і приймав рішення про доцільність застосування в медичній практиці нових лікарських засобів, а також про вилучення зі сфери застосування застарілих ліків (без дозволу фармакологічного комітету лікарські засоби не могли застосовуватися в медичній практиці); комітет встановлював порядок експериментального й клінічного випробування нових лікарських засобів, дозволяв їх випробування, обговорював матеріали клінічних випробувань і вирішував питання про застосування нових ліків у медичній практиці. Одночасно з видачею дозволу на застосування нових лікарських засобів Фармакологічний комітет затверджував інструкції про показання і протипоказання до їх призначення і встановлював вищі разові й добові дози цих препаратів (Сліпчук, & Цехмістер, 2017).

При Головному управлінні міжреспубліканського медичного постачання і збуту Міністерства охорони здоров'я СРСР діяла Аптечна рада як дорадчий орган, основним завданням якого був розгляд та обговорення науково-практичних заходів з організації аптечної справи в країні. Відповідно до цього Аптечна рада розглядала й обговорювала перспективні плани розвитку аптечної мережі, питання організації лікарського обслуговування населення та постачання медикаментами й медичними виробами лікувально-профілактичних установ, організації контролю якості аптечної продукції, підготовки та вдосконалення аптечних кадрів, обліку й планування в аптечному господарстві, раціоналізації і винахідництва, а також основні положення, що регулювала роботу аптечної мережі. Рішення Аптечної ради, прийняті більшістю голосів її членів, затверджувалися начальником Головного управління медичного постачання і збуту міністерства (*Історія фармації України*, 1999).

Постачання аптечної мережі медикаментами та медичними виробами на початку 60-х років ХХ ст. здійснювало Головне управління міжреспубліканського медичного постачання і збуту Міністерства охорони здоров'я СРСР у складі контор «Союзхімфармторг» і «Союзмедінструментторг»; на першу було покладено постачання аптечної й лікувальної мережі медикаментами, готовими лікарськими засобами, вітамінами, ендокринними, бактерійними препаратами, предметами догляду за хворими та іншими товарами, а на другу – постачання медичним інструментарієм, обладнанням і апаратурою. Деякі товари, наприклад, перев'язувальні матеріали, рослинні і тваринні жири, спирт етиловий, лабораторний та аптечний посуд тощо Головні аптечні управління союзних республік отримували за фондами, виділеними Держпланами союзних республік. Реактивами аптечну мережу забезпечували через «Союзреактивзбут» і його спеціалізовані магазини на місцях. Предмети санітарії, гігієни

і деякі інші аптечна мережа отримувала за нарядами відповідних республіканських і обласних (крайових) торгівельних організацій (Сятиня, 1998).

Керівництво аптечною справою в республіках здійснювали Головні аптечні управління Міністерств охорони здоров'я союзних республік, скорочено – Гапу. Основним завданням Гапу республіки була організація лікарського обслуговування населення та постачання лікувально-профілактичних установ медикаментами й іншими медичними виробами. Гапу республіки безпосередньо або через обласні (міські, крайові, АРСР) аптечні управління керували всією роботою аптечних закладів республіки.

Обласні (крайові, міські, АРСР) аптечні управління підпорядковувалися або безпосередньо Головному аптечному управлінню союзної республіки на правах відділень, або відповідним відділом охорони здоров'я на місцях. Гапу республіки визначало потребу в медикаментах, здійснювало постачання аптечної мережі медичними товарами, організувало підготовку й перепідготовку фармацевтичних кадрів, планувало розвиток аптечної справи в республіці та систематично здійснювало контроль за діяльністю аптечної мережі, станом лікарського обслуговування населення, якістю аптечної продукції, а також планувало їм товарообіг, товарні запаси, фінансову діяльність, капітальне будівництво аптечних установ, здійснювало контроль за виконанням усіх планових завдань і керувало їх фінансово-господарською діяльністю; при Гапу республік діяли республіканські Аптечні ради (Губський, 1964).

Основним завданням обласного (АРСР, крайового, міського) аптечного управління була організація лікарського обслуговування населення і постачання лікувально-профілактичних установ області (краю) медикаментами та медичними виробами. Свою роботу аптечне управління проводило узгоджено з обласним (крайовим, міським) відділом охорони здоров'я, представляло йому на розгляд свої річні заявки на медикаменти та медичні вироби, спільно виробляли розподіл найважливіших медикаментів і медичних виробів. До складу аптечних управлінь входили різні госпрозрахункові аптечні установи та підприємства: міжрайонні контори, аптеки, аптекарські магазини, склади, а також виробничі підприємства; відкриття аптек та інших аптечних установ і підприємств аптечне управління проводило за затвердженим планом.

Однією з основних функцій аптечного управління було керівництво і контроль за діяльністю аптечної мережі області (краю, міста), здійснення заходів, спрямованих на вдосконалення роботи аптечних установ. Аптечне управління займалося підвищенням кваліфікації аптечних працівників, організувало закупівлю та заготівлю лікарської рослинної сировини, керувало організацією обліку і звітності в аптечних установах та безпосередньо здійснювало контроль за їх фармацевтичною і господарською діяльністю.

Міжрайонну контору організували лише в тих випадках, коли окремі райони області або краю були значно віддалені від обласного (крайового) центру і аптечне управління не могло забезпечити належне керівництво і постачання аптечної мережі цих районів. Основним завданням міжрайонної контори була організація лікарського обслуговування населення кількох районів і постачання лікувально-профілактичних установ медикаментами та медичними виробами. Робота міжрайонної контори проводили на підставі планових завдань і директив Гапу республіки або обласного (крайового) аптекоуправління, узгоджено з районними відділами охорони здоров'я. До складу міжрайонної контори входили аптеки й аптечні пункти, аптекарські магазини, аптечні склади, кіоски і лотки, контрольно-аналітичні лабораторії і різні виробничі підприємства, наприклад, галенові лабораторії (Сліпчук, & Цехмістер, 2017).

Авторитетною добровільною організацією фармацевтичних працівників, зайнятих науково-дослідною та практичною роботою у сфері фармації і суміжних дисциплін, було Всесоюзне наукове фармацевтичне товариство. До його завдань належали: сприяння науковій розробці питань теорії та практики фармації; сприяння підвищенню кваліфікації членів товариства, розширенню й поглибленню їхніх спеціальних знань, а також виховання

на основі кращих традицій вітчизняної фармації, медицини та природознавства; надання науково-методичної та практичної допомоги органам, установам і підприємствам охорони здоров'я в справі поліпшення лікарського обслуговування населення та впровадження в практику новітніх досягнень фармацевтичної і медичної науки; розробка і внесення на розгляд Міністерства охорони здоров'я СРСР, міністерства охорони здоров'я союзних республік і органів охорони здоров'я на місцях пропозицій щодо покращення аптечної справи і лікарського обслуговування населення та наукової роботи у сфері фармації; узагальнення досвіду роботи практичних працівників і новаторів в області фармації; пропаганда досягнень фармацевтичної і медичної науки щодо нових ліків серед широкої фармацевтичної і медичної громадськості та населення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у один із попередніх історичних періодів розвитку галузі фармації (20-60-ті рр. ХХ ст.) відбулося відродження фармацевтичної освіти, почалась її інституалізація, що сприяло розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі з вищою освітою; такому розвитку сприяло також те, що замість філій Всеукраїнського аптекоуправління були організовані з 1 березня 1935 р. обласні аптекоуправління по всій території українських земель, а це, завдяки поширенню аптечної мережі, зумовило потребу в значній кількості фахівців фармацевтичної галузі з середньою та вищою спеціальною освітою.

У 50-60-ті роки ХХ ст. відбулося поширення ідеї неперервного навчання, зумовлене збільшенням кількості фахівців фармацевтичної сфери з вищою фармацевтичною освітою, необхідне для розвитку фармацевтичної науки та практики управління галуззю. Створення Всесоюзного наукового фармацевтичного товариства сприяло науковій розробці питань теорії та практики фармації, підвищенню кваліфікації членів товариства, розширенню й поглибленню їхніх спеціальних знань, а також вихованню на основі кращих традицій вітчизняної фармації, медицини та природознавства, надання науково-методичної та практичної допомоги працівникам і керівникам аптечних мереж.

У проведеному дослідженні не вичерпано всіх історико-педагогічних аспектів багатогранної проблеми фахової підготовки фармацевтів, зокрема, щодо питання формування їхньої організаційно-управлінської культури. Подальших наукових студій потребує становлення й розвиток професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України сучасного періоду; аналіз методик викладання окремих дисциплін з фармації; виникнення наукових шкіл при медичних університетах, науково-дослідницька діяльність викладачів і студентів відповідних навчальних закладів; зв'язки цих інституцій на міжнародному рівні, а також співпраця з науковими і благодійницькими товариствами, громадськими організаціями.

ЛІТЕРАТУРА

- Аптечное дело в Украинской ССР.* (1958). Киев: Изд-во ГАПУ МЗ УССР.
- Аржанов, Н. П. (1997). Попытки реформы фармацевтического образования в России начала века. *Провизор*, 23, 20-21.
- Валяшко, Н. А. (1905). История кафедры фармации и фармакогнозии, фармацевтической лаборатории и биографии преподавателей. В *Медицинский факультет Харьковского университета за 100 лет его существования* (с. 283-295). Харьков.
- Губский, И. М., & Миниович, И. А. (1958). *Аптечное дело на Украине*. Чернигов: Облтипография им. С. М. Кирова.
- Губский, И. М., Бушкова, М. Н., & Яковец, Н. И. (1958). *Аптечное дело в Украинской ССР*. Чернигов: Облтипография им. С. М. Кирова.
- Губський, І. М. (1964). *Аптечна справа в УРСР*. Київ: Здоров'я.
- Мнушко, З. М., & Діхтярьова, Н. М. (2009). *Менеджмент та маркетинг у фармації*. Ч. I. *Менеджмент у фармації* (2-ге вид.). Харків: Вид-во НФаУ: Золоті сторінки.
- Памяти профессора М. Е. Бергольца. (1961). *Аптечное дело*, 4, 94-99.
- Перцев, І. М., Сало, Д. П., & Буханець, О. І. (1974). Вплив природи мазевої основи та рідких добавок на звільнення левоміцетину з мазей. *Фармацевтичний журнал*, 4, 66-72.

- Пономаренко, Н. С. (1990). *Организационные принципы, методические основы и формы совершенствования системы последипломного обучения провизоров*. (Дис. д-ра фармацев. наук). Харьковский государственный фармацевтический институт, Харьков.
- Рабинович, М. С. (1940). Памяти академика Александра Павловича Орехова. *Журнал общей химии*, 10 (9), 23-29.
- Сліпчук, В. Л., & Цехмістер, Я. В. (Ред.) (2017). *Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX - початок XXI століття)*. Київ: Едельвейс.
- Сятиня, М. Л. (1998). *Фармацевтична справа в Україні: Минуле, Сьогодення, День прийдешній*. Київ: Ін-т історії України НАН України.
- Сятиня, М. Л. (2001). *Історія фармації*. Львів: Вид-во «Місіонер».
- Тертышный, А. Г. (1965). К истории фармацевтической печати в России. *Аптечное дело*, 14(4), 32.
- Фесенко, В. Ю. (2012). Микола Валяшко - фундатор вітчизняної фармацевтичної освіти. В В. М. Вашкевич (Ред.), *Гілея: науковий вісник* (Вип. 66, с. 92-98). Київ: ВІР УАН.
- Черних, В. П., & Подольська, Є. А. (Ред.). (1999). *Історія фармації України*. Харків: Прапор; Вид-во УкрФА.
- Щепінова, В. М., & Черних, В. П. (Ред.). (1999). Видання Української фармацевтичної академії (1991-1999). Харків: Золоті сторінки : Вид-во Української фармацевтичної академії.

REFERENCE

- Aptechnoe delo v Ukrainiskoi SSR [Pharmacy in the Ukrainian SSR]. (1958). Kiev: Izd-vo GAPU MZ USSR [in Russian].*
- Arzhanov, N. P. (1997). Попытки реформы фармацевтического образования в России начала века [Attempts to reform pharmaceutical education in Russia at the beginning of the century]. *Провизор [Pharmacis.]*, 23, 20-21 [in Russian].
- Chernykh, V. P., & Podolska, Ye. A. (Red.). (1999). *Istoriia farmatsii Ukrainy [History of pharmacy of Ukraine]*. Kharkiv: Prapor; Vyd-vo UkrFA [in Ukrainian].
- Fesenko, V. Yu. (2012). Mykola Valyashko - fundator vitchyznianoї farmatsevtichnoi osvity [Mykola Valyashko is the founder of domestic pharmaceutical education]. In V. M. Vashkevych (Ed.), *Hileia: naukovyi visnyk [Gileya: scientific bulletin]* (Vol. 66, pp. 92-98). Kyiv: VIR UAN [in Ukrainian].
- Gubskii, I. M., & Miniovich, I. A. (1958). *Aptechnoe delo na Ukraine [Pharmacy business in Ukraine.]*. Chernigov: Obltipografiia im. S. M. Kirova [in Russian].
- Gubskii, I. M., Bushkova, M. N., & Iakovets, N. I. (1958). *Aptechnoe delo v Ukrainiskoi SSR [Pharmacy business in Ukrainian]*. Chernigov: Obltipografiia im. S. M. Kirova [in Russian].
- Gubskii, I. M. (1964). *Aptechna sprava v URSR [Pharmacy in the USSR]*. Kyiv: Zdorov'ia [in Ukrainian].
- Mnushko, Z. M., & Dikhtiarova, N. M. (2009). *Menedzhment ta marketynh u farmatsii .Ch. I. Menedzhment u farmatsii [Management and marketing in pharmacy .Ch. I. Management in pharmacy]* (2nd ed.). Kharkiv: Vyd-vo NFaU: Zoloti storinky [in Ukrainian].
- Pamiaty professora M. E. Bergoltca [In memory of Professor M. E. Bergolets]. (1961). *Aptechnoe delo [Pharmacy]*, 4, 94-99 [in Russian].
- Pertsev, I. M., Salo, D. P., & Bukhanets, O. I. (1974). Vplyv pryrody mazevoi osnovy ta ridkykh dobavok na zvilnennia levomitsetynu z mazei [The influence of the nature of the ointment base and liquid additives on the release of chloramphenicol from ointments]. *Farmatsevtichniy zhurnal [Pharmaceutical Journal]*, 4, 66-72 [in Ukrainian].
- Ponomarenko, N. S. (1990). *Organizatcionnye printcipy, metodicheskie osnovy i formy sovershenstvovaniia sistemy poslediplomnogo obucheniiia provizorov [Organizational principles, methodological bases and forms of improving the system of postgraduate*

- training of pharmacists*]. (PhD diss). Kharkovskii gosudarstvennyi farmatsevticheskii institut, Kharkov [in Russian].
- Rabinovich, M. S. (1940). Pamiati akademika Aleksandra Pavlovicha Orekhova [In memory of Academician Alexander Pavlovich Orekhov]. *Zhurnal obshchei khimii [Journal of General Chemistry]*, 10 (9), 23-29. [in Russian].
- Shchepinova, V. M., & Chernykh, V. P. (Red.). (1999). *Vydannia Ukrainskoi farmatsevychnoi akademii (1991-1999) [Publication of the Ukrainian Academy of Pharmacy (1991-1999)]*. Kharkiv: Zoloti storinky : Vyd-vo Ukrainskoi farmatsevychnoi akademii [in Ukrainian].
- Siatynia, M. L. (1998). *Farmatsevychna sprava v Ukraini: Mynule, Sohodennia, Den pryideshnii* [Pharmaceutical business in Ukraine: Past, Present, Day to come]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Siatynia, M. L. (2001). *Istoriia farmatsii [History of pharmacy]*. Lviv: Vyd-vo «Misioner» [in Ukrainian].
- Slipchuk, V. L., & Tsekhmister, Ya. V. (Red.) (2017). *Profesiina pidhotovka fakhivtsiv farmatsevychnoi haluzi v Ukraini (XX - pochatok XXI stolittia) [Professional training of specialists in the pharmaceutical industry in Ukraine (XX - early XXI century)]*. Kyiv: Edelweis [in Ukrainian].
- Tertyshnyi, A. G. (1965). K istorii farmatsevticheskoi pechati v Rossii [On the history of pharmaceutical printing in Russia]. *Aptechnoe delo [Pharmacy]*, 14(4), 32 [in Russian].
- Valiashko, N. A. (1905). Istoriia kafedry farmatsii i farmakognozii, farmatsevticheskoi laboratorii i biografii prepodavatele [History of the Department of Pharmacy and Pharmacognosy, pharmaceutical laboratory and biographies of teachers]. V *Meditsinskii fakultet Kharkovskogo universiteta za 100 let ego sushchestvovaniia [To the Faculty of Medicine of Kharkiv University for 100 years of its existence]* (pp. 283-295). Kharkov [in Russian].

ORGANIZATIONAL AND MANAGERIAL CONDITIONS OF SPECIALISTS OF UKRAINIAN PHARMACEUTICAL INDUSTRY ACTIVITY IN THE 20-60-S OF THE TWENTIETH CENTURY

Natalia Sholoyko,

candidate of Pharmaceutical Sciences, Associate Professor of the Department of Organization and Economics of Pharmacy of O.O. Bogomolets National Medical University.

The article outlines the ways of development of Ukrainian pharmaceutical industry in the 20-60s of the twentieth century, the emergence of new forms of medical care, and management structures for the organization of pharmacy in the country. A historical-retrospective analysis of the prerequisites for training specialists for the pharmaceutical sector in Ukraine in one of the main periods of its formation highlights the patterns of development in the general context of professional medical education and clarifies the circumstances of the leading features of organizational culture in pharmacy. It is proved that in previous historical periods of the industry development the prerequisites for the emergence of the organizational and managerial culture of pharmacists were: structuring the pharmacy, its concentration in the hands of the state, expanding the medical industry, and improving medical care, solving scientific and practical issues of pharmaceutical education organization of quality control of pharmacy products, expansion of the pharmaceutical industry and centralization of supply in the pharmacy network.

The scientific achievements of prominent figures of pharmacy in this period (M. Bergolts, N. Valiashko, A. Ginzberg, G. Kogan, V. Dzvoniv, A. Orekhov, A. Stepanov, J. Fialkov, S. Shubin, D. Shcherbachov, and others) who have made significant contributions to the development of pharmaceutical science, construction and improvement of pharmaceutical education, namely: the creation of the first textbooks on pharmacy, the technology of dosage forms, the establishment of a school for the study of organic matter by spectrographic research, development and implementation of dosage technology and galenic preparations, research of medicinal plants, a

skillful combination of experiment with scientific research, etc. It promoted scientific development of questions of the theory and practice of pharmacy, advanced training of members of society, expansion and deepening of their specific knowledge, and also education on the best traditions of domestic pharmacy, medicine, and natural sciences, providing scientific and methodological and practical assistance to employees and managers of pharmacy chains.

Keywords: *professional education, future pharmacists, historical-retrospective analysis, historical preconditions of training specialists for the pharmaceutical sphere, the emergence of signs of organizational and managerial culture of pharmacists.*

Надійшла до редакції 28.03.2020 р.

УДК 378.14:364.442.2

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238033>

ORCID 0000-0001-6538-6256

ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Леся Лебедик,

докторка педагогічних наук, професорка кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

У статті виділено напрями досягнення мети підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи з позицій теорії управління, визначено принципи, функції і методи педагогічного менеджменту системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи, виокремлено актуальні проблеми підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи та шляхи їх вирішення.

Метою статті став теоретичний аналіз проблем педагогічного менеджменту підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи в контексті компетентнісного підходу. Завданнями дослідження авторка обрала: 1) виокремлення напрямів досягнення мети підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи з позицій теорії управління; 2) визначення принципів, функцій і методів менеджменту системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи; 3) виділення на основі вирішення попередніх завдань актуальних проблем підготовки цієї категорії фахівців.

Наголошено на принципах менеджменту системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи: формулюванні мети, цілеспрямованості, кооперації, функціонального підходу, комплексності, поєднання цільового, функціонального управління і лінійного керівництва, самовдосконалення.

Виокремлено й охарактеризовано систему функцій педагогічного менеджменту системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи: планування, прийняття управлінського рішення, укомплектування штату науково-педагогічних працівників, ефективна комунікація, стимулювання, керівництво і контроль.

Авторкою доведено, що досягнення ефективності підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи забезпечується вирішенням комплексу завдань педагогічного менеджменту, серед яких: реалізація неперервності підготовки майбутнього фахівця із соціальної роботи на основі оновлення її змісту, організаційних форм і методів; підвищення рівня управлінської і професійної культури організаторів та виконавців професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи; забезпечення у процесі підготовки міжособистісної взаємодії; впровадження педагогічного моніторингу як умови вдосконалення підготовки здобувачів вищої освіти до соціальної та соціально-педагогічної роботи у державних і недержавних закладах соціального спрямування.

Ключові слова: соціальна робота, майбутній фахівець із соціальної роботи, педагогічний менеджмент, система підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи, принципи, функції і методи педагогічного менеджменту.

Постановка проблеми. Наявна система підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи, безперечно, має суттєво реформуватися. Реалізація професійної місії майбутнього фахівця із соціальної роботи передбачає досягнення на основі принципів і методів педагогічного менеджменту його професійної мети як соціального робітника і менеджера – використання і підвищення соціального потенціалу клієнтів для підвищення успішності вирішення професійних і життєвих завдань.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми, показав, що дослідження різнопланових аспектів менеджменту підготовки майбутніх фахівців із

соціальної роботи можуть базуватися на теоретико-методологічних працях Ю. Бабанського, С. Гончаренка, І. Зязюна (Зязюн & Ничкало, 2001) В. Кременя, І. Лернера та ін.; працях з дидактики професійної освіти Р. Гуревича, О. Гури, О. Дубасенюк, Л. Кравченко (Кравченко, 2006; Кравченко, 2015; Лебедик, Кравченко, 2018), Н. Ничкало (Зязюн & Ничкало, 2001) В. Стрельнікова (Стрельніков, 2014), Л. Хомич та ін.

Дослідження нормативної, наукової і навчальної літератури свідчить, що основними положеннями нової парадигми управління освітніми системами (у їх складі – система підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи) є такі: запровадження науково-технічних досягнень – головний напрям підвищення рівня функціонування будь-якого закладу освіти; освіта розглядається як відкрита система управління, яка швидко реагує на зміни у зовнішньому середовищі; орієнтація освітніх систем на підвищення якості підготовки фахівців і найбільш повне задоволення запитів суспільства, а не на зростання обсягів їх випуску; забезпечення адекватності та швидкості реакції закладів освіти на зміну кон'юнктури ринку; зростання ролі мотивації, інновацій, організаційної культури, стилю управління освітніми системами (Лебедик, 2013, с. 124). Водночас аналіз наукових праць вітчизняних авторів, виявив недостатню увагу дослідників до питань педагогічного менеджменту в підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Визначаючи актуальні проблеми педагогічного менеджменту підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи, ми перш за все керувалися результатами дослідження наявної системи, спостерігаючи за підготовкою майбутніх фахівців із соціальної роботи в освітніх закладах різних відомств і профілів, базуючись на даних експертних бесід з посадовими особами освітніх і соціальних установ, викладачами закладів вищої освіти. З'ясовано, що вимоги державних і галузевих стандартів, які є основою для вироблення навчальних планів закладів вищої освіти, уніфікують систему підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи і створюють єдине поле для конкуренції закладів освіти, які їх готують. Однак, єдині стандарти не дають змоги повною мірою врахувати запити регіону чи конкретної галузі (лише 20% навчального часу становить компонент закладу вищої освіти).

Зважаючи на вищезазначене, **метою статті** став теоретичний аналіз проблем педагогічного менеджменту підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи в контексті компетентнісного підходу.

Завданнями дослідження обрано: 1) виокремлення напрямів досягнення мети підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи з позицій теорії управління; 2) визначення принципів, функцій і методів менеджменту системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи; 3) виділення на основі вирішення попередніх завдань актуальних проблем підготовки цієї категорії фахівців та шляхів її вдосконалення.

Розпочнемо виклад **суті й результатів** нашого теоретичного дослідження з *першого* завдання – виокремлення з позицій теорії управління напрямів досягнення мети підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи. У ході проведеного дослідження нами з'ясовано (підтверджено практикою), що досягнення мети підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи забезпечується вирішенням комплексу завдань педагогічного менеджменту: організацією і забезпеченням ефективного функціонування системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи у процесі повсякденного практичного вирішення її завдань; зростанням рівня професійної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи на основі організації системи диференційованої підготовки майбутніх фахівців; перетворенням колективу студентів завдяки створеній керівниками і викладачами університету системі у виховний, навчальний і розвивальний колектив майбутніх фахівців із соціальної роботи; оптимізацією навчальної діяльності означеного колективу через включення кожного студента в комплекс методів і дій, які найбільше реалізують професійні функції; врахуванням індивідуальних і групових особливостей студентів організаторами навчання; підвищенням ефективності професійних дій майбутніх соціальних працівників як менеджерів, які впливають на професійні передумови правомірної поведінки і

дотримання умов соціальної роботи; допомоги майбутнім фахівцям із соціальної роботи у самовихованні, самоосвіті й підвищенні особистої професійної підготовленості до соціальної роботи, а також у повсякденному вирішенні професійних завдань.

Оскільки сучасний заклад вищої освіти, система підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи є складними соціально-педагогічними системами, то однією з важливих їхніх характеристик є менеджмент.

Виконання *другого завдання* дослідження дало змогу виділити важливі *принципи* менеджменту системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи, також підтвержені практикою:

- принцип формулювання мети, який є основою планування, організації, контролю, тобто основою змісту всієї діяльності фахівця із соціальної роботи як менеджера будь-якого рівня управління;

- принцип цілеспрямованості, що відображає вимоги до постановки мети з урахуванням її реальності, оптимальності, перспективності та соціальної значимості;

- принцип кооперації, який відображає важливі вимоги до управлінської діяльності майбутніх фахівців із соціальної роботи з опорою на колективний розум і колективну творчість;

- принцип функціонального підходу, що є умовою постійного розвитку, удосконалення діяльності майбутніх фахівців із соціальної роботи на основі постійного уточнення і конкретизації запитів клієнтів);

- принцип комплексності, поєднання цільового, функціонального управління і лінійного керівництва, який означає, що системне управління неможливе поза комплексом науково обґрунтованих суб'єкт-суб'єктних управлінських впливів;

- принцип самовдосконалення, що здійснюється на основі досягнення теорії і передової практики менеджменту освіти.

До *функцій* педагогічного менеджменту системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи нами віднесено:

- а) планування, яке є основною функцією менеджменту і полягає у визначенні мети і напрямку діяльності означеної системи;

- б) прийняття управлінського рішення, що є основною проблемою менеджменту у змінному середовищі;

- в) укомплектування штату науково-педагогічних працівників, оскільки менеджмент передбачає інвестування у розвиток колективу;

- г) ефективна комунікація означає, що керівники мають інформувати співробітників про мету і наміри діяльності;

- д) стимулювання, здебільшого нагородження співробітників за знаходження нових способів ефективної роботи на основі довгострокової програми;

- е) керівництво, коли менеджери пристосовують свій стиль до вимог ситуації, вони стають визнаними «лідерами»;

- є) контроль через порівняння бажаних результатів з досягнутими, потім – застосування необхідних корегувальних дій.

Означені функції в комплексі відображають хід і послідовність управлінських дій у педагогічному менеджменті системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи, їх завершений цикл.

Наукові основи педагогічного менеджменту актуалізують питання про *методи управління*, які є способами досягнення поставленої мети, способами реалізації основних функцій педагогічного менеджменту системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи. Основні методи педагогічного менеджменту можна поділити: за об'єктами менеджменту (державні, регіональні, місцеві); за суб'єктами менеджменту (адміністративні, господарські); за метою (стратегічні, тактичні, оперативні); за часом (перспективні, довготермінові, поточні); за стилем менеджменту (авторитарні, демократичні, ліберальні) (Кравченко, 2006; Стрельніков, 2014).

Застосування означених методів сприяє формуванню у майбутніх фахівців із соціальної роботи добросовісного ставлення до праці, формування відповідальності за доручену справу і почуття обов'язку, розвитку соціальної, соціально-педагогічної, громадської активності тощо. Ці методи сприяють підтримці авторитету особистості, її інтересів, забезпеченню свободи особистості кожного фахівця у процесі підготовки до соціальної роботи.

Виконуючи *третє* завдання, виділимо найбільш значимі проблеми (Лебедик, 2015, с. 125-126) менеджменту підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Першою проблемою є створення умов для якісної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи на засадах компетентнісного підходу.

Можливі шляхи її вирішення: прогнозування потреб майбутніх фахівців із соціальної роботи і створення кооперації викладачів закладу освіти для організації їхньої підготовки до соціальної та соціально-педагогічної роботи; інституціональна і структурна перебудова усієї системи професійної підготовки майбутніх фахівців, відпрацювання різних моделей інтеграції підготовки до соціальної роботи, забезпечення реальної багаторівневості означеної підготовки. Ці шляхи є продуктивними, адже вони не потребують серйозних кадрових змін, значних капіталовкладень, створення нової навчальної, методичної і матеріально-технічної бази.

Друга проблема – формування науково обґрунтованої стратегії підготовки фахівців, визначення для її реалізації цільових установок і пріоритетів, забезпечення чіткого функціонування всіх ланок підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Для цього необхідним є: забезпечення неперервного зростання педагогічної компетентності викладачів, що здійснюють професійну підготовку майбутніх фахівців із соціальної роботи, створення ефективної системи додаткової професійної освіти; здійснення державної підтримки провідних наукових і творчих шкіл, які вдосконалюють, організовують і забезпечують професійну підготовку фахівців із соціальної роботи.

Стратегія підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи має передбачати перш за все забезпечення її неперервності і розвивального характеру впродовж усієї соціальної та соціально-педагогічної діяльності, наступність і взаємозв'язок функціонування її етапів. У реалізації цільових стратегічних установок пріоритетними напрямками є: оновлення змісту, методики, організаційних форм означеної підготовки; зростання ролі предметної і професійної освіти в її структурі; реалізація компетентнісного підходу до підготовки кожного майбутнього фахівця із соціальної роботи – перехід від “словесної” освіти в умовах, наближених до професійних; навчання студента до практичного навчання на ділі; активізація самостійної роботи студента щодо підвищення його підготовки до соціальної та соціально-педагогічної роботи.

Третя проблема – суттєве збільшення в системі професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи ролі і місця предметів професійної спеціалізації, забезпечення системного поглибленого їх вивчення на всіх етапах професійного становлення майбутнього фахівця.

Четверта проблема – утвердження принципу соціальної справедливості в оцінюванні рівня готовності кожного майбутнього фахівця до соціальної та соціально-педагогічної роботи. Реалізація цього принципу передбачає, що означене оцінювання ведеться в атмосфері гласності, демократичності, правдивості, критики, самокритики, із постійним залученням студентського колективу, стимулює подальший професійний ріст.

П'ята проблема – оптимізація змісту підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи. Шляхами її вирішення на різних етапах є: уникнення в професійній підготовці сегментації, монополізму, слабкої інформованості, диспропорцій і зайвого дублювання; проблемний аналіз найновіших, пріоритетних проблем науки; забезпечення участі майбутніх фахівців із соціальної роботи у вирішенні проблем їхньої професійної підготовки, зокрема, у виробленні освітніх стандартів, які мають узгоджуватися із

сучасними професійними стандартами (кваліфікаційними вимогами).

Шоста проблема – забезпечення для вдосконалення підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи режиму найбільшого сприяння. Шляхами реалізації означеної проблеми є: поглиблення у програмах підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи інтеграційних і міждисциплінарних змістових блоків, поєднання їх з сучасними високими технологіями; активне використання технологій відкритої освіти; радикальні зміни в застосуванні інформаційних і матеріально-технічних засобів навчання; інформатизація підготовки фахівців із соціальної роботи; оптимізація методів навчання.

Такі, з нашої точки зору, найзначніші проблеми педагогічного менеджменту підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи та шляхи їх вирішення на засадах компетентнісного підходу.

Висновком із дослідження є констатація того, що, як засвідчив теоретичний аналіз, ефективно вирішення вказаних проблем можливе за такими напрямками: забезпечення неперервності підготовки майбутнього фахівця із соціальної роботи за умови оновлення її змісту, організаційних форм і методів; підвищення рівня управлінської і професійної культури організаторів та виконавців професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи; забезпечення у процесі підготовки міжособистісної взаємодії; впровадження педагогічного моніторингу як умови удосконалення підготовки студентів до соціальної та соціально-педагогічної роботи.

Таким чином, основною метою підготовки майбутнього фахівця із соціальної роботи є його розвиток як науковця і менеджера, конкурентного на ринку праці, компетентного й відповідального, здатного до соціальної та соціально-педагогічної роботи на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної і фахової мобільності.

Уточнення й експериментальне впровадження найефективніших шляхів вирішення актуальних проблем педагогічного менеджменту підготовки фахівців із соціальної роботи окреслює перспективи подальших досліджень. Вирішення проблеми вдосконалення підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи вимагає зусиль академічного й педагогічного співтовариства, держави, державних і недержавних закладів соціального спрямування.

ЛІТЕРАТУРА

- Архипова (Ред.), *Соціально-педагогічна діяльність в умовах трансформації суспільства: теоретичні та прикладні проблеми* (с. 19-46). Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І.
- Кравченко, Л. М. (2006). *Неперервна педагогічна підготовка менеджера освіти*. Полтава: Техсервіс.
- Кравченко, Л. М. (2010). Освітній менеджмент і формування загальної культури педагога. *Педагогічні науки*, 3, 53-64.
- Лебедик, Л. & Кравченко, Л. (2018). Розвиток професійної культури викладачів економіки в умовах магістратури. *Українська професійна освіта*, 4, 46-53. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12383/1/Lebedyk.pdf>
- Лебедик, Л. В. (2015). Менеджмент підготовки викладачів вищої школи. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2015, 141 (II), 124-126.
- Зязюн, І. А., & Ничкало, Н. Г. (Ред.). (2001). *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* : Київ.
- Стрельников, В. Ю. (2014). Професійний розвиток майбутнього фахівця як складник його соціальної діяльності у контексті сучасної соціокультурної ситуації. В С. П.

REFERENCES

- Arkhylova (Red.), *Sotsialno-pedahohichna diialnist v umovakh transformatsii suspilstva: teoretychni ta prykladni problemy [Socio-pedagogical activity in the conditions of transformation of society: theoretical and applied problems]* (pp. 19-46). Cherkasy: FOP Hordiienko Ye. I. [in Ukrainian].

- Kravchenko, L. M. (2006). *Neperervna pedahohichna pidhotovka menedzhera osvity [Continuous pedagogical training of the education manager]*. Poltava: Tekhservis [in Ukrainian].
- Kravchenko, L. M. (2010). Osvitnii menedzhment i formuvannia zahalnoi kultury pedahoha [Osvitniy management and formulation of the out-of-town culture of the teacher]. *Pedagogical Sciences*, 3, 53-64 [in Ukrainian].
- Lebedyk, L. & Kravchenko, L. (2018). Rozvytok profesiinoi kultury vykladachiv ekonomiky v umovakh mahistratury [Development of professional culture in economics in the minds of the magistrature]. *Ukrainian professional Education*, 4, 46-53. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12383/1/Lebedyk.pdf> [in Ukrainian].
- Lebedyk, L. V. (2015). Menedzhment pidhotovky vykladachiv vyshchoi shkoly [Management of training in the viclades of the school]. *Academic notes. Pedagogical Sciences*, 2015, 141 (II), 124-126 [in Ukrainian].
- Ziazun, I. A., & Nychkalo, N. H. (Ed.). (2001). *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka [Continuous professional education: theory and practice]*: Kyiv [in Ukrainian].
- Strelnikov, V. Yu. (2014). Profesiinyi rozvytok maibutnoho fakhivtsia yak skladnyk yoho sotsialnoi diialnosti u konteksti suchasnoi sotsiokulturnoi sytuatsii [Professional development of the maybutny fahivtsya yak the folder of the social activity in the context of the current social and cultural situation]. In S. P.

PEDAGOGICAL MANAGEMENT OF THE SYSTEM OF FUTURE SPECIALISTS IN SOCIAL WORK TRAINING

Lesya Lebedyk,

doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Special Education and Social Work, Poltava V.G Korolenko National Pedagogical University.

The article highlights the areas of achieving the goal of future specialists in social work training from the standpoint of management theory, defines the principles, functions, and methods of the pedagogical management system of future specialists in social work training, highlights current problems and solutions of future specialists in social work training.

The aim of the article is a theoretical analysis of the problems of pedagogical management of future specialists in social work training in the context of the competency approach. The objectives of the study are the following: 1) to identify areas for achieving the goal of future specialists in social work training from the standpoint of management theory; 2) determination of principles, functions, and methods of management of the system of future specialists in social work training; 3) selection on the basis of solving previous tasks of current problems of training this category of specialists.

Emphasis is placed on the principles of management of the system of future specialists in social work training: formulation of aim, purposefulness, cooperation, functional approach, complexity, the combination of the target, functional management, and line management, self-improvement.

The system of functions of pedagogical management of the system of future specialists in social work training is singled out and characterized: planning, management decision-making, staffing of scientific and pedagogical workers, effective communication, stimulation, guidance, and control.

The author proves that the achievement of effective future specialists in social work training is provided by solving a set of tasks of pedagogical management, including implementation of continuity of future specialists in social work training based on updating its content, organizational forms, and methods; raising the level of managerial and professional culture of organizers and executors of professional future specialists in social work training; provision of interpersonal interaction in the process of training; introduction of pedagogical

monitoring as a condition for improving the higher education student training for social and socio-pedagogical work in state and non-state social institutions.

Keywords: *social work, future specialist in social work, pedagogical management, system of future specialists in social work training, principles, functions and methods of pedagogical management.*

Надійшла до редакції 29.03.2020 р.

УДК 378.046-021.68:796:342

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238036>

ORCID 0000-0002-3793-3010

ДОСВІД МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ БАКАЛАВРІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Олександр Верітов,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, докторант кафедри фізичної культури та спорту Запорізького національного університету.

У статті запропоновано модель методичного супроводу формування підприємницької культури бакалаврів фізичної культури і спорту, яка репрезентує заходи, спрямовані на обрання здобувачами освіти індивідуальної освітньої траєкторії; супроводження науково-педагогічними і методичними працівниками засвоєння студентами різноваріантного змісту освіти; контроль за ходом освітнього процесу, а також зворотній зв'язок із здобувачами освіти під час та по завершенню виконання освітньо-професійної програми. Зазначений супровід повинен передбачати суто організаційну діяльність, інформування студентів щодо користування засобами навчання, допомогу у вирішенні пізнавальних проблем, а також допомогу у контактуванні із стейкхолдерами. При цьому на перший план виходить індивідуалізація освітніх алгоритмів, варіативність часу та способів виконання навчальних завдань, широкий вибір місця виконання навчальних завдань, способів комунікації із викладачем тощо. Виконання майбутнім бакалавром з фізичної культури і спорту індивідуального навчального плану пов'язане із готовністю науково-педагогічних працівників виконувати соціально-педагогічні ролі супервайзера, едвайзера і тьютора, які можуть змінюватися залежно від поставленого освітнього завдання. Ключовими заходами з підтримки вибору студентами індивідуальних освітніх траєкторій, в аспекті формування підприємницької культури, визначено: забезпечення вільного обрання форм та методів викладання; консультування майбутніх бакалаврів з фізичної культури і спорту щодо вільного обрання форм та методів навчання; презентацію дисциплін вибіркового циклу. Позитивним моментом розробленої під час дослідження ОПІ, що спрямована на формування підприємницької культури, є конкуренція між дисциплінами та викладачами.

Ключові слова: методичний супровід, підприємницька культура, освітня траєкторія, супервайзер, едвайзер, тьютор.

Постановка проблеми. Одним із імперативів сучасної вищої освіти є студентоцентризований підхід (student-centered approach), який розглядає студента як суб'єкта з власними унікальними інтересами, потребами і досвідом, спроможного бути самостійним і відповідальним учасником освітнього процесу. При такому підході посилюється роль викладача як фасилітатора, який не тільки проводить аудиторні заняття, а й організовує інтерактивне спілкування, сприяє особистісному розвитку студентів, формує атмосферу взаєморозуміння і довіри (Глосарій, 2019). Означене вказує на підвищення уваги до методичного супроводу освітнього процесу з боку викладачів через застосування різноманітних форм, технологій, підходів, процедур, заходів, що забезпечують допомогу студентам у подоланні тих чи інших труднощів, що виникають у процесі навчання (Бусел, 2001; Кулініч, 2015; Лебідь, & Белаш, 2013).

У нашому дослідженні важливість ефективного методичного супроводу зростає з тієї причини, що ми стикаємося із проблемою забезпечення якості освітнього процесу для студентів, які інтенсивно займаються спортом (наприклад, серед здобувачів освіти

спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» у Запорізькому Національному університеті, де проводилася експериментальна робота, таких студентів близько 40%).

Особливістю навчання студентів-спортсменів є те, що саме у студентському віці в більшості видів спорту досягаються найвищі спортивні результати. При цьому, як правило, більшість здобувачів освіти у силу систематичних тренувань не можуть бути присутніми на навчальних заняттях, а також сконцентруватися на виконанні навчальних завдань. Очевидно, що для вирішення суперечності між вимогами освітнього та тренувального процесів заклад вищої освіти (ЗВО) має створити, з одного боку, належні умови для навчання, а з іншого – дати змогу студентам-спортсменам реалізувати свій спортивний потенціал.

Інтенсивний розвиток ринку спортивно-фізкультурних послуг відкриває нові можливості для професійної самореалізації майбутніх та діючих фахівців зазначеної сфери та ставить на порядок денний питання про формування в умовах вищої школи нового покоління суб'єктів високо маржинального, креативного, корисного та гуманістично спрямованого бізнесу. На жаль класична професійна освіта майбутніх бакалаврів в Україні зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» демонструє в цьому питанні певне відставання від кращих світових зразків педагогічного процесу в названій галузі. Першочерговою метою освітнього процесу має стати формування під час аудиторної та самостійної роботи підприємницької культури.

Мета статті – висвітлити досвід методичного супроводу формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів фізичної культури і спорту.

Аналіз джерел і публікацій. Питанням методичного супроводу освітнього процесу присвячено чисельні наукові праці вітчизняних авторів. Так, основи, принципи, моделі методичного супроводу впровадження інноваційних технологій у навчальний процес розглядають Л. Антонюк (Антонюк, 2018), О. Кулініч (Кулініч, 2015), Л. Романюк (Романюк, 2020), досвід науково-методичного супроводу впровадження у навчально-виховний процес авторських програм висвітлюють Л. Лебідь і С. Белаш (Лебідь, & Белаш, 2013), напрямом реалізації науково-методичного супроводу процесу запровадження педагогіки партнерства в новій українській школі приділяє увагу Т. Бабко (Бабко, 2020).

Виклад основного матеріалу. На практиці з боку ЗВО проблема якісної підготовки студентів, які займаються спортом, вирішується по-різному. Так, наприклад, деякі освітньо-професійні програми передбачають виконання студентами-спортсменами дистанційних завдань у письмовій формі. Вважаємо, що хоча така система є достатньо технологічною, вона не відповідає сучасному розвитку технологій, а також не забезпечує достатньою мірою варіативність освітніх траєкторій студентів. Деякі ЗВО дозволяють спортсменам вільне відвідування навчальних занять – так званий індивідуальний графік. Такий підхід, хоча й є компромісним, утім повністю не вирішує проблеми забезпечення якості освітнього процесу.

Переконані, що на сучасному етапі розвитку освітніх технологій для підвищення якості підготовки студентів-спортсменів найбільший потенціал мають методи і засоби дистанційної освіти, зокрема використання платформи Moodle. Також важливим є раціональний розподіл обов'язків та упорядкування дій між науково-педагогічними працівниками під час визначення та проходження студентами індивідуальних освітніх траєкторій.

Для конкретизації предметної області «Методичний супровід формування підприємницької культури» розроблено відповідну концепт-карту (рис. 1), яка враховує специфіку навчання студентів-спортсменів і репрезентує заходи, спрямовані на:

- обрання здобувачами освіти індивідуальної освітньої траєкторії, спрямованої на формування підприємницької культури;
- супроводження науково-педагогічними і методичними працівниками засвоєння студентами різноваріантного змісту освіти на етапі навчання на бакалавраті;
- контроль за ходом освітнього процесу, а також зворотній зв'язок із здобувачами освіти під час та по завершенню виконання освітньо-професійної програми.

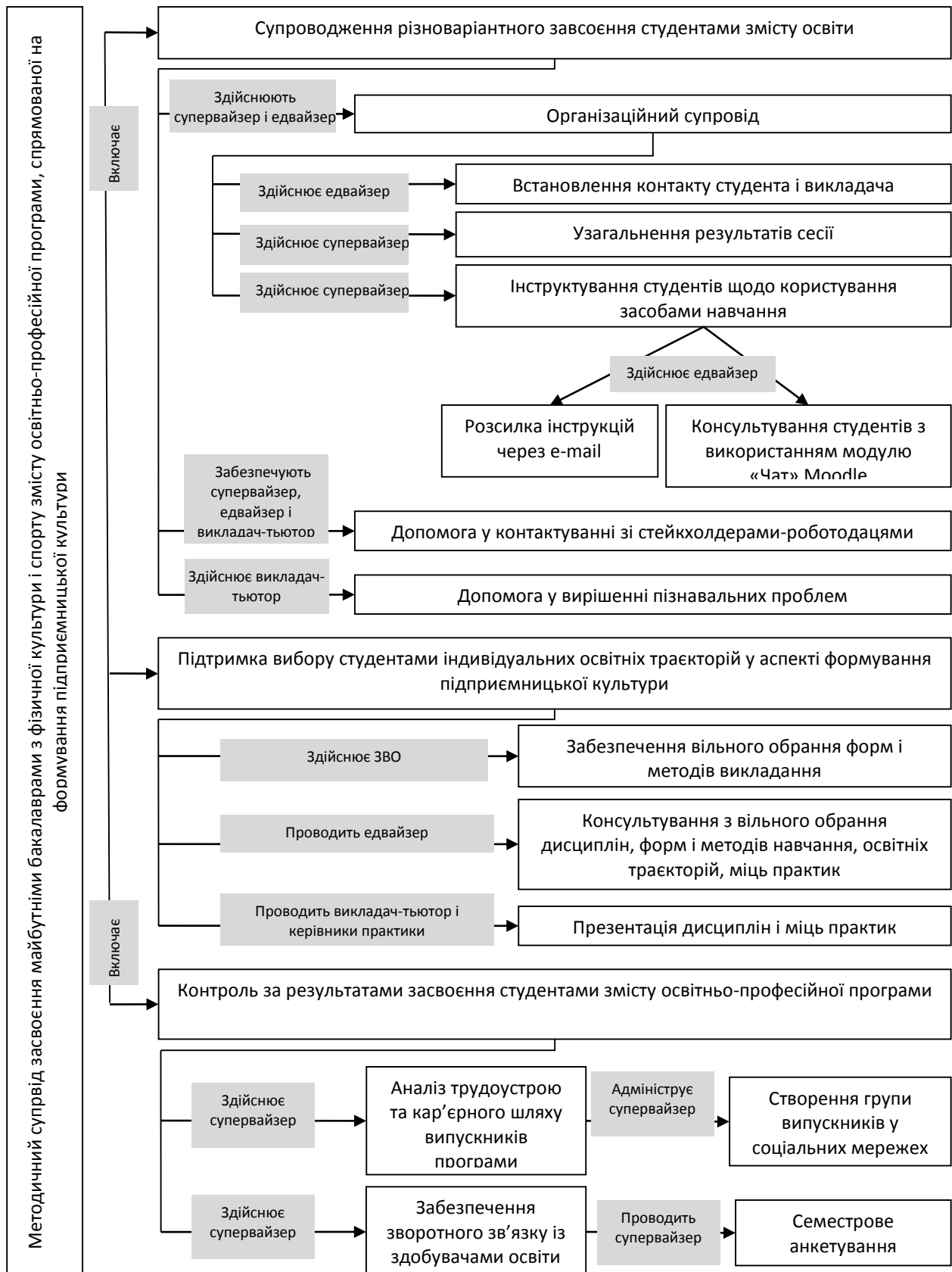

Рис. 1. Концепт-карта предметної області «Методичний супровід освітньо-професійної програми, спрямованої на формування підприємницької культури»

Отже парадигма, згідно якої студент є об'єктом навчання, неспроможним на повноцінну агентність, залишається у минулому. Тому при конструюванні освітнього

процесу, спрямованого на формування підприємницької культури, у нашому дослідженні першочергова роль приділялася наданню можливості студентам самостійно обирати освітню траєкторію.

Утім, маючи достатньо велику кількість варіантів таких траєкторій, кожен здобувач освіти опиняється перед необхідністю освітнього самовизначення, у зв'язку із чим сам акт вибору може стати проблемою.

У таких умовах стають необхідними послуги освітніх радників – суб'єктів, які мають авторитет завдяки своїм емоційним, соціальним і професійним компетенціям. Саме вони зможуть через побудову освітніх маршрутів, а також серію ініціацій, підвести здобувачів освіти до формування цільових компетентностей (Кушнір, 2017).

Діяльність цих радників найдоцільніше позначити терміном «підтримка» оскільки вона відрізняється від навчання та виховання. Використовуючи цей термін ми спираємось на пересічне словорозуміння, за яким підтримати – означає надати комусь допомогу у тій або іншій формі: безпосередню, або опосередковану; педагогічну, психологічну, індивідуальну або групову. При цьому очевидно, що підтримувати можна лише те, що у своїй основі містить джерело «самості», яка забезпечує процеси саморозвитку, самореалізації, само актуалізації (Рябченко, 2011).

Також ми враховуємо традиції наукового дискурсу, у якому під підтримкою найчастіше розуміють спеціально організовану й методично забезпечену психолого-педагогічну діяльність науково-педагогічних працівників ЗВО, спрямовану на надання превентивної та оперативної допомоги студентам у вирішенні індивідуальних проблем, пов'язаних з їхнім розвитком як суб'єктів освітньої та професійної діяльності (Рябченко, 2011, с. 110).

У контексті нашого дослідження, підтримка вибору студентами індивідуальних освітніх траєкторій в аспекті формування підприємницької культури – це сукупність дій суб'єктів освітнього процесу, спрямованих на подолання студентом складностей, що виникають у процесі вибору ним освітньої траєкторії серед можливих варіантів (Ковальчук, 2014, с. 251). Базою для такого вибору стає освітньо-професійна програма (ОПП), утім перелік навчальних курсів, навчальних занять, завдань для самостійної роботи, місць практики та інших компонентів програми, у кожного здобувача буде індивідуальним, тобто освітні траєкторії студентів навіть однієї академічної групи будуть різними.

Однак, доводиться враховувати, що найчастіше здобувачі освіти, визначаючи свої освітні траєкторії, діють ситуаційно з урахуванням поточних обставин (потреба у працевлаштуванні, зміни у графіку спортивного тренування, виступи у змаганнях, фінансовий стан родини тощо). У той же час, науково-педагогічні працівники або методисти, виступаючи консультантами, діють проєктивно і саме це допомагає здобувачам освіти зробити оптимальний вибір. При цьому з боку викладачів рекомендації даються не раз і назавжди, а ітераційно, крок за кроком. Тому заздалегідь не завжди можна сказати, чи буде наступний крок продовженням минулого вибору (Кушнір, 2017).

Обрана студентом освітня траєкторія віддзеркалюється в індивідуальному навчальному плані студента – нормативному документі, за яким здійснюється навчання, виходячи з вимог ОПП та з урахуванням його особистих інтересів і потреб (Болюбаш, 2010, с. 8; Нурманбетова, & Нефедова, 2011). Формується індивідуальний навчальний план на кожний рік і, по суті, регламентує послідовність і особливості інтеріоризації змісту освіти – педагогічно адаптованого соціального досвіду людства у формі системи знань, практичних умінь і навичок, творчих практик, світоглядних ідей, якими здобувачі освіти оволодівають у процесі навчання (Про вищу освіту, 2014).

Виконання майбутнім бакалавром з фізичної культури і спорту індивідуального навчального плану пов'язане із готовністю науково-педагогічних працівників виконувати соціально-педагогічні ролі, які можуть змінюватися залежно від поставленого освітнього завдання. Серед таких ролей:

– супервайзер (Supervisor) – науково-педагогічний або методичний працівник, який виконує нагляд за виконанням академічною групою вимог ОПП. Також супервайзер, використовуючи наявні ресурси, залучає здобувачів вищої освіти до процесу періодичного перегляду ОПП та інших процедур забезпечення її якості;

– едвайзер (Advisor) – науково-педагогічний працівник, який виконує функції академічного наставника для здобувача освіти за відповідною спеціальністю. Саме едвайзер сприяє вибору індивідуальної освітньої траєкторії (формуванню індивідуального навчального плану), а також засвоєнню змісту освітньої програми під час навчання. До його обов'язків входить вивчення схильностей студентів, їхніх пізнавальних інтересів, захоплень;

– тьютор (Tutor) – науково-педагогічний працівник, який виступає в ролі академічного консультанта студента із засвоєння змісту конкретного предмета. Як правило у якості тьютора виступає сам викладач тієї чи іншої дисципліни. Саме йому належить роль мотиватора та безпосереднього помічника при засвоєнні студентом змісту конкретної дисципліни (Нурманбетова, & Нефедова, 2011).

Ключовими заходами з підтримки вибору студентами індивідуальних освітніх траєкторій в аспекті формування підприємницької культури ми визначаємо:

- забезпечення вільного обрання форм та методів викладання;
- консультування майбутніх бакалаврів з фізичної культури і спорту щодо вільного обрання форм та методів навчання;
- презентацію дисциплін вибіркового циклу.

З метою дотримання принципу академічної свободи, слідкуємо за тим, щоб науково-педагогічні працівники достатньою мірою використовували свої повноваження з самостійного визначення змісту освіти у межах своїх дисциплін, а також додаткових видів організації освітньої діяльності для творчого розвитку здобувачів освіти та викладачів за умов застосування інноваційних технологій і методів навчання (Нурманбетова, & Нефедова, 2011).

Вважаємо, що позитивним моментом розробленої під час дослідження ОПП, що спрямована на формування підприємницької культури, є конкуренція між дисциплінами та викладачами. З метою оцінювання якості викладання, а також змісту дисциплін було впроваджено проведення щорічного моніторингу освітньо-професійної програми, до якого були залучені її гарант, супервайзер, а також стейкхолдери в особі потенційних роботодавців.

На перших етапах освітнього процесу здобувачам освіти надається інформація щодо цілей, змісту та очікуваних результатів навчання, порядку та критеріїв оцінювання у межах окремих освітніх компонентів. На цій основі едвайзерами проводилися консультування з вільного обрання форм та методів навчання, вірогідних освітніх траєкторій навчання (формування індивідуального навчального плану) (Нурманбетова, & Нефедова, 2011).

У ході такого консультування здобувач освіти мав відповісти на питання: «Які компетентності з ОПП він вважає найважливішими? Чи є у нього хоббі? У якій формі (очній, дистанційній, змішаній) йому зручніше здобувати освіту? Якими є його професійні плани на найближчий, середньостроковий та довгостроковий терміни? Чи збирається він почати свою справу по закінченні ЗВО? Якими є його побажання щодо міста проходження практики?». При цьому оцінювалася відповідальність, амбіціозність, відношення до освітнього процесу.

За результатами консультування едвайзер у схематичному вигляді складав проект індивідуальної освітньої траєкторії, який пропонувався для обговорення зі студентом. На основі цієї схеми майбутній бакалавр з фізичної культури і спорту визначав свої подальші дії з обрання форм та методів освітнього процесу.

Відзначимо, що у такому підході є спільні моменти із запропонованим Г. Скінером програмованим навчанням, яке здійснюється за спеціально розробленою навчальною

програмою, що являє собою певну послідовність конкретних завдань, шляхом яких виконується і контролюється діяльність здобувача освіти (Беспалько, 1970). Проте, наш підхід має достатньо очевидні відмінні від програмованого навчання риси. Зокрема, у нашому випадку, на перший план виходить індивідуалізація освітніх алгоритмів, варіативність часу та способів виконання навчальних завдань, широкий вибір місця виконання навчальних завдань, способів комунікації із викладачем тощо. Також ми вважаємо за доцільне привнесення елементів змагальності й здорової конкуренції між майбутніми бакалаврами з фізичної культури і спорту під час розроблення та реалізації індивідуальних планів.

Ще одним засобом підтримки вибору студентами індивідуальних освітніх траєкторій виступає презентація вибіркового (елективного) дисциплін, що входять до ОПП як компонент за вибором у межах встановлених кредитів. У нашому дослідженні це такі дисципліни: «Маркетинг фізичної культури і спорту»; «Менеджмент у фізичній культурі і спорті»; «Інноваційні технології спортивного тренування й фізичної культури»; «Підприємництво у фізичній культурі і спорті». Ці дисципліни повною мірою віддзеркалюють реальні інтереси майбутніх бакалаврів з фізичної культури і спорту до підприємницької діяльності, враховують специфіку соціально-економічного розвитку та потреби регіону, а також науково-практичний потенціал експериментального ЗВО (Нурманбетова, & Нефедова, 2011). Відповідальність за підготовку презентацій лежить на викладачах-тьюторах.

У відповідності до концепт-карти, приведеній на рис. 1, одним з ключових аспектів різноваріантного засвоєння студентами змісту освіти є його супроводження. Це супроводження поділяємо на суто організаційний супровід, інформування студентів щодо користування засобами навчання, допомогу у вирішенні пізнавальних проблем, а також допомогу у контактуванні із стейкхолдерами.

У організаційному супроводі перше місце займають дії едвайзера, спрямовані на забезпечення встановлення контакту між студентом та викладачем. При цьому відповідальність едвайзера закінчується після того, як студент та викладач-тьютор встановили комунікацію: очну, через систему дистанційного навчання Moodle, через будь який інший засіб комунікації.

Окрім едвайзера, у процесі супроводження засвоєння студентами змісту освіти значну роль відіграє супервайзер, до обов'язків якого входить з'ясування причин, за якими студенти не приступили до сесії, узагальнення результатів сесій тощо. Відмітимо, що у нашій роботі функції супервайзера виконував методист випускаючої кафедри.

Наступною складовою організаційного супроводу виступає надання майбутнім бакалаврам з фізичної культури і спорту рекомендацій щодо найбільш оптимального засвоєння навчального матеріалу. Ці рекомендації стосувалися виконання залікових або екзаменаційних вимог, просторово-часової організації самостійної роботи тощо. Обсяг рекомендації визначався відповідно до нагальних потреб кожного окремого студента. Передбачалося, що вони можуть відбуватися як очно, так і з використанням інформаційно-комунікаційної технології в синхронному або асинхронному режимах.

Інтерактивне інструкування студентів щодо користування засобами навчання відбувалася з використанням електронних розсилок, організованих через платформу Moodle. Зворотній зв'язок, у якому студенти мали можливість уточнити неясні моменти відбувався також через електронну пошту. Деякою мірою для цього використовувався модуль «Чат» Moodle. Зазначені дії було віднесено до обов'язків едвайзера.

Викладачі (тьютори) дисциплін, спрямованих на формування підприємницької культури, у персональному порядку надавали студентам допомогу у вирішенні пізнавальних проблем. Для цього вони мали змогу використовувати найрізноманітніші засоби як то: консультації на платформах Zoom, Webex, Skype тощо, спілкування по e-mail, використання персональних сайтів та ін. По суті, ця допомога стала

квінтесенцією ідей студентоцентризму, педагогічного супроводу і підтримки, на яких ґрунтується наша концепція.

Особливим аспектом методичного супроводу формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту стала допомога до встановленні контактів зі стейкхолдерами. Ці функції у нашому дослідженні виконували викладачі-тьютори, едвайзер та супервайзер, які виступали своєрідними посередниками між роботодавцями та студентами, передаючи інформацію про вакансії, а також інформуючи студентів про заходи, корисні у контексті майбутньої підприємницької кар'єри.

Також складовою методичного супроводу є контроль результатів засвоєння студентами змісту ОПП, спрямованої на розвиток підприємницької культури, оскільки це необхідно для забезпечення якості професійної підготовки. Одним з аспектів такого контролю є забезпечення зворотного зв'язку із здобувачами освіти, яке розглядаємо як дієвий засіб перетворення студента з об'єкта освітнього процесу у його суб'єкта (Каштанова, & Кудрявцев, 2016).

Виконання цієї функції було покладено на супервайзера, який залучає майбутніх бакалаврів з фізичної культури і спорту до процесу періодичного перегляду ОПП та інших процедур із забезпечення її якості. Зокрема, студенти залучені до періодичного перегляду ОПП як партнери через щорічне анкетування на початку навчального року. Анкета складена таким чином, що респонденти виступають у ролі своєрідних «покупців» освітнього продукту: дисциплін, модулів, змісту практики.

Такий підхід дозволив виділити масив найбільш проблемних моментів, подолання яких у значній мірі впливатиме на підвищення якості навчання, а також полегшить вибір професійного шляху. Зокрема, більшість студентів найважливішими для себе визначили такі питання: «Наскільки об'єктивною є система оцінювання моїх досягнень? Чи буду я мати змогу керувати процесом власної освіти? Де і як буде проходити практика? Чи зможу я продовжити своє навчання після закінчення даної програми? Що я буду вміти після закінчення навчання? Чи важко буде знайти роботу після закінчення навчання? Де, з ким і як я зможу працювати?».

Зміст і характер питань вказали на суб'єктну позицію студентів, їхню зацікавленість в освітньому результаті, а також першочергову важливість для них можливості управляти процесами своєї життєдіяльності під час навчання. Також відмітимо, що у світлі останніх тенденцій розвитку вищої освіти при розробці та перегляді ОПП нами враховувалися пропозиції випускників минулих років (*Порадник щодо заповнення відомостей*, 2019).

Збирання інформації щодо кар'єрного шляху та траєкторій працевлаштування випускників здійснювалося через створення спеціальної групи у соціальній мережі, у якій проводився своєрідний моніторинг задоволеності випускників освітньо-професійної програми отриманими знаннями, уміннями, навичками.

Висновки. Розроблена концепт-карта «Методичний супровід формування підприємницької культури» враховує специфіку навчання студентів-спортсменів і репрезентує заходи, спрямовані на обрання здобувачами освіти індивідуальної освітньої траєкторії, спрямованої на формування підприємницької культури; супроводження науково-педагогічними і методичними працівниками засвоєння студентами різноваріантного змісту освіти; контроль за ходом освітнього процесу, а також зворотній зв'язок із здобувачами освіти під час та по завершенню виконання освітньо-професійної програми. Виконання майбутнім бакалавром з фізичної культури і спорту індивідуального навчального плану пов'язане із готовністю науково-педагогічних працівників виконувати соціально-педагогічні ролі супервайзера, едвайзера і тьютора, які можуть змінюватися залежно від поставленого освітнього завдання. Ключовими заходами з підтримки вибору студентами індивідуальних освітніх траєкторій в аспекті формування підприємницької культури визначено: забезпечення вільного обрання форм та методів викладання;

консультування майбутніх бакалаврів з фізичної культури і спорту щодо вільного обрання форм та методів навчання; презентацію дисциплін вибіркового циклу.

Перспективами подальших розвідок у зазначеному напрямі може бути обґрунтування системи оцінювання, що інтегрує критерії і показники, засоби оцінювання, описові характеристики рівнів сформованості підприємницької культури майбутніх бакалаврів фізичної культури і спорту.

ЛІТЕРАТУРА

- Антонюк, Л. В. (2018). *Основи інноваційної освітньої діяльності*. Рівне: РОІППО.
- Бабко, Т. М. (2020, Травень). Науково-методичний супровід процесу запровадження педагогіки партнерства в новій українській школі. В *Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції*. Запоріжжя: Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Взято з <https://ele.zp.ua/conference/тематичні-напрями/новий-формат-менеджменту-та-психолог-2/>
- Беспалько, В. П. (1970). *Программированное обучение. Дидактические основы*. Москва: Высшая школа.
- Болюбаш, Н. М. (2010). Фактори та умови формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами інформаційного середовища MOODLE. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 17(3). Взято з <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/246/232>
- Бусел, В. (Ред.). (2001). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: ВТФ Перун.
- Глосарій: затверджено рішенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. № 9. (2019). Взято з <http://blogs.kpi.kharkov.ua/v2/quality/wp-content/uploads/sites/25/2019/09/Glosarij-NAZYAVO.pdf>
- Каштанова, С. Н., & Кудрявцев, В. А. (2016). Силабус как инструмент регулирования учебной деятельности студентов. *Вестник Мининского университета*, 2. Взято из <https://cyberleninka.ru/article/n/sillabus-kak-instrument-regulirovaniya-uchebnoy-deyatelnosti-studentov>
- Ковальчук, В. І. (2014). *Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів у післядипломній освіті* (Дис. д-ра пед. наук). Класичний приватний університет, Запоріжжя.
- Кулініч, О. А. (2015). *Методичний супровід запровадження інноваційних технологій у навчальний процес*. Взято з http://nmc-pto.zp.ua/wp-content/uploads/2015/04/Kulinich-O.A._Metodychnyj-suprovid-uprovadzheniya-innovatsijnyh-tehnolohij-u-navchalnyj-protses.pdf
- Кушнір, М. (2017). Образовательная траектория, программа или маршрут? *Директория-онлайн*. Взято из <https://medium.com/direktoria-online/mihail-kuhnir-d91938806a76>
- Лебідь, Л. І., & Белаш, С. В. (2013). Науково-методичний супровід запровадження у навчально-виховний процес авторських програм. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 1 (8), 88-90.
- Нурманбетова, Д. Н., & Нефедова, Л. В. (2011). *Методические рекомендации по разработке силабусов* (3-е изд.). Астана, ЕНУ имени Л. Н. Гумилева.
- Порадник щодо заповнення відомостей самооцінювання освітньої програми (для закладів вищої освіти)*. (2019). Взято з <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/Порадник-для-ЗВО-ост.pdf>
- Про вищу освіту. № 1556-VII. (2014). Взято з <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1434870000112510>
- Романюк, Л. В. (2020). *Модель науково-методичного супроводу інноваційних процесів в освітній системі міста Енергодара Запорізької області*. Взято з

https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp20/2/romanjuk_1.v..pdf

Рябченко, Л. О. (2011). *Управління самостійною пізнавальною діяльністю майбутніх економістів*. (Дис. канд. пед. наук). Класичний приватний університет, Запоріжжя.

REFERENCES

- Antoniuk, L. V. (2018). *Osnovy innovatsiinoi osvithoi diialnosti [Fundamentals of innovative educational activities: guidelines]*. Rivne: ROIPPO [in Ukrainian].
- Babko, T. M. (2020, Traven). Naukovo-metodychnyi suprovid protsesu zaprovadzhennia pedahohiky partnerstva v novii ukrainskii shkoli [Scientific and methodological support of the process of introduction of partnership pedagogy in the new Ukrainian school]. In *Neperervna osvita novoho storichchia: dosiahnennia ta perspektyvy [Continuing education of the new century: achievements and prospects.]*: Proceedings of the International Scientific Conference. Zaporizhzhia: Zaporizkyi oblasnyi instytut pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity. Retrieved from <https://ele.zp.ua/conference/tematychni-napriamy/novyi-format-menedzhmentu-ta-psykholoh-2/> [In Ukrainian].
- Bespalko, V. P. (1970). *Programmirovannoe obuchenie. Didakticheskie osnovy [Programmed learning. Didactic foundations]*. Moskva: Vysshiaia shkola [in Russian].
- Boliubash, N. M. (2010). Faktory ta umovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv zasobamy informatsiinoho seredovyscha MOODLE [Factors and conditions of formation of professional competence of future economists by means of information environment MOODLE]. *Information Technologies and Learning Tools*, 17(3). Retrieved from <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/246/232> [in Ukrainian].
- Busel, V. (Red.). (2001). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin: VTF Perun [in Ukrainian].
- Hlosarii: zatverdzheno rishenniam Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Glossary: approved by the decision of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education]. № 9. (2019) Retrieved from <http://blogs.kpi.kharkov.ua/v2/quality/wp-content/uploads/sites/25/2019/09/Glosarij-NAZYAVO.rdf> [in Ukrainian].
- Kashtanova, S. N., & Kudriavtcev, V. A. (2016). Silabus kak instrument regulirovaniia uchebnoi deiatelnosti studentov [Silabus as a tool for regulating the educational activities of students]. *Vestnik Mininskogo universiteta [Minin University Bulletin]*, 2. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/sillabus-kak-instrument-regulirovaniya-uchebnoy-deyatelnosti-studentov> [in Ukrainian].
- Kovalchuk, V. I. (2014). *Teoretychni i metodychni zasady rozvytku pedahohichnoi maisternosti maistriv vyrobnychoho navchannia profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv u pisliadyplomnii osviti [Theoretical and methodical bases of development of pedagogical skill of masters of industrial training of vocational schools in postgraduate education]*. (PhD diss). Kласичний приватний університет, Запоріжжя [in Ukrainian].
- Kulinich, O. A. (2015). *Metodychnyi suprovid uprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii u navchalnyi protses [Methodical support of introduction of innovative technologies in educational process]*. Retrieved from http://nmc-pto.zp.ua/wp-content/uploads/2015/04/Kulinich-O.A._Metodychnyj-suprovid-uprovadzhennya-innovatsiinykh-tehnolohij-u-navchalnyj-protses.pdf [in Ukrainian].
- Kushnir, M. (2017). *Obrazovatelnaia traektorii, programma ili marshrut? Direktoriiia-onlain [Educational trajectory, program or route?]. Direktoriiia-onlain* [Educational trajectory, program or route?]. Retrieved from <https://medium.com/direktoria-online/mihail-kyhnir-d91938806a76> [in Russian].
- Lebid, L. I., & Bielash, S. V. (2013). Naukovo-metodychnyi suprovid uprovadzhennia u navchalno-vykhovnyi protses avtorskykh prohram [Scientific and methodological support for the introduction of author's programs into the educational process]. *Education and Development of Gifted Personality*. № 1 (8), 88-90 [in Ukrainian].

- Nurmanbetova, D. N., & Nefedova, L. V. (2011). *Metodicheskie rekomendatsii po razrabotke sillabusov [Methodological recommendations for the development of syllabuses]* (3d ed.). Astana, ENU imeni L. N. Gumileva.
- Poradnyk shchodo zapovnennia vidomostei samoosiniuvannia osvitnoi prohramy (dlia zakladiv vyshchoi osvity) [Adviser on filling in the information of self-assessment of the educational program (for institutions of higher education)].* (2019). Retrieved from <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09Poradnyk-dlia-ZVO-ost.pdf> [in Ukrainian].
- Pro vyshchu osvitu [About higher education]. № 1556-VII. (2014). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1434870000112510> [in Ukrainian].
- Romaniuk, L. V. (2020). *Model naukovo-metodychnoho suprovodu innovatsiinykh protsesiv v osvitnii systemi mista Enerhodara Zaporizkoi oblasti [Model of scientific and methodical support of innovation processes in the educational system of the city of Energodar, Zaporozhye region]*. Retrieved from https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp20/2/romanjuk_l.v..pdf [in Ukrainian].
- Riabchenko, L. O. (2011). *Upravlinnia samostiinoiu piznavalnoiu diialnistiu maibutnikh ekonomistiv [Management of independent cognitive activity of future economists]*. (PhD diss). Klasychnyi pryvatnyi universytet, Zaporizhzhia [in Ukrainian].

EXPERIENCE OF METHODOLOGICAL SUPPORT OF ENTREPRENEURIAL CULTURE FORMATION OF BACHELORS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORT

Alexander Veritov,

candidate of Sciences in Physical Education and Sports, PhD student of the Department of Physical Culture and Sports of Zaporizhia National University

The article proposes a model of methodological support for the formation of entrepreneurial culture of bachelors of physical culture and sports, which represents activities aimed at choosing individual educational trajectory for students; support provided by scientific-pedagogical and methodical workers to facilitate students' mastering of various variants of education content; control over the educational process, as well as feedback from students during and after the completion of the educational and professional program. This support should include purely organizational activities, informing students about the use of teaching tools, assistance in solving cognitive problems, as well as assistance in contacting stakeholders. At the same time, the individualization of educational algorithms, variability of time and methods of performing educational tasks, a wide choice of places to perform educational tasks, methods of communication with a lecturer, etc. come first. The future bachelor of physical culture and sports fulfills the individual curriculum due to the willingness of research and teaching staff to perform the social and pedagogical roles of a supervisor, an advisor, and a tutor, which may vary depending on the educational task. The key measures to support students' choice of individual educational trajectories, in terms of the formation of entrepreneurial culture, are the following: ensuring the free choice of forms and methods of teaching; advising future bachelors of physical culture and sports on the free choice of forms and methods of teaching; presentation of disciplines of the sample cycle. A positive aspect of the educational professional program developed during the study, which is aimed at forming an entrepreneurial culture, is the competition between disciplines and teachers.

Keywords: *methodical support, business culture, educational trajectory, a supervisor, an advisor, a tutor.*

Надійшла до редакції 15.04.2020 р.

УДК 374.28(09)

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238038>

ORCID 0000-0002-2260-971X

ORCID 0000-0003-2403-0194

PREPARATION OF FUTURE TEACHERS OF NATURAL SCIENCES FOR RESEARCH ACTIVITIES

Валентина Оніко,

докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

Олег Шерстюк,

аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

У статті охарактеризовано наукові основи формування дослідницької компетентності майбутніх учителів природничих наук, обґрунтовано необхідність дослідної діяльності для розуміння ними суті соціальних, економічних та екологічних явищ, інноваційного розв'язання професійних завдань. Обґрунтовано, що дослідна діяльність у вищому педагогічному закладі освіти є важливою об'єктивною умовою формування цілісної професійної компетентності вчителя природничих наук, яка забезпечує розвиток важливої якості сучасного фахівця – його науково-дослідницької компетентності.

Проаналізовано дослідження українських науковців стосовно формування дослідницької компетентності майбутніх учителів та у виразнено вимоги Національної рамки кваліфікацій, на основі яких визначено поняття «дослідницька компетентність майбутніх учителів природничих наук» як інтегративну якість особистості, що характеризує їхню готовність до вирішення дослідних (пошукових, проектних, консультативних, організаційно-керівних) завдань шляхом застосування методів наукового пізнання, застосування діагностичного підходу в освітній, науковій, природничій і управлінській діяльності і яка виражається в єдності ціннісно-мотиваційного, когнітивного й операційного компонентів.

Запропоновано під формуванням дослідницької компетентності майбутніх учителів природничих наук розуміти процес систематизованого накопичення в позитивних кількісних і якісних змін, що дозволяють здобувачам вищої освіти ефективно здійснювати освітнє, природничо-наукове дослідження. Розглянуто особливості підготовки майбутніх учителів до науково-дослідницької діяльності, що враховують принципи: науковості, системності, зв'язку теорії з практикою, безперервності освітнього процесу, гуманізму та передбачають два основних взаємопов'язаних напрями: навчання елементам дослідницької праці, формування дослідницького досвіду; власне наукові дослідження, які проводяться під керівництвом викладачів. Схарактеризовано систему підготовки до дослідницької діяльності майбутніх учителів природничих наук, яка характеризується відкритістю, динамічністю, керованістю, гнучкістю та передбачає три основних компоненти: теоретичний, організаційно-методичний, практичний.

Ключові слова: професійна освіта, Середня освіта (Природничі науки), майбутній учитель природничих наук, дослідницька компетентність, система підготовки до науково-дослідницької діяльності .

Problem statement. The social and economic changes and the activation of Ukraine's integration into the international educational environment determine the main directions for the improvement of higher pedagogical education. In order to realize the national educational initiative "The New Ukrainian School", professionally competent teachers are necessary, and they have to

be able to think creatively, find original solutions, be initiative and ready to teach school students to search for information on their own, to do projects and conduct research. One of the current problems of the higher professional school is the education of future natural sciences teachers on the methods of searching for and processing scientific information within their individual research practice based on the competence-based approach. This problem requires a dedicated formation of students' research competence that contributes to the development of motivation to action, and to the strengthening of a pedagogue's need of knowledge.

The transition to the single European education system raises the problem of theory in the process of building and developing the personality of a competent pedagogue-researcher who has mastered the technique of organizing scientific and pedagogical experiments in the process of teaching. Ultimate requirements for the training of a future natural sciences teacher are the equipment of the person with the subject knowledge and its integration, the formation of research skills, the development of professionally important qualities, as well as the ability to find and realize new approaches to the formation of key and subject competences of students.

At the same time, such educational practice does not fully advance the development of the research competence of a future teacher. Experience shows that graduates of pedagogical higher education institutions are not ready to perform research in natural sciences and pedagogy on their own, and cannot act as its organizers. That is why it is necessary to theoretically conceptualize the research competence of a future teacher.

Research and publication analysis. The issue of future teachers' professional training was explored in the scientific works of the leading scientists and pedagogues (N. Bibik, S. Honcharenko, I. Ziazun, O. Kozlova, N. Nychkalo, O. Ovcharuk, O. Pometun, O. Savchenko, A. Sbruieva and others). The analysis of the problem of competence-based approach realization in the system of future teachers training in higher education institutions is provided in the works of L. Bondarenko, N. Priadko, S. Stryzhak, N. Chaichenko, N. Shyian, O. Yaroshenko and others. We would like to separately mention the researchers of professional training of future natural sciences teachers; in particular, the scholars examining the role of competence-based approach in the process of studying natural sciences (T. Bondarenko, N. Hrytsai, Y. Lohvinova, I. Moroz, N. Novikova, V. Onipko, Y. Shapran and others); the scholars interested in the application of innovative methods, forms and means (L. Poshtaruk and others); the researchers of the organization of individual work (B. Andriievskiy, M. Hryniova, O. Lazariyeva, V. Sotnyk and others) and of teaching practice (O. Darbysheva, T. Lohvyna-Byk, I. Truskavetska and others). The studies of various aspects of the problems of research skills and competences formation, in particular that of students of secondary education institutions in the process of learning biology, are also worth mentioning (A. Bondarenko, O. Komarova, T. Korshevniuk, O. Moshura, H. Yahenska and others); of future teachers in various specializations (Y. Volynets, H. Kit, O. Martynenko, N. Myronchuk, N. Petrova, I. Raievska and others); of future natural sciences teachers (N. Bazurin, M. Bilianska, L. Burchak, L. Horshkova, V. Hrubinko, L. Koval, O. Myrhorodska, N. Moskaliuk, M. Sydorovych and others). However, the problem of the formation of future natural sciences teachers' research competence during professional training is little-studied in the Ukrainian scientists' works.

Keen understanding of the core of social, economic and ecologic phenomena, innovative solutions of professional tasks are impossible without learning the methods of scientific cognition, the logic of the research process, its analysis and prediction of its further development. The student who conducts research is not only an analytic, he or she also acquires the professional values for their future occupation. That is why the future natural sciences teachers should know the peculiarities of teachers' professional activities, the theoretic bases of natural sciences, as well as have the practical skills of applying the occupational knowledge in research, be able to use modern equipment and broadly introduce novel research methods.

Therefore, **the purpose of the article** is to define the idea of research competence, to determine the role of the competence in the professional training of students of Secondary Education (Natural Sciences), and to provide the ways of its formation in the educational process

and in the subjects of the professional training cycle and the practical training cycle. The following tasks were determined in accordance with the purpose: - to analyze the most recent studies and publications that present solutions of this problem; - to analyze the forms and methods of students' research activity.

The results of the research.

The modern pedagogic studies cover separate aspects of the issue of future teachers' training, such as the contents of the research competence of a teacher (B. Durette, M. Fournier, M. Lafon, M. Holovan, V. Zahviazynskyi, S. Kravchenko, G. Nuthall, I. Popovych, V. Sakharova, S. Sysoieva, J. Hattie, A. Khutorskyi, O. Shkvyr and others); the general requirements to the preparation for the educational and research activities of future teachers (O. Leontovych, L. Naboka, O. Obukhov, O. Poddiakov, P. Seredenko and others). The preparation for conducting research is of great importance in the training of future teachers. Scientists attempt to systematize its separate parts, to build theory which would correspond to the increasing complication of future teachers' functionality; the necessity of developing a complex understanding of research activity with interdisciplinary connections is gradually recognized in their studies.

Research in a pedagogic higher education institution is an important objective condition for the development of the comprehensive professional competence of a natural sciences teacher, since the shaping of an important quality of modern specialists, their scientific and research competence, happens while they conduct research. Thus, the main task of pedagogical higher education is to train specialists in the Secondary Education (Natural Sciences) specialization who would have a clear idea of the integration of natural sciences and the knowledge of them, adhere to legal and ecological standards in professional work, think independently, be able to conduct creative research, to solve tasks on the organization of the educational environment, the use and protection of nature, the exploratory activities, and are competitive in the job market (Onipko, 2013). Professional competence is defined as a flexible, dynamically developing range of knowledge, skills and personality traits of a specialists, necessary for conducting a certain type of activity. The above-mentioned acquired qualities are determinative in the personal professional profile of a future natural sciences teacher. The concept of professional competence of a future natural sciences teacher is characterized with broadness and includes a range of competences, among which one of the most important roles is taken by the research competence, according to the European Qualifications Framework (EQF). In accordance with the new requirements, the research competence acquired while studying at higher education institutions is an integrative component, closely interlinked to the other components of professional competence (*The European Qualifications Framework for Lifelong Learning*, 2008).

As of today, there are different interpretations of the idea of research competence. Thus, A. Khutorskyi defines research competence as a person's proficiency in the appropriate research field. 'Competence' should mean knowledge as a result of a person's study of a certain scientific field and the research methods learned in the process of conducting research, as well as the motivation and the position of the researcher, his or her value system (Khutorskoy, 2003). I. Zimniaia believes that research and scientific competence is a combination of systematic integrated interdisciplinary knowledge, multi-functional learning skills that are constantly developed during learning, in scientific, research and project-related activities, and a great motivation and positive attitude towards scientific search and educational values (the love of truth, the aspiration to creative activities and self-improvement) (Zimniaia, 2005). According to O. Ushakov, research competence is an integral personality trait expressed through the readiness and the ability to individually search for solutions for new problems and creative changes of reality on the grounds of a set of personally acquired knowledge, skills, work methods and value systems (Ushakova, 2008). O. Norkina understands research competence to be a complex, integrative personality trait combining knowledge, skills, teaching experience, the value system and personality traits, and is expressed as the readiness and the ability to conduct research with the aim of acquiring new knowledge by applying scientific and pedagogic methods and creative

approaches in planning and making decisions, analyzing and evaluating the research results (Norkina, 2017).

According to M. Holovan, “research competence is a complex integrative personality trait combining knowledge, skills, teaching experience, the value system and personality traits, and is expressed as the readiness and the ability to conduct research with the aim of acquiring new knowledge by applying scientific and pedagogic methods and creative approaches in choosing goals, planning, making decisions, analyzing and evaluating the research results” (Holovan, 2012). The quality of a future teacher’s training, in terms of the competence-based approach, is defined in modern studies as the level of the professional skills development and the psychological readiness for professional activity. Thereupon, we believe that the comprehensive professional competence of a future natural sciences teacher gives him or her the possibility to effectively solve a range of professional issues, and research competence is one of its components.

In order to determine the essence of the research competence of a future natural sciences teacher, we have analyzed the National Qualifications Framework (*On the Adoption of the National Qualifications Framework*, 2020), which states that students of the Secondary Education (Natural Sciences) specialization have to acquire the competences that are enough to produce new ideas, solve complex problems in the field of secondary and higher education, research and innovative activities, and the methodology of scientific and correctional-pedagogic activity. Students receive specialized up-to-date knowledge with the possibility of further research activity, including innovative research at university or at work with the knowledge of related subjects. The key skills of future teachers include task solving using the knowledge of related sciences (biology, chemistry, physics, geography, ecology, astronomy) even having incomplete or contradictory information. The ability to further individual learning, research activity, team strategy building, the skills of making decisions in complicated circumstances with new approaches and the prediction ability are shaped.

Within the context of the studied issue, we have determined that the Secondary Education (Natural Sciences) study program is intended for training a pedagogue who thinks creatively, is a professionally competent specialist, knows how to use modern educational technologies and effective methodologies of research and production activities, is able to solve complex educational and applied problems connected with related knowledge fields. The contents of the specialist’s research depend on many factors, including, in particular, his or her profile, field of work; research experience, the range of working means and methods, that is the quality of training; the terms of the research tasks etc. The basics of preparing for conducting research is the principles of integration, which imply a close interdisciplinary connection of contents and technology of learning separate components of the natural sciences (physics, chemistry, biology, geography etc) and the methodology of research in the pedagogic process. For example, such disciplines as general biology and the methodology of teaching biology in an integrated course, biosphere studies, introduction to nature management and ecological education, allow to shape professional competences connected with the peculiarities of the activity of organisms, integral understanding of the biological systems organization, the ability to comprehend and apply the principles of bioethics, the modern ecological technology; to acquire the knowledge about the methodologies of teaching and conducting research in natural sciences. The preparation process for research activities of future specialists has to be focused on forming the research competence that ensures the ability to operate the methodologies of educational and naturalistic (biological, physical, chemical) research. We interpret the research competence of future natural sciences teachers as the type of professional competence that ensures effective performance of professional and research activities. Research competence can only be formed in the process of conducting research by students, which has to happen throughout the whole period of studying at the higher education institution. Future natural sciences teachers participate in the educational, scientific and research activities, join conducting research on the bases of academic freedom. The following factors contribute to the formation of the research competence: the involvement of students in

the realization of departments' scientific themes; the use of equipped educational laboratories, exhibits and collections of museums, the educational laboratory of the Science Faculty "Botanical Garden", the scientific laboratory of bryology; internships for students at scientific and research establishments; students' participation at student scientific clubs, the intellectual game "What? Where? When?"; the approbation of their research papers at international, all-Ukrainian and regional conferences, competitions, seminars etc.

Conclusions. The collected experience of research on the formation of future teachers' research competence and the requirements of the National Qualifications Framework allow us to define the research competence of future natural sciences teachers as the integrative personality trait that characterizes their readiness to solve research-related (project-related, consultative, organizational and managerial) tasks by applying the methods of scientific cognition, the diagnostic approach in educational, scientific, nature-studying, and managerial activity, and which is expressed in the unity of value systems, motivational, cognitive and operational components.

We understand the formation of the research competence of future natural sciences teachers as the process of systematic accumulation of positive quantitative and qualitative changes in its contents that will allow students to effectively conduct educational and scientific research. The preparation of students for conducting research is accomplished considering the following principles of preparation: it should be scientific, systemic, theory has to be connected with practice, the educational process has to be continuous, the principles of humanism have to be followed. Two interrelated directions are defined: teaching students the elements of research activity, forming their research experience; the research itself performed by students with teachers' guidance. The system of preparation for conducting research is characterized as open, dynamic, manageable, and flexible. Such preparation of future natural sciences teachers for conducting research has to include at least three following components: the theoretical, the organizational and methodical, and the practical component. The main purpose of theoretical preparation is to ensure that students acquire an integral knowledge system in the field of educational, naturalistic, scientific research, learn the methods of conducting it, the regularities, principles and rules of research. Organizational and methodological training includes acquiring the organizational knowledge and skills to conduct individual and joined educational, scientific (natural) research, the skills of applying the learned methodologies, as well as learning, analyzing and applying effective experience on improving naturalistic objects, the knowledge about the rules of creating regulative documentation in accordance with the results of the research. The purpose of practical training is to shape the skills necessary to conduct individual research, and to learn the technique of conducting research in the education and natural science fields. Within the practical training, students receive practical experience of solving research problems, improve their general skills, shape their skills of working with technology, develop their comprehension of science and its real possibilities through conducting their own research.

This study does not cover all the aspects of the problems of forming the research competence of future natural sciences teachers. Prospective directions for further scientific exploration include the development of the technology for shaping the research competence and the appropriate educational materials and facilities for the higher education receivers in the Secondary Education (Natural Sciences) specialization.

ЛІТЕРАТУРА

- Головань, М. С. & Яценко, В. В. (2012). Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі*, VII, 55-62.
- Зимняя, И. А. (2005). Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека. *Высшее образование сегодня*, 11, 14-20.

- Норкіна, О. В. (2015, Квітень). Розвиток дослідницької компетентності педагогів як умова підвищення ефективності дослідно-еспериментальної роботи. В *Інноваційна діяльність педагога в умовах реформування шкільної освіти: Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція*. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка. Взято з <http://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/idpurso/paper/view/92>
- Онiпко, В. В. (2013). Організація пошуково-дослідницької діяльності майбутніх учителів природничих дисциплін у підготовці до роботи у профільній школі. *Витоки педагогічної майстерності*, 11, 246-250.
- Про затвердження Національної рамки кваліфікацій. № 1341. (2011). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>
- Ушаков, А. А. (2008). *Развитие исследовательской компетентности учащихся общеобразовательной школы в условиях профильного обучения* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Адыгейский государственный университет, Майкоп.
- Хуторской, А. В. (2003). Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*, 2, 55-61.
- The European Qualifications Framework for Lifelong Learning. Retrieved from http://ec.europa.eu/dgs/education_culture

REFERENCES

- Holovan, M. S. & Yatsenko, V. V. (2012). Sutnist ta zmist poniattia «doslidnytska kompetentnist». [The sense of understanding and understanding "to the level of competence"] *Teoriia ta metodyka navchannia fundamentalnykh dystsyplin u vyshchii shkoli*, VII, 55-62 [in Ukrainian].
- Hutorskoy, A. V. (2003). Klyuchevyie kompetentsii kak komponent lichnostno-orientirovannoy paradigmy obrazovaniya [Key competencies as a component of a student-centered education paradigm]. *National Education*, 2, 55-61.
- Norkina, O. V. (2015, April). Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti pedahohiv yak umova pidvyshchennia efektyvnosti doslidno-esperymentalnoi roboty [Development of pre-past competence of pedagogues as a mind to advance the efficiency of pre-experimental robotics]. In *Innovatsiina diialnist pedahoha v umovakh reformuvannia shkilnoi osvity [In the Innovation, the teacher's activity is in the minds of the reform of school education]: Proceedings of the Scientific-Internet Conference* Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka. Retrieved from <http://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/idpurso/paper/view/92> [in Ukrainian].
- Onipko, V.V. (2013). Orhanizatsiia poshukovo-doslidnytskoi diialnosti maibutnikh uchyteliv pryrodnychikh dystsyplin u pidhotovtsi do roboty u profilnii shkoli [Organization of research activities of future teachers of natural sciences in preparation for work in a specialized school]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*. 11, 246-250 [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii [On approval of the National Qualifications Framework.]. № 1341. (2011). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- The European Qualifications Framework for Lifelong Learning. Retrieved from http://ec.europa.eu/dgs/education_culture
- Ushakov, A. A. (2008). *Razvitie issledovatel'skoi kompetentnosti uchashchikhsia obshcheobrazovatelnoi shkoly v usloviakh profilnogo obuchenii [Development of the research competence of secondary school students in the context of specialized education]*. (Extended abstract PhD. dissertation). Aдыгейский gosudarstvennyi universitet, Maikop [in Ukrainian].
- Zimnyaya, I. A. (2005). Obschaya kultura i sotsialno-professionalnaya kompetentnost cheloveka [General culture and social and professional competence of a person]. *Higher education today*, 11, 14-20 [In Russian].

PREPARATION OF FUTURE TEACHERS OF NATURAL SCIENCES FOR RESEARCH ACTIVITIES

Valentyna Onipko,

doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Head of the Department of Botany, Ecology and Methods of Teaching Biology of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Oleh Sherstiuk,

postgraduate student of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University.

The article describes the scientific basis for the formation of research competence of future teachers of natural sciences, substantiates the need for research to understand the essence of social, economic, and environmental phenomena, innovative solutions to professional problems. It is substantiated that research activity in a higher pedagogical educational institution is an essential objective condition for the holistic professional competence formation of a science teacher, which ensures the development of the research competence as an important quality of a modern specialist.

The research of Ukrainian scientists on the formation of research competence of future teachers is analyzed, and the requirements of the National Qualifications Framework are highlighted, on the basis of which the category 'research competence of future teachers of natural sciences' is defined as an integrative quality of personality that characterizes their readiness to solve research (search, design, consulting, organizational and managerial) tasks by applying methods of scientific knowledge, application of the diagnostic approach in educational, scientific, natural and managerial activities and which is expressed in the unity of value-motivational, cognitive and operational components.

It is proposed to understand the process of systematic accumulation of positive quantitative and qualitative changes under the formation of research competence of future teachers of natural sciences, which allow applicants for higher education to effectively carry out educational, natural science research. The peculiarities of preparation of future teachers for research activities are considered, taking into account the following principles: scientific, systematic, a connection of theory with practice, continuity of the educational process, humanism and provide two main interrelated areas: teaching elements of research work, formation of research experience; actual research, which is conducted under the guidance of teachers. The system of preparation for research activities of future teachers of natural sciences is characterized, which is characterized by openness, dynamism, manageability, flexibility and provides three main components: theoretical, organizational, and methodological, and practical.

Keywords: professional education, Secondary Education (Natural Sciences), future teacher of natural sciences, research competence, system of preparation for research activities.

Надійшла до редакції 10.04.2020 р.

УДК 374.28(09)

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238042>

ORCID 0000-0002-8822-9517

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ФАСИЛІТАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ЛЮДЬМИ РІЗНОГО ВІКУ ТА СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ

Віктор Стрельніков,

доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

У статті охарактеризовано особливості підготовки майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу; показано, як на засадах фасилітації застосовуються технології «діадної взаємодії» та ситуаційного навчання майбутніх фахівців із соціальної роботи; проведено аналіз їх застосування в практиці підготовки майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу.

Мета статті полягає в узагальненні практичних напрацювань дослідників з англomовних країн щодо ефективного застосування технологій посткласичної дидактики («діадної взаємодії» та ситуаційного навчання) у практиці підготовки майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу.

Розкрито сутність застосування технології «кейс-методу» в підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу, яка міститься в зміні мети навчання (усвідомленні в соціальній і соціально-педагогічній роботі можливості не єдиного, а багатьох рішень; демократичному характері процесу набуття знань, рівноправності з іншими учасниками, зокрема з викладачем, коли головним стає вироблення у процесі співтворчості майбутнього фахівця із соціальної роботи з педагогом нових знань, навичок фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу; чіткості й простоті технології застосування кейс-методу, на основі якого набуває розвитку система цінностей майбутніх фахівців із соціальної роботи як фасилітаторів, формуються їхні фасилітаційні позиції, життєві установки, своєрідне професійне світосприймання тощо).

Проведено характеристику функціональних форм і якостей діадної взаємодії, які, враховуючи відносну компактність і простоту, використовуються викладачами у підготовці майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу. Це підвищило якість діадної взаємодії викладача з майбутніми фахівцями із соціальної роботи.

Ключові слова: *підготовка, соціальна робота, технологія навчання, майбутній соціальний працівник, фасилітаційна взаємодія, соціальний статус, технологія ситуаційного навчання, технологія «діадної взаємодії».*

Постановка проблеми. Сьогодні підготовка майбутніх фахівців із соціальної роботи відчуває дефіцит активних і продуктивних методик, методів, прийомів, технологій навчання. Традиційні технології означеної підготовки не забезпечують вирішення проблеми ефективної фасилітаційної взаємодії фахівців із соціальної роботи з людьми різного віку та соціального статусу, формування професійної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи з означеної проблематики, тому доречно звернутися до західноєвропейського й американського досвіду застосування технологій посткласичної дидактики, серед яких виділимо технології «діадної взаємодії» і проблемно-ситуаційного навчання («кейс-метод»). Досвід підготовки майбутніх соціальних працівників до

фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу свідчить, що такі технології здатні ефективніше, ніж традиційна підготовка, вирішити завдання формування фасилітаційних здатностей майбутнього фахівця із соціальної роботи щодо організації власних дій та мобілізації внутрішніх ресурсів із метою успішного здійснення фасилітаційної взаємодії з клієнтами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми підготовки майбутніх фахівців з використанням технології ситуаційного навчання, засвідчив її популярність у вітчизняних дослідженнях (Л. Багрій, І. Богданова, Г. Каніщенко, В. Конашук, Л. Лебедик, В. Лобода, Ю. Лопатинська, І. Осадченко, Л. Петько, О. Пометун, О. Сидоренко, Ю. Сурмін, Л. Чижевська, П. Шеремет та ін.). Однак, у більшості робіт дослідниками не систематизовані переваги застосування технології ситуаційного навчання, що значно применшує її практичне значення, особливо у підготовці майбутніх соціальних працівників.

Мета статті полягає в узагальненні практичних напрацювань дослідників з англійських країн щодо ефективного застосування технологій посткласичної дидактики («діадної взаємодії» та ситуаційного навчання) у практиці підготовки майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фасилітацію розглядають як супровід групового процесу, що направлений на ефективну комунікацію, усвідомлення та досягнення поставлених цілей. У фасилітації навчального процесу ключовими є організація навчального простору, залучення та сприяння розкриттю потенціалу учасників та групи в цілому, а також підтримка учасників у реалізації їхніх навчальних цілей (Фасилітація, 2018).

Серед технологій підготовки майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу виокремлюємо застосовувати технологію ситуаційного навчання («кейс-метод») і технологію «діадної взаємодії» (Стрельников, 2018, с. 34-38), які коротко охарактеризуємо.

Для підготовки майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу актуальною є технологія *ситуаційного навчання*, яка на Заході має назву «кейс-метод». Її вважають початком подолання кризи освіти в сучасному світі (Стрельников, 2018, с. 36). Справді, ця технологія може сприяти оновленню вітчизняної вищої освіти, бо стоїть біля джерел утворення і ствердження посткласичної системи освіти.

«Кейс»-технологію» вітчизняні дослідники розглядають як комплект засобів навчання, які розміщуються в кейсі комплектів. Такий комплект необхідно надавати майбутнім фахівцям із соціальної роботи вже на початку вивчення кожної навчальної дисципліни. Комплекти, які вони отримують, можуть містити електронні навчальні посібники, методичні рекомендації, довідники, презентації у Power-point, відеоматеріали, компакт-диски. Дидактичні матеріали здатні забезпечити належну самостійну роботу студентів. Організація навчального процесу передбачає виконання домашніх завдань, проведення тьюторіалів, модульне і підсумкове тестування. Цю технологію найкраще застосовувати для аналізу конкретних ситуацій, розробки проектів соціальної та соціально-педагогічної роботи, ділових ігор тощо (Стрельников, 2018, с. 36).

Кейс-метод є технологією, що найбільше сприятиме належній підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу.

Сутність застосування у підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу технології «кейс-метод» полягає в тому, що:

1) мета навчання відрізняється від класичної схеми – навчити, дати єдино «правильні», назавжди освоєні знання, вміння й навички, адже соціальна ситуація швидко

змінюється; навчальний процес орієнтується на усвідомлення в соціальній та соціально-педагогічній роботі не єдиного, а багатьох рішень;

2) на відміну від традиційних технологій навчання, кейс-методові властивий демократичний характер процесу набуття знань – майбутній фахівець із соціальної роботи є рівноправним із іншими учасниками в обговоренні проблем соціальної та соціально-педагогічної роботи, зокрема, з викладачем; головним у підготовці майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу є не оволодіння готовими знаннями, а вироблення їх у процесі співтворчості майбутнього фахівця із соціальної роботи й викладача;

3) результатом застосування кейс-методу є не лише знання, а й професійні навички фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу;

4) технологія застосування кейс-методу у підготовці майбутніх соціальних працівників є досить чіткою і простою – за певними правилами виробляється модель конкретної ситуації, яка має місце в реальній практиці фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу, та комплекс знань, практичних навичок, необхідних студентів для її вирішення (означена модель може мати вигляд тексту обсягом від однієї до десяти сторінок, який називається «кейсом»); майбутні фахівці із соціальної роботи попередньо вивчають запропонований кейс, залучають різноманітні джерела інформації, матеріали оглядових лекцій, тощо; на практичних заняттях та диспутах зміст кейсу детально обговорюється, викладач у фасилітаційній взаємодії процесу співтворчості виконує роль диспетчера (організовує і підтримує дискусію, генерує уточнювальні запитання, фіксує відповіді);

5) на основі кейс-методу набуває розвитку система цінностей майбутніх фахівців із соціальної роботи як фасилітаторів, формуються їхні фасилітаційні позиції, життєві установки, своєрідне професійне світосприймання;

6) кейс-метод долає «непоборний» дефект традиційного навчання – сухий, неемоційний виклад матеріалу, дозволяє отримати задоволення від пізнання нового, отже реалізує омріяну класиками педагогіки Школу Радості; захопленість, творча конкуренція, своєрідна соціальна ейфорія, позитивні емоції, що закономірно виникають під час обговорення кейсу, дають насолоду від фасилітаційної взаємодії;

7) кейс-технологія розвиває вміння майбутніх фахівців із соціальної роботи самостійно орієнтуватися в ситуації такої взаємодії, оволодівати її методикою і методологією, набувати досвіду фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу (Стрельников, 2018).

Кейс-технологія передбачає певні завдання, етапи, методи роботи. Етапами роботи майбутніх фахівців із соціальної роботи з кейсами є: а) «входження» і розуміння ситуації соціальної та соціально-педагогічної роботи; б) постановка діагнозу ситуації, з'ясування причин появи можливих симптомів; в) визначення стратегії вирішення ключових проблем соціальної роботи (виявлення справжніх причин); г) вироблення стратегічних альтернатив соціальної роботи (пошук варіантів рішень); д) оцінювання і вибір альтернатив (вибір оптимального рішення); е) обґрунтування рішення (Стрельников, 2018, с. 37).

Щодо технології «діадної взаємодії» у навчанні майбутніх фахівців із соціальної роботи і викладача з'ясовано, що цю технологію започатковано професором Корнельського університету США У. Бронфенбреннером (*U. Bronfenbrenner*) у масштабному дослідженні впливу середовища («сетингу», від англ. – *setting*) на розвиток людини «Екологія розвитку людини» у 70-80-их роках ХХ століття у країнах США і Європи (Bronfenbrenner, 1979, р. 21).

Найважливішою одиницею екологічного контексту, яка має власні правила розвитку, в У. Бронфенбреннера є діада (з англ. *dyad* – двійка, пара). Автор з педагогічної точки зору розглядає діадну взаємодію. Характеризуючи у плані розвитку особистості діади за їх потенціалом, він виділяє три функціональні форми діадної взаємодії:

а) діада *спостереження* (*an observational dyad*), яка має місце, коли хтось проявляє стійку увагу до діяльності іншої людини (наприклад, майбутній фахівець із соціальної роботи до діяльності з фасилітаційної взаємодії викладача чи навпаки), котра, в свою чергу, хоче, щоб на неї також звертали увагу; якщо дві особи уважні до діяльності однієї з них, то, на думку У. Бронфенбреннера, вони часто починають діяти спільно;

б) діади спостереження трансформуються в діади *сумісної діяльності* (*a joint activity dyad*); учасники діади не роблять те саме, але активність кожного стає диференційовано спрямованою складовою інтегративного патерну; ця форма діадної взаємодії найкраща у плані зростання мотивації самостійно удосконалювати свою діяльність, зокрема і фасилітаційної взаємодії; виховна сила діади сумісної діяльності обумовлена її якостями: 1) взаємною узгодженістю, яка передбачає, що кожний учасник діади, як і майбутній фахівець із соціальної роботи з колегами і з викладачем, координує з діями партнера свої дії; ця координація не лише формує вміння майбутнього фахівця із соціальної роботи взаємодіяти в ролі фасилітатора, а й стимулює еволюцію розуміння взаємозалежності як найважливішого етапу в когнітивному розвитку (проводячи аналогію з пінг-понгом, де обмін м'ячами прискорюється у процесі гри, У. Бронфенбреннер підкреслював, що взаємна узгодженість стимулює прискорення темпу і зростання складності виховного процесу в діаді (Стрельніков, 2018, с. 35); 2) балансом влади; 3) афективними взаєминами учасників діадних взаємодій, які характеризуються більшою силою й виразністю, є взаємно негативними, позитивними, амбівалентними чи асиметричними (коли Б подобається А, але А не подобається Б), міра їх взаємності й позитивності суттєво впливають на процес розвитку особистості, його темп;

в) афективні взаємини відіграють вирішальну роль у формуванні третього типу діадної взаємодії – *«провідної діади»* (*a primary dyad*), яка означає зв'язок, що феноменологічно продовжує існувати для обох учасників (наприклад, майбутнього фахівця із соціальної роботи і його викладача чи куратора), навіть якщо вони вже не разом, то залишаються один для одного об'єктами сильних емоцій, продовжують впливати на поведінку кожного, з'являються в думках; найчастіше виникає на основі участі в спільній діяльності, особливо за умов фасилітаційної взаємодії.

Справедливим є твердження У. Бронфенбреннера: «Виховний вплив як діади спостереження, так і діади спільної діяльності буде значнішим, якщо кожна з них буде існувати в контексті провідної діади, яка характеризується взаємними позитивними почуттями. І навпаки, взаємний антагонізм, що має місце в контексті провідної діади, порушує виховне спостереження і особливо деструктивний для спільної діяльності» (Bronfenbrenner, 1979, p. 60).

Викладачі мають керуватися характеристиками функціональних форм і якостей діадних взаємодій, враховуючи їхню відносну компактність і простоту, під час підготовки майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу з метою підвищення якості діадної взаємодії з окремими майбутніми фахівцями із соціальної роботи.

Заслуговує на увагу запропонована автором досить злагоджена, гармонійна і змістовна система гіпотез розвитку людини. Є біля п'ятдесяти гіпотез розвитку, тому назвемо ті, які доцільно застосовувати у підготовці майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу (Стрельніков, 2018, с. 35).

Перша гіпотеза розвитку людини – проблема ролі є не менш важливим контекстом розвитку людини, ніж її діяльність і міжособистісні взаємини, які складають мікросистему. Різні види сетингів стимулюють різні рольові патерни для особистості, яка є учасником багатьох сетингів. «Поведінка, очікувана від носія певної ролі, зумовлюється існуванням у сетингу інших ролей, які схвалюють або стримують пов'язану з цією роллю поведінку» (Bronfenbrenner, 1979, p. 94). Чим сильніша влада, визнана суспільством за певною роллю,

тим яскравіше її виконавець проявляє тенденцію її застосовувати, а ті, хто займає підлеглу позицію, стають більш покірними, залежними, втрачають ініціативу. Ця обставина особливо значуща для процесу підготовки майбутнього фахівця із соціальної роботи до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу, де важливими є взаємин між учасниками процесу на засадах фасилітації, адже жорстке фіксування взаємин, незмінність балансу влади знецінює результат. І навпаки, динамічність і гнучкість позицій учасників фасилітаційної взаємодії створюють необхідну різноманітність і багатогранність у взаєминах, сприяють досягненню результату підготовки майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу (Стрельніков, 2018, с. 35).

Друга гіпотеза розвитку людини: полягає в тому, що розвитку людини сприяє її взаємодія з особами, які одночасно грають декілька ролей, її власна участь у різноманітному рольовому репертуарі (Bronfenbrenner, 1979, p. 152). Спілкування стає ефективним, якщо: у різних сетингах реалізуються рольові вимоги; діади, ролі, види діяльності, до яких залучається майбутній фахівець із соціальної роботи, які сприяють виникненню взаємної довіри, позитивної орієнтації, консенсусу цілей між сетингами і еволюції балансу влади на користь самої особистості (Bronfenbrenner, 1979, с. 212). Позитивний розвивавальний ефект участі майбутнього фахівця із соціальної роботи в різних сетингах зростає, коли вони перебувають у різних культурних чи субкультурних контекстах з різними соціальними, етичними, релігійними, віковими та іншими фундаментальними ознаками (Стрельніков, 2018, с. 35-36).

Третя гіпотеза розвитку людини: запорукою успішного функціонування мезосистем є якість і кількість «ланок підтримки» між сетингами; потенціал мезосистеми для підготовки майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу зростає, якщо до «ланок підтримки» входять люди, які вже сформуливали з майбутнім фахівцем із соціальної роботи провідну діаду (Стрельніков, 2018, с. 36).

Четверта гіпотеза розвитку людини: розвивальні можливості сетингу, зокрема для підготовки майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу, змінюються залежно від того, які зв'язки (прямі чи побічні) налагоджені в учасників сетингу з органами влади, через які вони можуть впливати на прийняття рішень і використання матеріальних ресурсів, що сприятиме задоволенню потреб фахівця із соціальної роботи (Стрельніков, 2018, с. 36).

П'ята гіпотеза розвитку людини: «Розвивальний ефект переходу з одного провідного сетингу в інший забезпечує функція взаємодії між траєкторією розвитку, заданою попереднім сетингом і балансом вимог і підтримки, який встановлюється між новим сетингом і його зв'язками з попередніми» (Coleman, 1986, p. 288).

Шоста гіпотеза розвитку людини: «розвивальний потенціал мезосистеми зростає, коли особистості, залучені до спільної діяльності (у нашому випадку – майбутній фахівець із соціальної роботи і викладач), формують систему співробітництва (*a closed activity network*), тобто, коли кожний учасник системи залучається до спільної діяльності з усіма іншими» (Coleman, 1986, p. 223). Руйнування взаємин добровільної залежності, втрата відчуття співучасті, відчуження особистості є «катастрофою» в її соціалізації (Стрельніков, 2018, с. 36).

Готуючи майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу, викладачі мають враховувати висновок У. Бронфенбреннера про те, що конструктивний вплив на означений розвиток студента можливий лише тоді, коли здійснюється вплив на його середовище. Керуючись вимогами до «діади спостереження», викладач має слідкувати за своєю поведінкою, мовою, зовнішнім виглядом, намагатися бути взірцем для майбутнього фахівця із соціальної роботи; упроваджуючи у життя студентів діаду «сумісної діяльності», викладач має шукати можливості для включення у спільну діяльність всіх студентів групи, вести, окрім

традиційного навчання, наукову, гурткову роботу, готувати свята, походи до музеїв, картинних галерей, робити мультимедійні презентації, проводити студентські наукові конференції тощо; щоб забезпечити «якість діадної взаємодії», викладачеві слід створювати продуктивні конфлікти у фасилітаційній взаємодії і «гасити» афективні негативні взаємини; створювати «рольовий репертуар» майбутніх фахівців із соціальної роботи, надавати «траєкторіям розвитку» напряду фасилітаційної взаємодії; налагоджувати співробітництво з різними громадськими організаціями в аспекті соціальної та соціально-педагогічної роботи, музеями, театрами. Кураторам студентських груп слід сприяти налагодженню зв'язків між різними сетингами – закладом освіти, гуртком, сім'єю, гуртком, секцією тощо; добре вивчити сім'ї майбутніх фахівців із соціальної роботи, їх взаємини з батьками та житлово-побутові умови тощо.

Висновки. Досить проблематичним, на жаль, є масове застосування означених технологій в сучасних умовах вищої освіти України. Окрім матеріальних чинників, пов'язаних із соціально-економічною кризою в освіті, гостро виступають психологічні та організаційні. Результативне впровадження означених технологій навчання можливе тоді, коли його результати матимуть для майбутніх фахівців із соціальної роботи життєво важливе значення, їм (а не викладачам) будуть потрібні ці технології для фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку та соціального статусу. На основі такого спілкування соціальний працівник буде прагнути ствердитись як професіонал, доводитиме своє право на кращі умови праці та її оплати, подальшу творчість і новаторство.

ЛІТЕРАТУРА

- Лебедик, Л. В. (Ред.). (2020). *Гуманізація педагогічного процесу у вищій школі*. Полтава: ПУЕТ.
- Лебедик, Л., & Стрельніков В. (2020). Інтерактивні технології навчання майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи. *Імідж сучасного педагога*, 4 (193), 49-53.
- Стрельніков, В. Ю. (2018). Технології «діадної взаємодії» та ситуаційного навчання студентів. *Педагогічні науки*, 71, 34-38. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/10120>
- Фасилітація (2018). Взято з <http://insha-osvita.org/wp-content/uploads/2018/07/Abetka-Facilitation-Insha-Osvita.pdf>
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of human development. Experiments by nature and design*. Cambridge.
- Coleman, J. S. (1986). Schools and the communities they serve. *Phi Delta Kappan*, 66 (8), 223-288.

REFERENCES

- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of human development. Experiments by nature and design*. Cambridge.
- Coleman, J. S. (1986). Schools and the communities they serve. *Phi Delta Kappan*, 66 (8), 223-288.
- Fasylytatsiia [Facilitation] (2018). Retrieved from <http://insha-osvita.org/wp-content/uploads/2018/07/Abetka-Facilitation-Insha-Osvita.pdf> [in Ukrainian].
- Lebedyk, L. V. (Ed.). (2020). *Humanizatsiia pedahohichnoho protsesu u vyshchii shkoli [Humanization of the pedagogical process in higher education]*. Poltava: PUEТ [in Ukrainian].
- Lebedyk, L., & Strelnikov V. (2020). Interaktyvni tekhnolohii navchannia maibutnix fakhivtsiv u sferi sotsialnoi roboty [Interactive technologies of training future specialists in the field of social work]. *Image of the Modern Pedagogue*, 4 (193), 49-53 [in Ukrainian].
- Strelnikov, V. Yu. (2018). Tekhnolohii «diadnoi vzaiemodii» ta sytuatsiinoho navchannia studentiv [Technologies of "dyad interaction" and situational learning of students].

Pedagogical Sciences, 71, 34-38. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/10120> [in Ukrainian].

FUTURE SOCIAL WORKER TRAINING IN FACILITATION INTERACTION WITH PEOPLE OF DIFFERENT AGES AND SOCIAL STATUS

Viktor Strelnikov,

doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor of the Department of Social Work of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University.

The article describes the peculiarities of future social worker training in facilitation interaction with people of different ages and social status; it is shown how the technologies of 'dyad interaction' and future specialists in social work situational training are applied on the basis of facilitation; an analysis of their implementation in the practice of future social worker training in facilitation interaction with people of different ages and social status is given.

The aim of the paper is to summarize the practical work of researchers from English-speaking countries on the effective use of postclassical didactics ('dyad interaction' and situational learning) in the practice of social worker training in facilitation interaction with people of different ages and social status.

The essence of 'case-method technology implementation in the practice of future social worker training in facilitation interaction with people of different ages and social status is contained; it is contained in a change of the purpose of training (awareness that there is a possibility of many solutions in social and social-pedagogical work of; democratic nature of the process of acquiring knowledge, equality with other participants, in particular with the lecturer, when the main thing is to develop in the process of co-creation of the future specialist in social work with the lecturer new knowledge, skills of facilitation interaction with people of different ages and social status; the method on the basis of which the system of values of future specialists in social work as facilitators develops, their facilitation positions, life attitudes, a kind of professional worldview, etc. are formed).

A description of the functional forms and qualities of dyad interaction is presented. Considering the relative compactness and simplicity, they are used by lecturers in the process of future social worker training in facilitation interaction with people of different ages and social status. It has improved the quality of the lecturer's dyad interaction with future social workers.

Keywords: *training, social work, learning technology, future social worker, facilitation interaction, social status, situational learning technology, dyad interaction technology.*

Надійшла до редакції 18.04.2020 р.

УДК 378.04:796.83.071.4

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238045>

ORCID 0000-0003-1791-2957

BOXING COACH-TO-BE PROFESSIONAL TRAINING AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Олександр Хижняк,

аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

У статті обґрунтовано специфічні риси та зміст професійно-практичної підготовки майбутнього тренера з боксу у закладах вищої освіти України. Констатовано, що підготовка майбутніх тренерів з боксу є цілісною багатокomпонентною системою, яка спрямована на формування всебічно розвинутого фахівця. Зміст професійної підготовки майбутніх тренерів з боксу визначає перелік та обсяг нормативних і вибіркового навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення занять тощо. Встановлено, що практико-орієнтований підхід спрямований на надбання не тільки знань, але й умінь, навичок і досвіду практичної діяльності. Аналіз комплексу літературних джерел дозволив установити, що досить часто практико-орієнтований підхід дослідники розглядають як метод викладання і навчання в поєднанні з практичною діяльністю, орієнтацією навчального процесу на кінцевий продукт навчання – формування і розвиток професійних компетенцій. Практико-орієнтований підхід у дослідженні визначено одним із найефективніших засобів професіоналізації підготовки тренера з боксу, оскільки він максимально наближує студентів до майбутньої професійної діяльності; його сутність полягає в організації навчального процесу в контексті майбутньої професії шляхом відтворення у формах і методах навчальної діяльності студентів реальних психолого-соціальних ситуацій, що супроводжують професійну діяльність тренера. Це орієнтує на принцип композиційного проектування як один із чинників підвищення якості підготовки майбутніх фахівців. Доведено, що комплекс навчальних практик має стати головним системотвірним ядром професійної підготовки тренера.

Ознаками практико-орієнтованого підходу визначено спрямованість навчальних програм на вимоги ринку праці, реальну практичну орієнтацію курсових робіт і дослідницьких проєктів; активне залучення фахівців-практиків в навчально-тренувальний процес факультету фізичного виховання. Комплекс навчальних практик має стати головним системотвірним ядром професійної підготовки тренера. Проведено класифікацію навчальних практик, досліджено їх обсяг та змістове наповнення. Перспективи подальших досліджень визначено у спрямуванні комплексу навчальних практик на спортивну спеціалізацію майбутнього тренера з боксу та в розробці інтеграційної сітки навчальних дисциплін.

Ключові слова: майбутній тренер з боксу, професійна підготовка тренера, практико-орієнтований підхід, навчальні практики, наскрізна програма з практик.

Problem statement. At the current stage of development and reform of Ukrainian higher educational system the demands for the quality of professional training of specialists of different type are growing. In particular, it concerns the coaches-to-be.

According to the Standard of Higher Education in Ukraine on the first (bachelor) level of higher education of the field of knowledge 01 Education/Pedagogics and specialty 017 Physical Training and Sports the integral competence of coach-to-be are considered to be the ability to accomplish the complex special tasks and solve practical problems in the field of physical training and sports or in educational process which requires using of physical training and sports theories and methods and can be characterized by complexity and condition uncertainty [4].

The boxing coaches-to-be training at higher educational institutions demands the use of corresponding approaches which meet the modern needs of pedagogical science and practice. The boxing coach-to-be training for the specialty 017 Physical Training and Sports is characterized by relatively new strategy on the first (bachelor) and the second (master) levels.

Publications analysis. The analysis of publications which gave a start to solving of the problem of professional training of boxing coach-to-be showed that the stated problem was the subject of investigation of Ye. Pavliuk, T. Lakhmaniuk, A. Sydorov, B. Losyn, T. Chopyk and others. The importance of boxing in the system of physical training of the students is investigated in the works of A. Kachurin, A. Atyl, O. Krylovskiy, V. Nazymok and I. Yurchenko. At the same time it is established that the majority of research papers in the indicated field have theoretical, descriptive character; elaboration of real professional training programs which may be used in educational process, in fact, are lacking.

The aim of the research is the substantiation of specific features and content of boxing coach-to-be professional training at Ukrainian higher educational institutions.

Results. The study of the works of Ukrainian researchers made it possible to establish the fact that that modern higher education system (including coach training) is overly theoretical inasmuch as professional training cycle prevails over practical and methodical one. At the same time S. Bobrakov admits that there is the insufficient correlation between theoretical and practical components of educational process: theory doesn't influence upon practical activity, and practical activity doesn't correspond with professional activity reality (Bobrakov, 2012).

A practice-oriented approach is often considered by the researchers to be a method of learning and teaching in combination with practical activity, orientation educational process toward the final education product that is the formation and development of professional competences (Bakhmetova, 2012).

A practice-oriented approach in the works of German researchers is considered to be an active form of professional training organization aimed at the use in theoretical and practical components, which is realized by means of saturation of educational process with the elements of professional activity (Warnek, 2007); as orientation of the content and methods of educational process toward the formation of practical activity skills of specialists-to-be (Post, 2010); as a system of educational problem cases, methodic and situation tasks directed to professional training of the specialists (Pietsch, 2010).

A practice-oriented approach is considered to be a method of learning and teaching in combination with practical activity aimed at the orientation of educational process toward the final education product that is the formation and development of competences (Obraztsov, 2003).

Integrating the researches of domestic educators, L. Petrenko notes that today we don't have any plain interpretation of educational essence of a practice-oriented approach. The author defines the following interpretations: – the formation of professional experience of the students in process of the deepening into the professional environment during the traineeship and prediploma internship; – job-oriented educational technologies directed toward the formation of knowledge, skills and characteristics of professional importance of specialists-to-be; – the formation of competences of professional and social importance in process of getting knowledge, skills, professional activity experience, etc. by the students (Petrenko, 2016).

A practice-oriented approach makes it possible to set the subject content of professional activity ensuring the conditions for transformation of educational activity of the student into the professional activity of the specialist (Maikovska, 2016).

A practice-oriented approach is based on the getting of coach-to-be subject knowledge in process of practical activity. At the same time, a practice-oriented educational and training processes are considered to be the common activity of a student and a teacher which is oriented toward the practical experience of coach-to-be and formation of skills for professional self-realization.

A practice-oriented approach to the boxing coach-to-be training at higher educational institutions is oriented toward the formation of practical skills of the students, ensuring of the correlation between theoretical knowledge and real professional activity of the coach.

To accomplish the tasks of practice-oriented approach in the system of training of boxing coach-to-be is it considered necessary to define a *system of principles*:

- the principle of use of practice-oriented tasks in educational and training process;
- the principle of priority of practical training; orientation of tasks of educational disciplines to the system of practical work;
- the principle of simplicity of the materials of practice-oriented tasks in process of practical work;
- the principle of differentiation and individualization of educational and training process;
- the principle of integration of educational materials with orientation toward the tasks of boxing coach future professional activity;
- the ensuring of the flexibility and dynamism of updating of educational and professional programs of specialists' training of the specialty 017 Physical Training and Sports;
- the use of modern forms and methods of boxing coaches-to-be training;
- the principle of reflexion as a mean of perception of activity for future professional development of the coach.

The content of practice-oriented training of boxing coach-to-be at modern higher educational establishment includes: theoretical block (lectures, seminars, independent and individual work, term project, etc.); practical block (practical and laboratory work, training, participation in the competitions of different levels, practical work and traineeship, running the research projects within the scientific work of the department, student scientific group, participation in the round-table discussions with stakeholders).

Defining the functions of practice-oriented approach it is considered appropriate to point the classification of T. Bondarenko:

- diagnostic function as the definition of educational motivation of the students;
- educational function which assumes the use of the total combination of available resources of higher educational establishments for consolidation of general cultural and professional competences of the students as the main aim of practice-oriented education;
- developmental function, oriented toward the development and actualization of characteristics of professional importance of the students and independent getting of new knowledge and skills;
- integrant function which is aimed at achieving of the synergetic effect of getting, processing and systematization of knowledge and skills of the students in the disciplines under research (Bondarenko, 2013).

A practice-oriented approach orients the coach training process not only toward the formation of traditional knowledge and skills, but toward the getting of the experience of practical activity which can be achieved by the formation of professional competences (Yalalov, 2008). It actualizes the dynamic correlation between practice-oriented, competence, active and personal approaches.

The modeling of the real professional cases at higher educational institutions which train the boxing coaches-to-be on the basis of use of practice-oriented approach can be achieved by redistribution of theoretical, practical and methodical components of professional training.

A practice-oriented approach in professional training of boxing coaches-to-be provides the shifting of the focus on the practice which transforms the educational activity of the students into the activity of personal importance and gives the positive motivation for the future professional activity.

In professional training of boxing coach-to-be the system of practical work is considered to be the environment in which student gets the professional skills, educator develop subject-subject interaction and form the system of value orientations of the student.

That is why the important direction of modernization of sports education in training of boxing coaches-to-be at higher educational institutions is considered to be the system of practical work which should be the main professional and adaptive factor of the training.

Ye. Pavliuk suggests the following conditions of effective practical work of coaches-to-be: – precise setting of aim and types of activity; – appointing of practical work instructors for every single student or one instructor for few students; – reporting on practical work results after its completing; – stable collaboration between university (faculty) and general education schools, children and youth schools, schools of higher sports mastery. The researcher's note on the fact that practical work develops professional maturity of specialists-to-be and their ability to adapt for different professional conditions is very much to the point (Pavliuk, 2013).

The activity of students during practical work is considered to be an analogue of professional activity of a coach; it is adequate for educational activity content and structure, and organized under real conditions of sports school, that is why this activity should be based on professional knowledge and definite theoretical base. Theoretical education of coaches-to-be for their practical activity determines the structure of curriculum of specialists' training in the specialty 017 Physical Training and Sports.

Types and volume of practical work are determined by educational and professional programs, curriculums and educational process schedule. The main normative and methodic document which determines conceptual bases of practical training of coach-to-be, regulates the sequence, duration and timing of practical work, sets the aim, task and place of every type of practical work in the structure diagram of specialist's education is the cross-cutting practical work program.

The analysis of the curriculums of coaches-to-be training makes it possible to establish the fact that the system of practical training at higher educational institutions is characterized by cross-cutting nature; at the same time, the different types of practical work are organized during the whole period of education on the first (bachelor) and the second (master) levels.

The organization of practical training of coaches-to-be is characterized by cross-cutting nature. Students do different types of practical work during the whole education period, since the second year of education:

- *Summer traineeship for bachelors of the specialty "017 Physical Training and Sports"*;
- *Traineeship in the specialty "017 Physical Training and Sports"*;
- *Professional traineeship on the first (bachelor) level*;
- *Professional traineeship in the third term on the second (master) level*.

Every type of practical work has its specific tasks, structure, demands and definite types of activity. The general aim of the practical work is the formation of ability to use: theoretical knowledge for selection and orientation of sportsmen; modeling and programming basics in process of sportsmen training; successful supplying of education and training process; organization of recreational and sports events.

The specified aim is realized by solution of the following tasks: promotion the formation of the main professional and educational skills which are needed for the future professional activity of a boxing coach; familiarization of the students with the structure and content of the functioning of sports school and boxing training groups; making the clear idea of the content and character of activity of the head of sports school and the coach (organization, education, training, research, administrative, referee and agent); formation of organizational, planning skills and ability to organize the boxing training process in groups and control its effectiveness; realization of used educational techniques and methods of planning, organization and control of coach work on the basis of the analysis of normative, methodical and financial documents (Holub, 2018).

Conclusions and proposals. Thus, the boxing coach professional training is aimed at the development of general and professional competences, the ability to act in problem situations and to use theoretical knowledge, skills and personal experience in future professional activity. The specific features of practice-oriented approach is considered to be the orientation of the curriculum toward the labor-market demands, real practical focus of the term papers and research projects; active involving of practitioners to the educational and training process of the physical training faculty. The complex of practical work is considered to be the heart of coach professional training. The practical work types are classified; their volume and contents are analyzed. The prospect of the future researches is considered to be the orientation of practical work complex toward sports specialization of boxing coach-to-be and the development of integrated list of academic disciplines.

ЛІТЕРАТУРА

- Бахметова, Ю. Н. (2012) Реализация практико-ориентированного подхода в процессе формирования методической культуры будущих педагогов-психологов в профессиональном обучении. *Бюллетень Майкопского государственного университета*, 4, 112-116.
- Бобраков С. (2012) Реформування змісту професійної підготовки вчителів у ВНЗ Німеччини: практико-орієнтований підхід. *Порівняльна професійна педагогіка*, 2, 161-168.
- Бондаренко, Т. Н. (2013) Функциональная модель эффективного практико-ориентированного обучения в высшем учебном заведении. Интернет-журнал *Науковедение*, 4, 67-83.
- Голуб, Л. О. (2018) Наскрізна програма практики студентів II та IV курсів I рівня освіти факультету фізичного виховання денної форми навчання. Галузь знань 01 Освіта за спеціальністю за спеціальністю 017. *Фізична культура і спорт*. (с.16). Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка,.
- Майковська, В. І. (2016) Практико-орієнтоване навчання як засіб професіоналізації підготовки майбутніх фахівців в Україні. Ред. Д.В. Коваленко. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Вип. 50-51, с. 161-167. Харків, вид-во ВІПА.
- Образцов, П. И. (2003) Проектирование и конструирование профессионально-ориентированной технологии обучения. (с. 94). Орел: ОГУ.
- Павлюк, Є. О. (2013) Концепція підготовки майбутніх тренерів-викладачів у вищих навчальних закладах. Ред. М.Є. Чайковський. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. Вип. 2, с. 187-193.
- Петренко, Л. М. (2016) Практико-орієнтований підхід до формування змісту підвищення кваліфікації педагогів за дистанційною формою. Ред. Л. І Шевчук. *Методичні засади підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи професійної освіти*: зб-к матеріалів Всеукраїнської Інтернет-конференції. Хмельницький. (с. 465-469). Хмельницький НМЦ ППО ПК.
- Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю) 017 Фізична культура і спорт для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. №567. (2019). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/017-fizichna-kultura-i-sport-bakalavr.pdf>
- Pietsch, S. (2010). *Begleiten und begleitet werden. Praxisnahe Fallarbeit – ein Beitrag zur Professionalisierung in der universitären Lehrerbildung*. Kassel : Kassel University Press.
- Post, E.-M. (2010). *Der Einsatz von handlungs-, erfahrungs- und erlebnisorientierten Methoden in der Lehrerinnen- und Lehrerfortbildung von pädagogischen Führungskräften zur Initiierung von Lernen. Studien zur Verknüpfung von Erfahrung, Reflexion und Transfer*. Leipzig : Univ. Dass.

Warnek, D. (2007). *Aktionsforschung und Praxisbezug in der Darf-Lehrerausbildung*. Dagmara Warneke. Kassel : Kassel Univ. Press.

REFERENCES

- Bakhmetova, Yu. N. (2012). Realizatsiya praktiko-oriyentirovannogo podkhoda v protsesse formirovaniya metodicheskoy kultury budushchikh pedagogov-psikhologov v professionalnom obuchenii [The implementation of a practice-oriented approach in the process of forming a methodological culture of future teachers-psychologists in vocational training]. *Vestnik Majkopskogo gosudarstvennogo universiteta*, 4, 112-116 [in Russian].
- Bobrakov, S. (2012). Reformuvannia zmistu profesiinoi pidhotovky vchyteliv u vnz nimechchyny: praktyko-oriyentovanyi pidkhid [Reforming the Content of Teacher Training in German Universities: A Practically Oriented Approach]. *Porivnialna profesiina pedahohika*, 2, 161-168 [in Ukrainian].
- Bondarenko, T. N. (2013). Funktsionalnaya model effektivnogo praktiko-oriyentirovannogo obucheniya v vysshem uchebnom zavedenii [Functional model of effective practice-oriented education in higher education]. *Naukovedeniye [Science of Science]*, 4, 67-83 [in Ukraine].
- Holub, L. O. (2018). Naskrizna prohrama praktyky studentiv II ta IV kursiv I rivnia osvity fakultetu fizychnoho vykhovannia dennoi formy navchannia. Haluz znan 01 Osvita za spetsialnistiu 017 [Program of practice for students of II and IV courses of I level of education of the faculty of physical education of full-time education. Area of Knowledge 01 Specialty Education Specialty 017. Physical Education and Sports]. *Fizychna kultura i sport [Physical culture and sports.]* (pp. 16) Poltava: PNPi imeni V.H. Korolenka [in Ukrainian].
- Maikovska, V. I. (2016). Praktyko-oriyentovane navchannia yak zasib profesionalizatsii pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv v Ukraini [Practice-oriented training as a means of professionalizing the training of future specialists in Ukraine]. In D. V. Kovalenko (Ed.), *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity [Problems of engineer-pedagogical education]* (Vol. 50-51, pp.161-167). Kharkiv: Vyd-vo UIPA [in Ukrainian].
- Obraztsov, P. I. (2003). *Proyektirovaniye i konstruirovaniye professionalno-oriyentirovannoy tekhnologii obucheniya* [Design and construction of professionally-oriented training technology]. (pp.94). Orel : OGU [in Russian].
- Pavliuk, Ye. O. (2013). Kontseptsiiia pidhotovky maibutnikh treneriv-vykladachiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [The concept of training future trainers-teachers in higher educational institutions]. In M. Ye. Chaikovskiy (Ed.), *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina» [Collection of scientific works of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University "Ukraine"]* (Vol. 2, pp. 187-193) [in Ukrainian].
- Petrenko, L. M. (2016). Praktyko-oriyentovanyi pidkhid do formuvannia zmistu pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohiv za dystantsiinoiu formoiu [Practically oriented approach to forming contents of educational development of teachers by distance learning]. In L. I. Shevchuk (Ed.) *Metodychni zasady pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv systemy profesiinoi osvity: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi Internet-konferentsii [Methodical bases of advanced training of pedagogical workers of system of professional education: collection of materials]* (pp. 465-469). Khmelnytskyi: NMTs PTO PK [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 017 "Fizychna kultura i sport" dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity. № 567. (2019). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/017-fizychna-kultura-i-sport-bakalavr.pdf> [In Ukrainian].
- Pietsch, S. (2010). *Begleiten und begleitet werden. Praxisnahe Fallarbeit – ein Beitrag zur Professionalisierung in der universitären Lehrerbildung*. Kassel : Kassel University Press.

Post, E.-M. (2010). *Der Einsatz von handlungs-, erfahrungs- und erlebnisorientierten Methoden in der Lehrerinnen- und Lehrerfortbildung von pädagogischen Führungskräften zur Initiierung von Lernen. Studien zur Verknüpfung von Erfahrung, Reflexion und Transfer.* Leipzig : Univ. Dass.

Warnek, D. (2007). *Aktionsforschung und Praxisbezug in der Darf-Lehrerausbildung.* Dagmara Warneke. Kassel : Kassel Univ. Press.

BOXING COACH-TO-BE PROFESSIONAL TRAINING AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Oleksandr Khyzhniak,

postgraduate student of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University.

The specific features and content of boxing coach-to-be professional training at Ukrainian higher educational institutions are substantiated in the article. It is established that boxing coach-to-be professional training is an integrated multicomponent system that is aimed at harmoniously developed specialist formation. The content of boxing coach-to-be professional training determines the list and volume of normative and elective disciplines, the sequence of their learning, specific forms of study, etc. It is established that the practice-oriented approach is aimed at getting not only knowledge but skills and practical experience. The analysis of the complex of literary sources made it possible to establish the fact that practice-oriented approach is fairly often considered by the researchers to be the method of teaching and learning in combination with practical activity, the orientation of educational process to the final education product that is the formation and development of professional competences. In this research, a practice-oriented approach is considered to be one of the most effective means of professionalization of boxing coach-to-be training since it brings the students as much as possible to future professional activity. It is aimed at the organization of the educational process in the context of the future profession by reflection in forms and methods of students' educational activity of real psychological and social cases which accompanies the professional activity of a coach. It focuses our attention on the composite design principle as one of the factors of increasing specialists-to-be training quality. It is proved that a complex of practical works is to be the heart of professional training of a coach. The classification of educational practices is carried out; their volume and content are investigated. We see prospects for further research in the direction of a set of educational practices for the sports specialization of the boxing coach-to-be and in the development of an integrated network of disciplines.

Keywords: *boxing coach-to-be, coach professional training, practice-oriented approach, practical work, cross-cutting practical work program.*

Надійшла до редакції 20.04. 2020 р.

УДК 37.013.3

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238047>

ORCID 0000-0001-7424-0742

ЗАСТОСУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З КОМП'ЮТЕРНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ

Руслан Жалій

старший викладач кафедри фізичного виховання Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

У статті висвітлено особливості застосування здоров'язбережувальних інноваційних технологій в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців з комп'ютерної інженерії. Розкрито основні терміни: «академічна свобода», «інноваційна форма», «освітня діяльність», «інноваційна діяльність», «навчальні заняття», «види навчальних занять» та особливості підготовки здобувачів вищої освіти технічних спеціальностей, для яких важливим є опанування гуманітарних дисциплін, формування мовленнєвих компетентностей, вивчення основ риторики під час освітньої діяльності. На прикладі навчальних занять із фізичного виховання продемонстровано широкий спектр інноваційних форм роботи, використання яких сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, є важливим чинником у процесі формування валеологічної компетентності молодих людей, пріоритетним фактором демонстрації моди на здоровий спосіб життя, рухову активність, дозвілєво-рекреаційну діяльність, захоплення аматорським чи професійним спортом тощо.

Під час підготовки статті використано методи аналізу правових норм (у руслі узагальнення й систематизації норм чинного освітнього законодавства) та результати педагогічного експерименту, який проходив на базі Полтавського національного технічного університету імені Ю. Кондратюка.

Розглянуто окремі форми та види діяльності здобувачів вищої освіти, спрямовані на набуття вмінь і навичок щодо застосування здоров'язбережувальних інноваційних технологій у подальшій професійній діяльності. З'ясовано важливість виконання не лише фізичних вправ, популяризації рухової активності, а й наявності ґрунтовної внутрішньої мотивації (яка формується під час занять) у майбутніх фахівців з комп'ютерної інженерії в освітньому процесі, що сприятиме формуванню високого рівня готовності до застосування описаних технологій у подальшій професійній діяльності.

Перспективними напрямками наукових пошуків визначено: обґрунтування структурно-логічної схеми вивчення гуманітарних дисциплін в умовах технічного закладу вищої освіти із розглядом ключових компетентностей фахівця на кожному з етапів цього вивчення; розкриття методичних особливостей інноваційних форм роботи, які доцільно використовувати в освітній діяльності: «бієнале», «консалтинг», «фреш» тощо; вивчення специфіки теоретико-методичних вимог до викладання фізичного виховання для здобувачів вищої освіти технічних спеціальностей в умовах сучасних процесів реформування системи освіти

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні фахівці з комп'ютерної інженерії, здоров'язбережувальні інноваційні технології, готовність майбутніх фахівців.

Постановка проблеми. Якість підготовки майбутніх фахівців є сьогодні пріоритетним напрямом педагогічних досліджень. Особливо це стосується підготовки майбутніх фахівців з комп'ютерної інженерії, яких у професійному плані не завжди орієнтують на оздоровчу діяльність та культуру здоров'язбереження, тому постає нагальна потреба формування готовності майбутніх фахівців до набуття здоров'язбережувальної компетентності в умовах технічного закладу вищої освіти. Такий напрям вважається пріоритетним в освітній діяльності, оскільки здоров'язбережувальна

компетентність майбутніх інженерів має свої особливості, адже фахівці в ІТ-сфері тривалий час працюють за моніторами ПК, здійснюють програмне забезпечення технічних процесів на підприємствах, установах, в організаціях, а тому велике навантаження отримують на зір, опорно-руховий апарат, центральну нервову систему, репродуктивне здоров'я. Формувати їхню готовність щодо дбайливого ставлення до свого здоров'я та культуру здоров'язбереження в контексті компетентнісного підходу є пріоритетом освітньої діяльності в умовах технічного закладу вищої освіти; це сприятиме відповідальному ставленню здобувача до свого здоров'я та здоров'я інших як до визначальної людської цінності. У зазначеному контексті саме в умовах професійної підготовки в технічному університеті можливе створення теоретичних та методичних основ ефективного формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів вищої освіти з комп'ютерної інженерії, які в подальшій професійній діяльності будуть зорієнтовані на неперервне здоров'язбереження.

Аналіз джерел і публікацій. Основу дослідження становлять норми чинного освітнього законодавства, викладені в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту» (Про освіту, 2017; Про вищу освіту, 2014), а також положення низки наукових робіт. Л. Ампілогова розкриває особливості проведення майстер-класів як форми поширення інноваційних педагогічних ідей (Ампілогова, & Зибіна, 2012); у дисертаційній роботі О. Бондаренко висвітлені особливості умови формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки (Бондаренко, 2008); В. Бутова обґрунтовує думку, про те що розвиток обдарованої особистості може здійснюватися засобами інноваційних технологій (Бутова, 2017); у розвідці Н. Власенко проаналізовані методики застосування інноваційних технологій на уроках фізичної культури (Власенко, 2014). Увагу І. Волощук привертають інноваційні технології у процесі керівництва науково-дослідницькою діяльністю студентів (Волощук, 2016); використання інноваційних технологій у навчально-виховному процесі стало предметом дослідження Л. Габенко (Габенко, 2015); про «айстопінг» як форму інноваційної діяльності викладача та студента йдеться в публікації Т. Жалій (Жалій, 2018). Низку колективних публікацій присвячено використанню інноваційних технологій на уроках та в позакласній діяльності в сучасному спорті (Інноваційні технології на уроках, 2017; Кашуба, 2016); В. Мокляк досліджував упровадження інноваційних технологій в освітній процес вищого навчального закладу (Мокляк, 2013); Ю. Морозом виокремлено основні етапи становлення педагогічної думки з оздоровлення учнівської молоді та реалізацію принципу оздоровчої спрямованості фізичного виховання; Н. Москаленко – науково-теоретичні основи інноваційних технологій у фізичному вихованні (Москаленко, 2015). На прикладі вільної боротьби В. Яременко аналізує сучасні інноваційні технології підвищення ефективності процесу формування технічних дій у вільній боротьбі (Яременко, 2015); низку проблем здоров'язбереження порушено в дослідженнях Г. Щекатунової, В. Ястребової (Щекатунова, 2010; Щекатунова, 2009; Яременко, 2015; Ястребова, 2016; Ястребова, 2009) та ін.

Метою статті є висвітлення особливостей застосування здоров'язбережувальних інноваційних технологій в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців з комп'ютерної інженерії. Розкрито основні терміни, зокрема: «академічна свобода», «інноваційна форма», «освітня діяльність», «інноваційна діяльність», «навчальні заняття», «види навчальних занять»; охарактеризовано особливості підготовки здобувачів вищої освіти технічних спеціальностей, для яких важливим є опанування змісту гуманітарних дисциплін; на прикладі навчальних занять із фізичного виховання продемонстровано спектр інноваційних форм роботи, використання яких сприяє активізації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти.

Під час підготовки статті використано методи аналізу правових норм (в руслі узагальнення й систематизації норм чинного освітнього законодавства), результати

педагогічного експерименту, який проходив на базі Полтавського національного технічного університету імені Ю. Кондратюка.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про вищу освіту» чітко визначає, що освітня діяльність – діяльність закладів вищої освіти, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої, післядипломної освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб (Про вищу освіту, 2014), тому застосування здоров'язбережувальних інноваційних технологій в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців з комп'ютерної інженерії здійснюється згідно з нормами чинного законодавства.

Загальноприйнятим синонімом терміну «інновація» є нововведення; альтернативні його визначення: інновація (із пізньолатинської *innovatio* – оновлення, новизна, зміна) – це цілеспрямовані зміни, які вносять у середовище впровадження нові стабільні елементи, що викликають перехід системи з одного стану до іншого. Сьогодні є низка альтернативних тлумачень термінів «інновація», «інноваційна діяльність», «інноваційні» форми, методи, прийоми, технології, методики. Окрема напрям – педагогічна інноватика – своїми завданнями має вивчення відповідних процесів в освіті й досліджує створення нового в системі освіти та педагогічній науці; сприйняття нового соціально-педагогічним співтовариством; застосування педагогічних новацій, а також надає систему рекомендацій для теоретиків і практиків щодо пізнання інноваційних освітніх процесів та управління ними.

Відповідно до чинного освітнього законодавства результатами навчання є знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів (Про вищу освіту, 2014). У контексті освітньої діяльності, складовими якої є навчальна, наукова, інноваційна, ми визначаємо інноваційну форму як таку організацію змісту освітньої діяльності, що найбільш ефективно сприяє засвоєнню результатів навчання.

Сучасні дослідники розрізняють інноваційні форми проведення навчальних занять та інноваційні форми активізації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти. До таких належать: ґрунтовна мотивація до вивчення дисципліни загалом та конкретної теми зокрема; апелювання до вже набутого соціального досвіду молодих осіб; використання рейтингової системи з бонусами й заохоченнями (покараннями); використання анаграм, рівнянь, чайнвордів, кросвордів, дидактичних ігор; застосування інтерактивних методик; проведення заходів з урахуванням міжнародних, європейських, вітчизняних пам'ятних дат і святкових подій; персоніфікація й театралізація в ході навчальних занять та позааудиторних заходів із дисципліни тощо. (Жалій, 2017, с. 80).

Освітнє законодавство визначає, що професійна підготовка у закладах вищої освіти здійснюється за такими формами: навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи; видами навчальних занять є: лекція, лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, консультація. Тому використання інноваційних форм роботи зі здобувачами вищої освіти переважно відбувається на лекційних, практичних, лабораторних заняттях (Про освіту, 2017; Про вищу освіту, 2014). Оскільки навчальна дисципліна «Фізичне виховання» має практичне спрямування, для її опанування в навчальних планах технічних спеціальностей передбачені практичні заняття, у ході проведення яких застосовують форми групової роботи, інтерактивні вправи, заздалегідь підготовлені імітаційні та рольові ігри тощо.

Це видається надзвичайно важливим в руслі реалізації принципу академічної свободи як самостійності й незалежності учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється відповідно вимог свободи творчості, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом (Про вищу освіту, 2014), тому забезпечення академічної свободи викладачів та

здобувачів освіти уможлиблюється завдяки автономії закладу вищої освіти в розумінні його самостійності, незалежності й відповідальності в прийнятті рішень стосовно організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених законодавством (Про вищу освіту, 2014).

На наш погляд, найбільш узагальненим підходом до класифікації інноваційних форм навчальних занять може стати їхній поділ на матеріальні й процесуальні (за критерієм змісту інновацій, залежно від предмету їхнього спрямування): для групи матеріальних інновацій навчальних занять характерним буде посутнє нововведення щодо зовнішнього прояву («айстопінг», «сторітелінг», «десант», «бульвар», «воркшоп», «букроссинг» та ін.); група процесуальних інноваційних форм буде спрямованою на їхнє впровадження в освітню діяльність за допомогою конкретних методів, методик, прийомів реалізації.

Пропонуємо методика проведення окремих інноваційних форм навчальних занять, які ми використовуємо в своїй практичній діяльності. Термін «здоров'язберігальний сторітелінг» нами введено до наукового обігу для позначення форми валеологічного заходу, спрямованої на популяризацію здорового способу життя та культури здоров'язбереження в студентському середовищі. Слово «сторітелінг» англійського походження (storytelling – розповідання історій) і використовується для повідомлення цікавих ситуацій, історій, випадків із життя, тому під час проведення «здоров'язберігального сторітелінгу» важливо здійснити добірку таких фактів, які б демонстрували успіхи конкретної людини в спорті чи здоров'язбереженні (Жалій, 2018, с. 178). У формі сторітелінгу здобувачі вищої освіти можуть підготувати й презентувати історії про відомих українських спортсменів, олімпійців, параолімпійців: «Хочемо розповісти про одну з найвидатніших спортсменок України Яну Клочкову. Вона почала займатися плаванням з шести років; ще з дитинства Яна показувала видатні результати. За свою спортивну кар'єру їй вдалося встановити 50 рекордів України та двічі представляти нашу країну на Олімпійських іграх. Вперше Яна виграла дві золоті та одну срібну медаль у 2000 році у Сіднеї; вдруге спортсменка завоювала дві золоті медалі у 2004 році в Афінах. У Сіднеї вона встановила світовий рекорд на дистанції 400 метрів та рекорд Європи на дистанції 200 метрів комплексним плаванням. За видатний таланти пресі її почали називати «золотою рибкою». На жаль, спортивна кар'єра не триває довго. У 2008 році Яна покинула великий спорт, проте її досягнення назавжди залишаться в історії» (Жалій, 2018, с. 190).

Методика проведення навчальних чи позааудиторних занять у формі сторітелінгів передбачає підготовку викладача та його модерування під час заходу та обговорення здобувачами вищої освіти заздалегідь підготовлених історій. Така форма може використовуватися як результат самостійної роботи здобувачів та оцінюватися відповідно до встановлених у закладі вищої освіти нормативів. При обговоренні можливе використання таких прийомів як «SWOT-аналіз», «Метаплан», «ПРЕС», методу дилем, кейс-технологій тощо (Жалій Т. 2017, с. 88). Головною метою є не лише дискусія, яка може мати місце й буде загостреною при повідомленні резонансних життєвих історій, а й висловлення власної думки, її аргументація, апелювання до соціального досвіду, розуміння тієї ситуації, в яку людина потрапила, її співпереживання.

Бажаною при застосуванні цієї технології є добірка якісних тем для опрацювання та обговорення історій; пропонуємо здобувачам розповіді про чемпіона Параолімпіади в Лондоні та бронзового призера Параолімпіади в Ріо-де-Жанейро Руслана Катишева, котрий має лише 1/100 % зору, однак це не заважає йому жити повноцінним життям, здобувати нагороди, виховувати двох дітей, історію доягнень плавця Антона Коля, котрий із діагнозом ДЦП й артрогрипозом став дворазовим бронзовим призером Параолімпіади в Ріо-де-Жанейро з плавання на спині і продовжує пудготовку до наступних змагань; хвора на церебральний параліч Єлизавета Мерешко, дебютантка Паралімпійських ігор, виборола в Ріо одразу 4 золотих і бронзову медаль (отримала другий результат серед усіх жінок-часниць Паралімпіади); Лідія Соловійова (з діагнозом нанізм) стала кращою в

пауерліфтингу, Ольга Свідерська (діагноз ДЦП) отримала нагороди з плавання. Використання такої інформації під час проведення сторітелінгів стане матеріалом для роздумів про цінність життя, необхідність самовдосконалення, формування життєвих ідеалів та здорового способу життя й рухової активності, мотивуватиме майбутніх фахівців на постійну рухову активність.

До наукового обігу введено термін «правовий айстопінг», щодо якого як ідентичний український відповідник використовується термін «правова зверниуважка»; під цим терміном Т. Жалій пропонує розуміти форму проведення заходу, яка використовується під час вивчення здобувачами освіти гуманітарних дисциплін у закладі вищої освіти і походить від англійських слів eye stopper (дослівно – «той, що зупиняє очі»). Першою умовою проведення «айстопінгу» є вибір айстопера, тобто того, що буде привертати увагу; айстоперами можуть бути колір, знаки, символи, фрази, які відображають ключові положення, ідеї, концепції, думки, яка пропагується, вивчається, досліджується під час проведення заходу. Вибір айстопера залежатиме від тематики айстопінгів (Жалій Т. 2017, с. 79). Таку іноваційні форму пропонуємо використовувати і під час опанування дисципліни «Фізичне виховання» майбутніми фахівцями з комп'ютерної інженерії, оскільки обов'язковими умовами проведення «айстопінгу» є чітка відповідність теми і всіх прийомів, які використовуються, обраній формі (систематичне звернення уваги на обраний айстопер, логічний зв'язок матеріалу, який використовують, із обраним айстопером). Наприклад, під час проведення айстопінгу «Олімпійські цінності – понад усе» передбачено використання як айстопера знаку Міжнародного олімпійського комітету у вигляді олімпійських кілець; у ході заняття відбувається його візуалізація на екрані мультимедійного пристрою, наочно на дошці, вправою «зобразимо символ» студенти відтворюють його на папері; розгляд історії формування такого символу, його значення під час проведення спортивних змагань сучасності мотивує до вивчення й усвідомлення здоров'язбережувальних аспектів.

Іноваційною формою проведення навчального заняття є «PR-акція». Завданням чкої є популяризація ідей, досягнень, будь-якого явища, процесу з якоюсь конкретною метою; організація таких «PR-акцій», «PR-приймів» має на меті поширення інформації про заклад вищої освіти, факультет, кафедру, спеціальність тощо. Так, вивчення модулю «Спортивні ігри» в технічному університеті (з досвіду роботи кафедри фізичного виховання, спорту і здоров'я людини) розпочинається з теоретичних засад; доцільно розглянути види змагань зі спортивних ігор, які проводяться на рівні області, країни, Європи, світу та особливості проведення олімпійських, паролімпійських, дефлімпійських ігор. Особливої уваги заслуговують досягнення українських команд на змаганнях різних рівнів; команд, які мають досягнення й функціонують у області, місті; здобутки полтавських команд, тренерів, спортсменів. Безумовним стимулом для здобувачів вищої освіти є популяризація команд Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», спортсмени якого мають досягнення в різних видах спорту – настільному тенісі, пауерліфтинзі, легкій атлетиці. Використовуючи різні засоби навчання та різноманітні прийоми («спіч», «брифінг», «медіа»), демонструються потужні здобутки спортивних університетських команд.

Висновки. Отже, особливостями застосування здоров'язбережувальних іноваційних технологій в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців з комп'ютерної інженерії є використання різноманітних форм та видів діяльності здобувачів вищої освіти, спрямованих на набуття вмінь і навичок щодо застосування таких і подібних технологій і у подальшій професійній діяльності та для формування ґрунтовної мотивації щодо постійної діяльності в контексті здоров'язбереження.

Перспективними напрямками подальших наукових пошуків визначено:

- обґрунтування структурно-логічної схеми вивчення гуманітарних дисциплін в умовах технічного закладу вищої освіти із розглядом ключових компетентностей майбутнього фахівця на кожному з етапів професійної підготовки;
- розкриття методичних особливостей іноваційних форм роботи, які доцільно використовувати в освітній діяльності: «біенале», «консалтинг», «фреш» тощо;

- вивчення специфіки теоретико-методичних вимог до викладання гуманітарних дисциплін для здобувачів вищої освіти технічних спеціальностей в умовах сучасних процесів реформування системи освіти;
- подальший розгляд, апробація та введення в науковий обіг інноваційних форм роботи для формування здоров'язберезувальної компетентності здобувачів вищої освіти інженерних спеціальностей;
- проведення педагогічного експерименту з ефективності використання інноваційних форм роботи, інтерактивних методик, тренінгових прийомів професійної підготовки в умовах сучасного технічного закладу вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

- Алексієнко, С. (2010). Інноваційна школа у просторі наукового знання. *Школа*, 11, 5-15.
- Ампілогова, Л. П., & Зибіна, В. В. (2012). Майстер-клас як форма поширення інноваційних педагогічних ідей. *Управління школою*, 16-18, 88-94.
- Бондаренко, О. М. (2008). *Формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки*. (Дис. канд. пед. наук). Взято з <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/344325.html>
- Бурова, В. (2017). Розвиток обдарованої особистості засобами інноваційних технологій. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 3, 14-16.
- Власенко, Н. В. (2014, Квітень). Інноваційні технології на уроках фізичної культури. *Фізична культура в загальноосвітніх школах: проблеми та перспективи* : Матеріали регіон. наук.-метод. семінару (с. 12-18). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Волощук, І. (2016). Використання інноваційних технологій у керуванні науково-дослідницькою діяльністю студентів. *Витоки педагогічної майстерності*, 17, 40-46.
- Габенко, Л. (2015). Використання інноваційних технологій у навчально-виховному процесі. *Психолог*, 17-18, 43-47.
- Жалій, Р. В. (2018). «Здоров'язберігаючий сторітелінг»: поняття, методика застосування в процесі формування валеологічної компетентності. В Л. М. Рибалко (Ред.), *Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка* (Вип. II, с. 189-198). Полтава: ПолтНТУ імені Ю. Кондратюка.
- Жалій, Т. В. (2017). «Правовий айстопінг»: методика використання в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. В Л. М. Рибалко (Ред.), *Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка* (Вип. II, с. 78-87). Полтава: ПолтНТУ імені Ю. Кондратюка.
- Інноваційні технології на уроках та в позакласній діяльності. (2017). *Біологія*, 1-2, 2-32.
- Кашуба, В. (2016). Инновационные технологии в современном спорте. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 1, 46-57.
- Мокляк, В. (2013). Упровадження інноваційних технологій в освітній процес вищого навчального закладу. *Дидаскал. Упровадження інновацій як чинник єдності педагогічної теорії та освітньої практики*, 13, 181-183.
- Москаленко, Н. (2015). Науково-теоретичні основи інноваційних технологій у фізичному вихованні. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 2, 124-128.
- Про вищу освіту. № 1556-VII. (2014). Взято з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- Про освіту. № 2145-VIII. (2017). Взято з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Штефан, Л. (2009). Проблема класифікації педагогічних інновацій. *Новий колегіум*, 6, 48-55.
- Щекатунова, Г. (2010). Впровадження педагогічних інновацій як механізм ефективного розвитку загальноосвітнього навчального закладу. *Рідна школа*, 6, 23-26.
- Щекатунова, Г. (2009). Моніторинг педагогічних нововведень. *Рідна школа*, 4, 14-17.
- Яременко, В. (2015). Сучасні іноваційні технології підвищення ефективності процесу формування технічних дій у вільній боротьбі. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 3, 172-174.

- Ястребова, В. (2016). Методологічні засади інноваційної моделі закладу освіти XXI століття. *Рідна школа*, 2-3, 26-31.
- Ястребова, В. (2009). Науково-методичне забезпечення інноваційних процесів у післядипломній педагогічній освіті. *Імідж сучасного педагога*, 8-9, 55-57.

REFERENCE

- Aleksiienko, S. (2010). Innovatsiina shkola u prostori naukovooho znannia [Innovative school in the space of scientific knowledge]. *Shkola [School]*, 11, 5-15 [in Ukrainian].
- Ampilohova, L. P., & Zybina, V. V. (2012). Maister-klas yak forma poshyrennia innovatsiinykh pedahohichnykh idei [Master class as a form of dissemination of innovative pedagogical ideas]. *Upravlinnia shkoloiu [School management]*, 16-18, 88-94 [in Ukrainian].
- Bondarenko, O. M. (2008). *Formuvannia valeolohichnoi kompetentnosti studentiv pedahohichnykh universytetiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of valeological competence of students of pedagogical universities in the process of professional training]*. (PhD diss). Retrieved from <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/344325.html> [in Ukrainian].
- Burova, V. (2017). Rozvytok obdarovanoi osobystosti zasobamy innovatsiinykh tekhnolohii [Development of a gifted personality by means of innovative technologies]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti [Education and development of a gifted personality]*, 3, 14-16 [in Ukrainian].
- Habenko, L. (2015). Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii u navchalno-vykhovnomu protsesi [The use of innovative technologies in the educational process]. *Psykholog [Psychologist]*, 17-18, 43-47 [in Ukrainian].
- Innovatsiini tekhnolohii na urokakh ta v pozaklasnii diialnosti [Innovative technologies in lessons and extracurricular activities]. (2017). *Bioloheia [Biology]*, 1-2, 2-32 [in Ukrainian].
- Kashuba, V. (2016). Innovatsionnye tekhnologii v sovremennom sporte [Innovative technologies in modern sports]. *Sportivnii visnik Pridniprova'ia [Sports Bulletin of the Dnieper]*, 1, 46-57 [in Ukrainian].
- Mokliak, V. (2013). Uprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii v osvittinii protses vyshchoho navchalnoho zakladu [Introduction of innovative technologies in the educational process of higher education. Didascal. Introduction of innovations as a factor of unity of pedagogical theory and educational practice]. *Dydaskal. Uprovadzhennia innovatsii yak chynnyk yednosti pedahohichnoi teorii ta osvittnoi praktyky [Didascal. Introduction of innovations as a factor of unity of pedagogical theory and educational practice]*, 13, 181-183 [in Ukrainian].
- Moskalenko, N. (2015). Naukovo-teoretychni osnovy innovatsiinykh tekhnolohii u fizychnomu vykhovanni [Scientific and theoretical foundations of innovative technologies in physical education]. *Sports Bulletin of the Dnieper*, 2, 124-128 [in Ukrainian].
- Pro osvitu [About education]. № 2145-VIII. (2017). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
- Pro vyshchu osvitu [About higher education]. № 1556-VII. (2014). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
- Shchekatunova, H. (2009). Monitorynh pedahohichnykh novovveden [Monitoring of pedagogical innovations]. *Ridna shkola [Native school]*, 4, 14-17 [in Ukrainian].
- Shchekatunova, H. (2010). Vprovadzhennia pedahohichnykh innovatsii yak mekhanizm efektyvnoho rozvytku zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Introduction of pedagogical innovations as a mechanism of effective development of a general educational institution]. *Ridna shkola [Native School]*, 6, 23-26 [in Ukrainian].
- Shtefan, L. (2009). Problema klasyfikatsii pedahohichnykh innovatsii [The problem of classification of pedagogical innovations]. *New Collegium*, 6, 48-55 [in Ukrainian].
- Vlasenko, N. V. (2014, April). Innovatsiini tekhnolohii na urokakh fizychnoi kultury [Innovative technologies in physical education lessons]. In *Fizychna kultura v zahalnoosvitnikh shkolakh: problemy ta perspektyvy [In Physical culture in secondary schools: problems*

- and prospects*]: *Proceedings of the Scientific Seminar* (pp. 12-18). Poltava: PNPV imeni V.H. Korolenka [in Ukrainian].
- Voloshchuk, I. (2016). Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii u keruvanni naukovo-doslidnytskoiu diialnistiu studentiv [The use of innovative technologies in the management of research activities of students]. *The Sources of Pedagogical Skills*, 17, 40-46 [in Ukrainian].
- Yaremenko, V. (2015). Suchasni inovatsiini tekhnolohii pidvyschennia efektyvnosti protsesu formuvannia tekhnichnykh dii u vilnii borotbi [Modern innovative technologies to increase the efficiency of the process of formation of technical actions in freestyle wrestling]. *Sports Bulletin of the Dnieper*, 3, 172-174 [in Ukrainian].
- Yastrebova, V. (2009). Naukovo-metodychne zabezpechennia innovatsiinykh protsesiv u pislidyplomnii pedahohichnii osviti [Scientific and methodological support of innovation processes in postgraduate pedagogical education. The image of a modern teacher]. *Image of the Modern Pedagogue*, 8-9, 55-57 [in Ukrainian].
- Yastrebova, V. (2016). Metodolohichni zasady innovatsiinoi modeli zakladu osvity XXI stolittia [Methodological bases of the innovative model of an educational institution of the XXI century]. *Ridna shkola [Native school]*, 2-3, 26-31 [in Ukrainian].
- Zhalii, R. V. (2018). «Zdorov'iazberihaiuchy storitelinh»: poniattia, metodyka zastosuvannia v protsesi formuvannia valeolohichnoi kompetentnosti ["Healthy storytelling": concept, method of application in the process of formation of valeological competence]. In L. M. Rybalko (Ed.), *Humanitarnyi visnyk Poltavskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu imeni Yurii Kondratiuka [In LM Rybalko (Ed.), Humanitarian Bulletin of Poltava National Technical University named after Yuri Kondratyuk]* (Vol. II, pp. 189-198). Poltava: PoltNTU imeni Yu. Kondratiuka [in Ukrainian].
- Zhalii, T. V. (2017). «Pravovyi aistopininh»: metodyka vykorystannia v protsesi vyvchennia humanitarnykh dystsyplin ["Legal istoping": methods of use in the study of humanities]. In L. M. Rybalko (Ed.), *Humanitarnyi visnyk Poltavskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu imeni Yurii Kondratiuka [In LM Rybalko (Ed.), Humanitarian Bulletin of Poltava National Technical University named after Yuri Kondratyuk]* (Vol. II, pp. 78-87). Poltava: PoltNTU imeni Yu. Kondratiuka [in Ukrainian].

USAGE OF HEALTH-SAVING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF FUTURE SPECIALIST IN COMPUTER ENGINEERING TRAINING

Ruslan Zhaliy,

senior Lecturer, of the Department of Physical Education of
Poltava Yuri Kondratyuk National Technical University.

The article highlights the features of the health-saving innovative technologies used in the educational process of future specialists in computer engineering training. The basic categories 'academic freedom,' 'innovative form,' 'educational activity,' 'innovative activity,' 'educational classes,' 'types of educational classes' are revealed. The research reveals the peculiarities of the training of higher education graduates of technical specialties, for whom it is essential to master the humanities, the formation of speech competencies, and the study of the basics of rhetoric during educational activities. The example of physical education classes demonstrates a wide range of innovative forms of work, the use of which promotes students' cognitive activity; it is an essential factor in the formation of young people's valeological competence and is a priority factor in demonstrating fashion for a healthy lifestyle, physical activity, leisure and recreation, amateur or professional sports, etc.

During the preparation of the article methods of analysis of legal norms (in line with the generalization and systematization of current educational legislation), the results of a pedagogical experiment, which took place at Poltava Yuri Kondratyuk National Technical University.

Some forms and types of students' activities aimed at acquiring skills and abilities to use health-saving innovative technologies in further professional activities are considered.

The importance of not only physical exercises, popularization of motor activity, but also the presence of thorough internal motivation (which is formed during classes) in future computer engineers in the educational process, which will contribute to the formation of a high level of readiness to use the described technologies, and in further professional activity.

The promising areas of further research are substantiation of the structural and logical scheme of studying the humanities in a technical institution of higher education with consideration of key competencies of the specialist at each stage of study; disclosure of methodical features of innovative forms of work, which should be used in educational activities: 'biennial,' 'consulting,' 'fresh,' etc .; study of the specifics of theoretical and methodological requirements for teaching physical education for graduates of technical specialties in the modern processes of reforming the education system.

Keywords: *professional training, future specialists in computer engineering, health-saving innovative technologies, future specialists' readiness.*

Надійшла до редакції 22.04.2020 р.

УДК 378.011.3-051:62]:746:688.7

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238048>

ORCID 0000-0002-9742-5827

ORCID 0000-0002-0983-2116

ЕТНОДИЗАЙНЕРСЬКА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИГОТОВЛЕННЯ ВУЗЛОВОЇ ЛЯЛЬКИ ПОЛТАВЩИНИ

Ігор Савенко,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри основ виробництва та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка;

Наталія Свиридюк,

аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

У статті на основі понять «етнодизайн», «підготовка вчителів технологій», «вузлова лялька Полтавщини», «виготовлення вузлової ляльки» розглянуто важливість етнодизайнерської підготовки майбутніх учителів технологій засобами виготовлення вузлової ляльки Полтавщини. Обґрунтовано зміст поняття «компетентність майбутнього вчителя технологій до застосування етнодизайну в професійній діяльності», яке визначено як комплексну якість особистості майбутнього вчителя, спрямовану на сприйняття, впровадження, вдосконалення й розроблення інноваційних методів презентації досягнень етнодизайну в повсякденній практичній професійній діяльності з метою ефективного й результативного розв'язання педагогічних завдань. Статтю спрямовано на розширення та поглиблення питань етнодизайнерської підготовки вчителя та дослідження процесу виготовлення вузлової ляльки Полтавщини.

Теоретичний аналіз проблеми в професійній діяльності з підготовки майбутніх учителів технологій виявив, що останні десятиліття в педагогічній теорії і практиці значна увага приділялася художньо-естетичному аспектові розвитку творчої особистості фахівця здебільшого засобами декоративно-ужиткового мистецтва, натомість лише недавно розпочато дослідження щодо використання етнодизайну в змісті підготовки майбутніх учителів технологій. У ході аналізу останніх досліджень і публікацій з'ясовано, що недостатньо дослідженим є питання підготовки майбутніх учителів технологій засобами виготовлення вузлової ляльки, яка є важливою складовою етнодизайнерської майстерності майбутніх учителів технологій, а оволодіння знаннями та навичками виготовлення вузлової ляльки Полтавщини – ознакою майстерності. Теоретичне дослідження дозволило зробити висновок, що процес виготовлення вузлової ляльки Полтавщини може бути інструментом етнодизайнерської підготовки, розглядається як складний вид творчої діяльності на перетині декількох видів народного мистецтва та ширше – на перетині педагогіки і психології, етнографії та мистецтвознавства. Перспективами подальших розвідок у обраному питанні може стати ґрунтовне дослідження ролі і місця вузлової ляльки Полтавщини як феномену етнодизайну і технологічної освіти.

Ключові слова: етнодизайн; учителі технологій; вузлова лялька; народне мистецтво, професійна освіта.

Постановка проблеми. Постіндустріальний період розвитку суспільства характеризується не лише зростаючими обсягами наукового знання та інформації, але й розривом в передачі культурної традиції. Культура постіндустріального суспільства втрачає індивідуально-особистісні ознаки та національно-етнічну самобутність, з'являється ризик втрати ціннісних орієнтирів. Одним із аспектів подолання цієї кризи є звернення до фундаментальних цінностей традиційної культури, їх творчого переосмислення та

застосування у педагогічній діяльності. Одним із сучасних напрямів розвитку вищої педагогічної освіти є якість підготовки майбутніх учителів технологій, формування в них етнодизайнерської компетентності та здатності до її ефективного використання в професійній діяльності.

У Державному освітньому стандарті вищої професійної освіти за спеціальністю технології зауважуємо досить широкий спектр кваліфікаційних вимог до випускників закладу вищої освіти (ЗВО): майбутній учитель технологій має володіти знаннями основних закономірностей розвитку мистецтва; розуміти специфіку виразних засобів різних видів мистецтва; володіти практичними навичками та знаннями методів організації творчого процесу у різних видах народного мистецтва; мати досвід реалізації художнього задуму в практичній діяльності. Тому концептуально-методичною основою підготовки майбутніх учителів технологій все більше виступає етнодизайн, що забезпечує збереження національних традицій і культури, об'єднує в собі матеріальне виробництво й духовне багатство народу, сприяє розвитку традицій українського декоративного мистецтва в сучасних умовах.

Аналіз наукових робіт і публікацій. Дослідженню ролі етнодизайну та народного мистецтва в педагогічному процесі приділено увагу в наукових працях Є. Антоновича, В. Бутенка, І. Зязюна, Г. Васяновича, О. Гончаренка, Н. Ничкало, І. Савенка, І. Сиваш, О. Стрілець, В. Титаренко, В. Фіголя та ін.

Етнодизайн, як явище, розглядають давньою культурною практикою допромислової епохи, коли індивідуально працюючі ремісники-художники демонстрували своє художнє осмислення світу в матеріальних предметах ужиткового призначення. Етнодизайн втілює світоглядну концепцію народу, що формувалася століттями (Аксьонова, 2016; Заглада, 1995). Дизайнерська діяльність «з моменту свого виникнення мала зв'язати в одне ціле красу і доцільність, організацію цілісного предметного світу, технічні й естетичні початки, відповідно до рівня розвитку матеріальної й духовної культури сучасного суспільства» (Близнюк, 2017).

Під терміном «етнодизайн» розуміємо художньо-проектну діяльність, спрямовану на створення сучасних форм матеріально-предметного середовища з використанням традиційних елементів культури певного етносу. А. Бровченко визначає етнодизайн як трансформацію елементів національної культури, зокрема, декоративно-ужиткового мистецтва (форм, орнаментів, колористики, традицій, технік тощо) в сучасні промислові вироби. (Бровченко, 2011). Відповідно, етнодизайн є елементом збереження й збагачення національного колориту, історії та традицій конкретної етнокультури, його розглядають як нову парадигму бачення складного комплексу народної ремісничої та професійної культури.

Етнодизайн є також комплексною міждисциплінарною діяльністю студентів з проектування сучасних форм та розробки декору, в яких домінують національні елементи та мотиви, а також втілення художніх проєктів у матеріалі. Тому нині етнодизайн стає важливим компонентом змісту фахової підготовки як у системі художньо-промислової, так і педагогічної освіти України. Важливим та обов'язковим є при цьому збереження ручної праці, робота з природними матеріалами, вивчення історії того чи іншого напрямку народних художніх традицій, опора на історичний досвід вітчизняної педагогіки (етнопедагогіки), що є основоположними принципами професійної освіти майбутніх учителів технологій засобами народного декоративно-прикладного мистецтва. Етнодизайн дає простір для творчих пошуків у мистецькій практиці, бо ґрунтується на синтезі архаїчного, автентичного, етнічного матеріалу й сучасних форм культури. Організація спілкування молоді із справжніми цінностями народного мистецтва дає можливість їм засвоювати нагромаджений життєвий досвід людства, сприяє моральному розвитку, духовному збагаченню. Тому етнодизайнерська підготовка майбутніх учителів технологій є важливою складовою сучасного освітнього процесу.

Пріоритетне значення для професійної освіти майбутніх вчителів технологій має ллякарство, як складник етнодизайну та найважливіший чинник пізнання майбутнім

фахівцем матеріальної форми. Лялькарство в поєднанні з іншими видами народного мистецтва дає об'єктивні відповіді на питання загальнохудожнього розвитку (Савенко, 2012; Савенко, 2015, с. 40-47; Савенко, 2016; Савенко, 2015, с. 539-542; Свиридюк, 2018, с. 130-134; Свиридюк, 2019; Свиридюк, 2010). Тому **метою цієї розвідки** є аналіз особливостей етнодизайнерської підготовки майбутніх учителів технологій у процесі виготовлення вузлової ляльки Полтавщини.

Виклад основного матеріалу. Мистецтво української народної ляльки є особливим типом художньої творчості, що інтегрує в собі різні види народного мистецтва, поєднує матеріальні й духовні здобутки української культури. Останнє десятиріччя відзначене формуванням стійкого зацікавлення традиційною лялькою, вивченням її регіональних, локальних особливостей побутування та виготовлення.

За визначенням Л. Герус, «народна лялька належить до унікальних явищ культури. Вона є предметом дитячої гри, засоби виховання та розвитку дитини, об'єктом творчості, реліктом культу, декоративною оздобою, сувеніром. Власне ці функціональні відмінності, тісно переплітаючись, зумовили її активну роль у процесі культурної спадкоємності поколінь та мистецьку своєрідність» (Герус, 2004). З цього погляду народну ляльку можна розглядати у різних аспектах – культурологічному, філософському, педагогічному, етнографічному, мистецтвознавчому тощо.

О. Найден вважає, що сьогодні вузлова лялька «постає як певний образ, який корелюється з глибшими екзистенційними основами життя, ніж просто іграшка. Жіночі зображення, класифіковані як образи господині вогнища зустрічаються в знахідках верхнього палеоліту. В процесі розвитку землеробства ці образи диференціювалися (в основному за принципом орнаментально-символічних зображень на них) й уособлюють різні явища природи. Їх образи узагальнені, компактні, схематизовано спрощені» (Найден, 2016). У сучасному середовищі вузлова лялька виступає і предметом інтер'єру, моделлю для демонстрації традиційного вбрання, за словами Л. Герус, лялька повертається в своє неігрове минуле (Герус, 2004).

Найбільш усталеною та такою, що зберегла до сучасності давню архаїчну внутрішню будову й технологічні прийоми створення є вузлова лялька Середньої Наддніпрянщини, зокрема, території історичної Полтавщини. Відомості про дослідження народної ляльки на Полтавщині знаходимо в етнографічних джерелах, у працях етнографів М. Грушевського, М. Русова (Грушевський, 1904; Русов, 2016). Епізодичні відомості, що стосуються народної ляльки Полтавщини знаходимо в етнографічних записах О. Воропая, Н. Заглади, П. Мартиновича, В. Милорадовича, С. Килимника, Я. Риженка (Воропай, 1958; Заглада, 1995; Мартинович, 2012; Килимник, 1994; Риженко, 1928). На початку ХХ століття художник Авдієв замалював вузлові ляльки Полтавської губернії (Найден, 2007). У збірнику 1930 року, присвяченому 35-й річниці Полтавського музею, знаходимо відомості про іграшки в фонді музею, серед яких зазначені традиційні ляльки з текстилю.

Сучасні дослідники народної іграшки (О. Найден, Л. Герус, О. Склярєнко, В. Титаренко), що розглядають лялькарство в аспекті сучасних психолого-педагогічних, освітніх та культурологічних проблем, надають увагу в своїх працях вузловій ляльці Полтавщини (Найден, 2016; Герус, 2004; Титаренко, 2003). Елемент нематеріальної культурної спадщини «Традиція вузлової ляльки Полтавщини» рішенням Департаменту культури і туризму Полтавської ОДА внесено до обласного списку таких елементів.

Процес виготовлення вузлової ляльки має значний етнопедагогічний та енотерапевтичний потенціал, який може використовуватися при етнодизайнерській підготовці майбутніх учителів технологій. Аналіз форм побутування реконструйованої традиційної ляльки в сучасному соціокультурному просторі дозволяє розглядати її як інструмент трансляції етнокультурного досвіду, засіб долучення майбутніх учителів технологій до традиційної культури шляхом напрацювання навичок із виготовлення вузлової ляльки.

Вузлова лялька є особливим народним ремеслом, що об'єднує в одному мистецькому творі декілька різних видів народного мистецтва. При виготовленні ляльки використовуються такі види ремесел: вишивка, ткацтво, бісеронанизування, фарбування рослинними барвниками тощо. Традиційна лялька поєднує матеріальні і духовні здобутки української культури.

О. Найден визначає, що у створенні ляльок пластично-інтуїтивною основою образності є прийом початкового роблення (Найден, 1979). Цей прийом у різних регіонах різний. Полтавська вузлова лялька характеризується поєднанням рослинних (сіно, гілочки дерев, тирса) та текстильних матеріалів, що на рівні тактильних відчуттів спонукають майбутніх учителів технологій, опанувати давнє ремесло, шляхом оволодіння традиційними техніками виготовлення ляльки заглибитися в народну естетичну традицію, доторкнутися до світовідчуття наших предків.

Голова ляльки – вузлик – є основою її внутрішньої будови і визначає подальший образ. Існує декілька технологічних варіантів, на основі яких можна виготовити різноманітні за художнім рішенням, але традиційні за внутрішньою будовою вузлові ляльки. Наведемо приклади: голова ляльки виготовляється в спосіб, описаний О. Найденом (Найден, 2007) за відомостями, зібраними від респондентів в районах історичної Полтавщини: спіраллю скручений прямокутний шматок полотна, що утворює циліндр, потрібно обгорнути тканиною і перев'язати; у способі описаному респондентами з Зіньківського, Полтавського та Шишацького районів Полтавської області з довільно зібраного шматка тканини, прядива чи пасма сіна необхідно утворити кульку (це може бути і жменя тирси) та загорнути у тканину і міцно перев'язати.

Завдяки технологічним особливостям кожного з наведених варіантів ляльки, виготовлені на їх основі, будуть мати власні мистецькі особливості, справляти різне художнє враження.

Загалом кольорова гама традиційних вузлових ляльок Полтавщини є стриманою, характеризується біло-сірими відтінками, що обумовлено кольором домотканого полотна; зустрічається вкраплення червоної «кранної» тканини та полотна фарбованого рослинними барвниками в насичено темні кольори фіолетового, коричневого відтінків. Сучасні полтавські майстри відтворюють усвоїх вузлових ляльках характерні для Полтавщини жіночі строї, з усією притаманною для Полтавщини кольоровою гамою комплексів вбрання, додаючи разом з тим авторське бачення реалізації творчого задуму, творчо збагачуючи та певною мірою індивідуалізуючи образ народної ляльки. Майбутні учителі технологій у процесі виготовлення вузлової ляльки практичним шляхом мають змогу опанувати та відчути традиційну колористику народного вбрання, що формувалася впродовж століть, виявити свої художні здібності як етнодизайнерів. Матеріали, з яких виготовляється лялька, є визначальними для майбутнього художнього результату, тому знання традицій поєднання різних видів та фактур текстильних матеріалів домашнього виробництва, художніх особливостей, елементів та технік оздоблення традиційного українського строю є важливою складовою в етнодизайнерській підготовці майбутніх учителів технологій.

У процесі виготовлення вузлової ляльки Полтавщини значущим є попереднє ознайомлення майбутніх учителів технологій з предметами ужиткового мистецтва, серед яких традиційно побувала народна лялька – наприклад, елементи традиційного строю (очіпки, в яких зберігали ляльки), зразки ткацтва та вишивки, предмети пов'язані з виробництвом тканини (прядка, ткацький верстат, гребінь), дошки для вибійки, витинанки та зразки хатнього розпису, опішнянські глиняні іграшки «панянки», що стилістично подібні до вузлових ляльок. За визначенням О. Найдена, «про загальний характер декоративних смаків тієї чи іншої місцевості свідчить одяг ляльок. Адже він зроблений з ганчірок, що залишилися від того одягу, який колись носив сам автор, з того матеріалу, який подобався жителям даної місцевості. Добір кольорів, їх чергування, ритм, загальний колорит майже завжди відтворюють локальні ознаки різних місцевостей» (Найден, 1979).

Українським лялькам притаманні насиченість чистих кольорів, контрастність їх поєднання, багатшаровість лялькового одягу – все те, чим у значній мірі характеризується комплекс традиційного українського одягу.

Важливою складовою в процесі виготовлення вузлової ляльки є вдале відтворення образу, що втілює в собі дух материнства.

Висновки. Отже, в системі підготовки майбутніх учителів технологій етнодизайн як вид творчої художньо-проектної діяльності, що ґрунтується на культурно-мистецьких засадах традиційного декоративно-ужиткового мистецтва і новітніх технологій дизайну, має необмежені навчально-виховні та творчо-розвивальні можливості.

Теоретичне дослідження дозволило висувати, що процес виготовлення вузлової ляльки Полтавщини є важливим інструментом етнодизайнерської підготовки та виконує роль складного виду творчої діяльності на перетині декількох видів народного мистецтва, на перетині педагогіки та психології, етнографії та мистецтвознавства. Перспективами подальших розвідок із обраної проблеми може стати ґрунтовне дослідження ролі вузлової ляльки Полтавщини в етнодизайні та професійній підготовці майбутніх учителів технологій.

ЛІТЕРАТУРА

- Аксьонова, Н. (2016). Михайло Русов та його Игры детей в Полтавщине. В М. Гримич (Ред.), *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження* (Т. 1, с. 219-220). Київ: Дуліби.
- Близнюк, М. М. (2017). Український етнодизайн - національний стиль та антиглобалізаційний вимір (педагогічний аспект). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 57, 23-33.
- Бровченко, А. І. (2011). *Формування фахової компетентності з основ етнодизайну у майбутніх учителів трудового навчання* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ.
- Воропай, О. (1958). *Звичаї нашого народу* (Т. 1). Мюнхен: Укр. вид-во.
- Герус, Л. М. (2004). *Українська народна іграшка*. Львів: Інститут народознавства НАН України.
- Грушевський, М. (1904). Дитячі забавки та гри усякі. *Киевская старина*, 7-9, 51-105.
- Заглада, Н. (1995). Побут селянської дитини. *Неопалима купина*, 5-6, 97-111.
- Килимник С. (1994). *Український рік у народних звичаях в історичному освітленні* (Кн. II, Т. 3). Київ: АТ «Обереги».
- Мартинюк, П. Д. (2012). *Українські записи*. Харків: Савчук О. О.
- Найден, О. (2016). *Парадокс української ляльки: Українська народна лялька у світлі кроскультурних паралелей та аналогій. Обрядові функції. Конструктивний дизайн*. Київ: Видавничий дім «Стилос».
- Найден, О. С. (1979). Народні ляльки. *Народна творчість та етнографія*, 4, 66-71.
- Найден, О. С. (2007). *Українська народна лялька*. Київ: Видавничий дім «Стилос».
- Риженко, Я. (Ред.). (1928). *Збірник, присвячений 35-річчю музею*. Полтава.
- Русов, М. (2016). Игры детей в Полтавщине. В М. Гримич (Ред.), *Народна культура українців: життєвий цикл людини : історико-етнологічне дослідження* (Т. 1, с. 197-218). Київ: Дуліби.
- Савенко, І. В. (2012, Квітень). Національно-патріотичне виховання студентів засобами дизайнерського мистецтва. В *Феномен писанки у сучасному культурно-освітньому просторі: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (с. 69-76). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Савенко, І. В. (2015). Особливості професійно-практичної підготовки майбутніх учителів технологій до викладання дизайнерських дисциплін. В М. І. Степаненко (Ред.), *Етнодизайн: Європейський вектор розвитку і національний контекст* (Кн. 3, с. 539-542). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.

- Савенко, І. В. (2015, Березень). Дизайнерська підготовка майбутніх учителів технологій в умовах реформування сучасного освітнього простору. В Є. В. Кулик, & І. В. Савенко (Уклад.), *Дизайн-освіта майбутніх фахівців на сучасному етапі освітньої практики*: Матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (с. 40-47). Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/>
- Свиридюк, Н. О. (2018). Українська народна лялька, як прикраса традиційного житла (на матеріалах етнографічних досліджень Полтавської області). В М. І. Степаненко (Ред.), *Етнотдизайн у контексті українського національного відродження та європейської інтеграції* (Кн. 1, с. 489-491). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Свиридюк, Н. О. (2010). Традиції створення народної іграшки в 40-50-х рр. ХХ ст. (за польовими матеріалами Шишацького району Полтавської області). В Г. Скрипник (Ред.), *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії* (Вип. 11, с. 62-65). Київ: Вид-во ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України.
- Свиридюк, Н. О. (2018, Серпень). Традиція виготовлення іграшок на Національному Сорочинському ярмарку. В М. І. Степаненко (Ред.). *Сорочинський ярмарок – історична пам'ятка ярмаркування в Україні*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 130-134). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Свиридюк, Н. О. (2019). Мистецькі особливості проведення майстер-класу з вузлової ляльки у закладах вищої освіти. *Вища школа*, 6, 119-126.
- Титаренко, В. П. (2003, Квітень). Святкова народна іграшка українців. В О. О. Григор'єва (Ред.), *Проблеми ревалоризації феномена української народної іграшки у сучасних культурно-освітніх умовах*: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (с. 73-75). Полтава.

REFERENCES

- Aksonova, N. (2016). Mykhailo Rusov ta yoho Igray detei v Poltavshchynе [Mikhail Rusov and his Children's Games in Poltava region]. In M. Hrymych (Ed.), *Narodna kultura ukraintsev: zhyttievyy tsykl liudyny: istoriko-etnolohichne doslidzhennia* [In M. Hrymych (Ed.), *Folk culture of Ukrainians: human life cycle: historical and ethnological research*] (Vol. 1, pp. 219-220). Kyiv: Duliby [in Ukrainian].
- Blyzniuk, M. M. (2017). Ukrainyskyi etnodyzain - natsionalnyi styl ta antyhlobalizatsiynyi vymir (pedahohichnyi aspekt) [Ukrainian ethnodesign - national style and anti-globalization dimension (pedagogical aspect)]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy* [Scientific journal of NPU named after MP Drahomanov. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects], 57, 23-33 [in Ukrainian].
- Brovchenko, A. I. (2011). *Formuvannia fakhovoi kompetentnosti z osnov etnodyzainu u maibutnikh uchyteliv trudovoho navchannia* [Formation of professional competence in the basics of ethnic design in future teachers of labor education] (Extended abstract of PhD dissertation). Natsionalnyi pedahohichnyi universyteti imeni M. P. Drahomanova, Kyiv [in Ukrainian].
- Herus, L. M. (2004). *Ukrainska narodna ihrashka* [Ukrainian folk toy]. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Hrushevskyyi, M. (1904). Dytiachi zabavky ta hry usiaki [Children's toys and games of all kinds]. *Kyevskaia staryna* [Kiev antiquity], 7-9, 51-105 [in Ukrainian].
- Kylymnyk S. (1994). *Ukrainskyi rik u narodnykh zvychaiakh v istorychnomu osvittleni* [Ukrainian year in folk customs in historical light] (Vol. 3(II)). Kyiv: AT «Oberehy» [in Ukrainian].
- Martynovych, P. D. (2012). *Ukrainski zapysy* [Ukrainian records]. Kharkiv: Savchuk O. O. [in Ukrainian].
- Naiden, O. (2016). *Paradoks ukrainskoi lialky: Ukrainska narodna lialka u svitli kroskulturnykh paralelei ta analohii. Obriadovi funktsii. Konstruktyvnyi dyzain* [The paradox of the

- Ukrainian doll: Ukrainian folk doll in the light of cross-cultural parallels and analogies. Ritual functions. Constructive design.*] Kyiv: Vydavnychiy dim «Stylos» [in Ukrainian].
- Naiden, O. S. (1979). Narodni lialky [Folk dolls]. *Narodna tvorchist ta etnografiia [Folk Art and Ethnography]*, 4, 66-71 [in Ukrainian].
- Naiden, O. S. (2007). *Ukrainska narodna lialka [Ukrainian folk doll. Kyiv: Stylos Publishing House.]*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Stylos» [in Ukrainian].
- Rusov, M. (2016). Iгры detei v Poltavshchine [Children's games in Poltava region]. V. M. Hrymych (Red.), *Narodna kultura ukraintsev: zhyttievyi tsykl liudyny : istoriko-etnologichne doslidzhennia [In M. Hrymych (Ed.), Folk culture of Ukrainians: human life cycle: historical and ethnological research]* (Vol. 1, pp. 197-218). Kyiv: Duliby [in Ukrainian].
- Ryzhenko, Ya. (Red.). (1928). *Zbirnyk, prysviachenyi 35-richchiiu muzeiu [A collection dedicated to the 35th anniversary of the museum]*. Poltava [in Ukrainian].
- Savenko, I. V. (2012, April). Natsionalno-patriotychne vykhovannia studentiv zasobamy dyzainerskoho mystetstva [National-patriotic education of students by means of design art]. In *Fenomen pysanky u suchasnomu kulturno-osvitnomu prostori [In The phenomenon of pysanka in the modern cultural and educational space]*: Proceedings of the Scientific Conference (pp. 69-76). Poltava: PNPu imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Savenko, I. V. (2015). Osoblyvosti profesiino-praktychnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv tekhnolohii do vykladannia dyzainerskykh dystsyplin [Features of professional and practical training of future teachers of technology to teach design disciplines]. In M. I. Stepanenko (Ed.), *Etnodyzain: Yevropeiskyi vektor rozvytku i natsionalnyi kontekst [In MI Stepanenko (Ed.), Ethnodesign: European vector of development and national context]* (Vol. 3, pp. 539-542). Poltava: PNPu imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Savenko, I. V. (2015, March). Dyzainerska pidhotovka maibutnikh uchyteliv tekhnolohii v umovakh reformuvannia suchasnoho osvitnoho prostoru [Design training of future technology teachers in the conditions of reforming the modern educational space.]. In Ye. V. Kulyk, & I. V. Savenko (Comps.), *Dyzain-osvita maibutnikh fakhivtsiv na suchasnomu etapi osvitoi praktyky [In EV Kulik, & IV. Savenko (Ed.), Design-education of future specialists at the present stage of educational practice]*: Proceedings of the Scientific Internet Conference (pp. 40-47). Poltava: PNPu imeni V. H. Korolenka. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/> [in Ukrainian].
- Svyrydiuk, N. O. (2018). Ukrainska narodna lialka, yak prykrasa tradytsiinoho zhytla (na materialakh etnografichnykh doslidzhen Poltavskoi oblasti) [Ukrainian folk doll as a decoration of traditional housing (based on ethnographic research of Poltava region)]. In M. I. Stepanenko (Ed.), *Etnodyzain u konteksti ukrainskoho natsionalnoho vidrodzhennia ta evropeiskoi intehratsii [In MI Stepanenko (Ed.), Ethnodesign in the context of the Ukrainian national revival and European integration]* (Vol. 1, pp. 489-491). Poltava: PNPu imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Svyrydiuk, N. O. (2010). Tradytsii stvorennia narodnoi ihrashky v 40-50-kh rr. XX st. (za polovymy materialamy Shyshatskoho raionu Poltavskoi oblasti) [Traditions of creating a folk toy in the 40-50's of the twentieth century. (according to field materials of Shishatsky district of Poltava region)]. In H. Skrypnyk (Ed.), *Ukrainske mystetstvoznavstvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii [In G. Skrypnyk (Ed.), Ukrainian art history: materials, research, reviews]* (Vol. 11, pp. 62-65). Kyiv: Vyd-vo IMFE im. M. T. Rylskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Svyrydiuk, N. O. (2018, August). Tradytsiia vyhotovlennia ihrashok na Natsionalnomu Sorochynskomu yarmarku [The tradition of making toys at the National Sorochyn Fair]. In M. I. Stepanenko (Ed.), *Sorochynskiyi yarmarok – istorychna pam'iatka yarmarkuvannia v Ukraini*: Proceedings of the International Scientific Conference [In MI Stepanenko (Ed.). Sorochyn Fair - a historical monument of the fair in Ukraine: Materials International.

- scientific-practical conf.] (pp. 130-134). Poltava: PNPУ imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Svyrydiuk, N. O. (2019). Mystetski osoblyvosti provedennia maister-klasu z vuzlovoi lialky u zakladakh vyshchoi osvity [Artistic features of holding a master class on a knotted doll in higher education institutions]. *Vyshcha shkola [High school]*, 6, 119-126 [in Ukrainian].
- Tytarenko, V. P. (2003, Kviten). Sviatkova narodna ihrashka ukrainsiv [Festive folk toy of Ukrainians]. In O. O. Hryhor'ieva (Ed.), *Problemy revaloryzatsii fenomena ukrainskoi narodnoi ihrashky u suchasnykh kulturno-osvitnikh umovakh [In OO Grigorieva (Ed.), Problems of revaluation of the phenomenon of Ukrainian folk toy in modern cultural and educational conditions]*: Proceedings of the Scientific Conference (pp. 73-75). Poltava [in Ukrainian].
- Voropai, O. (1958). *Zvychai nashoho narodu [Customs of our people]* (Vol. 1). Miunkhen: Ukr. vyd-vo [in Ukrainian].
- Zahlada, N. (1995). Pobut selianskoi dytyny [The life of a peasant child.]. *Neopalyma kupyna [Incombustible blackberry]*, 5-6, 97-111 [in Ukrainian].

ETHNIC DESIGN FUTURE TECHNOLOGY TEACHER TRAINING IN THE PROCESS OF MAKING A KNOT DOLL OF POLTAVA REGION

Igor Savenko,

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Fundamentals of Production and Design, Deputy Dean for Academic Affairs of the Faculty of Technology and Design of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University;

Natalia Sviridyuk,

postgraduate student of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University.

On the basis of the categories 'ethnic design,' 'technology teacher training,' 'a knot doll of Poltava region,' 'making a knot doll', the article considers the importance of ethnic design future technology teacher training by means of making a knot doll of Poltava region. The content of the category 'future technology teacher's competence in the application of ethnic design in professional activities' is stated; it is defined as a complex quality of the future teacher's personality, aimed at perception, implementation, improvement, and development of innovative methods of presentation of the achievements of ethnic design in everyday practical professional activities in order to effectively and efficiently solve pedagogical problems. The article is aimed at expanding and deepening the issues of ethnic design teacher training, as well as researching the process of making a knot doll of Poltava region.

Theoretical analysis of the problem in the professional activity of future technology teacher training has revealed that in recent decades in pedagogical theory and practice much attention has been paid to the artistic and aesthetic aspect of the specialist's creative personality, mostly by means of decorative and applied arts; instead, research has only recently begun on the use of ethnic design in the process of future technology teacher training. An analysis of recent research and publications has shown that the issue of future technology teacher training by means of making a knot doll, which is an essential component of future technology teachers' ethnic design skills and mastering the knowledge and skills of making a knot doll of Poltava region is a sign of skill. The study has concluded that the process of making a knot doll of Poltava region can be a tool of ethnic design training; it acts as a complex type of creative activity at the intersection of several types of folk art and more broadly - at the intersection of pedagogy and psychology, ethnography and art history. Prospects for further research in the selected issue may be a thorough study of the role and place of the knot doll of Poltava region as a phenomenon of ethnic design and technological education.

Keywords: ethnic design; technology teachers; a knot doll; folk art, professional education.

Надійшла до редакції 23.04. 2020 р.

УДК 378.04:159.9]:316.62:364.63-053.6

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238049>

ORCID 0000-0001-7518-181X

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ЗАПОБІГАННЯ ЯВИЩАМ КІБЕРБУЛІНГУ В МЕРЕЖЕВОМУ СПІЛКУВАННІ ПІДЛІТКІВ

Зоя Хоменко,

аспірантка кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Статтю присвячено розгляду викликів сучасного мережевого спілкування людей, яке в останні роки охопило весь світ. Сучасний інтернет став широким, інтегруючим середовищем, повним корисних і цікавих речей та водночас багатим на роздратування, агресію, переслідування. Як позитивні, так і негативні аспекти мережі постійно розвиваються, поповнюючи кількість онлайн-небезпек. Однією з таких загроз визначено кібербулінг, що найчастіше проходить на платформах різних соціальних мереж, є реальною небезпекою для соціального і психічного комфорту люде; особливо це стосується осіб підліткового віку, які часто не в змозі розмежувати віртуальні та реальні особливості комунікацій. Одним із дієвих засобів запобігання таким загрозам розглянуто набуття майбутніми психологами знань про види кібербулінгу, його сутність, конкретизацію норм часу перебування підлітків у віртуальному середовищі, ризики формування комп'ютерної залежності тощо. Акцентовано на опануванні майбутніми фахівцями вітчизняними і зарубіжними методиками розпізнавання різноманітних явищ кібербулінгу, роботи з індивідуально-психологічними чинниками особистості підлітка, запобігання проявам агресії, жорстокості, емоційної невірніваженості в спілкуванні дітей у мережах. У статті на основі зарубіжних і вітчизняних наукових джерел та дослідницьких методик виділено й охарактеризовано чинники впливу майбутніх психологів на запобігання та полегшення наслідків кібербулінгу в мережевому спілкуванні підлітків – розпізнавання явищ кіберагресії, підвищення стресостійкості, виховання емоційного інтелекту та комунікативної толерантності, розвиток емпатії, зниження тривожності. Це забезпечить фахівцям значущий компонент їхньої компетентності.

Ключові слова: майбутні психологи, підлітки, кібербулінг, мережеве спілкування, емоційний інтелект, емпатія, соціальні навички.

Постановка проблеми. Процеси навчання і дозвілля дітей різних вікових категорій сьогодні значною мірою відбуваються в опосередкованому інформаційно-комунікаційними технологіями вигляді: вони знаходять друзів, підтримують стосунки, спілкуються, грають, шукають та обмінюються вербальною й невербальною інформацією засобом виходу у відкритий Інтернет-простір з різноманітних гаджетів. Тому в усьому світі питання кібербулінгу постають нині все гостріше з огляду на необхідність інформаційної безпеки дитини, але кібербулінгові як новій формі агресивного нападу на дитину в Україні поки що надано недостатньо уваги. Задумуючись про безпеку широкої практики взаємодії сучасних дітей (особливо – підлітків), визначаючи норми часу перебування у віртуальному середовищі, враховуючи ризики формування комп'ютерної залежності тощо, про загрози кібербулінгу, зазвичай, не турбуються, бо й відомо про ці феномени небагато. Важливим соціальним аспектом запобігання кібербулінгу має стати набуття майбутніми психологами необхідних знань про це явище, про його конкретні контексти. Це непросте завдання, оскільки кіберагресія є складним і настільки новим явищем, що думки дослідників часто розходяться щодо його визначення та не існує згоди стосовно ступеня його поширення й безпеки. Протягом останнього десятиліття на зміну Інтернету прийшли інші соціальні

мережі у смартфонах, що дає змогу дітям перебувати весь час он-лайн, тобто – на постійному зв'язку. Робота з новими комунікаційними технологіями стала невід'ємною частиною життя підлітків і ставить перед суспільством численні нові виклики, оскільки це явище пропонує багато позитивних аспектів, але також має безліч небезпек. Особливої уваги це потребує у фахівців психології, які ще з періоду професійної підготовки мають навчитися розпізнавати негативні явища спілкування підлітків у соціальних мережах та оволодіти методиками побудови власних програм запобігання таким проявам.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Вагомий внесок у дослідження віртуальної комунікації, з'ясування ролі інформаційно-комунікаційних технологій в інформаційному суспільстві здійснили вчені Г. Батигін, Н. Бойко, В. Брижко, Б. Велман, В. Гвоздев, А. Гирич, О. Голобуцький, Д. Іванов, М. Згуровський, Ю. Краснокутська, В. Кашпур, С. Коноплицький, Н. Костенко, О. Кучмій, М. Лукіна, Є. Макаренко, Г. Почепцов, Г. Рейнгольд, В. Рижков, Є. Романенко, Т. Філіппова, А. Шадрін, О. Шевченко, А. Яковець, Л. Яремчук та ін. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про багатоаспектність і складність явища інтернет-комунікації та дає змогу виявити, що у вітчизняній психологічній науці вивчення проблеми кібернасильства поки що є фрагментарним. Водночас на сучасному етапі розвитку підготовки фахівців психології можна спостерігати зростання зацікавленості цією тематикою в працях дослідників, котрі переконані, що фахова допомога учням із відхиленнями в поведінці – важлива ланка в системі корекції, реабілітації та профілактики поведінкових девіацій (О. Блискун, Є. Кулик, О. Лапа, Л. Найдюнова, М. Робін та ін.). Істотне значення має те, що теоретичні питання вияву та профілактики кібернасильства висвітлено в роботах П. Агатстон, О. Баришпольць, Р. Ковальські, С. Лімбер, М. Робін й інші; у працях Г. Грачова, Л. Пережогіна, О. Черкасенко, Л. Чуприни, П. Сусан (P. Susan), В. Патрісія (W. Patricia) наведено значну кількість прикладів того, як люди вчиняють агресію відносно інших членів електронної мережі, що сприяє поширенню такого явища, як кібербулінг; надано увагу вивченню психологічної сутності цькування, опису видів, форм, розробці комплексу заходів щодо запобігання й зниження поширеності таких явищ. Пропонована стаття базується в основному на зарубіжному досвіді дослідження проблеми, адже в Україні майже відсутні праці з підготовки майбутніх психологів до запобігання проявів кібербулінгу.

Метою статті є з'ясування значення набуття майбутніми психологами знань про явище кібербулінгу в мережевому спілкуванні підлітків та індивідуально-психологічні чинники запобігання проявам агресії, жорстокості й емоційної неврівноваженості в спілкуванні дітей цього віку в мережах.

Виклад основного матеріалу. Оскільки в процесі дорослішання та фізіологічної перебудови організму в підлітків об'єктивно виникає відчуття тривоги, підвищення збудливості, зниження самооцінки, то загальною особливістю цього віку дослідники визначають мінливість настроїв, емоційну нестійкість, несподівані переходи від веселощів до суму й песимізму; водночас прискіпливе ставлення до рідних, оточення у підлітків поєднується з гострою незадоволеністю власною персоною. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що в наш час межа підліткового віку відображує не стільки рівень біологічного розвитку, скільки соціальний статус особистості, її поінформованість про навколишнє середовище; при аналізі проблеми соціалізації особистості вчені виділяють межі підліткового віку від 13-14 до 15-16 років, а наявність електронної комунікаційної мережі (Інтернет, мобільний телефон, контактні групи) визначають потужним засобом впливу на сучасну соціалізацію школяра, звертаючи увагу саме на цю вікову межу. Майбутні психологи мають знати: свої уявлення про соціальні ролі і життєві цінності сучасні підлітки значною мірою отримують із соціальних мереж; існуючи як «віртуальна» реальність, сучасне інтернет-середовище дозволяє їм безпечно апробувати ті ролі, виконання яких у реальному житті не є для них можливим, але в «проживанні» яких вони відчують потребу. У процесі апробації таких ролей підліток аналізує необхідність прийняти або відкинути ті цінності, установки й ідеали, які ця роль передбачає, тому що така специфіка інтернет-середовища, як анонімність, створює всі передумови для різнопланового рольового

експериментування (Хоменко, 2018). На думку експертів, ризик зазнати впливу кібербулінгу найбільший у підлітковому віці (Ang, & Goh, 2010), коли більшість дітей мають цифровий носій із доступом до Інтернету, який вони використовують для спілкування. Відносини з однолітками мають надзвичайно важливе значення в цей час, збільшуючи ймовірність конфліктів, що відбуваються в Інтернеті, а особливості кібербулінгу (відсутність часового та географічного обмеження, анонімність і доступність, масштабність і швидкість, безкарність) роблять його ще більш підступним.

Одним із джерел щодо позиції дітей та молоді з питань кібербулінгу в Україні став молодіжний проєкт U-Report (Мойса, 2020). Згідно проєкту «Безпека в інтернеті (кібербулінг)», який проводився шляхом швидких опитувань засобами SMS та Twitter, ініційованого ЮНІСЕФ, станом на 26 лютого 2019 року 38% із 15 095 опитаних отримували погрозові та/або принизливі повідомлення в Інтернеті. Це найбільший відсоток, про який повідомлялося з тих пір, як організація почала відстежувати явище залякування в кібернетичному середовищі в Україні (Мойса, 2020). По мірі зростання цієї проблеми для учнів, батьків та педагогів і психологів стало важливим зрозуміти наслідки кібербулінгу та визначити стратегії запобігання. 18,2% судових справ щодо булінгу (майже кожна п'ята) стосуються онлайн-цькування; такі дані аналітичного дослідження «Попередження та протидія кібербулінгу в дитячому середовищі України» у межах кампанії проти кібербулінгу (Мойса, 2020).

Хоча в Україні проводять опитування стосовно кібербулінгу, реальний стан проблеми складно визначити кількісно. Однією з причин цього, на нашу думку, є різні визначення термінів, на яких базувалися наукові дослідження явища та не досить чітке розуміння підлітками, що ж таке кібербулінг і які дії підпадають під це поняття. Тому нами було розроблено авторську анкету для визначення обізнаності підлітків із означеного питання, у результаті застосування якої з'ясовано: майже половині всіх опитаних підлітків (49 % у групі з 164 осіб – юнаків 88, що дорівнює 53,3 %, дівчат 76, що дорівнює 46,3 % від загальної кількості) доводилося зустрічати онлайн-групи чи веб-сторінки, де б висміювали чи ображали їхніх ровесників; 34 % дітей зізналися, що самі мали досвід впливу певної форми залякування в Інтернеті. З усіх виявлених форм переслідування найбільш часто відбувалося за допомогою текстових повідомлень чи коментарів – 18 %; 14 % підлітків виявляли, що хтось прикидався ними в мережі і від їхнього імені поведився грубо й образливо стосовно інших користувачів; 11% дівчат і 8% хлопців зізналися, що хтось знущався над ними, знімаючи на телефон, а потім це відео викладали в Інтернет-мережу (рис. 1).

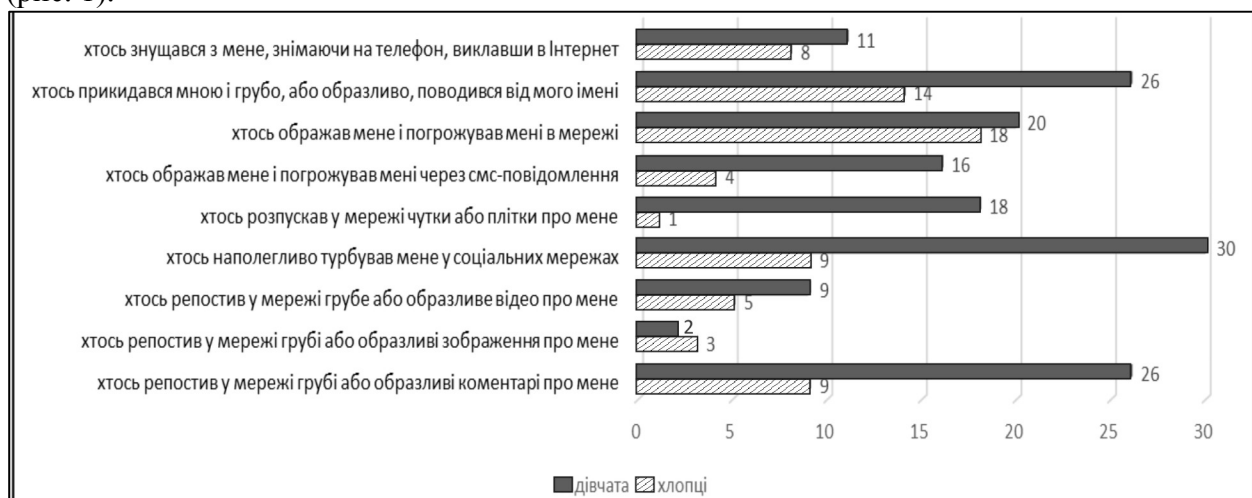

Рис. 1. Відсотковий показник форм переслідування, із якими зустрічалися підлітки в мережах

Не спостережено статистично значущої різниці між жертвами знущання як між хлопцями і дівчатами, однак велику кількість учасників опитування залякували незнайомі

люди (39 % хлопців і 74 % дівчат) і тільки 18 % усіх опитаних дітей визнали, що агресорами були їхні знайомі або однокласники.

Анкета стала засобом визначення того, що відповіддю на переслідування в мережах 9 % хлопців і 42 % дівчат обирають ігнорування, а 23% хлопців і 18% дівчат перестають спілкуватися з цими користувачами і видаляють їх «із друзів», але, як відомо, в ситуації з кібербулінгом це не є дієвим способом вирішення проблеми. Водночас 9 % хлопців і 16 % дівчат визнали, що будуть ображати і принижувати у відповідь, що є досить небезпечним для розвитку подій; і тільки 5 % усіх респондентів повідомлять дорослих і запитають поради.

На питання, скільки часу тривало переслідування, 37 % (х=32 %, д=42 %) опитаних відповіли «близько тижня», 11 % дівчат – «більше місяця», 5 % хлопців – «півроку» і аж 11 % дівчат мали справу з переслідуваннями «більше року» (рис. 2).

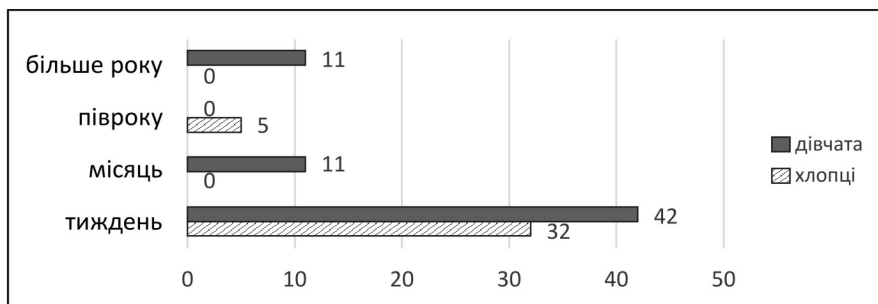

Рис.2. Тривалість агресивних дій в мережі (за оцінкою жертв)

Як бачимо, дівчата страждають від кіберагресії дещо частіше, ніж хлопці.

Щодо емоційних реакцій жертв на залякування в інтернеті (рис. 3), то більшість стверджує, що інциденти, пов'язані з кібербулінгом, не викликали в них жодних емоцій; у 11 % дівчат і 9 % хлопців агресія в мережах стосовно них викликає почуття суму; емоційну напругу та втрату працездатності визнали 5 % респондентів, збентеження й безсилля відчували 4 % дівчат. Викликає занепокоєння повідомлення значної кількості підлітків про те, що від переслідування в мережах у них виникає бажання помсти (х=18 %, д= 2 %), агресія (х=20 %,д=16 %) та гнів (х= 5 %, д=6 %), що може спровокувати ще більші конфлікти та страшніші наслідки; у подальшому випадки агресивної поведінки в мережах залишили відбиток на самопочутті старшокласників: 16 % дівчат і 5 % хлопців визнали, що в них з'явилася недовіра до друзів та відчуття тривоги (х=6 %, д= 12 %).

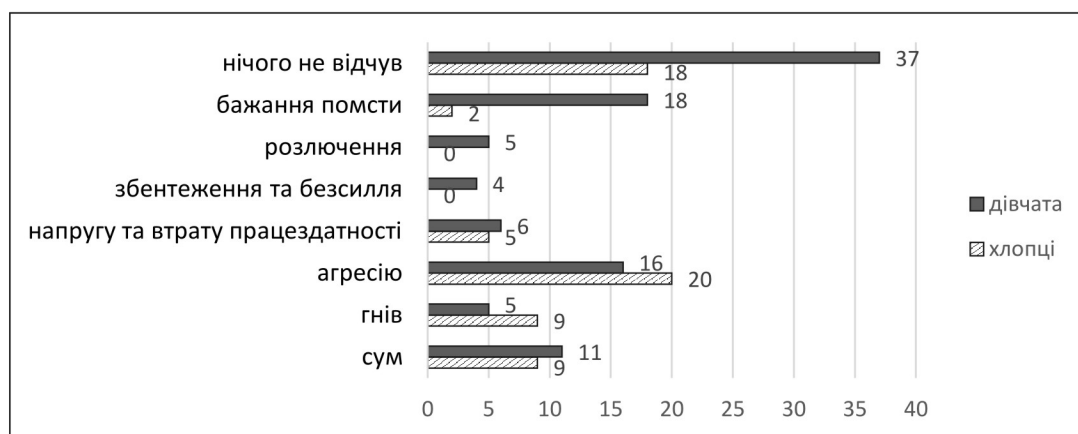

Рис.3. Емоції жертв у відповідь на агресивні дії в соціальних мережах

Це дослідження свідчить, що кібербулінг усе частіше стає причиною психологічних проблем у дітей підліткового віку і це спонукає майбутніми психологами пошук методів і засобів вирішення проблеми.

Заслугує дослідницької уваги, зокрема, той факт, що побудова оновленої системи освіти в Україні базується на основі компетентнісного підходу, тому в майбутніх

психологів існує можливість структуру психологічної готовності підлітка до безпечного користування Інтернетом розглядати шляхом формування і розвитку його емоційної, психосоціальної та інформаційно-комунікаційної компетентностей, які належать до базових психосоціальних компетентностей Нової української школи (НУШ), їх ще називають «метанавичками», м'якими або життєвими навичками, які необхідні людині в будь-якій діяльності і становлять основу ключових, професійних і предметних компетентностей. Це такі навички, як критичне мислення, аналітичне мислення, вирішення проблем, творчість, робота в команді, вміння спілкуватися та проводити переговори, прийняття рішень, саморегуляція, стійкість, емпатія, співчуття, повага до різноманітності тощо (*Освіта на основі*, 2020).

Але спочатку майбутньому фахівцеві потрібно зрозуміти поняття компетентності та компетентної поведінки в зазначеному контексті. За висловом Каннінга (Kanning, 2002), існує два різних підходи до визначення компетентності. З одного боку, поведінковий потенціал людини знаходиться в центрі уваги, а з іншого – перевагу надають конкретній поведінці та її наслідкам. При визначенні поняття компетентності багато спеціалізованих та аналітичних напрямків перетинаються, а сам термін часто тлумачиться та використовується по-різному: згідно Т. Єрмакову, психологічна компетентність полягає у здатності індивіда взаємодіяти з людьми в системі міжособистісних відносин, а тому містить вміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, визначати особистісні особливості й емоційний стан інших людей, обирати адекватні способи спілкування (Єрмаков, 2002); А. Бакаленко розглядає психологічну компетентність як здатність особистості до самопізнання, самоконтролю, до ефективного спілкування і взаємодії з іншими людьми, саморозвитку та самореалізації (Бакаленко, 2018).

Для того, щоб підліток налагоджував соціальні контакти або вмів знаходити компроміси у випадку конфліктів, потрібні соціальні компетентності. Соціально компетентні діти можуть краще інтерпретувати та розпізнавати емоції і почуття інших. Так, дослідження програми медіа-героїв німецькими вченими Шультце-Крумбхолцем та Шейтхауером (Schultze-Krumbholtz, & Scheithauer, 2012) показало, що підлітки з агресивною поведінкою часто мають соціальний дефіцит, тобто відсутність соціальних знань і навичок, пов'язаних із агресивною поведінкою та знущаннями і, звичайно ж, кіберзнущаннями. Необхідно вивчати емоції, оскільки вони формують соціальну поведінку та мають вирішальне значення для міжособистісних відносин. У науці розрізняють первинні та вторинні емоції: первинні емоції – такі як страх, горе, радість, здивування чи огида, які кожна людина має від народження; до вторинних емоцій належать сором, гордість або почуття провини, вони мають соціальні норми та регулюються ними (Schultze-Krumbholtz, & Scheithauer, 2012).

Психологічною наукою досліджено: в житті підлітків емоції і почуття займають чільне місце; у більшості дітей цього віку спостерігається емоційна нестабільність і амбівалентність почуттів. Нестійкість емоцій зумовлюється значною невпевненістю стосовно правильності вибору форм поведінки. Часто буває так: хоча нові почуття вже виникли, але вони не набули ще адекватних способів вираження. Причиною такого стану є те, що мотивація підлітків характеризується, з одного боку, прагненням до самостійності і самоповаги, а з іншого – вони зіштовхуються з регламентаціями, контролем, заборонами і вимогами дорослих; такий конфлікт викликає імпульсивні, нестабільні, інколи важко передбачувані емоції, які є джерелом агресії під час спілкування дітей у мережах. Таким чином, перспективний напрям досліджень зосереджений на взаємозв'язку між булінгом, кібержорстокістю та емоційним інтелектом. Так, поряд із поняттям «емоційний інтелект» у психології почали використовувати поняття емоційна компетентність, що, на думку Д. Гоулмана (Goleman, 2006), має дві основні складові: особиста компетентність (розуміння себе, саморегуляція і мотивація) та соціальна компетентність (у становленні взаємин), яка охоплює емпатію та соціальні навички. Учений вважає, що поняття «емоційний інтелект»

синонімічне поняттю «емоційна компетентність» і поєднує показники емоційної компетентності в 5 груп: самосвідомість, саморегуляція, самомотивація, соціальна свідомість, соціальні вміння. Емоційно компетентною вважається особистість, якій властиві врівноваженість, сумлінність, доброзичливість, комунікабельність, відкритість; яка легко вживається з іншими й перебуває «в злагоді з собою», здатна контролювати власні емоції, адекватно оцінюючи їх природу й причину. Емоційно компетентна людина успішно переборює перешкоди на шляху до мети, яку ставить перед собою, протидіє фрустрації шляхом створення необхідної самомотивації; регулює прояви власного настрою й утримується від тривалого депресивного стану, не впадає у відчай при виникненні труднощів, співчуває іншим людям, стримує імпульсивні спонукання до дії без достатнього обмірковування її можливих наслідків (Романова, 2014).

Нами в процесі аналізу комплексу джерел дослідження визначено, що емоційний інтелект (EI) – одна з особистих змінних, якій надають найбільшої уваги при вивченні чинників кібербулінгу. Дж. Майер та П. Саловей (Mayer, & Salovey, 1997) тлумачать: «емоційний інтелект містить здатність брати участь у складній обробці інформації про власні та чужі емоції та здатність використовувати цю інформацію як керівництво до мислення та поведінки, тобто, люди з високим емоційним інтелектом звертають увагу, використовують, розуміють та керують емоціями й ці навички служать адаптивними функціями, які потенційно приносять користь собі та іншим». Емоційний інтелект учені вважають здатністю точно сприймати, оцінювати та виражати емоції, отримувати доступ та генерувати почуття, коли вони полегшують думку, розуміти емоції та емоційні знання й регулювати емоції та сприяти власному емоційному й інтелектуальному зростанню. Характеристики EI роблять його одним із найпотужніших факторів захисту від самої появи шкільних знущань чи кібержорстокої поведінки (Extremera, Quintana-Orts, Mérida-López, & Rey, 2018; Zych, & Farrington, 2019; Zych, Llorent, & Ttofi, 2018).

Низький рівень емоційного інтелекту було виявлено дослідниками як у агресорів, так і в жертв кібержорстоких посягань. А. Барончеллі та Е. Чюччі (Baroncelli, & Ciucci, 2014) підтвердили, що булінг та кіберагресія пов'язані з труднощами в регулюванні емоцій; Дж. Касас, Р. Ортега-Руїс, Р. Дель Рей (Casas, Ortega-Ruiz, & Del Rey, 2015) встановили, що жертви, які надавали більше уваги емоціям, мали нижчий рівень емоційної свідомості, тоді як агресори мали нижчий рівень емоційної уваги; М. Гараїгордобіл (Garaigordobil, 2017) виявив взаємозв'язок між залученням до кібербулінгу та меншою емоційною увагою, тоді як віктимізація кіберагресії, на його думку, була пов'язана лише з посиленням емоційної уваги; С. Еден, Т. Гейман та Д. Оленік-Шемеш (Eden, Heiman, & Olenik-Shemesh, 2016) встановили, що емоційний контроль та керівництво зумовлюють зниження явищ булінгу та кібербулінгу. Низка досліджень також свідчить, що кіберагресори, маючи низький рівень емпатії до своїх жертв, водночас мають низький рівень емоційного інтелекту; І. Зіч, М. Тофі та Д. Фаррінгтон (Zych, Ttofi, & Farrington, 2018) виявили, що агресори мали нижчий рівень співпереживання порівняно з тими, хто не був причетний до знущань; ними було встановлено, що, на відміну від жертв, агресори мали найнижчий рівень співпереживання. Згідно з цим, І. Зіч, М. Белтран, Р. Ортега-Руїс та В. Льорент (Zych, Beltran, Ortega-Ruiz, & Llorent, 2018) встановили, що ініціатори знущань та кібержорстокої поведінки мали нижчий рівень соціальних та емоційних навичок порівняно з тими, хто не був причетний до такої поведінки, тоді як жертви знущань мали однакові соціальні та емоційні навички з дітьми, які не були включені в процеси кібербулінгу. Таким чином, вивчення та набуття емоційних навичок розглядається нами як багатообіцяючий підхід, який потенційно може пояснити наслідки проявів кіберагресивної поведінки підлітків та забезпечить майбутнім психологам краще розуміння і виявлення подібних явищ.

Висновки. Отже, вивчення провідних теоретичних підходів та звітів про дослідження показало, що підлітки з низькою емпатією частіше є винуватцями кіберагресії, ніж діти, які мають вищі значення емпатії; це пов'язане з тим, що більшість правопорушників не мають можливості співпереживати іншим і дивитися на ситуацію з

позицій іншої людини. Майбутнім фахівцям-психологам стосовно кібержорстокості дітей рекомендуємо розуміти: процес прийняття перспектив важкий, оскільки жертва не є віч-на-віч зі злочинцем, а злочинець не сприймає емоційних реакцій жертви; дітям підліткового віку легше булінгувати у віртуальному просторі, адже мати справу з тими, з ким не мають прямого контакту, простіше, вони не відчують своєї провини, тому підлітки з нижчими показниками емпатії мають більш високі показники до включення в процеси кібербулінгу.

Взаємозв'язок між співпереживанням та здоровими стосунками підлітків з однолітками вивчався вченими впродовж багатьох років і дослідження свідчать, що побудова програм запобігання негативним проявам може допомогти зменшити знущання та кібержорстокість, одночасно сприятиме толерантності, доброти та повазі до однолітків у організації виховної взаємодії з підлітками. Необхідно пам'ятати: залякування в мережі можуть мати значний вплив на психічне здоров'я, навчання та якість життя підлітка, адже кібербулінг має згубний вплив як на жертву, так і агресора. Висновки з цього дослідження передбачають значущість втручання та профілактики психосоціальної проблеми, яка зачіпає багатьох підлітків. Важливим чинником, із яким потрібно працювати в освітньому контексті, щоб зменшити кількість знущань, є навчання підлітків емпатійним навичкам, адже емоційна обізнаність необхідна також і для запобігання руйнівній поведінки дітей загалом; втручання фахівців має бути зосередженим на набутті підлітками емпатійних навичок у компетентнісних вимірах, а також на навичках регулювання ними емоцій для зменшення активності, спричиненої гнівом чи розладом у кібергесорів. Отже, сприяння вивченню та тренуванню емоційних та емпатійних навичок у основних середовищах соціалізації, таких як школа та сім'я, може дати психологам підстави для розроблення відповідних стратегій соціальних взаємодій, спроектованих на програми втручання і запобігання кібербулінгу, ситуацій знущань та сприяння взаємній емпатії учасників мережевих комунікацій.

ЛІТЕРАТУРА

- Бакаленко, О. А. (2018). Психологічна компетентність як ключова компетентність сучасного фахівця. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*, 58, 132-138.
- Єрмаков, Т. І. (2002). Індивідуальне розуміння концепту «Я» як ключова компетентність особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 6(9), 200-207.
- Мойса, Б. (2020). *Протидія кібербулінгу та кібергрумінгу. Попередній аналітичний огляд*. Взято з <https://cyber.bullyingstop.org.ua/storage/media-archives/>.
- Освіта на основі життєвих навичок. Концепція Нової української школи*. (2020). Взято з <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/21/108>.
- Романова, В. С. (2009). Роль емоційної компетентності в підвищенні ефективної соціальної взаємодії членів групи. *Наука і освіта*, 5, 140-146.
- Хоменко, З. (2018). Агресивна поведінка підлітків як передумова кібербулінгу в мережевому спілкуванні. *Психологія і особистість*, 2(14), 181-197.
- Ang, R. P., & Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: The role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry and Human Development*, 41, 387-397. doi:10.1007/s10578-010-0176-3.
- Baroncelli, A., & Ciucci, E. (2014). Unique effects of different components of trait emotional intelligence in traditional bullying and cyberbullying. *J. Adolesc*, 2014, 37, 807-815.
- Casas, J. A., Ortega-Ruiz R., & Del Rey R. Bullying: The impact of teacher management and trait emotional intelligence. *Br. J. Educ. Psychol*, 85, 407-423.
- Eden, S. Heiman, T., & Olenik-Shemesh D. (2016). Bully versus victim on the internet: The correlation with emotional-social characteristics. *Educ. Inf. Technol*, 21, 699-713.

- Extremera, N., Quintana-Orts, C., Mérida-López S., & Rey L. (2018). Cyberbullying victimization, self-esteem and suicidal ideation in adolescence: Does emotional intelligence play a buffering role? *Front. Psychol*, 9, 367.
- Garaigordobil, M. (2017). Psychometric properties of the Cyberbullying Test, a screening instrument to measure cybervictimization, cyberaggression and cyberobservation. *J. Interpers. Violence*, 23, 3556-3576.
- Goleman, D. (2006). *Emotional intelligence*. N.Y.: Random House Publishing Group.
- Kanning, P. (2002). Soziale Kompetenz. Definition, Strukturen und Prozesse. *Zeitschrift für Psychologie*, 210, 154-163.
- Mayer, J. D., & Salovey P. (1997). What is emotional intelligence. In *Emotional Intelligence and Emotional Intelligence: Educational Implications*; Salovey P., Sluyter, D. Eds.; Perseus Books Group: New York, NY, USA.
- Pfetsch, J., Müller, C. R. & Ittel, A. (2014). Cyberbullying und Empathie – Affektive, kognitive und medienbasierte Empathie im Kontext von Cyberbullying im Kindes- und Jugendalter. *Diskurs Kindheits- und Jugendforschung*, Heft 1-2014, Verlag Barbara Budrich.
- Schultze-Krumbholtz, A., Zargorscak, P. Siebenrock, A. & Scheithauer H. (2012). *Medienhelden: Unterrichtsmanual zur Förderung von Medienkompetenzen und Prävention von Cybermobbing*. München: Reinhardt Verlag.
- Zych, I., Beltrán, M., Ortega-Ruiz, R., & Llorent, V. J. (2018). Competencias sociales y emocionales de adolescentes involucrados en diferentes roles de bullying y. *Revista Psicodidáctica*, 23, 86-93.
- Zych, I., Farrington, D. P., Llorent, V. J., & Ttofi, M. M. (2017). *Protecting Children Against Bullying and Its Consequences*; Springer: New York, NY, USA.
- Zych, I., Ttofi, M. M., & Farrington, D. P. (2019). Empathy and callous unemotional traits in different bullying roles: A systematic review and meta-analysis. *Trauma Violence Abus*, 20, 3-21.

REFERENCES

- Ang, R. P., & Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: The role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry and Human Development*, 41, 387-397. doi:10.1007/s10578-010-0176-3.
- Bakalenko, O. A. (2018). Psykholohichna kompetentnist yak kliuchova kompetentnist suchasnoho fakhivtsia [Psychological competence as a key competence of a modern specialist]. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University*, 58, 132-138 [in Ukrainian].
- Baroncelli, A., & Ciucci, E. (2014). Unique effects of different components of trait emotional intelligence in traditional bullying and cyberbullying. *J. Adolesc*, 2014, 37, 807-815.
- Casas, J. A., Ortega-Ruiz R., & Del Rey R. Bullying: The impact of teacher management and trait emotional intelligence. *Br. J. Educ. Psychol*, 85, 407-423.
- Eden, S. Heiman, T., & Olenik-Shemesh D. (2016). Bully versus victim on the internet: The correlation with emotional-social characteristics. *Educ. Inf. Technol*, 21, 699-713.
- Extremera, N., Quintana-Orts, C., Mérida-López S., & Rey L. (2018). Cyberbullying victimization, self-esteem and suicidal ideation in adolescence: Does emotional intelligence play a buffering role? *Front. Psychol*, 9, 367.
- Garaigordobil, M. (2017). Psychometric properties of the Cyberbullying Test, a screening instrument to measure cybervictimization, cyberaggression and cyberobservation. *J. Interpers. Violence*, 23, 3556-3576.
- Goleman, D. (2006). *Emotional intelligence*. N.Y.: Random House Publishing Group.
- Kanning, P. (2002). Soziale Kompetenz. Definition, Strukturen und Prozesse. *Zeitschrift für Psychologie*, 210, 154-163.
- Khomenko, Z. (2018). Ahresyvna povedinka pidlitkiv yak peredumova kiberbulinhu v merezhovomu spilkuvani [Aggressive behavior of adolescents as a prerequisite for

- cyberbullying in online communication]. *Psychology and Personality*, 2(14), 181-197 [in Ukrainian].
- Mayer, J. D., & Salovey P. (1997). What is emotional intelligence. In *Emotional Intelligence and Emotional Intelligence: Educational Implications*; Salovey P., Sluyter, D. Eds.; Perseus Books Group: New York, NY, USA.
- Moisa, B. (2020). Protydiia kiberbulinhu ta kiberhruminhu. Poperednii analitychnyi ohliad [Countering cyberbullying and cybergrooming. Preliminary analytical review]. Retrieved from <https://cyber.bullyingstop.org.ua/storage/media-archives/> [In Ukrainian].
- Osvita na osnovi zhyttievkykh navychok. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [Life skills education. The concept of the New Ukrainian School]*. (2020). Retrieved from <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/21/108> [in Ukrainian].
- Pfetsch, J., Müller, C. R. & Ittel, A. (2014). Cyberbullying und Empathie – Affektive, kognitive und medienbasierte Empathie im Kontext von Cyberbullying im Kindes- und Jugendalter. *Diskurs Kindheits- und Jugendforschung*, Heft 1-2014, Verlag Barbara Budrich.
- Romanova, V. S. (2009). Rol emotsiinoi kompetentnosti v pidvysychenni efektyvnoi sotsialnoi vzaiedonii chleniv hrupy hrupy [The role of emotional competence in improving the effective social interaction of group members]. *Science and Education*, 5, 140-146 [in Ukrainian].
- Schultze-Krumbholtz, A., Zargorscak, P. Siebenrock, A. & Scheithauer H. (2012). *Medienhelden: Unterrichtsmanual zur Förderung von Medienkompetenzen und Prävention von Cybermobbing*. München: Reinhardt Verlag.
- Yermakov, T. I. (2002). Indyvidualne rozuminnia kontseptu «Ia» yak kliuchova kompetentnist osobystosti v umovakh suchasnoho informatsiinoho suspilstva [Individual understanding of the concept of «I» as a key competence of the individual in today's information society]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 6(9), 200-207 [in Ukrainian].
- Zych, I., Beltrán, M., Ortega-Ruíz, R., & Llorent, V. J. (2018). Competencias sociales y emocionales de adolescentes involucrados en diferentes roles de bullying y. *Revista Psicodidáctica*, 23, 86-93.
- Zych, I., Farrington, D. P.; Llorent, V. J., & Ttofi, M. M. (2017). *Protecting Children Against Bullying and Its Consequences*; Springer: New York, NY, USA.
- Zych, I., Ttofi, M. M., & Farrington, D. P. (2019). Empathy and callous unemotional traits in different bullying roles: A systematic review and meta-analysis. *Trauma Violence Abus*, 20, 3-21.

PREPARATION OF FUTURE PSYCHOLOGISTS FOR THE PREVENTION OF CYBERBULLYING IN ONLINE COMMUNICATION OF ADOLESCENTS

Zoya Khomenko,

graduate student of the Department of Psychology of
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

The article is devoted to the challenges of modern online communication of people, which in recent years has spread around the world. The modern Internet has become a wide, integrating environment, full of useful and interesting things and at the same time rich in irritation, aggression, persecution. Both the positive and negative aspects of the network are constantly evolving, adding to the number of online dangers. One such threat is cyberbullying, which often takes place on the platforms of various social networks, is a real danger to the social and mental comfort of people, especially adolescents, who are often unable to distinguish between virtual and real features of communication. One of the effective means of preventing such threats is the acquisition by future psychologists of knowledge about the types of cyberbullying, its essence, the

specification of the time spent by adolescents in a virtual environment, the risks of computer addiction, and so on. Emphasis is placed on mastering by future specialists domestic and foreign methods of recognizing various phenomena of cyberbullying, working with individual psychological factors, especially adolescents, preventing manifestations of aggression, cruelty, emotional imbalance in children's communication in networks. The article, based on foreign and domestic scientific sources and research methods, identifies and describes the factors influencing future psychologists to prevent and alleviate the effects of cyberbullying in online communication of adolescents, recognizing the phenomena of cyber aggression, increasing resilience, educating emotional intelligence and communicative intelligence. This will provide professionals with a significant component of their competence.

Keywords: *future psychologists, teenagers, cyberbullying, network communication, emotional intelligence, empathy, social skills.*

Надійшла до редакції 3.06. 2020 р.

УДК 378.013:6

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238050>

ORCID 0000-0002-6048-4874

ТЕХНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ

Іван Бухун,

аспірант кафедри основ виробництва і дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка;

Любов Кравченко,

докторка педагогічних наук, професорка кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

У статті на засадах компетентнісного і технологічного наукових підходів розглянуто розуміння технологічної компетентності здобувачів вищої освіти у вітчизняній педагогічній науці і практиці. Зосереджено увагу на ідеї порівняння педагогічних процесів із виробничими у працях Я. А. Коменського, А. Макаренка, відомих українських (А. Алексюк, В. Бондар, І. Зязюн, В. Лозова, І. Підласий та ін.) і зарубіжних (Б. Блум, М. Вулман, М. Кларк, П. Мітчелл, Р. Томас та ін.). Акцентовано основні положення компетентнісного наукового підходу (О. Гузман, Г. Селевко, О. Савченко, В. Серіков, А. Хуторський та ін.), якими увиразнено технологічну складову професійної компетентності фахівців різних кваліфікацій.

У змісті технологічної компетентності здобувачів вищої освіти виокремлено два блоки: блок знань – методолого-теоретичних, інформаційно-змістових, методичних, технологічних, творчих; блок технік – набір різних методів і прийомів взаємодії людини з обладнанням, машинами, іншими засобами, що зумовлюють уміння проєктувати і конструювати нові технології, розвиток творчих здібностей фахівця.

Проведено розмежування між поняттями «педагогічна технологія» (містить операційно-діяльнісний та операційно-процесуальний компоненти компетентності вчителя або викладача) і «виробнича технологія» (є системою креативно-технологічних знань, здібностей і стереотипів інструменталізованої діяльності особливості зі створення або перетворення об'єктів дійсності в обраній професійній сфері).

Систематизовано досвід визначення поняття «технологічна компетентність фахівця» в основних значеннях: 1) технологія спілкування, технологія взаємодії, технологія організації індивідуальної діяльності; 2) традиційна технологія навчання, що означає застосування методів, засобів і форм; 3) спрямованість фахівця на досягнення запланованого результату (сукупність і послідовність методів і процесів для реалізації проєкту виробу або твору). У контексті зазначеного обрано розуміння технологічної компетентності здобувачів вищої освіти як інтегрованої особистісної властивості, що містить знання, технологічні вміння та навички, креативно-технологічні здібності, технологізовану рефлексію стосовно провідних процесів професійної діяльності і творчості.

Ключові слова: компетентнісний підхід, технологічний підхід, здобувачі вищої освіти, технологічна компетентність.

Постановка проблеми. Модернізація системи вищої освіти України, її орієнтація на оновлення змісту, форм і методів підготовки загострюють проблему формування професійної компетентності фахівців в умовах сьогодення. З огляду на це питання формування всіх складників професійної компетентності здобувачів вищої освіти набуває

актуальності, адже тільки фахівець з високим рівнем підготовки, вмінням застосовувати різноманітні педагогічні та виробничі технології зможе якнайкраще розв'язати сучасні проблеми обраної ним галузі професійної діяльності. Необхідність розгляду технологічної компетентності майбутніх фахівців військової справи зумовлена пошуком ефективних шляхів, які забезпечують гарантоване досягнення певного результату в їхній професійній діяльності.

Аналіз джерел і публікацій. Вивчення освітніх технологій за кордоном пов'язане з іменами Б. Блума, Д. Брунера, М. Вулмана, Г. Грейса, Дж. Керала, М. Кларка, П. Мітчелла, Р. Томаса, Д. Хамбліна та ін.; вагомий внесок у дослідження теоретичних і методичних основ освітніх технологій зробили відомі автори Ю. Бабанський, В. Беспалько, М. Бершадський, П. Гальперін, В. Гузеєв, М. Кларин, Л. Ланда, Г. Селевко, Н. Тализіна та ін. В українській теорії та практиці освіти технологічний підхід заснований А. Алексюком, Я. Бурлакою, І. Зязюном, В. Лозовою, І. Підласим та ін.; дослідженням освітніх технологій займаються відомі українські вчені С. Гончаренко, В. Євдокимов, В. Онищук, А. Нісімчук, О. Падалка, Г. Сазоненко, І. Смолюк, С. Сисоєва та інші.

Задовго до поширення освітніх технологій у зарубіжній педагогіці ідею про необхідність використання технологічного підходу у вихованні висловив А. Макаренко, обґрунтувавши основні етапи технологічного циклу та вказавши на потребу запровадити в педагогічних вишах педагогічно-технічну думку. Аналізові педагогічної технології А. Макаренка в контексті сучасної науки присвячене дисертаційне дослідження С. Карпенчук (Карпенчук, 2003); у багатьох публікаціях українських науковців зазначено, що автором ідеї технологізації виховання є А. Макаренко, який ще до виникнення термінів «технологія в освіті», «педагогічна технологія» у своєму творі «Педагогічна поема» вказував на значну схожість «між процесами виховання й звичайними процесами в матеріальному виробництві» (Макаренко, 1973, с. 440).

Виклад основного матеріалу. Ідея порівняння педагогічних процесів із виробничими, людини з машиною має давні корені. Вважається, що автором ідеї технологізації освіти є Я. А. Коменський, який порівнював організацію шкіл із годинниковим механізмом; французький просвітник Ж. О. Ламетрі знайшов риси схожості вже між самою людиною та годинником; порівняти педагогічний процес із виробничим довелося також відомому українському педагогові А. Макаренкові: «А я чим більше думав, тим більше виявляв схожості між процесами виховання й звичайними процесами в матеріальному виробництві і ніякої особливо страшної механістичності в цій схожості не вбачав»; розмірковуючи над причинами незадовільного стану справ у вихованні, педагог дійшов висновку, що «наше педагогічне виробництво ніколи не будувалося за технологічною логікою, а завжди за логікою моральної проповіді. Саме тому в нас просто немає всіх найважливіших відділів виробництва: технологічного процесу, обліку операцій, конструкторської роботи...» (Макаренко, 1973, с. 440). А. Макаренко помітив, що «в усьому нашому житті нема жалюгіднішого технічного стану, ніж у галузі виховання. І тому виховна справа є кустарна, а з кустарних виробництв – найвідсталіша» (Макаренко, 1973, с. 441).

Із плином часу розрив між станом справ у вихованні та навчанні лише поглиблювався не на користь вихованню. Фахівці стверджують, що людина виявилась непристосованою до стрімкого розвитку цивілізації і сталося це не сьогодні, а вже у 30–40–і роки ХХ століття (Иванова, 2005, с. 54); цю тривожну тенденцію помітив А. Макаренко, запропонувавши технологізацію виховання, поліпшення підготовки вчителів до впровадження технологічного підходу, оскільки, на його думку, «давно захиріла в наших педвузах педагогічно-технічна думка» (Макаренко, 1973, с. 441).

Відомий педагог визначив поняття «праця-турбота», «економічна турбота», «соціально-моральна мотивація» праці, «суспільна і колективна турбота», «організація школи як господарства», вважав, що тільки праця-турбота стає засобом самобудівництва, самостворення людини, безперервного відтворення в ній людяності, моральності, нормою

стає стійкий духовний зв'язок, який виникає при постійному спілкуванні, діалозі, взаємній довірі, вимогливості й повазі. Педагогічне відкриття А. Макаренка – утвердження в свідомості й практиці педагогів колективних форм організації спільного життя й діяльності вихованців і дорослих у межах спроектованого освітнього простору, який ніколи не співпадає і не має співпадати з межами навчально-виховного закладу. А. Макаренко багато уваги надавав питанням педагогічної технології, говорив про відсутність у вихованні технологічного процесу врахування операцій, конструкторської роботи, нормування, контролю, допусків та браковки, розглядав педагогічні технології як керівник, якого не влаштовує, що в «педагогічному виробництві» немає технологічної логіки, що воно завжди будується «за логікою моральної проповіді» (Макаренко, 1973).

Сучасний етап розвитку професійної освіти в Україні, який характеризується глобальними проблемами як у сфері професійного навчання, так і в системі освіти загалом, по новому ставить питання значення та ролі технологічної компетентності фахівців у процесі реформування освітньої системи, спрямування її на розвиток і набуття особистістю якісних здібностей та приведення вітчизняних критеріїв і стандартів освітньої системи у відповідність до європейських вимог. Існує значний досвід упровадження компетентнісного підходу до навчання, який українські науковці намагаються реалізувати в системі модернізації сучасних освітніх технологій, адже компетентнісний підхід зумовлює не інформованість студента, а розвиток умінь вирішувати проблеми, які виникають у життєвих ситуаціях.

На думку Г. Селевка (Селевко, 2004, с. 138), компетентнісний підхід забезпечує поступову переорієнтацію провідної освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань і формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетентностей, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно-комунікаційного простору.

О. Глузманом (Глузман, 2009, с. 51) визначено та узагальнено основні ідеї компетентнісного підходу:

- компетентнісний підхід не є принципово новим для вищої освіти, оскільки вона завжди орієнтувалася на набуття узагальнених способів діяльності;
- компетентність не протиставляється знанням, умінням, навичкам, вона їх вміщує та не є їхньою простою сумою;
- компетентність містить результати навчання, систему ціннісних орієнтацій, тому компетентності формуються не лише під час навчання, а й під впливом родини, друзів, роботи, політики, релігії тощо.

У педагогічній літературі знаходимо визначення терміну «технологія» в таких значеннях: 1) як синонім понять «методика» та «форма організації навчання» (технологія спілкування, технологія взаємодії, технологія організації індивідуальної діяльності); 2) як сукупність усіх використаних у конкретній педагогічній системі методів, засобів і форм (традиційна технологія навчання); 3) як сукупність і послідовність методів і процесів, спрямованих на одержання запланованого результату. На наше бачення, третє визначення зберігає основний смисл технології, сутність якої міститься у з'ясуванні діагностичної мети і засобів її реалізації.

Отже, технологія є об'єктно-предметним способом або механізмом організації людської діяльності, що виражається в різноманітних формах: у технічних знаряддях і технологічних процесах, техніці праці, методах організації виробництва й управління, технологічних знаннях тощо.

Нині в структурі професійної компетентності неминуче виділяють її технологічний складник, що містить операційно-діяльнісний або операційно-процесуальний компонент компетентності, має вагомий вплив на ефективність освіти, і називається технологічна компетентність. У змісті цього компонента можна виокремити:

– блок знань (методологічних, інформаційно-змістових, методичних, технологічних, творчих),

– педагогічну техніку, набір різних методів і прийомів педагогічного впливу і взаємодії, вміння проєктувати і конструювати нові професійні технології, творчі здібності та вміння.

У освітній практиці та навчально-методичній літературі термін «педагогічна технологія» часто вживають як синонім поняття «педагогічна система», однак їх варто розрізняти, адже поняття системи більш глибоке, ніж поняття технології. Система – це сукупність елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках між собою й утворюють певну цілісність, а технологія передбачає досягнення запланованих результатів, у ній представлені цільові, процесуальні, кількісні та розрахункові компоненти (Кравченко, 1996).

Використання технологічного підходу в освіті зумовлене особливостями освітніх технологій, до яких відносять:

- чіткість і визначеність у фіксації результату;
- наявність критеріїв його досягнення;
- покрокову й формалізовану структуру діяльності суб'єктів освіти, що зумовлює перенесення й повторення досвіду (Юдин, 1999).

Технологічна компетентність фахівця, на думку М. Манька, – це система креативно-технологічних знань, здібностей і стереотипів інструменталізованої діяльності з перетворення об'єктів педагогічної професійної дійсності (Манько, 2020). Педагогічним аспектом тут є те, що технологічна компетентність характеризує пізнавальну та інтелектуальну діяльність особистості (інтерес і засвоєння накопичених освітнім простором знань про інноваційні технології навчання, розширення особистістю освіченості, ерудиції, спрямованість на перспективний розвиток освітньої діяльності); у цьому вбачають прояв гностичної функції технологічної компетентності. Важливими при цьому є застосовувати отримані знання на практиці залежно від певної ситуації і перекладати знання та вміння з однієї сфери діяльності в іншу, вирішувати технологічні завдання, привласнювати, розробляти й застосовувати на практиці алгоритми технологічної діяльності, організовувати технологічну, пізнавальну та дослідницьку діяльність та аналізувати їх процес і результати, проєктувати заняття за технологією, виховувати працьовитість і формувати необхідні якості особистості, розробляти педагогічний інструментарій і використовувати його для підвищення ефективності процесу фахової підготовки та моніторингу його результатів (Дорохин, 2010). Л. Коваль розглядає технологічну компетентність як структурно-функціональну складову професійної компетентності, що характеризується здатністю особистості майбутнього фахівця до самостійної організації виробничого процесу (Коваль, 2010, с. 10); С. Ратовська тлумачить технологічну компетентність як персональну властивість, що містить відрефлексовану спрямованість особистості на відбір та застосування найбільш ефективних варіантів професійної діяльності. Сформованість такої компетентності на належному рівні, вважає вчена, дозволить майбутньому фахівцеві бути конкурентноспроможним, мобільним, брати активну участь у соціальних проєктах, зробити внесок у розвиток суспільства, власного успіху (Ратовська, 2010, с. 13).

А. Дяченко виділяє групи вмінь, необхідних для формування технологічної компетентності майбутнього фахівця:

- група когнітивних умінь базується на знаннях про закономірності й розуміння процесу освіти як управління, що передбачає інформаційно-комунікативну, регулятивно-комунікативну та афективно-комунікативну діяльність, у основі якої лежить інформаційний процес;

- операційно-діяльнісні вміння пов'язані з управлінням психічним розвитком здобувачів вищої освіти на основі цінностей, змістів і ставлень до навколишньої дійсності, особистісно-професійних пріоритетів;

– група діяльнісних умінь передбачає здійснення цілеспрямованих дій під час навчального процесу, організацію та управління діяльністю, спрямованою на досягнення запланованого результату;

– дидактико-методичні вміння співвідносяться з вибором адекватних методів, засобів і технологій, створенням оптимальних умов і проектуванням освітнього процесу, з виявленням структурних одиниць цього процесу і функціональним підходом до його аналізу;

– група рефлексивно-аналітичних умінь відображає самооцінку, розуміння і прийняття ним нормативних вимог до професійної діяльності, оцінювання на основі аналізу мети здійснюваного управління освітньою діяльністю (Дяченко, 2013, с. 56).

Розглянемо більш детально тлумачення технологічної компетентності в педагогічній літературі. Науковці, які досліджують технологічну компетентність, наголошують на логічному поєднанні в її змісті теоретичної і практичної підготовки: теоретична складова виявляється в узагальненому вмінні технологічно мислити, що вимагає сформованості аналітичних, прогностичних, проєктивних і рефлексивних умінь; практична підготовка охоплює вміння виокремлювати та встановлювати взаємозв'язки між компонентами процесу, цілями і засобами діяльності, уміння конструювати найбільш оптимальний процес, тому технологічну компетентність розуміють як володіння вміннями вирізняти окреме завдання (проблему) і знаходити способи його оптимального вирішення в професійній діяльності (Дяченко, 2013).

Технологічну компетентність майбутнього фахівця пов'язують з оволодінням інноваційними засобами професійної діяльності, прийомами планування та управління, спеціальними знаннями, вміннями, навичками для повноцінного включення у професійно-вольові відносини, знаннями прийомів творчої адаптації до змісту та структури професійної діяльності, підвищенням індивідуального потенціалу та креативних можливостей здобувача вищої освіти. Дотримуючись таких поглядів, технологічну компетентність розглядають як властивість особистості, що містить знання, технологічні вміння та навички, креативно-технологічні здібності, технологізовану рефлексію, професійні якості. До конкретних технологічних умінь вона зараховує: уміння аналізувати наявні технологічні ресурси, уміння проєктувати (планувати) діяльність, визначати її цілі, здійснювати організацію та аналіз цієї діяльності, уміння накопичувати власний досвід через рефлексію, здатність до самовираження, уміння перебудовувати застарілі технології (Тишаківа, 2005).

Як систему креативно-технологічних знань, здібностей і стереотипів інструменталізованої діяльності з перетворення об'єктів (разом із суб'єктом і процесами) професійної дійсності розглядає технологічну компетентність М. Манько; при цьому наголошено, що для цілеспрямованого формування технологічної компетентності майбутнього фахівця необхідно застосовувати адекватні освітні регулятиви; сукупність цих регулятивів охоплює матеріалізовані інструментальні засоби і процедури, завдяки яким реалізуються цілепокладальні, інформаційні, формувальні, моніторингові і конструктивно-прогностичні функції підготовки (Манько, 2000).

Висновки. Отже, узагальнюючи, зазначимо, що технологічна компетентність – це важливий аспект професійної компетентності, певний мінімум спеціальних знань, умінь, навичок та сукупність використовуваних засобів, процедур, способів, послідовних дій, прийомів, операцій, що базуються на поєднанні наукового знання та потреб, необхідних для здійснення якісної продуктивної професійної діяльності та усвідомлення особистої відповідальності за результати цієї діяльності, необхідності її постійного вдосконалення й контролювання. Технологічна компетентність є детальним описом дій, що мають бути послідовно, у належний спосіб із застосуванням конкретних засобів та прийомів здійснені майбутнім фахівцем для досягнення певного результату. Таким чином, технологічна компетентність майбутнього фахівця, на наш погляд, має у своєму складі компоненти: емоційно-регулятивний – визначає здібності фахівця до саморегуляції, самоконтролю,

передбачає володіння вміннями й навичками професії, емоційною сферою, різними технологіями подолання професійної деструкції; когнітивний – характеризує особистість із позиції пізнавально-творчої активності, здатності демонструвати технологічні знання; комунікативний – визначає систему знань і навичок спілкування; спеціально-професійний – репрезентує такі характеристики, як професійні знання, здібності, вміння, пов'язані з фаховою спрямованістю особистості; соціально-психологічний – передбачає здатність здобувача вищої освіти ефективно взаємодіяти з колегами на рівні як формальних, так і неформальних відносин; поведінково-діяльнісний – містить психологічні характеристики, що відображають спрямованість особистості, її ставлення до діяльності, до себе, розвиток вольових рис; рефлексивно-аналітичний – відображає готовність до аналізу діяльності й оцінювання досягнутих результатів, здатність здійснювати відбір найбільш ефективних технологій, оцінювати ступінь ризиків тощо.

ЛІТЕРАТУРА

- Бех, І. Д. (2009). Компетентнісний підхід у сучасній освіті. *Вища освіта України*, 3(1), 21-24.
- Глузман, О. В. (2009). Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості. *Педагогіка і психологія*, 2, 51-61.
- Дорохин, Ю. С. (2010). *Формирование технологической компетентности будущих учителей при изучении дисциплин профильной подготовки*. (Дис. канд. пед. наук). Тульский государственный педагогический университет им. Л. Н. Толстого, Тула.
- Дяченко, А. (2013). Теоретичний аналіз поняття «технологічна компетентність педагога». В Н. С. Побірченко (Ред.), *Проблеми підготовки сучасного вчителя* (Вип. 8(2), с. 53-59). Умань: ФОП Жовтий О. О.
- Зязюн, І. А., Кривонос, І. Ф., & Тарасевич, Н. М. (1998). Гуманістична сутність майстерності А. Макаренка. *Педагогіка і психологія*, 1, 18-21.
- Іванова, Т. В. (2005). *Культурологическая подготовка будущего учителя*. Киев: ЦВП.
- Карпенчук, С. Г. (2003). *Педагогічна технологія А. С. Макаренка в контексті сучасної педагогіки*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Інститут педагогіки АПН України, Київ.
- Коваль, Л. В. (2010). *Система професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування загально навчальних технологій*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Інститут педагогіки АПН України, Київ.
- Кравченко, Л. М. (1996). *Професійна діагностика у системі післядипломного підвищення кваліфікації вчителя*. (Дис. канд. пед. наук). Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ
- Макаренко, А. (1973). *Педагогічна поема*. Київ: Радянська школа.
- Манько, Н. Н. (2000). *Теоретико-методические аспекты формирования технологической компетентности педагога*. (Дисс. канд. пед. наук). Башкирский госуниверситет, Уфа.
- Ратовська, С. В. (2010). Формування технологічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. В М. Т. Мартинюк (Ред.), *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* (Ч. 1, с. 261-266). Умань: ПП Жовтий О.О.
- Селевко, Г. (2004). Компетентности и их классификация. *Народное образование*, 4, 138-143.
- Тишакова, Л. Т. (2005). *Формування технологічної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка, Луганськ.
- Харченко, О. О. (2011). Педагогічні умови ефективного застосування інноваційних технологій навчання у природничо-науковій підготовці майбутніх учителів. *Науковий вісник Донбасу*, 1(13). Взято з <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11hoopmu.pdf>.
- Юдин, В. В. (1999). Скільки технологій в педагогіці? *Школьные технологии*, 3, 34-36.

REFERENCES

- Bekh, I. D. (2009). Kompetentnisnyi pidkhdid u suchasni osviti [Competence approach in modern education]. *Higher Education of Ukraine*, 3(1), 21-24 [in Ukrainian].
- Diachenko, A. (2013). Teoretychnyi analiz poniattia «tehnolohichna kompetentnist pedahoha» [Theoretical analysis of the concept of «technological competence of the teacher»]. In N. S. Pobirchenko (Ed.), *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia [Problems of modern teacher training]* (Vol. 8(2), pp. 53-59). Uman: FOP Zhovtyi O. O. [in Ukrainian].
- Dorokhin, Iu. S. (2010). *Formirovanie tekhnologicheskoi kompetentnosti budushchikh uchitelei pri izuchenii distsiplin profilnoi pidgotovki [Formation of technological competence of future teachers in the study of disciplines of specialized training]*. (PhD diss). Tulskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet im. L. N. Tolstogo, Tula [in Russian].
- Hluzman, O. V. (2009). Bazovi kompetentnosti: sutnist ta znachennia v zhyttievomu uspiukhu osobystosti [Basic competencies: the essence and significance in the life success of the individual]. *Pedagogics and psychology*, 2, 51-61 [in Ukrainian].
- Iudin, V. V. (1999). Skolko tekhnologii v pedagogike? [How many technologies are there in pedagogy?]. *Journal of School Technology*, 3, 34-36 [in Russian].
- Ivanova, T. V. (2005). *Kulturologicheskaiia podgotovka budushchego uchitelia [Cultural training of the future teacher]*. Kiev: TcVP [in Ukrainian].
- Karpenchuk, S. H. (2003). *Pedahohichna tekhnolohiia A. S. Makarenka v konteksti suchasnoi pedahohiky [Pedagogical technology of A. S. Makarenko in the context of modern pedagogy]*. (Extended abstract of PhD dissertation). Instytut pedahohiky APN Ukrainy, Kyiv [in Ukrainian].
- Kharchenko, O. O. (2011). Pedahohichni umovy efektyvnoho zastosuvannia innovatsiinykh tekhnolohii navchannia u pryrodnycho-naukovii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv [Pedagogical conditions for the effective use of innovative learning technologies in science training of future teachers]. *Academic Bulletin of Donbas*, 1(13). Retrieved from <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11hoopmu.pdf> [in Ukrainian]
- Koval, L. V. (2010). *Systema profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly do zastosuvannia zahalno navchalnykh tekhnolohii [The system of professional training of future primary school teachers for the use of general educational technologies]* (Extended abstract of PhD dissertation). Instytut pedahohiky APN Ukrainy, Kyiv [in Ukrainian].
- Kravchenko, L. M. (1996). *Profesiina diahnostyka u systemi pisliadyplomnoho pidvyschennia kvalifikatsii vchytelia [Professional diagnostics in the system of postgraduate teacher training]* (PhD diss). In-t pedahohiky i psykholohii profesiinoi osvity APN Ukrainy, Kyiv [in Ukrainian].
- Makarenko, A. (1973). *Pedahohichna poema [Pedagogical poem]*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Manko, N. N. (2000). *Teoretiko-metodicheskie aspekty formirovaniia tekhnologicheskii kompetentnosti pedagoga [Theoretical and methodological aspects of the formation of technological competence of a teacher]* (PhD diss). Bashkirskii gosudavrstvennyi pedagogicheskii universitet, Ufa [in Russian].
- Ratovska, S. V. (2010). Formuannia tekhnolohichnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv [Formation of technological competence of the future primary school teacher]. In M. T. Martyniuk (Ed.), *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny [Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychnya]* (Vol. 1, pp. 261-266). Uman: PP Zhovtyi O.O. [in Ukrainian].
- Selevko, G. (2004). Kompetentnosti i ikh klassifikatsiia [Competencies and their classification]. *National Education*, 4, 138-143 [in Russian].
- Tyshakova, L. T. (2005). *Formuvannia tekhnolohichnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia inozemnoi movy [Formation of technological competence of the future foreign language*

teacher]. (Extended abstract of PhD dissertation). Luhanskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Luhansk [in Ukrainian].
Ziaziun, I. A., Kryvonos, I. F., & Tarasevych, N. M. (1998). Humanistychna sutnist maisternosti A. Makarenka [The humanistic essence of A. Makarenko's skill]. *Pedagogics and psychology*, 1, 18-21 [in Ukrainian].

TECHNOLOGICAL COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS AS A PROBLEM OF PEDAGOGICAL SCIENCE AND PRACTICE

Ivan Buhun,

graduate student of the Department of Fundamentals of Production and Design of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University;

Lyubov Kravchenko,

doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor of the Department of Culturology and Methods of Teaching of the Culturological Disciplines of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University.

The article on the basis of competence and technological scientific approaches considers the understanding of technological competence of higher education students in the domestic pedagogical science and practice. Attention is focused on the idea of comparing pedagogical processes with production ones in the works of Ya.A. Comenius, A. Makarenko, famous Ukrainian (A. Aleksyuk, V. Bondar, I. Zyazyuna, V. Loza, I. Pidlasy, etc.) and foreign (B. Bloom, M. Woolman, M. Clark, P. Mitchell, R. Thomas and others). The main provisions of the competence scientific approach (O. Guzman, G. Selevko, O. Savchenko, V. Serikov, I. Khutorsky, etc.) are emphasized, which emphasize the technological component of professional competence of specialists of different qualifications.

In the content of technological competence of higher education students there are two blocks (block of knowledge - methodological-theoretical, information-content, methodical, technological, creative; block of techniques - a set of different methods and techniques of human interaction with equipment, machines and other tools that determine the ability to design and design new technologies, the development of creative abilities of the specialist).

A distinction is made between the concepts of "pedagogical technology" (contains operational and operational and procedural components of teacher or teacher competence) and "production technology" (is a system of creative and technological knowledge, abilities and stereotypes of instrumentalized activities to create or transform objects of reality into selected professional field).

The experience of defining the concept of "technological competence of a specialist" in the main meanings is systematized: 1) communication technology, interaction technology, technology of organization of individual activity; 2) traditional learning technology, which means the use of methods, tools and forms; 3) the focus of the specialist on achieving the planned result (set and sequence of methods and processes for the implementation of the project product or work). In the context of this, the understanding of technological competence of higher education seekers as an integrated personality trait containing knowledge, technological skills, creative and technological abilities, technological reflection on the leading processes of professional activity and creativity is chosen.

Keywords: *competence approach, technological approach, applicants for higher education, technological competence.*

Надійшла до редакції 7.06. 2020 р.

УДК 378.011.3-051:811]:070

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238051>

ORCID 0000-0003-4213-5563

МЕДІАОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Олена Биндас,

кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри романо-германської філології ДЗ «Луганського національного університету імені Тараса Шевченка».

У статті на основі аналізу актуальних досліджень і праць вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків подано визначення медіаосвітніх технологій як засобів навчального процесу з використанням періодичних видань, радіо, телебачення, кіно, а також програмно-апаратних пристроїв, що забезпечують операції збирання, оброблення, накопичення, збереження й передачі інформації різними мовами.

Метою статті є теоретичне обґрунтування важливості медіаосвітніх технологій як однієї з педагогічних умов формування медіаграмотності майбутніх учителів іноземної мови; саме медіаосвітні технології визначають роль учителя іноземної мови як зразка для наслідування, знавця процесів мислення, вмілого користувача сучасними освітніми технологіями, пізнання і роль студента, якому слід почерпнути з цих демонстрацій якийсь набір прийомів і методів, які він зможе використовувати при конструюванні своїх власних знань. Відтак учитель розвивається сам і допомагає здобувачам освіти.

У ході роботи розглянуто різноманітні способи класифікації медіа-засобів, однак для дослідження потрібною й актуальною є така, що розкриє більші можливості використання новітніх інформаційних технологій на уроках вивчення іноземної мови.

Проаналізувавши різні підходи та класифікації медіаосвітніх технологій як однієї з педагогічних умов формування медіаграмотності майбутніх учителів іноземної мови, авторка доходить висновку, що на шляху досягнення таких високих показників виникають певні труднощі: це і брак знань самих учителів іноземної мови і викладачів, і проблеми з технічним обладнанням, і небажання йти в ногу з часом, і фінансова ситуація, в якій опиняються освіта та й загалом уся культура через постійне недофінансування. Але перспективи з якісного та ефективного застосування медіатехнологій в освіті є очевидними – науковий прогрес майбутніх учителів, а відтак і цілої держави.

Ключові слова: засоби, медіаосвітні технології, заняття, студент, учитель іноземної мови, іншомовний.

Постановка проблеми. Навчання майбутніх учителів іноземної мови (ІМ) передбачає комплексний і систематичний підхід як з боку викладачів, так і здобувачів. В умовах карантину самостійна робота студентів зросла в рази. І тут на допомогу для кращого розуміння та усвідомлення навчального матеріалу надходять новітні освітні технології, зокрема медіаосвітні. Вчителі ІМ мають бути медіаграмотними, медіакомпетентними та вміти застосовувати медіаосвітні технології з метою унаочнення тем занять з іноземної мови, навчити учнів чи студентів грамотно створювати свій медіапростір.

Аналіз актуальних досліджень свідчить, що теоретичні аспекти та методологічні засади медіаосвіти досліджують вітчизняні й зарубіжні науковці і практики: О. Волошенюк, І. Доніна, А. Іщенко, А. Єрмоленко, М. Кузьміна, В. Кульчинська, Г. Майборода, В. Мантуленко, М. Матвійчук, В. Протопопова, А. Сулім, І. Фатєєва, О. Федоров, Д. Баак (D. Baacke), К. Безелгет, (С. Bazalgette), Р. Хобс (R. Hobbs), Г. Дженкінс (H. Jenkins), С. Коммер (S. Kommer), Р. К'юбі (R. Kubey), Л. Мастерман (L. Masterman), Дж. Поттер (J. Potter), С. Файлітзен (C. Failtzen), Е. Харт (A. Hart) і багато інших.

Медіаосвітні технології та їх класифікації подають у своїх працях С. Деньгаєва, С. Іць, Г. Онкович, Г. Бестер (G. Bester), Л. Бренд (L. Brand), Дж. Грофф (J. Groff) та ін.

Метою статті є теоретичне обґрунтування важливості медіаосвітніх технологій як однієї з педагогічних умов формування медіаграмотності майбутніх учителів іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Під медіаосвітніми технологіями сучасна наука розуміє «методично-організаційні засоби навчального процесу з використанням періодичних видань, радіо, телебачення, кіно, а також програмно-апаратних пристроїв, що забезпечують операції збирання, оброблення, накопичення, збереження й передачі інформації» (Биндас, 2020, с. 27). Як бачимо, це поняття включає в себе досить широкий спектр засобів для черпання навчальної інформації і виглядає дещо невпорядкованим. Відтак ми скористаємось авторською методикою поділу медіаосвітніх технологій дослідниці С. Деньгаєвої (Деньгаєва, 2015). Дослідниця виділяє три основні групи: імітаційно-компілятивна, навчально-ситуативна та самостійно-креативна. Науковиця аргументує такий поділ відповідно до виду мовленнєвої діяльності, що є в основі складових мовленнєвої компетенції.

Під *імітаційно-компілятивними медіаосвітніми технологіями* розглядаються технології, у яких «навчально-пізнавальна діяльність побудована на імітації зразку та ігрових технологіях» (Биндас, 2020, с. 28). Оскільки діти переважно пізнають світ через гру і наслідування старших, то ефективними будуть способи гри іноземною мовою.

Наступна група представлена *навчально-ситуативними технологіями*, що є об'єднує прийоми, які максимально наближені до реального життя в іноземному середовищі, сповнені багатьох ситуацій і непередбачуваності.

Самостійно-креативна група об'єднує ті методи, які навчають самостійного мислення, спонукають до активних дій, розвитку творчого потенціалу.

Звичайно, сучасні медіа технології мають очевидні переваги над традиційними засобами і головна перевага їх полягає в тому, що вони:

1) дозволяють дистанційно керувати процесом навчання при вивченні іноземної мови в умовах експоненційного розвитку інформаційного простору, забезпечуючи коадаптації медіа та освітнього просторів в педагогічному процесі з метою «усунення» географічних і часових перепон для іншомовного опосередкованого спілкування в умовах безмежності, багатомовності та полікультурності;

2) забезпечують навчання необхідним навчальним інструментарієм, інформацією та комунікацією, стимулюючи його високу особистісну включеність у діяльність самонавчання;

3) спрямовані на співрозвиток іншомовної комунікативної компетенції та медіакомпетентності і, як результат, сприяють формуванню медіакомпетентності студента (Биндас, 2020, с. 16-17).

Саме медіаосвітні технології визначають роль учителя ІМ як зразка для наслідування, знавця процесів мислення, вмілого користувача сучасними освітніми технологіями, пізнання і роль студента, якому слід почерпнути з цих демонстрацій якийсь набір прийомів і методів, які він зможе використовувати при конструюванні своїх власних знань. Відтак учитель ІМ розвивається сам і допомагає студентам.

Існують різноманітні способи класифікації медіа-засобів (Іць, 2013). Однак для нас потрібною і актуальною є така, що розриє більші можливості використання новітніх інформаційних технологій на уроках вивчення іноземної мови. Відтак, як ми уже зазначали вище, медіа технології можна класифікувати відповідно до мовленнєвої діяльності. Отже, класифікація складається з 3-х груп медіатехнологій: навчально-ситуативних; самостійно-креативних; імітаційно-компілятивних.

Відповідно кожна з цих груп включає в себе ще низку різних аудіо та відео прийомів. Правильний вибір та інтеграція медіатехнологій у професійну підготовку майбутнього вчителя ІМ дозволять досягти цілей медіаосвіти, пов'язаних з уміннями студентів знаходити, готувати, передавати й отримувати необхідну інформацію.

Під *навчально-ситуативними медіаосвітніми технологіями* ми розуміємо «технології, які завдяки створеній обстановці, що максимально наближена до життя та майбутньої професійної діяльності, забезпечують умови мінливості та багатоваріантності. Вони вимагають від студентів уміння застосовувати отримані професійні та теоретичні знання в практичних ситуаціях на уроках іноземної мови. Дані технології складають базову модель трьох стадій «виклик – реалізація змісту – рефлексія», яка допомагає майбутнім учителям ІМ самим визначати цілі навчання, здійснювати продуктивну роботу з інформацією та розмірковувати про те, що вони дізналися» (Іць, 2013, с. 38).

Перша з означених стадій – стадія виклику (*evocation*) – задає мотивацію, яка спонукає до роботи з новою інформацією та пробуджує інтерес до теми; інформаційну, яка актуалізує наявні знання з теми та комунікаційну, яка забезпечує безконфліктний обмін думками. Багато в чому ефективні, і послідовність наступних дій залежить від добре виконаної поточної стадії. На цій стадії пригадуються попередні здобуті знання і навички для того, щоб навести правильні логічні зв'язки з новою інформацією (Онкович, 2007).

Наступною є стадія осмислення-реалізації (*realization*). Тут є безпосередньо робота із представленою інформацією іноземною мовою, знайомство з нею (текст, відеофільм та ін.) та постійний контакт для збереження цікавості та поглиблення в нову ситуацію.

Остання третя стадія передбачає рефлексію (*reflection*) – стадія найбільш творча і цікава, де самостійно учень може проявити потенціал. Тут проявляються навички комунікаційні для ефективного спілкування іноземною мовою між студентами та обміну думками, здобуваються нові знання, водночас відкриваються ширші перспективи для майбутніх відкриттів, а також формування власної думки щодо побаченого й почутого (Онкович, 2007).

Як ми вже зазначали, кожен з трьох видів медіа технологій, у свою чергу, ще поділяються на такі, що мають візуальну опору, аудіо опору та аудіо-відео опору.

А. Навчально-ситуативні медіаосвітні технології з візуальною опорою.

Тут теж ще можна виділяти ті, які ефективні при проведенні лекційних чи семінарських занять з іноземної мови, однак ми просто їх назвемо і коротко схарактеризуємо.

– «Ключові слова» при вивченні нових термінів курсу. Лектор дає майбутнім учителям ІМ чотири-п'ять ключових термінів і пропонує шляхом «мозкового штурму» дати загальне трактування цих термінів і припустити, як вони будуть застосовуватися на занятті. Наприкінці заняття можна повернутися до даної теми, щоб перевірити правильність осікання на початку заняття і спробувати ввести нові слова в контекст.

– «Бортовий журнал» – розділяємо аркуш паперу на частини і записуємо у першій колонці те, що знаємо. Потім після обговорення почутої інформації – те, що тепер відомо. Згодом ставимо «+» чи «-» відповідно до того, що з'ясувалось було правильним, а що ні.

– Медіаосвітня технологія «Двочастинний щоденник» – пов'язати зміст тексту зі своїм особистим досвідом.

– Медіаосвітня технологія «Тричастинний щоденник» має третю графу – «листи до вчителя». Ця технологія дозволяє працювати не тільки з медіаінформацією іноземною мовою, але і проводити діалог з викладачем з приводу прочитаного (побаченого).

– Медіаосвітня технологія «Зведена таблиця» – «лінії порівняння», тобто характеристики, за якими майбутні вчителі ІМ порівнюють різні педагогічні явища або формулюють їх самі. Для того, щоб в якийсь групі «ліній порівняння» не було занадто багато, можна запропонувати наступний спосіб: вивести на дошку абсолютно всі пропозиції студентів щодо «ліній», а потім попросити їх визначити найбільш важливі. «Важливість» необхідно аргументувати.

– Технологія «Таблиця-синтез» може бути продуктивно використана на методичних колоквиумах для роботи з автентичним текстом зі спеціальності, наприклад, Філологія чи Середня освіта. Мова і література (англійська). Спочатку викладач пропонує студентам питання, що показує проблеми у різних автентичних текстах. Студентів просять підібрати ключові слова, фрази, які, як їм здається, можуть бути опорними в тексті. Майбутні вчителі ІМ самостійно (або в групі) заповнюють верхню частину першої графі таблиці, далі пропонується сам текст. Після прочитання або слухання тексту таблиця заповнюється повністю.

– Медіаосвітню технологію «Таблиця-KWL» (знаємо, хочемо ззнатися, дізналися) ефективно можна використовувати для того, що ми вже вивчили на уроках з іноземної мови. Для цього на початку уроку тезово написати в одній колонці, що ми знаємо, потім наші очікування відповідно до теми заняття, а наприкінці уроку те, що вже дізналися (Биндас, 2020).

Б. Навчально-ситуативні медіаосвітні технології з аудіо-візуальною опорою.

У цю групу можна додати різні медіатехнології, що поєднують аудіо і відео засоби, однак назвемо найбільш поширені та ефективні.

– Медіаосвітня технологія «Спільний пошук» – вибір цікавого начального матеріалу іноземною мовою з прикладами з повсякденного життя.

– «Правильна» мова допоможе краще зрозуміти особливості уроку іноземної мови.

– Медіаосвітня технологія «Diligent watching» («Добросовісний перегляд») опрацювання слів та виразів класного вжитку, змісту та структури речень, висловлювань іноземною мовою. Зазвичай поширеними є такі види роботи з відеоматеріалами: звичайний перегляд; перегляд з повтором (з метою кращого розуміння); використання стоп-кадру (допомагає сконцентруватись на виразах, передбачити події та перевірити розуміння побаченого та почутого); перегляд слайдів у зворотному порядку; перегляд із середини відео; перегляд тільки початку або тільки кінця відео; робота у групах (перегляд відеоуривків однією групою, прослуховування іншою групою); перегляд уривка без звукового супроводу (скласти можливі діалоги чи придумати кінцівку історії); відтворення певної сцени уроку по пам'яті тощо (Bester, Brand, 2013).

– Медіаосвітня технологія «Концептуальне колесо» – вчитель на дошці або на папері записує висловлювання студентів, їхні ідеї щодо певної проблеми. Робиться це у вигляді кола, де в центрі проблема, а навколо по ступені вирішення цього питання.

– Технологія «Fishbone» («Риб'яча кістка»), завданням якої є на верхніх «кістках риби» сформулювати проблему, а на «нижніх кістках» скелета риби – зафіксувати факти, що підтверджують існування цієї проблеми. Найкращим способом для створення діаграми «Fishbone» є використання онлайн інструменту під назвою *Creately* (<http://creately.com/>), який дозволяє створювати діаграми «Fishbone» онлайн безкоштовно.

Самостійно-креативні медіаосвітні технології.

Під цим видом технологій поєднані ті техніки, які вдало поєднують і самостійні, й творчі з метою отримання продукту інтелектуальної діяльності.

В. Самостійно-креативні медіаосвітні технології з візуальною опорою.

– Медіаосвітня технологія «Wordcloud» («Хмара зі слів») – представляються найбільш часто використовувані слова в тексті. Чим більший курсив слова, тим частіше воно використовується у медіатексті іноземною мовою.

– Медіаосвітня технологія «Press-analyses» («Прес-аналіз») – інші учасники навчального процесу можуть побути в ролі вчителя ІМ і направляти інших у роботі над медіатекстом (який повинен відрізнятися інформативністю, актуальністю теми, викликати інтерес в аудиторії).

– Медіаосвітня технологія «Колажування» передбачає завдання, які орієнтовані на розвиток уяви, фантазію, асоціативне мислення, невербальне сприйняття з використанням ігрових або рольових можливостей педагогічного процесу. Основні типи творчих завдань – це створення рекламних афіш власного медіатексту (наприклад: афіші до

професійних медіатекстів іноземною мовою) за допомогою фотоколажу з домальовуваннями або заснованих на оригінальних власних малюнках; створення малюнків і колажів, які ілюструють твори медіакультури; створення мальованих «коміксів» за мотивами тих чи інших медіатекстів, розрахованих на певну вікову аудиторію.

Г. Самостійно-креативні медіаосвітні технології з аудіоопорою.

Основною таких технологій є створення телевізійних або кінематографічних міні-сценаріїв.

– Медіаосвітня технологія «Аудіо-колажування» передбачає завдання з використанням звукових ефектів, які можна завантажити безкоштовно з Інтернету (<http://www.ilovewavs.com>, <http://www.sounddogs.com/>), редагувати їх і використовувати в різноманітних студентських проєктах. Звук може бути використаний як шумовий ефект, звукова ілюстрація, звуковий супровід.

– Аудіо: функціональні шуми; окремі звуки; слова; джазовий ритм; дитяча пісня, скажімо, англійською мовою.

– Медіаосвітня технологія «IDEAL» (*«Identification. Deal with choices. Estimation. Act. Learning»*), кожна з букв є кроком до вирішення поставленої проблеми – побачити проблему, проаналізувати її, виділити аспекти, оцінити і вибрати способи рішення.

Д. Навчально-ситуативні медіаосвітні технології з аудіо-візуальною опорою.

– Медіаосвітня технологія «Театралізовано-ситуативне заняття» – створення різних аудіовізуальних медіатекстів (короткометражних фільмів, радіо/телепередач, комп'ютерної анімації тощо) за задалегідь написаним планом і міні-сценарієм. Тут цікавим є розподіл між студентами ролей журналістів, режисерів, операторів, дизайнерів, акторів міні-сценаріїв і сценарних епізодів, ведучих та учасників телепередач тощо; репетиційний період і практичне створення медіатексту іноземною мовою.

– Медіаосвітня технологія «WEB-Портфоліо» (Веб-портфель, веб-портфоліо, E-Folio) – це веб-сайт, на якому відображаються освітні результати, результати виконання лабораторних робіт, проєктних завдань, спільної діяльності.

Імітаційно-компілятивні медіаосвітні технології

Тут навчально-пізнавальна діяльність побудована як наслідування зразку та ігрових технологій.

Е. Імітаційно-компілятивні технології з візуальною опорою (Онкович, 2007).

– Медіаосвітня технологія «Картина за вікном» (*«Picture out of the Window»*), – суть її в тому, що студентам пропонується заглянути у вікно і описати, що вони бачать. Потім можна запропонувати чи продовжити історію далі, або ж змоделювати початок, спілкуючись при цьому тільки іноземною мовою.

– Медіаосвітня технологія «Рекламний агент» (*«Editing Director»*) пропонується прочитати оголошення в студентській газеті та відібрати з наявних претендентів учителів для роботи у школі. Завдання може бути ускладнене, якщо дати типи шкіл – спеціалізована школа, ліцей, гімназія, або етап навчання – вчитель для молодшої школи, середньої чи вищої школи.

– Медіаосвітня технологія «Газетний кіоск» (*«Newsstand»*) дозволяє майбутнім учителям дізнатися як познайомити дітей з деякими поняттями медіасвіту (рубрика, малюнок-символ, юний кореспондент, редакція тощо), навчитися орієнтуватися в матеріалах преси для дітей іноземною мовою (Groff, Mouza, 2008).

Є. Імітаційно-компілятивні технології з аудіо опорою.

– Медіаосвітня технологія «Погодись чи не погодись» (*«Agree or disagree»*) – студенти прослуховують інтерв'ю з вчителями ІМ у різних класах, які описують, як вони проводять уроки іноземної мови у початковій школі.

Ж. Імітаційно-компілятивні технології з аудіо-візуальною опорою.

– Рольова медіа-гра «Дубляж» (*«Dub»*) – задалегідь треба підготувати фрагменти з телепередач, фільмів іноземною мовою, які висвітлюють проблеми шкільної

освіти. Студенти «приміряють» на себе роль директора школи, вчителя ІМ з великим досвідом, методиста, студента-практиканта тощо і починають працювати над озвучуванням свого уривка. Відпрацювавши свою роль без звуку, необхідно включити відео у реальному режимі, де виступають реальні учасники. У майбутнього вчителя ІМ є можливість порівняти свої висловлювання, коли він був в ролі вибраного ним героя, зі справжніми висловлюваннями, погодитися чи не погодитися з ними (Онкович, 2007; Деньгаєва, 2015).

– Медіаосвітня технологія «Добре і погано» («Good and Bad») (наприклад, відео фрагмент “The Beauty and the Beast”, тема «Я, моя сім’я та друзі», 3-й клас) допоможе усвідомити які позитивні і негативні сторони характеру можуть мати різні герої мультфільму і більш критично ставитися до них.

– Медіаосвітня технологія «Музичний редактор» («Music Editor») підбір музичного супроводу до знайомих відеофрагментів.

Отже, як бачимо, система медіаосвітньої підготовки вчителя ІМ – безумовно важливий і складний процес, він постійно знаходиться в розвитку і вдосконаленні, як і самі інформаційні технології; він містить такі компоненти: вивчення теоретичної і методичної бази медіаосвіти (український та зарубіжний досвід); ознайомлення з набутим досвідом медіаосвіти в сучасному освітньому просторі; оволодіння практичними навичками, вміння користуватися і швидко знаходити відповідні інформаційні джерела іноземною мовою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Тож, проаналізувавши у ході роботи різні підходи та класифікації медіаосвітніх технологій як однієї з педагогічних умов формування медіаграмотності майбутніх учителів іноземної мови, доходимо висновку, що для того, щоб досягти таких високих показників, виникають певні труднощі: це і брак знань самих вчителів ІМ і викладачів, і проблеми з технічним обладнанням, і небажання йти в ногу з часом, і фінансова ситуація, в якій опиняються освіта та й загалом вся культура через постійний брак недофінансування. Але перспективи з якісного та ефективного застосування медіаосвітніх технологій в освіті є очевидними – науковий прогрес студентів, учителів, а відтак і цілої держави.

У перспективі вбачаємо подальше практичне впровадження медіаосвітніх технологій в освітній процес закладів вищої освіти України, зокрема в ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», з метою отримання результатів дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

- Биндас, О. М. (2020). Специфіка понять «медіаграмотність», «медіакомпетентність» та «медіаосвіта» в підготовці вчителів іноземних мов. *Освіта та педагогічна наука*, 3 (175), 20-30.
- Деньгаєва, С. В. (2015). Медіаосвітні технології як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*, 4, 26-30. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2015_4_7.
- Іць, С. В. (2013). *Педагогічні медіаосвітні технології у професійній підготовці майбутнього вчителя іноземної мови*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка.
- Онкович, Г. В. (2007). Технології медіаосвіти. *Вища освіта України*, 3(5), 357-363.
- Bester, G. & Brand, L. (2013). The effect of technology on learner attention and achievement in the classroom. *South African Journal of Education*, 33(2), 1-15.
- Groff, J. & Mouza, C. (2008). A Framework for Addressing Challenges to Classroom Technology Use. *AACE Journal*, 16(1), 21-46.

REFERENCES

- Bester, G. & Brand, L. (2013). The effect of technology on learner attention and achievement in the classroom. *South African Journal of Education*. 33(2), 1-15.
- Byndas, O. M. (2020). Spetsyfika poniat «mediahramotnist», «mediakompetentnist» ta «mediaosvita» v pidhotovtsi vchyteliv inozemnykh mov [Specificity of the Concepts

- «Media Literacy», «Media Competence» and «Media Education» in the Foreign Language Teachers Training]. *Osvita ta pedahohichna nauka [Education and Pedagogical Sciences]*, 3 (175), 20-30 [in Ukrainian].
- Diengayeva, S. V (2015). Mediaosvitni tekhnolohiyi yak zasib formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutn'oho vchytelya inozemnoyi movy [Media educational technologies as a means of forming the professional competence of a future foreign language teacher]. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Pedagogical sciences*, 4, 26-30. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2015_4_7 [in Ukrainian].
- Groff, J. & Mouza, C. (2008). A Framework for Addressing Challenges to Classroom Technology Use. *AACE Journal*, 16(1), 21-46.
- Its, S.V. (2013). Pedahohichni mediatekhnolohiyi u profesiyniy pidhotovtsi maybutn'oho vchytelya inozemnoyi movy [Pedagogical media technologies in the professional training of future foreign language teacher]. Zhytomyr: ZhSU Publishing House. Ivan Franko [in Ukrainian].
- Onkovich, GV (2007). Tekhnolohiyi mediaosvity [Media educational technologies]. *Higher education in Ukraine*, 3(5), 357-363 [in Ukrainian].

MEDIA EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AS A PEDAGOGICAL CONDITION FOR MEDIA LITERACY FORMATION OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Olena Byndas,

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Romano-Germanic Philology, Luhansk Taras Shevchenko National University

The article, based on the analysis of current research and works of domestic and foreign scientists and practitioners, defines media educational technologies as a means of educational process using periodicals, radio, television, cinema, as well as software and hardware devices that provide collection, processing, accumulation, storage and transmission of information in different languages.

The purpose of the article is to theoretically substantiate the importance of media educational technologies as one of the pedagogical conditions for the media literacy formation of future foreign language teachers. Media educational technologies define the role of a foreign language teacher as a model, an expert of thought processes, a skilled user of modern educational technologies, knowledge and the role of a student who should learn from these demonstrations a set of techniques and methods which they will be able to use to gain knowledge. Thus, the teacher develops himself/herself and helps the students.

In the course of the work, various ways of media educational technologies classification are considered. However, for this study there is only one necessary and relevant, the one that will open up greater opportunities for the use of the latest information technologies at foreign language lessons.

After analyzing different approaches and classifications of media educational technologies as one of the pedagogical conditions for the formation of media literacy of future foreign language teachers, the author concludes that in order to achieve such high performance, there are some difficulties: a lack of knowledge of foreign language teachers and pedagogues, problems with technical equipment, the unwillingness to keep up with the times, and the financial situation in which education and the whole culture find themselves due to the constant lack of underfunding. But the prospects for high-quality and effective use of media technologies in education are obvious – the scientific progress of students, teachers, and hence the whole country.

Keywords: means, media educational technologies, classes, student, foreign language teacher, speaking foreign language.

Надійшла до редакції 17.06.2020 р.

УДК 378.011.3-051:811]:070

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238052>

ORCID 0000-0003-0366-9386

ORCID 0000-0001-6732-5326

MONITORING OF GENERAL SECONDARY EDUCATION QUALITY: DIAGNOSTIC AND COMPETENCY SCIENTIFIC POSITION

Лариса Гриценко,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри теорії та методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

Лариса Лисенко,

аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

У статті проведено з'ясування наукових основ моніторингу якості освіти на засадах діагностично-компетентнісного розуміння можливостей системного дослідження цього процесу в закладах загальної середньої освіти.

Аналіз джерел та публікацій уможливив виявлення значення проблеми моніторингу якості освіти для теорії управління закладами загальної середньої і вищої освіти, розгляду цієї категорії як політичної, управлінської, педагогічної. З'ясування провідних характеристик якості освіти (багатогранності, багаторівневості кінцевих результатів, поліхронності, багатосуб'єктності, багатокритеріальності, невизначеності в оцінках, інваріантності та варіативності) у працях українських і зарубіжних авторів зумовило визначення мети – окреслення в розвідці наукових основ моніторингу якості загальної середньої освіти на засадах діагностично-компетентнісного розуміння можливостей системного дослідження цього процесу в закладах загальної середньої школи. Охарактеризовано функції моніторингу якості освіти: активізувальну, інформаційну, корекційну, формувальну, діагностувальну та аналітичну, моделювальну й управлінську, прогностичну; обрано алгоритм їх реалізації, запропонований Т. Лукіною і А. Белкіним. Визначено діагностично-компетентнісну специфіку методів контролю в системі моніторингу якості загальної середньої освіти. Одним із засобів управління та елементів системи виокремлено моніторинг якості, що його рекомендують розуміти як «нагляд, відстеження, спостереження; випробування або вимірювання через визначені часові інтервали з метою управління та регулювання процесами», який має статус дослідження, а не емпіричного збору матеріалу, та комплексний, системний характер. Проведено висновок про специфіку контролю якості освіти, який передбачає: перевірку – виявлення стану сформованості складників компетентності; оцінювання – вимірювання та умовне відображення цього стану у формі рівня кількісної або якісної оцінки; облік – фіксування результатів у вигляді зведених таблиць. Рекомендовано процес формування оцінки якості освіти відображувати в певній шкалі, яка системно враховує дані, отримані при поточному оцінюванні, тестуванні, виконанні контрольних робіт і практичних завдань, складанні іспитів, рейтингуванні тощо.

Ключові слова: заклад середньої освіти, якість освіти, моніторинг якості загальної середньої освіти, компетентність, діагностичний підхід, педагогічна діагностика.

Problem statement. Modern socio-economic and political changes have become a prerequisite for the national education system reforming. The conception of implementing the state policy in the field of general secondary education reforming «New Ukrainian School» for the period up to 2029, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 14, 2016 №

988, the new Law of Ukraine «On Education» defines the strategic directions and emphasizes the need to improve the education quality, updating its content and forms of organization of the educational process. The implementation of monitoring research into the educational system as an information base in the system of education quality management is among the ways to solve this problem. Monitoring is considered as an effective means of selection, processing, storage of information about the pedagogical system activities in a particular direction, which allows to monitor its condition for a long time, to correct the educational process and predict the development of the educational system. This is important in the conditions of the modernization of national education, because it allows to eliminate the possible miscalculations and develop a strategy for further development of education in time. The quality of national education and educational monitoring studies, which are considered comprehensively, are an important condition for ensuring a high level of quality of educational services in today's conditions.

Analysis of sources and publications. The application of monitoring of the quality of education and academic achievements of pupils and students in domestic pedagogy is actively studied by N. Baidatska, I. Bulakh, L. Kaidalova, O. Lokshyna and others. In the theory and practice of education there are different approaches to such monitoring; some scientists consider monitoring as a means of improving the system of information management of education (P. Anisimov, A. Kovalov, A. Maiorov, etc.), others consider it as a method of improving the strategic planning of secondary and higher professional education (A. Halahan, A. Saveliev, L. Semushyna), emphasize that the creation and full implementation of the educational process management system on the basis of monitoring provides an opportunity to influence the quality of education effectively.

The problem of monitoring was widely covered in the theory of secondary schools management. In numerous scientific researches which are connected with processes of pedagogical management and development of mechanisms of quality of modern education maintenance, O. Bainazarova, M. Bershtadskyi, V. Bezpalko, T. Volobuieva, L. Hrinevych, G. Yelnykova, M. Zahirnyak, A. Dakhin, O. Lokshyna, T. Lukina, V. Luniachek, O. Liashenko, P. Matviienko, O. Ovcharuk, O. Ostroverkh, O. i, N. Talyzova, A. Solohub, M. Potashnyk and others emphasize on reforming the educational system through the use of monitoring technologies. Instead, in modern pedagogical science, approaches to identify the quality of education criteria, to monitor the mechanisms and processes of its use are developed insufficiently. The formation of an educational monitoring system requires the development of both theoretical and methodological principles, on the basis of which a monitoring model, appropriate means and technologies are created. The general methodical bases of designing of educational systems monitoring are connected with the system approach to education, modern management theories, the activity approach to teaching.

The quality of education is considered by Ukrainian scientists T. Lukina, O. Liashenko, A. Maiorov: as a *political category* that accumulates the principles of educational policy of the state at a certain stage of its development and the main strategic lines of the national education system in the context of world trends; as a *social category* that reflects the social ideals of education and outlines the general goals of education, legally defined and normatively established in state standards; as a *category of management* that determines the strategies of influence to the certain indicators of the educational system functioning and chooses the possible ways to change its development; as a *pedagogical category*, which is the quintessence of: 1) the essence of the concept; 2) diagnostic procedures; 3) analysis of the phenomena and properties of the subjects of the educational process. In this sense, it must meet the personal and social goals of education, the political strategy of its development in the context of domestic and global trends, the principles of education management at the different levels of administration (Lukina, 2007; Liashenko, 2004; Maiorov, 2005).

The main characteristics of the quality of education are: *versatility* (the quality of the final result of education and the quality of the potential of educational systems that ensure the

achievement of this quality; the quality of upbringing and teaching results; creative and reproductive, knowledge and activity component of learning and mannerliness); *multilevelness of final results of quality* (quality of graduates of higher, vocational, general and preschool educational institutions, out-of-school education); *polychrony* (a combination of current, tactical and strategic aspects of the quality of education, which at different times are assessed differently by the same subjects); *multi-subjectivity of the quality of education*: the assessment of such quality is made by many entities, including pupils and students, graduates of educational institutions, higher educational institutions, parents of pupils and students, employers, society in general and government bodies, etc.; *multicriteria* (the quality of education can be assessed using an appropriate set of criteria); *uncertainty in the assessment of the quality of education* and educational systems due to the higher level of subjectivity in the assessment of the quality of education by various experts; *invariance and variability*: among the many qualities of educational systems and educational institutions of their graduates are invariant, common qualities for all graduates of each level of education and specific to the selected category of graduates or certain educational systems (Lukina, 2007). Thus, depending on the content that is put in the concept of «quality of education», its essence is considered as: the results of learning and the educational process; efficiency of the education system of a certain level; the desired ideal of person education; priority of the state educational policy (Zahvozdyn, 2001).

Spectrally, the quality of education is considered as a broad (integrated) concept, which includes: the quality of the educational process and the conditions in which it is conducted; quality of technologies; quality of financial conditions; the quality of the conceptual course of management, ie everything that affects the quality of educational institution products (Zymniaia, 2004). Basing on these conclusions, scientists claim that *the quality of education* is its accordance with the purpose and needs of the educational system, modern social norms, educational standards, leading processes and results, which contains a list of requirements to the personality, educational environment, educational system that implements them on the certain stages of person teaching, which corresponds to a certain set of indicators. The quality of education is explained not only with the amount of knowledge, but also with the parameters of personal, ideological, civil development, while the problem of the quality of the educational process is considered from the standpoint of universal and social value of the educational system.

The **purpose** of this article is to clarify the scientific basis for monitoring the quality of general secondary education on the basis of diagnostic and competence understanding of the possibilities of systematic research of this process in general secondary schools.

Presentation of the main material. Today in Ukraine the main educational trends and patterns include: the creation of a common European educational space; development of personal and activity paradigm of educational process; the aspiration to unify and standardize the modern educational approaches; creating conditions for lifelong learning; continuous growth of qualitative indicators of development and functioning of educational institutions. New trends in value priorities change determine the social development, the transition of humanity from an industrial society with a pronounced technocratism of thinking to post-industrial informational, which involves a reassessment of the intelligence and quality of each person education.

Education has long been considered a social institution that meets the needs of society to prepare new generations for life, and to prepare the subjects of social action to solve economic, social, cultural problems facing humanity, because it is education that “forms a person, equips him or her with knowledge, educates civic qualities, the ability to think and work, to communicate and relax, to live in a social way and at the same time to be an individually unique person” (Andrushchenko, 2001, p. 11). According to E. Toffler, in the conditions of transition from the established adaptive educational paradigm which is inherent for industrial and post-industrial society, to the innovative model with its inherent factors of transience, novelty and diversity, the main priority was the formation of human ability to adapt to changing conditions quickly and rationally, which presupposes the presence of such personal traits as the ability to learn, the ability to communicate and the ability to choose (Toffler, 2002, p. 449).

Accordingly, the creation and implementation of quality management systems for education in domestic educational institutions is in line with international standards, in which the quality monitoring is one of the management means and elements of the system, which is recommended to understand as «tracking, supervision, observation; measurement or testing at specified intervals with the purpose to regulate and manage processes».

Due to the variety of tasks and broad monitoring capabilities, the functions that should be performed by quality monitoring as a technology for research in the field of education are determined (Amelina, 2014):

- informational, which is the accumulation of information data banks about the results, which provides a potential opportunity to conduct the analytical and forecasting activities and the development of educational policy at different levels of the educational system management;

- formative and corrective, the essence of which is that the information obtained during the research should be used to identify the causes that affect the quality of education, to fix the numerous unexpected results of the educational process and to form the corrective activity programs;

- activating, which is the monitoring studies conducting involving different groups of participants of the educational process (pupils, their parents, teachers, heads of educational institutions, representatives of state education administration bodies, methodological services, politicians, the public), which not only opens opportunities for broad discussion of educational issues, but also promotes the growth of public consciousness and social activity, as well as pedagogical culture improving;

- modeling and prognostic, which mean the next stage of analytical processing of information obtained during the monitoring research, when modeling involves the construction of a number of models of the researched situation development, and prognostic is related to assessing of the magnitude of mutual influence of internal factors, the action of certain socio-political processes or the results of the educational system functioning to the social and economic development;

- analytical and diagnostic, which are closely related, but separated chronologically: analytical is manifested in a comprehensive consideration of the state of the education system or a particular educational problem in order to determine the factors of influence, assess their importance and significance for further development of the education system, and diagnostic is directly aimed at clarifying the causes of the current situation in order to further develop the alternatives or recommendations for eliminating the identified shortcomings and solving problems;

- managerial, which involves the final use of generalized monitoring information by the management system to develop and make appropriate decisions at all levels, aimed at eliminating the undesirable consequences of the education system reforming, improving the quality of its functioning.

Theoretical analysis of scientific works on the research problem showed that the main tasks of monitoring the quality of professional training are:

- systematization of information about the state and development of the educational process;

- development of a set of indicators that provide a holistic view of the state of the process, the qualitative and quantitative changes in it;

- providing a constant and clear presentation of information about the processes taking place in the context of the formation of the chosen level of education;

- information support of analysis and forecasting of the state and development of the educational process, development of appropriate management decisions (Boichuk, 2014).

All monitoring functions are subordinated to the general goal, which is to increase the efficiency and quality of the studied system.

Monitoring measurements are usually considered as an independent area of research; according to T. Lukina it is “the process of reflection of certain achievements or qualities of the personality in the numerical value”, they are interpreted «as a practical educational activity aimed at obtaining objective assessments of the level of current and final readiness of the students» (Lukina, 2007, p.13), and the main purpose of pedagogical measurements is to obtain numerical equivalents of the manifestation of the feature of interest to the researcher or teacher. Monitoring pedagogical activity is conducted on the basis of the algorithm proposed by A. Belkin:

- *the first step*: frontal study of the educational process with the definition of specific diagnostic tasks; primary, purposeful, systematic accumulation of information about the activities and interaction of participants of the training process;
- *the second step*: classification of the received data for the purpose of preparation for the diagnostic tasks solving; determination of the diagnostic level of information;
- *the third step*: taking into account and evaluation of the external peculiarities of the educational process; analysis of factors that determine external manifestations, determination of their stability, periodicity;
- *the fourth step*: interpretation of the obtained information and formation of a hypothesis about the possible connection of external manifestations with the internal content of the educational process; checking the completeness and accuracy of the received information, adjusting the previous conclusions;
- *the fifth step*: coding (encryption) of the information, which ensures its use for diagnostic purposes;
- *the sixth step*: forecasting further trends in the process development, taking into account the real opportunities to support the positive, as well as overcoming the negative factors;
- *the seventh step*: verification (validation) of the diagnosis and prognosis;
- *the eighth step*: perspective and current planning of pedagogical activity on realization of diagnostic data in quality monitoring on each subject (Belkin, 2005).

Ukrainian pedagogical science and practice uses different scientific approaches in education: systemic, structural, activity orientated , complex, subject-subject, individual, differentiated, personal and others, but recently there has been a shift of emphasis from the concepts of “education”, “mannerliness”, “general culture” on the concept of “competence” and “competency”, as a consequence the attention focuses on the quality of education and the creation of effective mechanisms for its monitoring. Diagnosis (translated from Greek as “ability to recognize”) is considered as the process of making a “diagnosis”, i.e. establishing the level of development of the subject of diagnosis. Control (verification) is used to establish feedback on monitoring procedures. As a pedagogical concept, “control” is a conscious, systematic observation and recording of verbal and practical actions of pupils in order to determine the level of knowledge and experience, mastery of educational material, possession of theoretical and practical knowledge, skills and abilities and the formation of certain personality traits. Thus, in modern didactics, control or verification of training results is interpreted as pedagogical diagnostics, and the system of such control as its quality monitoring.

I. Zymnia in a similar situation emphasizes that with the competence approach implementation a new vision of the content of education, methods and technologies for determining its quality is formed. This will help to preserve cultural and historical, ethno-social values, if we consider the competencies on which the content is as complex personal formations that combine intellectual, emotional and moral components (Zymniaia, 2004). Ukrainian scientists O. Pometun and Y. Tryus are convinced that the competence approach in education is closely related to personal and activity approaches, because it is personality-oriented and can be implemented and tested only in the process of performing a certain set of actions by a pupil (student) (Pometun, 2004). This approach requires the transformation of the content of education, its transformation from a model that exists objectively for «everyone», to the subjective assets of each person, which can be measured.

In the structure of diagnostic research there are levels of pedagogical diagnostics: component diagnostics (has low practical value because it is based on intuition and experience, and the descriptive nature of pedagogical modeling in component diagnostics allows to establish single manifestations and indicators of individual peculiarities of personality and single characteristics of pedagogical influence; structural diagnostics (allows to clarify the state of single components of the pedagogical process to establish links between them, allows the formulation of hypotheses that reveal different degrees of dependence between single components or characteristics); systemic diagnostics allows to determine the functions of single aspects of the educational process as a holistic systemic phenomenon, as well as the potential for the development of this process; establishes a complete picture of the relationships between the single components and the task of identifying the relationships of different pedagogical subsystems. Such diagnostics allows to identify the parameters of competence development and prospects for monitoring the quality of the educational process of professional training) (Brychok, 2015). One of the ways to solve this problem is to update the requirements for education, shift attention from the learning process to its results, focus the content and organization of training to find effective mechanisms for determining the quality of education. The resultant effect of this scientific position is aimed not only at obtaining the amount of knowledge, skills and abilities, but also at the ability, readiness, ability of a person to effective and productive activities, when the main purpose of training is not banal accumulation of knowledge, but gaining the multi-vector practical experience, mastery the diverse technologies and the formation of value life orientations.

There are a number of classifications of types of pedagogical control: *depending on the subject of activity*: external control, mutual control and self-control; *from the point of view of place and value*: previous, current, boundary (divided into thematic and periodic, final); *organizationally distinguish*: individual, pair, group, frontal and combined control; *by form of conducting* the control can be oral, written, test, programmable (computer testing) (Test control and rating in education, 2006).

In the process of monitoring the quality of education, pedagogical control consists of: checking, which is identifying the level of knowledge, skills and abilities (formation of competencies); assessments, which is measuring and conditional reflecting of the level of knowledge, skills and abilities; accounting, which is results recording in the form of marks. Assessment is considered to be the formation of assessment of academic achievement, which integrates and presents in a certain scale (scales) data obtained during testing, portfolio use, exams, practical work, rating their results etc.

Conclusions. Thus, the diagnosis of indicators in the diagnostic-competence approach is conducted by means of pedagogical control, which provides: verification (identification of the level of formation of the components of competence); evaluation (measurement and conditional display of this level in the form of quantitative or qualitative evaluation); accounting (recording results in the form of summary tables). In general, the process of formation of the assessment of the education quality is reflected in a certain scale (scales), which systematically takes into account the data obtained during the current assessment, testing, control works and practical tasks, exams, rankings etc.

ЛІТЕРАТУРА

- Амеліна, С. М. (2014) Методика формування лексичної компетенції майбутніх філологів. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля, Серія «Педагогіка і психологія», Педагогічні науки.* 2 (8), 9-13.
- Андрущенко, В. (2001) Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Справа прогностичного характеру). *Вища освіта.* 1, 11-17.
- Белкин, А. С. (2005) Диссертационный совет по педагогике: опыт, проблемы, перспективы. Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. пед. у-та.

- Бібік, Н. М. 2004 Компетентісний підхід : рефлексивний аналіз застосування. *Компетентісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи* заг. ред. О. В. Овчарук, К. : К.І.С., 47-52.
- Бойчук, І. Д. (2014) Моніторинг якості освіти як складова підготовки сучасного фахівця. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 45, 44-49.
- Бричок, С. Б. (2015) Психолого-педагогічна діагностика як провідний компонент діяльності вчителя. *Збірник наукових праць Рівненського держ. гуманіт. уні-ту*. Рівне. 2, 134-142.
- Загвоздкин, В. К. (2001) Теория и практика применения стандартов в образовании. М. Народное образование; НИИ школьных технологий.
- Зимняя, И. А. (2004). Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании : авторская версия. М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов.
- Лукіна, Т. (2007) Вимірювання й управління якістю освіти : навч.-метод. матеріали. К. : Експрес-об'ява.
- Ляшенко, О. (2004) Стратегія якості як основа освітньої політики країн світу. *Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи*. за заг. ред. О. І. Локшиної. К. : К.І.С.
- Майоров, А. (2005) Моніторинг в освіті. М. : Интеллект-центр.
- Пометун, О. І. (2004) Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентісного підходу в українській освіті. К.: «К.І.С.».
- Тестовий контроль і рейтинг в освіті: навч. посіб. (2006) Харків : ХНАМГ.
- Тоффлер, Е. (2002) Шок будущего. М. : ООО «Издательство АСТ».
- Ягупов, В. (2002) Педагогіка: навчальний посібник. К. : Либідь.

REFERENCES

- Amelina, S.M. (2014). Metodyka formuvannia leksychnoi kompetentsii maibutnikh filolohiv [Methods of forming the lexical competence of future philologists]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia, Seriya «Pedagogika i psykholohiia», Pedagogichni nauky [Bulletin of Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk, Series «Pedagogy and Psychology», Pedagogical Sciences]*, 2 (8), 9-13 [in Ukrainian].
- Andrushchenko, V. (2001). Osnovni tendentsii rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy na rubezhi stolit (Sprava prohnostychnoho kharakteru) [The main trends in the development of higher education in Ukraine at the turn of the century (Case of a prognostic nature)]. *Vyshcha osvita [Higher Education]*, 1, 11–17 [in Ukrainian].
- Belkin, A.S. (2005). *Dissertatsionnyiyy sovet po pedagogike: opyt, problemy, perspektivy [Dissertation Council on Pedagogy: Experience, Problems, Prospects]*. Ekaterinburg: Izdatelstvo Uralskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta [in Russian].
- Bibik, N.M., Vashchenko, L.S. & Lokshyna, O.I. (2004). Kompetentisnyi pidkhid: refleksyvnyi analiz zastosuvannia [Competence approach: reflexive analysis of application]. In *Kompetentisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektivy [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]* / Ed. Ovcharuk, O.V. Kyiv: K.I.S., 47–52 [in Ukrainian].
- Boichuk, I.D. (2014). Monitorynh yakosti osvity yak skladova pidhotovky suchasnoho fakhivtsia [Monitoring the quality of education as a component of a modern specialist training]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity [Problems of engineering and pedagogical education]*, 45, 44-49 [in Ukrainian].
- Brychok, S.B. (2015). Psykholoho-pedahohichna diahnostyka yak providnyi komponent diialnosti vchytelia [Psychological and pedagogical diagnostics as a leading component of the teacher's activities]. *Zbirnyk naukovykh prats Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho*

- universytetu [Collection of scientific works of Rivne State Humanitarian university], 2, 134–142 [in Ukrainian].
- Zagvozdkin, V.K. (2001). *Teoriya i praktika primeneniya standartov v obrazovanii* [Theory and practice of standards applying in education]. Moscow: Narodnoe obrazovanie; NII shkolnyih tehnologiy [in Russian].
- Zimnyaya, I.A. (2004). *Klyuchevyye kompetentnosti kak rezultativno-tselevaya osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii: avtorskaya versiya* [Key competencies as an effective-target basis of a competence-based approach in education: the author's version]. Moscow: Issledovatelskiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov [in Russian].
- Lukina, T. (2007). *Vymiriuvannia y upravlinnia yakistiu osvity* [Measurement and management of education quality]. Kyiv: Ekspres-obiava [in Ukrainian].
- Liashenko, O. (2004). Stratehiia yakosti yak osnova osvitnoi polityky krain svitu [Quality strategy as the basis of educational policy of the world countries]. In *Monitorynh yakosti osvity: svitovi dosiahnennia ta ukrainski perspektyvy* [Monitoring the quality of education: global achievements and Ukrainian prospects] / Ed. Lokshyna, O.I. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
- Mayorov, A. (2005). *Monitoring v obrazovanii* [Monitoring in education]. Moscow: Intellekt-tsentr [in Russian].
- Pometun, O.I. (2004). *Dyskusiia ukrainskykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhennia kompetentisnoho pidkhodu v ukrainskii osviti* [Discussion of Ukrainian pedagogues around the issues of introduction of a competency-based approach in Ukrainian education]. Kyiv: «K.I.S.» [in Ukrainian].
- Bereshchuk, M.Ya., Barkhaiev, Yu.P. & Stadnyk, H.V. (2006). *Testovyi kontrol i reitynh v osviti* [Test control and rating in education]. Kharkiv: KhNAMH, [in Ukrainian].
- Toffler, E. (2002). *Shok budushego* [Shock of the future]. Moscow: OOO «Izdatelstvo AST» [in Russian].
- Yahupov, V. (2002). *Pedahohika: navchalnyi posibnyk* [Pedagogy: a textbook]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

MONITORING OF GENERAL SECONDARY EDUCATION QUALITY: DIAGNOSTIC AND COMPETENCY SCIENTIFIC POSITION

Larysa Hritsenko,

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods technological education of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University;

Larysa Lysenko,

postgraduate student of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University.

The article clarifies the scientific basis of monitoring the quality of education on the basis of diagnostic and competence understanding of the possibilities of systematic research of this process in general secondary education institutions. The analysis of sources and publications made it possible to identify the importance of the problem of monitoring the quality of education for the theory of management of general secondary and higher education, considering this category as political, managerial, pedagogical. Clarification of the leading characteristics of the quality of education (multifaceted, multilevel end results, polychronicity, multi-subjectivity, multi-criteria, uncertainty in assessments, invariance and variability) in the works of Ukrainian and foreign authors led to the goal - outlining in research the scientific basis of quality monitoring on the basis of diagnostic-competence understanding of the possibilities of systematic research of this process in the institutions of general secondary school. The functions of monitoring the quality of education are characterized: activating, informational, corrective, formative, diagnostic and analytical, modeling and management, prognostic; the algorithm of their realization offered by T. Lukina and A. Belkin is chosen. The

diagnostic and competence specifics of control methods in the system of quality monitoring of general secondary education are determined. One of the management tools and elements of the system is defined as quality monitoring, which is recommended to be understood as "supervision, tracking, observation; testing or measurement at specified time intervals to control and regulate processes" has the status of a study rather than an empirical collection of material, and is complex, systemic in nature. The conclusion on specificity of quality control of education which provides: check - revealing of a condition of formation of components of competence is carried out; assessment - measurement and conditional reflection of this condition in the form of a level of quantitative or qualitative assessment; accounting - recording results in the form of summary tables. It is recommended to reflect the process of education quality assessment in a certain scale, which systematically takes into account the data obtained during the current assessment, testing, performance of tests and practical tasks, exams, ranking, etc.

Keywords: *secondary education institution, quality of education, quality monitoring of general secondary education, competence, diagnostic approach, pedagogical diagnostics.*

Надійшла до редакції 18.06.2020 р.

УДК 37.014.3:331.101.1]:7.012

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2020.7.238053>

ORCID ID 0000-0002-6013-4364

ДИЗАЙН-ЕРГОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Тетяна Борисова,

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доторантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

У статті проаналізовано питання матеріально-технічного забезпечення навчального процесу в закладах загальної середньої освіти, вирішення якого лежить у трьохрівневому підпорядкуванні освітніх закладів (макрорівень – міністерства, відомства та установи; мезорівень – місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, об'єднані територіальні громади; мікрорівень – заклади освіти). Окреслено, що для вирішення поставлених на державному рівні завдань з модернізації освітніх процесів необхідною є злагоджена діяльність на всіх рівнях. Доведено, що концептуально всі питання організації освітнього простору вирішуються на макровірні, реальні шляхи втілення та фінансування – на мезорівні, а провідну роль в облаштуванні конкретних навчальних приміщень відіграють керівники та педагогічні працівники закладів освіти. Тому в дослідженні актуалізовано важливість підготовки майбутніх учителів, здатних реалізувати концепцію Нової української школи у всіх її напрямках, зокрема, з точки зору оновлення освітнього простору.

Визначено ключові аспекти формування освітнього простору Нової української школи з точки зору комфорту, безпеки та естетичної привабливості. Подано рекомендації щодо кольорового оформлення інтер'єру навчальних приміщень для учнів початкової, середньої та старшої школи, а також щодо колористичних рішень навчальних приміщень різного призначення.

Розкрито доречність зонування навчального середовища за осередками (відкриттів, новин, матеріалів, комунікативні, тематичні, вчителя, тиші, творчості, живої природи) навчальної діяльності учасників освітнього процесу. Визначено основну (постійну) та мобільну (змінну) зони навчального приміщення, а також наведено орієнтовне оснащення кожної з них. Доведено, що організація комфортного освітнього середовища сприятиме вільному розвитку творчої особистості дитини. Визначено низку вимог (ергономічності, безпечності, надійності та естетичності) до шкільних меблів, які мають бути в першу чергу атропометрично-доцільними та комфортними.

Ключові слова: *Нова українська школа, освітній простір, комфортне навчальне середовище, зонування, оформлення навчальних приміщень.*

Постановка проблеми. Одним із завдань сучасної освіти в українському суспільстві є, по-перше, реалізація ступеневої освіти за обраним напрямом з урахуванням інтересів і здібностей здобувачів освіти, по-друге, забезпечення потреб суспільства у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці фахівцях. Розвиток загальної середньої освіти з орієнтацією на майбутню професійну діяльність молоді та організація належного освітнього середовища потребує розв'язання низки проблем; деякі з них лежать у дизайн-ергономічній площині забезпечення комфортних умов навчання:

– необхідність створення комфортного освітнього середовища з належним рівнем матеріально-технічного забезпечення розвитку профільної освіти відповідно до вимог безпеки праці та навчання;

- необхідність збалансування вимог та ресурсів для забезпечення комфортних умов життєдіяльності всіх учасників освітнього процесу;
- розробки сучасних технологій навчання – професійно-спрямованих, ефективних, емоційно-привабливих та комфортних відповідно до вимог педагогічної ергономіки;
- недостатній рівень підготовки педагогічних кадрів до реалізації вимог ергономічного дизайну в освітньому закладі, тобто, забезпечення організації комфортного освітнього середовища;
- застосування сучасної методики організації профільного навчання у старшій школі, що сприяє професійному самовизначенню учнів.

Молодь, а особливо діти, перебувають у закладах освіти значну частину дня, тому створення безпечних і комфортних умов у цих закладах є досить важливими. Забезпечення таких умов у першу чергу покладається на керівників закладів освіти, педагогів та батьків, які спрямовують свої зусилля на те, щоб облаштувати територію і приміщення закладу освіти, створити сучасний освітній простір, що спонукає учнів навчатися і розвиватися. Враховуючи суспільні вимоги щодо реформування освіти в Україні, модернізації змісту освіти на всіх рівнях, упровадження інноваційних технологій навчання, набуває актуальності нормативне врегулювання питань організації розвивального предметного середовища в сучасних закладах освіти. Формування належного матеріально-технічного облаштування сучасних навчальних закладів сприяє організації та здійсненню повноцінного освітнього процесу.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми дав змогу з'ясувати, що науковці вирізняють різні аспекти організації освітнього середовища залежно від об'єкта дослідження. Питанням організації освітнього простору присвячені наукові дослідження багатьох учених, зокрема, Е. Бурової, В. Гайди, О. Жадько, О. Редька, О. Смолінської та ін. Проблеми організації інклюзивного освітнього простору досліджують М. Захарчук, Ю. Калічак, А. Колупаєва, Т. Марчук, Л. Прохоренко, Т. Сак, О. Таранченко, В. Шнайдер та ін. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища висвітлено у працях А. Білошицького, А. Каташова, Н. Ментової, В. Михальської, К. Приходченко, П. Таланчука та ін. Д. Костюкевич та А. Кух зосереджують увагу на методичних засадах організації сучасного освітнього середовища з фізики в загальноосвітніх навчальних закладах; Н. Гонтаровська доводить, що освітнє середовище є вагомим чинником розвитку особистості дитини, зокрема, через систему методів, форм та засобів, які забезпечують розвиток та самоствердження особистості; шляхам інформатизації сучасного освітнього середовища особливу увагу приділяє Л. Полякова; у своїх роботах К. Приходченко наголошує на важливості формування творчого освітньо-виховного середовища в закладах загальної середньої освіти; наукові розвідки Д. Косенко присвячені ергономічним напрямкам проектування учнівських меблів та створенню універсальних багатофункціональних меблів для закладів освіти. Проте аналіз наукових праць вітчизняних дослідників показав, що питання дизайн-ергономічних аспектів проектування освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти, особливо в руслі Концепції розвитку Нової української школи, замало досліджені й не повністю охоплюють важливі сучасні естетичні та ергономічні проблеми проектування інтер'єру та оснащення навчальних приміщень як комплексного чинника, що сприяє формуванню комфортного розвивального освітнього середовища.

Мета статті – вироблення пропозицій щодо побудови ефективного та комфортного освітнього середовища закладів початкової, базової та профільної середньої освіти, що забезпечить гідні умови навчання, які відповідають сучасним виробничим вимогам та сприяють творчому розвитку особистості й підготовці молоді до професійного самовизначення.

Виклад основного матеріалу. Нині гостро постало питання облаштування навчального середовища у закладах освіти різних рівнів. Педагогічним працівникам доводиться розв'язувати цілу низку непедагогічних проблем з організації освітнього середовища: які поклеїти шпалери, у який колір пофарбувати підлогу чи стіни, як підібрати

шкільні меблі, навчальне обладнання й багато інших завдань із облаштування навчальних приміщень, які вирішують самі вчителі та адміністрації закладу. Кращий європейський досвід – віддати цю всю діяльність у руки професіоналів (дизайнерів інтер'єру) для більшості освітніх закладів залишається лише європейським досвідом. В українських реаліях педагог – це і організатор, і майстер, і економіст, а часто не лише педагогічного процесу, й матеріального забезпечення.

Вирішення організаційних і економічних проблем облаштування навчального середовища проходить, перш за все, на державному рівні (макрорівень), на рівні місцевого самоврядування (мезорівень) й раціонального розподілу ресурсів на рівні закладів освіти (мікрорівень). На думку В. Палькевич, на макрорівні роботу закладів освіти координують Міністерство освіти і науки України, інші міністерства й відомства, наукові установи, дотичні до загальної та професійної освіти. У руслі децентралізації освіти на мезорівні управління навчальними закладами та їх фінансування покладено на місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, об'єднані територіальні громади. Однак, Міністерство освіти і науки залишає за собою провідну функцію визначення загальноукраїнської освітньої стратегії та розробки освітньої реформи в країні (Бахрушин, 2018). На макро- та мезорівнях за ринкових умов більш притаманне регулювання процесів навчання, виробництва продукції (виконання робіт і надання послуг), які здійснюють заклади освіти (Палькевич, 2013).

Якщо спуститися на мікрорівень, то розуміємо, що найкраще організувати та визначити, яке матеріально-технічне забезпечення потрібне для якісного освітнього процесу можуть лише безпосередньо керівники та педагогічні працівники закладів освіти за підтримки органів місцевого самоврядування. Таким чином, реалізація стратегії розвитку освіти залежить від продуманих та ефективних дій об'єднаних територіальних громад.

Мінрегіон спільно з МОН реалізує проєкт «Новий освітній простір». Мета проєкту – трансформація шкільних споруд для забезпечення більшої ефективності навчання шляхом упровадження креативного дизайну, технологічності, створення умов навчання для дітей з особливими потребами (Косенко, 2019). Розглядаючи питання облаштування комфортного освітнього середовища на рівні загальної середньої освіти, ми маємо керуватися низкою державних нормативних документів. Створення комфортного освітнього середовища, орієнтованого на успішне навчання всіх учасників освітнього процесу, повноцінний особистісний розвиток здобувачів освіти та педагогічних працівників, є актуальною вимогою часу. Це одна з ключових умов реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа». Важливим компонентом освітнього простору є розвивальне предметне середовище. Грамотно організоване предметне середовище є платформою для практичної реалізації особистісно-орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, інтегрованого та інших сучасних підходів до організації та здійснення освітнього процесу. Його раціональне проєктування, моделювання та наповнення вимагає врахування таких чинників:

- вимог державних освітніх стандартів і навчальних програм,
- фактору швидкого морального старіння засобів навчання та обладнання,
- специфіки контингенту здобувачів освіти,
- кадрового потенціалу,
- наявної матеріально-технічної бази закладу освіти,
- доступних джерел фінансування й інших об'єктивних чинників (*Безпечно і комфортно*, 2017).

Матеріально-технічне оснащення бази закладу освіти відбувається відповідно до будівельних норм і вимог пожежної безпеки, вимог до оснащення навчальних кабінетів та лабораторій, а для створення позитивного емоційного настрою в закладах освіти враховують тонкощі поєднання кольорів в інтер'єрі та облаштовують зони активного відпочинку, зони релаксації (навіть у вигляді зимового саду).

Освітній простір Нової української школи не обмежується питаннями ергономіки. Організація освітнього простору потребує широкого використання нових ІТ-технологій, мультимедійних засобів навчання, оновлення навчального обладнання, що здійснюється через такі осередки:

- осередок навчально-пізнавальної діяльності з відповідними меблями;
- змінні тематичні осередки у вигляді магнітної дошки, фліп-чарту або стенду тощо;
- осередок для гри, оснащений настільними іграми, інвентарем для рухливих ігор (для початкової та середньої школи);
- осередок художньо-творчої діяльності з полицками для зберігання приладдя та стендом для змінної виставки дитячих робіт;
- куточок живої природи;
- осередок відпочинку з килимом для сидіння та гри, стільцями, кріслами-пуфами, подушками з м'яким покриттям;
- дитяча класна бібліотечка;
- осередок учителя, оснащений столом, стільцем, комп'ютером, полицями чи шафами для зберігання дидактичного матеріалу (Про затвердження Методичних рекомендацій, 2018).

Освітній простір організовується таким чином, щоб учитель міг спостерігати за діяльністю дітей в усіх осередках, а діти мали можливість безпечно переміщуватися і мати місце для зберігання особистих речей.

Розвивальне предметне середовище, належним чином облаштоване відповідно до санітарно-гігієнічних і будівельних норм, технічних регламентів, наповнене сучасними засобами навчання та обладнанням згідно з чинними виробничими й освітніми стандартами, психолого-педагогічними, естетичними, техніко-ергономічними вимогами, за умови доцільного застосування комплексу інноваційних організаційно-методичних заходів забезпечує ефективність освітнього процесу, стає чинником високої якості освіти. (Низковська, & Чуприна, 2019).

Відповідно до Концепції розвитку Нової української школи визначено, що організація комфортного освітнього середовища сприятиме вільному розвитку творчої особистості дитини. Звичайно, що на розвиток дитини зорієнтовано й нові освітні програми, і методи навчання, і засоби навчання, і нове просторово-предметне оточення тощо. У Новій українській школі учні все більше залучаються до проектної, командної навчальної діяльності. З цією метою урізноманітнюється освітній простір, навчальні меблі, форми та засоби навчання. Навчальні кабінети та класи переважно оснащують мобільними робочими місцями для учнів, які легко трансформуються як для індивідуального, так і для групового використання. Для збереження здоров'я дітей шкільні меблі повинні бути атропометрично-доцільними. МОН України рекомендує використовувати шкільні меблі, які відповідають таким вимогам: ергономічності (наявність у кожному класі ергономічних комплектів одномісних меблів для учнів не менше двох ростових груп, наявність підставок та інших пристосувань для шкільного приладдя та особистих речей; форма стільниці така, що забезпечить поєднання індивідуальних парт у групове робоче місце; а також дозволить компактно штабелювати меблі, тощо); безпеки (меблі зроблені з матеріалів, що дозволені чинним санітарним законодавством для використання у закладах освіти; відсутність гострих кутів, сторонніх запахів; заокруглені кути стільниць, спинок та сидінь; матова поверхня стільниць; наявність пристосувань для запобігання пошкодженню та забрудненню підлоги, тощо); надійності (стійкість конструкції; міцність з'єднань деталей конструкції, стійкість поверхонь до миючих та дезінфікуючих засобів, дозволених для використання в закладах освіти, тощо); естетики (привабливий вигляд сучасний дизайн шкільних меблів має відповідати стилю загального облаштування навчального приміщення).

Планування і дизайн освітнього простору школи спрямовується на розвиток дитини та мотивацію її до навчання. Британські вчені довели, що показники навчання залежать й від простору, в якому проходять заняття. На думку доцента Київського національного університету технологій та дизайну Д. Косенка, сучасний освітній простір має будуватися на основі принципів стабільності та гнучкості (Косенко, 2015). Оснащення навчального приміщення можна легко трансформувати й адаптувати до поставлених освітніх завдань, але при цьому не порушуючи цілісність освітнього процесу, тому класні приміщення необхідно раціонально зонувати, поділивши їх на постійну зону і мобільну зону. Постійно діючою зоною є робоче місце педагога, класна дошка, меблі, шафи для зберігання навчальних матеріалів; так формується основне оснащення навчального приміщення.

Робочі місця учнів та інші елементи інтер'єру мають бути мобільними трансформерами, легко пересуватися і складатися. До таких мобільних елементів можна віднести парти і стільці, пуфики, лавочки, крісла, килимки, мольберти, тумбочки тощо. Як індивідуальні, так і групові види навчальних робіт можуть проводитися в різних зонах (секторах) та з різною комбінацією елементів облаштування. Зміна елементів інтер'єру або їх переміщення створює нову творчу атмосферу, викликає інтерес до майбутньої навчальної діяльності. Здивувати учнів – значить зробити навчання цікавішим, а, отже, стимулювати пізнавальну активність. Найкраще організувати простір та вирішити, які саме меблі можуть стати в нагоді, може педагог, враховуючи особливості проведення заняття, кількість місць у приміщенні та бюджет.

Кольорове рішення в інтер'єрі навчального приміщення є найважливішим чинником, що впливає на настрій та атмосферу в класі. Кольори мають створювати комфортні та приємні умови, мотивувати дітей навчатися. Звичайно, не варто обирати холодні похмурі кольори, але й використовувати в інтер'єрі веселку теж недоречно. Наявність значної кількості яскравих предметів у класі розпорошує увагу учнів, заважає концентруватися та сприймати інформацію. Наприклад, не рекомендується обирати шпалери чи лінолеум з візерунком. Також не бажано робити написи чи малюнки на стінах. Розташування меблів також має бути простим, меблі мають гармоніювати між собою, варто обирати один-два кольори, які поєднуються з дизайном інтер'єру. Яскраві акценти слід робити на деталях, що не перебувають увесь час у полі зору учнів (Косенко, 2019).

Навчальні приміщення для молодших школярів рекомендовано фарбувати в теплі кольори, що створюють затишну атмосферу. Серед основних кольорів не повинні домінувати занадто яскраві відтінки, вони можуть дратувати або навпаки сприяти надмірній активності. Яскравими можна зробити окремі деталі інтер'єру, щоб виділити певний сектор, підкреслити певний простір, а для стін, підлоги та меблів краще використати спокійні відтінки. Для оформлення навчальних приміщень середньої школи рекомендується зелений колір, але не всі відтінки зеленого є вдалим. Зелений природний колір є нейтральним, а також вважається заспокійливим. У старшій школі найбільше підійдуть прохолодні кольори (синій, блакитний), а також ахроматичні (білий, чорний, сірий). Холодна кольорова гама вважається сприятливою для інтелектуальної роботи, такою, що допомагає краще концентруватися на творчій діяльності. Учні старшої школи теж прихильно ставляться до більш стриманих холодних відтінків, а яскраві теплі здаються їм досить дитячими. Однак, доповнити холодну гаму яскравими вкрапленнями (акцентами на певних деталях) необхідно для завершеності стилю й створення позитивного емоційного настрою.

Ще один підхід до вибору кольорів – предметно-асоціативний. Існує думка, що різні галузі знань асоціюються з різними кольорами. Так, гуманітарні предмети викликають асоціації у школярів з теплими кольорами, природничі науки асоціюються з синім, зеленим, помаранчевим, а точні – з поєднанням синього та червоного. На основі цього різні навчальні кабінети та лабораторії можна оформлювати в різних кольорах, у залежності від занять, що

в них проводяться; такий підхід допоможе краще налаштувати дітей на роботу. (Косенко, 2019)

Стилістичне рішення навчального простору теж важливий компонент комфортного середовища. У руслі розвитку Нової української школи виник навіть новий підхід до оформлення навчальних приміщень в стилі НУШ. Зосереджуючись на ідеї В. Сухомлинського – «Діти повинні жити у світі краси, гри, казки, музики, малюнка, фантазії, творчості» – класні кімнати облаштовують відповідно до вікової категорії учнів та за окремими осередками (відкриттів, новин, матеріалів, комунікації, вчителя, тиші, творчості, живої природи). Поряд із цим, дизайн класної кімнати має бути врівноваженим – наявність безлічі предметів перенавантажує простір, який сприймається «засміченим». Мінімалізм може бути доречним для старшої школи.

Оформлення інтер'єру варто час від часу змінювати, наприклад тематичними елементами до певного свята, але святковий декор має бути вчасно розташований і так же вчасно прибраний. Елементи оформлення інтер'єру постійного призначення повинні займати незначну частину простору, щоб не загострювати увагу учнів. Наочність та дидактичні матеріали мають бути змінними і виставлятися тільки під ту тему заняття, якої вони стосуються. Навчальні матеріали слід розташовувати так, щоб їх було добре видно і не виникало складнощів із зручністю споглядання. Для змінної інформації краще використовувати магнітну дошку чи дерев'яні планки. Ще одним змінним елементом оформлення навчального приміщення є учнівські творчі роботи. Об'ємні проекти краще розміщувати на комплексі з полиць, підставках, кількість яких має бути обмеженою, щоб не захаращувати освітній простір. Краще частіше змінювати експонати, а роботи фронтального формату (малюнки, вірші) розташовувати на окремій виставковій зоні. Педагог має слідкувати, щоб навчальні матеріали не займали понад половини площі на стіні, краще – менше, але при цьому розташування має бути логічним та впорядкованим.

Висновки. Комфортний освітній простір є важливим елементом навчального процесу. Від вдалого раціонального оформлення інтер'єру залежить ефективність засвоєння інформації, а також фізична, психологічна, комунікаційна та емоційна комфортність перебування учасників освітнього процесу в навчальних приміщеннях. Продуманий дизайн та ергономічно організований освітній простір створюють додаткові можливості для використання різних форм роботи та навчальних методик, а також допомагають створити атмосферу, яка налаштовує на навчання. Створення гармонійного освітнього простору багато в чому залежить від учителя. Наразі підготовка педагогічних кадрів має відбуватися в дусі часу, відповідно до нових запитів реалізації освітніх проєктів, а сучасний вчитель нової української школи має бути готовим вирішувати не лише педагогічні, а й організаційні питання, зокрема щодо оновлення навчальних приміщень та оформлення інтер'єру, який би відповідав вимогам сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

- Бахрушин, В. Є. (2018). Органи управління в освіті у світлі нового закону «Про освіту» *Освітня політика – Портал громадських експертів*. Взято з <http://education-ua.org/ua/articles/1157-organi-upravlinnya-v-osviti-u-svitli-novogo-zakonu-pro-osvitu>.
- Безпечно і комфортно: облаштовуємо заклад освіти. (2017). *Практика управління закладом освіти*. Взято з <https://edirshkoly.mcfr.ua/742492>.
- Косенко, Д. Ю. (2015). Учніські меблі: розвиток, проблеми, тенденції. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*, 3 (86), 254-262.
- Косенко, Д. Ю. (2019). *Як створити шкільний простір, що мотивуватиме учнів навчатися?* Взято з <https://istend.com.ua/news/kak-sozdat-shkolnoe-prostranstvo>.
- Низковська, О. В., & Чуприна, О. Б. (2019). *Обладнання закладів освіти*. Київ: ДНУ «ІМЗО».
- Палькевич, Ю.С. (2013). Економічні аспекти управління розвитком професійно-технічної освіти України в ринкових умовах. *Професійна педагогіка*, 6, 46-52.

Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи. № 283 (2018). Взято з <https://drive.google.com/file/d/11KSKQSRW7c4hoMkFT1gqwU30jrOeh-R-/view>.

REFERENCE

- Bakhrushyn, V. Ye. (2018). Orhany upravlinnia v osviti u svitli novoho zakonu «Pro osvitu» [Governing bodies in education in the light of the new law "On Education"] Osvitnia polityka – Portal hromadskykh ekspertiv [Educational policy - Portal of public experts]. Retrieved from <http://ducation-ua.org/ua/articles/1157-organi-upravlinnya-v-osviti-u-svitli-novogo-zakonu-pro-osvitu> [in Ukrainian].
- Bezpechno i komfortno: oblashtovuiemo zaklad osvity [Safe and comfortable: we equip an educational institution]. (2017). *Praktyka upravlinnia zakladom osvity [The practice of managing an educational institution]*. Retrieved from <https://edirshkoly.mcfra.ua/742492> [in Ukrainian].
- Kosenko, D. Yu. (2015). Uchnivski mebli: rozvytok, problemy, tendentsii [Student furniture: development, problems, trends]. *Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design*, 3 (86), 254-262 [in Ukrainian].
- Kosenko, D. Yu. (2019). Yak stvoryty shkilnyi prostir, shcho motyvuvatyme uchniv navchatysia? [How to create a school space that will motivate students to learn?] Retrieved from <https://istend.com.ua/news/kak-sozdat-shkolnoe-prostranstvo> [in Ukrainian].
- Nyzkovska, O. V., & Chupryna, O. B. (2019). *Obladnannia zakladiv osvity [Equipment of educational institutions]*. Kyiv: DNU «IMZO» [in Ukrainian].
- Palkevych, Yu.S. (2013). Ekonomichni aspekty upravlinnia rozvytkom profesiino-tekhnichnoi osvity Ukrainy v rynkovykh umovakh [Economic aspects of managing the development of vocational education in Ukraine in market conditions]. *Profesiina pedahohika [Professional pedagogy]*, 6, 46-52 [In Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo orhanizatsii osvitnoho prostoru Novoi ukrainskoi shkoly [About the statement of Methodical recommendations concerning the organization of educational space of New Ukrainian school]. № 283 (2018). Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/11KSKQSRW7c4hoMkFT1gqwU30jrOeh-R-/view> [In Ukrainian].

DESIGN AND ERGONOMIC ASPECTS OF THE FORMATION OF THE EDUCATIONAL SPACE OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Tetiana Borysova,

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Doctoral Student of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University.

The article analyzes the issues of material and technical support of the educational process in institutions of general secondary education, the solution of which lies in the three-level subordination of educational institutions (macro-level – ministries, departments and institutions, meso-level – local executive authorities, local self-government bodies, united territorial communities, micro-level – educational institutions). It is indicated that in order to solve the tasks set at the state level to modernize educational processes, it is necessary to work together at all levels. It is proved that conceptually all issues of the organization of educational space are solved on macro-level, real ways of implementation and financing – on meso-level, and the leading role in the arrangement of specific educational premises is played by managers and teachers of educational institutions. Therefore, our research highlights the importance of training future teachers who are able to implement the concept of a New Ukrainian School in all its areas, in particular from the point of view of updating the educational space.

The key aspects of forming the educational space of the New Ukrainian School in terms of comfort, safety and aesthetic appeal are identified. Recommendations are given on the color design of the interior of educational premises for primary, middle and high school students, as well as on color solutions for educational premises for various purposes.

The relevance of zoning the educational environment by centers (discoveries, news, materials, communication, thematic, teachers, silence, creativity, wildlife) of educational activities of participants in the educational process is revealed. The main (permanent) and mobile (variable) zones of the training room are defined, and the approximate equipment of each of them is given. It is proved that the organization of a comfortable educational environment will contribute to the free development of the child's creative personality. A number of requirements (ergonomics, safety, reliability and aesthetics) for school furniture are defined, as they should first of all be antropometrically appropriate and comfortable.

Keywords: *New Ukrainian school, educational space, comfortable learning environment, zoning and design of educational premises.*

Надійшла до редакції 20.06.2020 р.

ПОДІЇ. НОВИНИ

ПРО ЗАХИСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ П. АРТЮШЕНКА «РОЗВИТОК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ШКІЛ З ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ 70-Х РОКІВ ХХ СТ. – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)» (25 жовтня 2019 року)

В умовах глобалізаційних світових процесів соціально-економічні вимоги до вищої педагогічної освіти постійно зростають, визначальним стає завдання підвищення ефективності роботи генерації фахівців з високим рівнем професіоналізму, духовної культури, готовності до педагогічних інновацій і поваги до вітчизняного ретродосвіду підготовки вчителя трудового навчання, якому відведено особливу роль у формуванні особистості учня. Такий підхід акумулюють науково-педагогічні школи, питання становлення, розвитку і впливу яких є постійно актуальним, але в обставинах динамічних трансформацій світового освітнього простору й освітнього середовища країни викликає поглиблений інтерес, особливо – у контексті модернізаційних зрушень у цілісній системі підготовки науково-педагогічних кадрів. Перед формальними й неформальними науковими спільнотами нині постають виклики щодо вирішення нагальних проблем навчання й виховання поколінь, розв’язання яких потребує сучасних зразків консолідації колективних дій учених і педагогів-практиків, постійних контактів, обміну інформацією, взаємної апробації наукових продуктів, що можливе саме в наукових школах, де зберігається спадкоємність традицій дослідницького пошуку та продукується нове знання. Особливий інтерес у ході подібної співпраці викликає поява нових ідей, концепцій, методів, технологій тощо, виникнення інтелектуальних потреб стосовно розвитку, організації й тематики наукових досліджень різних галузей наук про освіту, у тому числі – з трудового навчання і технологій.

Науково-педагогічну школу сьогодні розглядають як важливий рушій у розвитку науки і педагогічної практики, оскільки у сучасних умовах, не дивлячись на значну кількість способів поширення інформації та широкі можливості набуття освіти, становлення вченого рідко відбувається поза межами певного наукового об’єднання. Потік фахової інформації настільки великий, що одній людині не під силу опанувати його; це завдання виконує наукова школа – неформальна співдружність висококваліфікованих дослідників у межах наукового напрямку, згуртованих спільністю підходів до розв’язання проблем, стилем роботи, ідеями та методами їх реалізації. Такий колектив концентрує потужну творчу енергію вчених, координує їхню діяльність у процесі дослідницького пошуку, максимально сприяє розкриттю здібностей молодих науковців, їхньому вихованню й перетворенню в зрілих дослідників, ініціює нові напрями наукових розвідок у сфері трудового навчання і технологій. Як ієрархічно організований розум, що узагальнює досвід декількох поколінь учених, науково-педагогічна школа є яскравим проявом колективної форми творчості під безпосереднім ідейним і практичним керівництвом свого лідера – визнаного вченого, який живить цей колектив науковими ідеями, визначає і спрямовує зміст та методи наукових досліджень.

Проблематиці феномену наукової школи з середини ХХ століття присвячено низку досліджень учених (П. Анохін, В. Горський, Г. Добров, Б. Кедров, Г. Лайтко, К. Лате, С. Микулінський, С. Хайтун, Ю. Храмов, М. Ярошевський та ін.), у працях яких висвітлені загальні засади функціонування наукових шкіл як дослідницьких осередків та колективних

форм наукової творчості. У роботах О. Адаменко, А. Алексюка, В. Вихрущ, Л. Вовк, О. Гнізділової, М. Євтуха, С. Золотухіної, О. Любара, Л. Попової, І. Прокопенка, О. Соболевої, Б. Ступарика, О. Сухомлинської та інших поняття «наукова школа» розглянуте в контексті висвітлення проблем науково-дослідної роботи у вищих закладах освіти в історико-педагогічному аспекті. Значення наукових шкіл для розвитку науки вивчалось в наукознавстві та суспільних науках (А. Антонов, І. Аршавський, Т. Кун, І. Лакатос, Д. Прайс, Н. Семенов, Г. Штейнер та ін.); наукову школу як феномен і наукознавчу категорію було досліджено як у загальноісторичному (В. Корзун, С. Максюкова) і в соціокультурному контекстах (Н. Лукіна, Е. Ляхович).

У вітчизняній і зарубіжній науці представлені різноманітні дослідження з проблеми виробничо-економічної та техніко-технологічної освіти вчителів і школярів. Науковою базою вивчення проблеми підготовки вчителів трудового навчання є фундаментальні роботи П. Андріанова, С. Батишева, О. Коберника, В. Мадзігона, В. Сидоренка, В. Симоненко, В. Полякова, Д. Тхоржевського, А. Щеколдіна. Зміст, форми, методи виробничо-економічної освіти студентів і школярів досліджували в своїх працях Ю. Васильєв, І. Сасова, Н. Слюсаренко, Т. Шамова, В. Шемякіна та інші; проблему технологічної підготовки учнів і вчителів – П. Атутов, М. Корець, А. Цина та ін.; питанням змісту та методики підготовки вчителів трудового навчання присвячені дослідження Ю. Белової, В. Борисова, В. Буринського, В. Васенка, І. Вільш, Л. Козачок, В. Курок, Є. Мегема, В. Назаренка, Л. Оршанського, А. Плутка, Б. Прокоповича, Г. Разумної, Д. Рудика, В. Стешенка, В. Титаренко, В. Харламенко, М. Ховрича. Проте з'ясовано, що опубліковані дані не висвітлюють динаміку та тенденції розвитку вітчизняних науково-педагогічних шкіл із трудового навчання, тому досвід і специфіка функціонування таких наукових шкіл залишаються недостатньо узагальненими щодо нових педагогічних реалій.

Вивчення обставин розвитку науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні, з'ясування необхідності пошуку новітніх шляхів професійного розвитку особистості вчителя трудового навчання і технологій засобами дослідницької діяльності уможливило виявлення низки суперечностей між:

- суспільним запитом на формування національно свідомої, соціально зрілої й компетентної особистості майбутнього вчителя трудового навчання та недостатністю об'єктивних знань про історичний досвід розвитку системи наукових досліджень у значущий період становлення вітчизняної системи професійної педагогічної освіти – кінець 70-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.;

- потребою сучасної педагогічної науки й практики в пошукові ефективних підходів до формування свідомої зорієнтованості на здобутки науково-педагогічних шкіл і залишенням поза увагою цінних надбань, ефективність яких доведено у процесі історико-педагогічного розвитку теорії і практики трудового навчання і технологій;

- загально належним рівнем теоретичного осмислення досягнень і прогалин діяльності науково-педагогічних шкіл із трудового навчання у попередні періоди розвитку та відсутністю ґрунтовного узагальнення цього досвіду у формі класифікації їх на види і методичних рекомендацій щодо використання кращих надбань у ході модернізації сучасної наукової, професійної педагогічної і загальної середньої освіти.

Отже, актуальність проблеми в контексті розв'язання завдань соціально-економічного й національно-культурного розвитку держави, необхідність реформування вітчизняної педагогічної освіти на основі використання прогресивного історичного досвіду зумовили вибір теми дослідження *«Розвиток науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні (кінець 70-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.)»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи є плановою в структурі науково-дослідницьких тем кафедри теорії і методики технологічної освіти «Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну» (державний реєстраційний № 0117U003063) і кафедри культурології та методики викладання культурологічних

дисциплін «Методолого-теоретичні основи та організаційно-методичні механізми модернізації системи освіти Полтавщини» (державний реєстраційний № 0116U002583) Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Тему затверджено вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 6 від 20 грудня 2015 р.).

Об'єкт дослідження: вітчизняні науково-педагогічні школи з трудового навчання.

Предмет дослідження: розвиток науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні в кінці 70-х років ХХ ст. – на поч. ХХІ ст.

Мета дослідження – узагальнити в руслі світових і вітчизняних соціокультурних процесів ідеї і форми розвитку науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні (кінець 70-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.), виявити відповідно обґрунтованих критеріїв класифікації прогресивні надбаня визначених видів таких шкіл і сформулювати рекомендації щодо їх застосування в сучасний період розвитку педагогічної науки і професійної освіти.

Для досягнення мети обрано такі *завдання дослідження*:

1. Визначити основні наукові підходи та проблеми, охарактеризувати дефініційний апарат розвитку науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні.

2. Провести компаративне вивчення діяльності науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні в кінці 70-х років ХХ ст. – на поч. ХХІ ст.

3. Обґрунтувати критерії класифікації та виявити прогресивні надбаня вітчизняних науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в обраний для дослідження період.

4. Розробити матеріали для втілення перспективних ідей та узагальненого історичного досвіду діяльності науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні дослідженого періоду в сучасних умовах розвитку педагогічної науки і професійної освіти.

Для розв'язання поставлених завдань використано *комплекс методів* науково-педагогічного дослідження: *теоретичних* (бібліографічний, праксиметричний, історико-ретроспективний, порівняльний, історіографічний аналіз) – для систематизації й узагальнення наукової, навчально-методичної літератури та вивчення архівних джерел із метою уточнення основних понять і визначення наукових підходів та дефініційного апарату проблеми, хронологічний метод – для забезпечення достовірності отриманих результатів; *емпіричних* (опитування, анкетування, інтерв'ю, спостереження) – для моніторингу ефективності впровадження прогресивних надбань науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні (кінець 70-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.), формулювання рекомендацій щодо втілення перспективних ідей та узагальненого історичного досвіду діяльності таких науково-педагогічних шкіл у сучасних умовах розвитку історико-педагогічної науки і професійної освіти.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що: вперше на основі цілісного історико-педагогічного аналізу розвитку науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні в кінці 70-х років ХХ ст. – на поч. ХХІ ст. визначено методолого-теоретичні засади (комплекс наукових підходів – базових загальнонаукових, парадигмальних, інструментальних) з проблеми, виявлено тенденції цього розвитку в вітчизняному досвіді в обраний для дослідження період кінця 70-х років ХХ ст. – поч. ХХІ ст.; *обґрунтовано* класифікацію науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні на *видатні* (надзвичайні; виняткові; ті, що впливають на інших – лідери Д. Тхоржевський, В. Мадзігон, В. Сидоренко), *відомі* (помітні; ті, що мають успіх, про які знають – очільники О. Коберник, М. Корець, Л. Оршанський, Г. Левченко, Г. Янцур) та *перспективні* (потенційні; ті, що розвиваються – керівники Н. Слюсаренко, Є. Кулик, В. Титаренко, А. Цина та ін.); *розроблено* критерії визначення педагогічної сутності кожного з обраних видів шкіл (динаміка світових процесів трудового навчання і технологій, реакція на них вітчизняної системи підготовки наукових кадрів та професійної педагогічної освіти; зародження й поступове вдосконалення традиційних прогресивних надбань

науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні; поява й еволюція інноваційних концепцій і технологій підготовки майбутнього вчителя трудового навчання; структурування проблематики науково-дослідницької діяльності колективів учених і їхніх лідерів); обґрунтовано напрями (дослідницько-мотиваційний, інтелектуальний, аксіологічний) упровадження прогресивних ідей і досвіду науково-педагогічних шкіл із трудового навчання досліджуваного періоду в сучасній системі педагогічної освіти; уточнено поняття «науково-педагогічна школа з трудового навчання» як складний соціокультурний об'єкт, який забезпечує ретрансляцію ідей і педагогічного досвіду трудового виховання поколінь, як цілісну модель освіти, своєрідне педагогічне середовище, творчий дослідницький колектив, очолюваний відомим ученим у галузі трудового навчання і технологій; уведено до наукового обігу 9 маловідомих архівних документів.

Практичне значення роботи полягає в уведенні теоретичних положень, архівних документів і джерел, використаних у дослідженні, до змісту психолого-педагогічних і спеціальних навчальних дисциплін у сучасних педагогічних університетах, розробці й упровадженні навчального курсу «Наукові школи з трудового навчання в українській педагогіці». Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при створенні підручників, навчальних посібників, розробці навчальних курсів із історії педагогіки, фахових методик, у процесі підготовки й підвищення кваліфікації вчителів трудового навчання у закладах післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження *впроваджено* у навчально-виховний процес закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку студентів за спеціальністю 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології): Бердянського державного педагогічного університету, Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

ВІДГУК

офіційного опонента Стешенка Володимира Васильовича на дисертацію *Артюшенка Петра Петровича*

«Розвиток науково-педагогічних шкіл з трудового навчання в Україні (кінець 70-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.)», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика трудового навчання

У сучасному суспільстві потік фахової інформації настільки великий, що одній людині не під силу опанувати його; це завдання зазвичай виконує наукова школа – неформальна співдружність висококваліфікованих дослідників у межах наукового напрямку, згуртованих спільністю підходів до розв'язання проблем, стилем роботи, ідеями та методами їх реалізації. Тому науково-педагогічну школу сьогодні розглядають як важливий рушій у розвитку науки і педагогічної практики, адже, не зважаючи на значну кількість способів поширення інформації та широкі можливості набуття освіти, становлення вченого рідко відбувається поза межами такого наукового об'єднання. Як ієрархічно організований розум, що узагальнює досвід декількох поколінь учених, науково-педагогічна школа є яскравим проявом колективної форми творчості під безпосереднім ідейним і практичним керівництвом свого лідера – визнаного вченого, який живить цей колектив науковими ідеями, визначає і спрямовує зміст та методи наукових досліджень. Такі колективи, як справедливо актуалізує обрану проблему наш дисертант, концентрують творчу енергію вчених, координують їхню діяльність у процесі дослідницького пошуку, максимально сприяють розкриттю здібностей молодих науковців, ініціюють нові напрями наукових розвідок у сфері трудового навчання і технологій.

Артюшенком П. П. вдало систематизовано джерельну базу дисертації, зокрема, різноманітні дослідження з проблеми виробничо-економічної та техніко-технологічної освіти вчителів і школярів, на яких будуються наукові роботи вчених. Науковою базою вивчення проблеми підготовки вчителів трудового навчання визначено фундаментальні праці П. Андріанова, С. Батишева, О. Коберника, В. Мадзігона, В. Сидоренка, В. Симоненко, В. Полякова, Д. Тхоржевського та ін.; зміст, форми, методи виробничо-економічної освіти студентів і школярів ґрунтовано на роботах Ю. Васильєва, І. Сасоваа, Н. Слюсаренко, Т. Шамоної, В. Шемякіної та ін.; проблему технологічної підготовки учнів і вчителів – П. Атутов, М. Корець, А. Цина та ін.; питання змісту та методик підготовки вчителів трудового навчання – дослідження Ю. Белової, В. Борисова, В. Буринського, В. Васенка, І. Вільш, Л. Козачок, В. Курок, Є. Мегема, В. Назаренка, Л. Оршанського, А. Плутка, Б. Прокоповича, Г. Разумної, Д. Рудика, В. Стешенка, В. Титаренко, В. Харламенко, М. Ховрича. Проте дисертантом з'ясовано, що опубліковані праці не висвітлюють системно динаміку та тенденції розвитку вітчизняних науково-педагогічних шкіл із трудового навчання, тому досвід і специфіка функціонування таких наукових шкіл залишаються недостатньо узагальненими щодо нових педагогічних реалій.

Науковий апарат дослідження вибудовано логічно, чітко сформульовано його завдання. Імпонує те, що для розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів науково-педагогічного дослідження: теоретичних (бібліографічний, прaxсиметричний, історико-ретроспективний, порівняльний, історіографічний аналіз) – для систематизації й узагальнення наукової, навчально-методичної літератури та вивчення архівних джерел із метою уточнення основних понять і визначення наукових підходів та дефініційного апарату проблеми, хронологічний метод – для забезпечення достовірності отриманих результатів; емпіричних (опитування, анкетування, інтерв'ю, спостереження) – для моніторингу ефективності впровадження прогресивних надбань науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні (кінець 70-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.), формулювання рекомендацій щодо втілення перспективних ідей та узагальненого історичного досвіду діяльності таких науково-педагогічних шкіл у сучасних умовах розвитку історико-педагогічної науки і професійної освіти.

Дослідником із високим ступенем наукової зрілості розроблено критерії визначення педагогічної сутності кожного з обраних видів шкіл (динаміка світових процесів трудового навчання і технологій, реакція на них вітчизняної системи підготовки наукових кадрів та професійної педагогічної освіти; зародження й поступове вдосконалення традиційних прогресивних надбань науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні; поява й еволюція інноваційних концепцій і технологій підготовки майбутнього вчителя трудового навчання; структурування проблематики науково-дослідницької діяльності колективів учених і їхніх лідерів); обґрунтовано напрями (дослідницько-мотиваційний, інтелектуальний, аксіологічний) упровадження прогресивних ідей і досвіду науково-педагогічних шкіл із трудового навчання досліджуваного періоду в сучасній системі педагогічної освіти; як складний соціокультурний об'єкт, який забезпечує ретрансляцію ідей і педагогічного досвіду трудового виховання поколінь, як цілісну модель освіти, своєрідне педагогічне середовище, творчий дослідницький колектив, очолюваний відомим ученим у галузі трудового навчання і технологій; уведено до наукового обігу 9 маловідомих архівних документів.

Дисертантом вдало представлено практичне значення роботи, яке полягає в уведенні теоретичних положень, архівних документів і джерел, використаних у дослідженні, до змісту психолого-педагогічних і спеціальних навчальних дисциплін у сучасних педагогічних університетах, розробці й упровадженні навчального курсу «Наукові школи з трудового навчання в українській педагогіці». Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при створенні підручників, навчальних посібників, розробці навчальних курсів із історії педагогіки, фахових методик, у процесі підготовки й

підвищення кваліфікації вчителів трудового навчання у закладах післядипломної педагогічної освіти.

Не викликає заперечення побудована П. П. Артюшенком структура дослідження.

У *вступі* обґрунтовано актуальність і доцільність теми дисертації, проаналізовано загальний стан дослідженості проблеми у психолого-педагогічній науці та стан її реалізації в освітній практиці, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання і методи дослідження, розкрито його наукову новизну, практичне значення, викладено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, подано відомості про структуру і обсяг роботи.

У першому розділі – *«Діяльність науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні як проблема історико-педагогічної науки»* – охарактеризовано методолого-теоретичні засади історико-педагогічного дослідження генези науково-педагогічних шкіл із трудового навчання; визначено джерельну та джерелознавчу базу проблеми; проведено характеристику дефініції «наукова школа з трудового навчання».

У другому розділі – *«Класифікація науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні (кінець 70-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.)»* – охарактеризовано критеріальну базу визначення видів наукових шкіл із трудового навчання в Україні; досліджено видатні українські науково-педагогічні школи з трудового навчання і виховання та відомі науково-педагогічні школи з трудового навчання і технологій; виокремлено перспективні наукові школи з трудового навчання, технологій та основ дизайну; дисертантом з високим ступенем достовірності визначено, що до видатних науково-педагогічних шкіл із трудового навчання віднесено наукові школи, започатковані в 70-х роках ХХ століття, які стали зразками науково-дослідницьких колективів та мають потужний вплив на розвиток педагогічних наук і практики трудового навчання до наших днів, зокрема, значний внесок у теорію і практику трудової і професійної підготовки зробив Д. Тхоржевський.

У третьому розділі *«Перспективні шляхи розвитку вітчизняних науково-педагогічних шкіл із трудового навчання»* – представлено зміст і методичний апарат навчального курсу «Наукові школи з трудового навчання в українській педагогіці», охарактеризовано результати і напрями впровадження матеріалів дослідження в освітньому процесі вітчизняних закладів вищої освіти; виявлено прогностичні напрями розвитку науково-педагогічних шкіл вищих педагогічних навчальних закладів України у ХХІ ст., серед яких: удосконалення нормативно-правової бази діяльності наукових шкіл вищих закладів освіти України; ліквідація розриву між академічною й університетською наукою; організація якісної за виконанням, доступної професійному навчанню студентської науково-дослідної діяльності з трудового навчання і технологій.

Ознайомлення з текстом автореферату і дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою, змістом та оформленням вони відповідають сучасним вимогам МОН України. У тексті автореферату дисертації відображені основні положення, зміст, результати і висновки проведеного П. П. Артюшенком дисертаційного дослідження. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Отже, наукові результати, отримані П. П. Артюшенком, базуються на ґрунтовному аналізі проблеми, систематизації оптимально обраних наукових підходів до її вирішення, використанні значного масиву літературних джерел, архівних та методичних матеріалів, власній авторській науковій позиції, тому вважаємо, що мети дисертаційної роботи досягнуто, а сама дисертація є завершеною самостійною та оригінальною науковою працею. Тому, на наш погляд, результати дисертаційної роботи характеризуються вагомою теоретичною та практичною значущістю.

По-перше, схарактеризовано функції науково-педагогічних шкіл (освітня, дослідницька, виховна, комунікативна, аксіологічна, функція відтворення), що дало змогу уточнити поняття «науково-педагогічна школа з трудового навчання» як складний соціокультурний об'єкт, який забезпечує ретрансляцію ідей і педагогічного досвіду трудового виховання поколінь, як цілісну модель освіти, своєрідне педагогічне середовище,

творчий дослідницький колектив, очолюваний відомим ученим у галузі трудового навчання і технологій.

По-друге, розроблено критерії визначення педагогічної сутності кожного з обраних видів шкіл (динаміка світових процесів трудового навчання і технологій, реакція на них вітчизняної системи підготовки наукових кадрів та професійної педагогічної освіти; зародження й поступове вдосконалення традиційних прогресивних надбань науково-педагогічних шкіл із трудового навчання в Україні; поява й еволюція інноваційних концепцій і технологій підготовки майбутнього вчителя трудового навчання; структурування проблематики науково-дослідницької діяльності колективів учених і їхніх лідерів).

По-третє, матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані при створенні підручників, навчальних посібників, розробці навчальних курсів із історії педагогіки, фахових методик, у процесі підготовки й підвищення кваліфікації вчителів трудового навчання у закладах післядипломної педагогічної освіти.

Водночас зауважимо, що дисертаційна праця не позбавлена окремих недоліків:

1. На наш погляд, у системі запропонованих наукових підходів не вистачає компетентнісного підходу, особливо для характеристики сучасних перспективних науково-педагогічних шкіл з трудового навчання і технологій.

2. Система пропозованих критеріїв класифікації науково-педагогічних шкіл, на нашу думку, є досить загальною. Варто було б визначити один-два критерії, специфічні для кожного з обраних видів шкіл.

3. У другому розділі роботи (підрозділ 2.3) можна було б представити взаємозв'язки між вітчизняними науково-педагогічними школами з трудового навчання, особливо – між відомими та перспективними.

4. На нашу думку, дослідження лише виграло б, якби в ньому було більше авторських узагальнювальних матеріалів (схем, таблиць, рисунків тощо).

5. В оформленні матеріалів дослідження дисертантові, на жаль, не вдалося уникнути окремих стилістичних погрішностей, граматичних помилок, неточностей у використанні розділових знаків. Стиль подання окремих положень, висновків до розділів та загальних висновків має форму наукового звіту.

Водночас робота складає позитивне враження і висловленні зауваження не принижують цінності дисертації. Не зважаючи на висловлені побажання та підкреслюючи їх дискусійний характер, доходимо висновків: дисертаційна робота П.П. Артюшенка виконана вперше, є вагомим науковим працею, яка розвиває існуюче знання педагогічної науки, робить внесок в теорію і методика трудового навчання учнів і підготовки вчителів.

Вважаємо, що дисертація «Розвиток науково-педагогічних шкіл з трудового навчання в Україні (кінець 70-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.)» є оригінальною і самостійною науковою працею, за своїм змістом, рівнем новизни й практичним значенням отриманих результатів відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України до кандидатських дисертацій, а її автор – Петро Петрович Артюшенко – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика трудового навчання.

Доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і методики технологічної та професійної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Володимир Стешенко

*Матеріали підготувала Юлія Васюк,
здобувачка кафедри культурології*

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ, ПРИСВЯЧЕНА
ВСЕСВІТНЬОМУ ДНЮ ЦИВІЛЬНОЇ ОБРОНИ ТА
ВСЕСВІТНЬОМУ ДНЮ ОХОРОНИ ПРАЦІ
«БЕЗПЕКА ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА»
(23-24 КВІТНЯ 2020 РОКУ)**

На факультеті технологій та дизайну (кафедра виробничо-інформаційних дисциплін та безпеки життєдіяльності) відбулася щорічна традиційна Всеукраїнська науково-практична відеоконференція «Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика», присвячена Всесвітнім дням цивільного захисту та охорони праці. У ній взяли участь 258 викладачів, студентів та аспірантів, які представляли такі заклади вищої освіти України: Бердянський державний педагогічний університет, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», Київський національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Криворізький державний педагогічний університет, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, Полтавська державна аграрна академія.

З вітальним словом до учасників конференції звернулись ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка професор Микола Степаненко, декан факультету технологій та дизайну професор Валентина Титаренко.

У пленарному засіданні з доповідями виступили: Стебляк В. М. – начальник управління з питань цивільного захисту Департаменту з питань оборонної роботи, цивільного захисту та взаємодії з правоохоронними органами Полтавської облдержадміністрації, Кац В. В. – головний державний інспектор відділу нагляду в агропромисловому комплексі та соціально-культурній сфері Управління Держпраці у Полтавській області, Гришанин В. М. – заступник начальника Головного управління Державної служби надзвичайних ситуацій України у Полтавській області, Гаврилова К. Ю. – кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій України у Херсонській області, Курок В. П. – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри технологічної і професійної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Шмалей С. В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальнотехнічних дисциплін та охорони праці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Лаврентьєва О. О. – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри загальнотехнічних дисциплін та професійного навчання Криворізького державного педагогічного університету, Туранов Ю. О. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри сфери обслуговування, технологій та охорони праці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Гвоздій С. П. – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри здоров'я людини та цивільної безпеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Буянов П. Г. – доцент кафедри професійної освіти, трудового навчання та технологій Бердянського державного педагогічного університету, Бондаренко В. І. – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри загальнотехнічних дисциплін, безпеки життєдіяльності та автосправи, Васенко В. В. – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри теорії і методики технологічної освіти та комп'ютерної графіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Чемшит В. Г. – методист вищої кваліфікаційної категорії відділу природничо-математичних дисциплін та технологій Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського, аспіранти кафедри теорії і методики технологічної освіти Козирод О. Г. та Лисенко Л. П., кафедри виробничо-інформаційних технологій та

безпеки життєдіяльності Вакуленко Н. В., Дубік Н. П., Рись О. О. – студентка групи ТД-51 факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г.Короленка

24 квітня 2020 року відбулися секційні засідання за шістьма напрямками, де було висвітлено актуальні питання безпеки життя і здоров'я людини, охорони праці та цивільної безпеки.

У практичному модулі в дистанційному режимі лікар екстреної медичної допомоги Вищої категорії Полтавського обласного центру екстреної медичної допомоги Гарбар Ірина Назимівна розповіла й наочно показала учасникам конференції догоспітальні методи надання екстреної медичної допомоги при невідкладних станах.

За результатами проведеної конференції видано збірник матеріалів «Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика», який містить наукові статті про актуальні питання цивільної безпеки, працезахоронної діяльності та безпекознавства у сучасній Україні. Пропонуємо широкому загалові читачів окремі матеріали цього збірника, які висвітлюють проблеми в цій галузі та окреслюють перспективи їх вирішення у дослідженнях аспірантів спеціальності 014 Середня освіта (трудова навчання).

ОСОБЛИВОСТІ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Олексій Дебре

Закон України «Про охорону праці» за редакцією від 27 грудня 2019 р. визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, регулює і встановлює єдиний порядок організації охорони праці (з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища) в Україні. Його дії поширюються і на учасників навчально-виховного процесу під час уроків трудового навчання у загальноосвітніх навчальних закладах [4]. Цю вимогу також має Закон України «Про повну загальну середню освіту», який набув чинності 18 березня 2020 р., згідно зі статтею 21 якого заклад освіти створює безпечне освітнє середовище з метою забезпечення належних і безпечних умов навчання, виховання, розвитку учнів, а також формує у них гігієнічні навички та засади здорового способу життя [5]. Очевидно, що законодавча база з охорони праці була оновлена зовсім нещодавно, проте збереження життя і здоров'я учасників трудової діяльності залишається пріоритетом, що визначає права та обов'язки як учителя трудового навчання, так і учнів.

Дотримання вимог безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу є обов'язковим під час уроків з усіх навчальних предметів, але особливо актуально це на уроках трудового навчання, адже діти шкільного віку не мають достатнього досвіду користування знаряддями праці, вони лише починають системно ознайомлюватись і вивчати правила безпеки життєдіяльності, зокрема, правила безпечної поведінки з матеріалами та відповідними інструментами. Окрім того, на уроках трудового навчання учні не лише вивчають теоретичний матеріал, а й виконують практичні роботи, користуються різними інструментами та матеріалами, неправильне поводження з якими може стати причиною травмування та зашкодити їхньому здоров'ю. Тому дуже важливо, щоб педагоги самі знали і дотримувалися правил безпеки, навчали цього учнів під час уроків трудового навчання.

Саме тому необхідно, організовуючи налагоджену роботу з охорони праці у навчальному процесі, забезпечувати здорові та безпечні умови роботи, попередження травматизму, нормативну експлуатацію приміщень, обладнання і технічних засобів, створювати оптимальний режим роботи і навчання. Проблеми поліпшення умов праці та навчання для учасників навчально-виховного процесу, попередження їх травматизму є одним

із найактуальніших питань сучасного закладу освіти. Для цього мають бути вирішеними такі завдання: навчання учнів правильного поводження у різноманітних життєвих ситуаціях; надання необхідних знань та формування умінь запобігати небезпечним ситуаціям; виховання обережності, почуття відповідальності; своєчасне та доцільне інструктування учасників навчально-виховного процесу.

Метою цього дослідження є формування уявлень про практичне використання норм безпеки життєдіяльності на уроках трудового навчання.

Трудове навчання – важлива складова всієї системи навчання, виховання й освіти молоді. З одного боку, це органічне продовження виховної роботи, що здійснюється в дошкільних закладах, з другого – підготовка до трудової діяльності у дорослому житті [2]. Організуючи навчальний процес, враховуємо як обсяг знань, умінь та навичок учнів, так і зміст роботи та основні шляхи реалізації програмних вимог. Розв'язується широке коло виховних питань: виховується відповідне ставлення до праці – творчий підхід до трудових завдань при розробці проєктів, уміння й бажання працювати на загальну користь, у колективі, а також суспільні мотиви праці, виробляються навички культури праці: акуратності, бережливого ставлення до матеріалів та результатів своєї і чужої роботи, її планування [7].

Метою трудового навчання в системі повної загальної середньої освіти є забезпечення всебічного розвитку особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, готова до трудової діяльності, самореалізації, дбайливого ставлення до родини, своєї країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, а також формування в учнів компетентностей, визначених Законом України «Про освіту» та державними стандартами [5].

Техніка безпеки – це система заходів і механічних засобів, що запобігають дії небезпечних факторів на людину. Значне місце в питаннях створення безпечних і здорових умов праці займає розроблення і впровадження нормативної документації в галузі охорони праці. Це правила з техніки безпеки і норми з санітарії, вимоги вибухобезпеки, пожежобезпеки, електробезпеки тощо. Ці вимоги є юридично обов'язковими як для всіх. При недотриманні цих правил і норм винні несуть юридичну відповідальність.

Програми та методичні посібники до занять з трудового навчання враховують різноманітні умови, в яких працюють учителі, які можливо застосувати як у звичайних класах, обладнаних столами або партами, так і у виробничих майстернях, лабораторіях, цехах.

В. Сухомлинський вважав, що молодшим учням доцільно давати насамперед ручні інструменти та вчити ними обробляти різноманітні матеріали; автоматизовані та електричні інструменти в методичному відношенні правильніше вводити в старших класах, коли учні на власному досвіді зможуть відчутися полегшення від заміни фізичних зусиль механічними [6].

Матеріальне оснащення уроків трудового навчання має, з одного боку, відповідати гігієнічним нормам й естетичним вимогам, з іншого – найкращим чином сприяти формуванню в учнів уявлень, умінь, навичок та внутрішнього прагнення самостійно виконувати вимоги трудової культури. Доцільно, наприклад, виділити у шафах полиці для обладнання до занять з відділеннями для кожного учня; діти самостійно мають брати необхідний інструмент, а після завершення роботи здавати його. Такий спосіб комплектування, привчає кожного учня самостійно обирати необхідні для роботи інструменти та пристосування. Це виховує почуття відповідальності, бажання працювати справним і безпечним інструментом. До занять допускаються учні, які пройшли інструктаж з охорони праці, знають про безпечні методи роботи [3]. Кожен учень зобов'язаний знати й точно виконувати правила безпечної праці на уроках трудового навчання, займати своє робоче місце. Перехід учнів на інше робоче місце без дозволу вчителя забороняється, адже кожен має нести відповідальність за власну робочу зону [1]. Подібні практичні нюанси сприяють вихованню в учнів культури безпеки життєдіяльності не тільки під час навчально-виховного процесу, а й у повсякденному житті.

Проведення інструктажів є обов'язковим елементом практичного використання норм безпеки життєдіяльності на уроках трудового навчання. Загальновідомо, що за характером і часом проведення інструктажі з питань охорони праці поділяються на вступний, первинний,

повторний, позаплановий та цільовий [8]. Вступний інструктаж проводимо з усіма школярами, які беруть участь у навчальному процесі. Первинний інструктаж – безпосередньо на робочому місці з вихованцями на початку занять, де навчальний процес пов'язаний із застосуванням небезпечних факторів. Повторний інструктаж – на робочому місці в терміни, визначені нормативними актами або керівником з урахуванням конкретних умов праці. Позаплановий інструктаж – при зміні технологічного процесу, заміні або модернізації приладів та інструментів, матеріалів та інших факторів, що впливають на стан охорони праці; при порушеннях техніки безпеки, що можуть призвести або призвели до травм, аварій, пожеж тощо. Цільовий інструктаж – при виконанні разових робіт в разі організації масових заходів (екскурсії, походи, змагання тощо).

Про проведення первинного, повторного, позапланового та цільового інструктажу та про допуск до виконання роботи особою, якою проводився інструктаж, вноситься запис до журналу реєстрації інструктажів з питань охорони праці; при цьому обов'язковими є підписи як учня, так і особи, що провела інструктаж. Сторінки журналу реєстрації інструктажів мають бути пронумеровані, журнали прошнуровані та скріплені печаткою.

Виходячи з позицій системного підходу, вчитель трудового навчання має володіти знаннями про правила безпечної поведінки (про джерела небезпеки, заходи її попередження і способах уникнути); уміннями діяти в надзвичайних і небезпечних ситуаціях, а також – методикою навчання безпеки життєдіяльності людини. Адже, згідно з державною концепцією освіти з напрямку «Безпека життєдіяльності людини», освіта та виховання спрямовані на одержання фундаментальних знань, умінь і навичок, формування поглядів, цінностей та поведінки з метою запобігання ризику для життя і здоров'я людей.

Отже, практичне використання норм безпеки життєдіяльності на уроках трудового навчання, маючи пріоритетне значення, можливе лише в комплексі заходів зі збереження життя та здоров'я всіх учасників навчально-виховного процесу. Тому підготовка учнів до безпечної діяльності і подальшого життя неможлива без засвоєння знань з техніки безпеки та їх практичного застосування, що допоможе ідентифікувати небезпеку, яка наближається або виникла, проаналізувати її рівень, прийняти адекватне рішення та свідомо діяти, щоб відвернути небезпеку або зменшити її шкідливий вплив, керуючись розумінням явищ, які лежать в основі будь-якої надзвичайної ситуації.

Література

1. Волощук І. Концептуальні засади розвитку творчих здібностей школярів. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2003. №3. С.4-8.
2. Гуцан Л. Автентична основа трудового виховання молодших школярів. *Початкова школа*. 2004. №7. С.53-55.
3. Конишева Н.М. Методика трудового навчання молодших школярів: Основи дизайн-освіти : навч.-метод. посіб. Москва : Академія. 1999. 192 с.
4. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-ХІІ. Дата оновлення: 27.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
5. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 18.03.2020 р. № 463-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n984>
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. [голова ред. кол. О. Г. Дзевєрін]. Київ : Рад. шк., 1976 – 1977. Т. 4. 640 с.
7. Тхоржевський Д. О. Методика трудового навчання та викладання загальнотехнічних дисциплін. *Вища школа*. 1985. Київ. 175 с.
8. Чернышенко И.Д. Трудовое воспитание школьников. Москва : Просвещение. 1991. 181 с.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Світлана Ляшенко

Здоров'я дітей – одне з основних джерел щастя, радості і повноцінного життя батьків, учителів, суспільства загалом. Для України головною проблемою, яка пов'язана з майбутнім держави, є збереження і зміцнення здоров'я дітей та учнівської молоді. Занепокоєння викликає різке погіршення стану фізичного та розумового розвитку підростаючого покоління, зниження рівня народжуваності й тривалості життя, зростання смертності, особливо дитячої, а також відсутність мотивації до збереження та зміцнення здоров'я. З кожним роком в Україні спостерігається погіршення стану здоров'я дітей: хворобливість, відхилення в роботі внутрішніх органів, мають 90% випускників. Сучасний стан здоров'я та суспільної свідомості населення України свідчить, що існує реальна загроза вимирання нації. При цьому найбільше страждають незахищені верстви населення, які нині позбавлені можливості життєвого самовизначення та самореалізації, що призводить до їх соціальної дезадаптації. Здоров'я дитини, її соціально-психологічна адаптація, нормальне зростання і розвиток багато в чому визначаються середовищем, у якому вона живе. Однією із причин такої ситуації стала система шкільної освіти, зорієнтована на інтелектуалізацію й інтенсифікацію навчального процесу. Інформаційна перевантаженість навчального процесу, його нераціональна з гігієнічної точки зору організація, недостатнє врахування вчителями індивідуальних можливостей учнів спричиняють погіршення стану здоров'я школярів. Відомо, що на стан здоров'я впливає низка соціально-гігієнічних та біологічних факторів. Існуючий стан організації режиму навчально-виховного процесу в сучасній школі, інтенсифікація навчання, зростаючий обсяг інформації вимагають від школярів усе більшого напруження фізіологічних систем організму, що зумовлює високе навантаження на адаптаційні механізми, посилює нервово-емоційну напруженість.

Метою базової загальної середньої освіти є розвиток і соціалізація учнів, формування їхньої національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів. Також випускник основної школи – це патріот України, який знає її історію; носій української культури; виявляє відповідальність і активність у громадському й особистому житті, здатний до підприємливості та ініціативності, має уявлення про світобудову, бережно ставиться до природи, безпечно й доцільно використовує досягнення науки і техніки, дотримується здорового способу життя.

Освіта потребує інноваційних підходів до вирішення питання збереження та зміцнення здоров'я громади, особливо учнівської. Формування здорового способу життя за допомогою освіти виокремлено як один з пріоритетних напрямів державної політики й розвитку освіти. Отже, виникла потреба в кардинальних змінах щодо вирішення зазначеного питання у державі загалом і в системі загальної середньої освіти зокрема. Перед педагогами, психологами, науковцями, практиками стоїть завдання розробки таких педагогічних технологій, які спрямовані на формування особистісних установок на здоровий спосіб життя, усвідомлення підлітком цінностей здоров'я та вироблення позитивної моделі поведінки. Одним із шляхів досягнення цієї мети є формування в школярів відповідального ставлення до свого здоров'я та здоров'я людей, що їх оточують, як до найвищих індивідуальної і суспільної цінності. Стало зрозумілим, що назріла потреба переходу від етапу поінформованості школярів про стан їхнього здоров'я до етапу формування у них стійкої мотивації щодо здорового способу життя.

Здоров'я – єдність соматичного, психічного, духовного, соціального, інтелектуального та творчого аспектів, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад.

Фізичне здоров'я складає організм людини як біологічну систему: органи і системи життєзабезпечення, їхні функції та здоровий стан, фізична діяльність і біохімічні процеси, гігієна тіла, рухова активність, здорове харчування, генетичне і репродуктивне здоров'я, профілактика хвороб, фізичний розвиток. Психічне здоров'я утворюють позитивні емоції і почуття, воля, самосвідомість, самовиховання, мотивація поведінки, стреси, психотравми, резерви психологічних можливостей людини, запобігання шкідливих звичок, формування гігієнічних навичок і позитивних звичок.

Здоров'язбережувальні технології, які використовуються вчителями на уроках трудового навчання, дозволяють: сформулювати соціальну зрілість; забезпечити можливість учням реалізувати свій потенціал; зберегти і підтримати фізіологічне здоров'я учнів.

Аналіз класифікацій існуючих здоров'язбережувальних технологій дає можливість виокремити такі їх види:

- захисно-профілактичні: спрямовані на захист дітей від несприятливих для здоров'я впливів (санітарно-гігієнічні вимоги, чистота, ін.);
- компенсаторно-нейтралізувальні: використовуються для нейтралізації будь-якого негативного впливу (фізкультхвилинки, вітамінізація харчового раціону та ін.);
- стимулювальні: дозволяють активізувати власні ресурси дитячого організму (загартовування, фізичні навантаження);
- інформаційно-навчальні: покликані забезпечити рівень грамотності в питаннях здоров'я.

На кожному уроці трудового навчання з учнями 5-9 класів буде доречно повторити особливості формування постави, її вплив на здоров'я. Також знання про принципи безпечної життєдіяльності, правила поведінки, безпечної для життя теж доцільно активізувати на уроках трудового навчання. Під час використання міжпредметних зв'язків для обґрунтування здорового способу життя, запобіжних заходів щодо травматизму увага переважно акцентується на інтеграції біологічних знань учнів, створенні інтегрованих уроків тощо. У формуванні ключових компетентностей беруть участь усі навчальні предмети, інтегруючи процес навчання навколо них. Опорні знання, отримані в курсі біології, є тим підґрунтям, яке забезпечує розуміння фізіологічних основ здоров'я та механізми дії факторів, що його порушують. Такий зв'язок допомагає у вивченні матеріалу від абстрактного до конкретного й до перевірки практикою. При цьому дуже важливу роль відіграє процес формування системи понять, що забезпечує можливість поглибленого підходу до засвоєння знань. Отже, міжпредметні зв'язки зумовлюють цілісність структури змісту освіти. Інтегровальна функція забезпечує узагальнення наукових знань на різних етапах навчання за умови обґрунтованого встановлення та правильного використання. Під час проведення уроків трудового навчання процес формування здоров'язберігаючої компетентності виступає як основний елемент пізнання, причому ефективність прямо пропорційно залежить від ступеня активності учня на уроці, тому дуже важливо розвивати пізнавальну діяльність школяра, спрямовану на розширення й поглиблення процесу пізнання не тільки при вивченні одного предмета, а й усього циклу. На нашу думку, тільки свідоме сприйняття здорового способу життя визначає результативність зусиль людини в збереженні та зміцненні здоров'я, продовженні тривалості життя, повноцінному виконанні біологічних і соціальних функцій. Таким чином, сучасна система загальної середньої освіти повинна протягом усього періоду навчання учнів бути спрямована на формування в них бережливого ставлення до власного здоров'я, а також виховувати бажання його зміцнювати протягом усього подальшого життя, а на уроках трудового навчання вчитель має надавати цьому питанню особливої уваги.

Змістову лінію сучасної програми з трудового навчання «Здоров'я і безпека» спрямовано на формування особистості учня як духовно, емоційно, соціально і фізично повноцінного члена суспільства, здатного дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище. Отже, учнів 5-9 класів на уроках трудового

навчання вчитель орієнтує дотримуватися правил безпечної праці під час виконання технологічних операцій; розуміти шкідливий вплив фарбових матеріалів на здоров'я людини та знати способи запобігання їхній дії; дотримуватися санітарно-гігієнічних вимог; розпізнавати маркування пластмас для виявлення впливу хімічних матеріалів на власне здоров'я та навколишнє середовище; розуміти чинники впливу хімічних матеріалів на здоров'я людини.

Результатом вивчення наскрізних змістових ліній є процес формування ключових компетентностей, які характеризуються доповненнями учнівського досвіду з урахуванням їхніх природних нахилів та здібностей, збереження власного здоров'я. Тому формування здоров'язберігаючої компетентності в освітньому просторі учнів на уроках трудового навчання є дуже важливим. Під час добору технологій учитель обов'язково має враховувати такі вимоги:

- використання технології не повинне створювати загрозу здоров'ю учня;
- технологія має враховувати вікові особливості, бути доступною для засвоєння учнями та відповідати цілям і завданням проєкту.

Велике значення має вміння безпечно організовувати процес зміни навколишнього середовища для власного здоров'я та безпеки довкілля, вирізняти можливий негативний вплив штучних матеріалів та володіти прийомами їх безпечного застосування.

Література

1. Бойченко Т. Є. Формування в учнів середньої школи системи знань про здоров'я людини : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. К. 1994. 257 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посіб. для студ. вищих навч. закладів освіти. К.: Академія, 2002. 576 с.
3. Мороз О. Г., Сластьонін В. О., Філіпенко Н. І. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація: Навч. посіб. К. 1997. 168 с.
4. Педагогічна професія і особистість учителя: Методичні рекомендації [укл. Н. В. Гузій]. К. 2000. 19 с.
5. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів України. 5 -9 класи. К. : Видавничий дім «Освіта», 2017. 96 с.

*Матеріали підготував Андрій Хлопов,
кандидат фізико-математичних наук, доцент, завідувач кафедри виробничо-
інформаційних технологій та безпеки життєдіяльності Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

ШАНОВНІ АВТОРИ!

До публікації приймаються статті проблемного, узагальнюючого, методичного характеру, оригінальних наукових, практичних досліджень, а також коротких повідомлень, оглядів і рецензій за результатами досліджень у різних галузях наук про освіту, які раніше ніде не друкувались. Статті приймаються українською, російською, англійською мовами та мовами Євросоюзу.

Обсяг тексту статті має бути від 10 до 15 сторінок формату А4, включаючи ілюстрації, таблиці, графіки та список літератури. Стаття, що надсилається на адресу видання ukr.prof.edu@gmail.com повинна мати розширення *.doc*, та містити назву і прізвище першого автора, наприклад, *Стаття_Ткаченко.doc*.

Шрифт тексту 14 кегль Times New Roman, міжрядковий інтервал 1,5, поля тексту 20 мм з усіх боків, абзац 1,25 см.

Увага! Не дозволяється підкреслювання в заголовках, підписах і надписах, автоматичні перенесення, література у вигляді кінцевих виносок, абзац пробілами, використання кольорових малюнків!

Розглянемо детально оформлення тексту статті:

– *перший рядок тексту* (верхній лівий кут сторінки без абзацу, шрифт Times New Roman, розмір шрифту 14) – УДК (обов'язково);

– *другий рядок тексту* (верхній лівий кут сторінки без абзацу, шрифт Times New Roman, розмір шрифту 14) – особистий номер в ORCID (обов'язково). Відступити один рядок;

– *третій рядок тексту* (по центру сторінки, шрифт Times New Roman, розмір шрифту 14, напівжирний, всі прописні) – **НАЗВА ТЕКСТУ**. Відступити один рядок;

– *четвертий рядок сторінки тексту* (по правому краю сторінки, шрифт Times New Roman, розмір шрифту 14, напівжирний, курсив) – **імена та прізвища авторів** (повністю), під ними науковий ступінь, вчене звання, місце навчання/роботи. Відступити один рядок;

– *перед основним текстом* – *анотація* (не менше 150-200 слів) українською мовою, а також *ключові слова* через кому без лапок (вирівнювання по ширині сторінки з абзацом, шрифт Times New Roman, розмір шрифту 14, курсив). Відступити один рядок;

– *основний текст статті* – вирівнювання по ширині з абзацом, шрифт Times New Roman, розмір шрифту 14, повинен містити такі компоненти: постановка проблеми, аналіз джерел і публікацій, мета статті, виклад основного матеріалу, висновки. Відступити один рядок;

– *список літератури* – «ЛІТЕРАТУРА» – вирівнювання по центру, нижче сам список літератури – вирівнювання по ширині, виступ першого рядка на 1,25 в межах поля друку, шрифт Times New Roman, розмір шрифту 14;

– «REFERENCES» – повторюється нижче «ЛІТЕРАТУРА» англійською мовою (якщо джерело було видано англійською мовою) або в транслітерації (якщо джерело було видано тільки українською чи російською мовою).

Важливо! Рекомендуємо здійснювати транслітерацію україномовного тексту за цим посиланням: <http://translit.kh.ua/?tkpn>, а російськомовного тексту – http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html

– після «REFERENCES» відступити на один рядок і нижче подати назву статті, імена й прізвища, наукові ступені, вчені звання, місця навчання/роботи усіх авторів публікації, повторити анотацію та ключові слова англійською мовою.

Звертаємо вашу увагу! Обсяг анотації англійською мовою складає 400-600 слів, вона має бути розширеною.

Звертаємо вашу увагу на те, що всі статистичні дані мають бути підкріплені посиланнями на джерела, всі цитати мають закінчуватися посиланнями на джерела, назви праць у списку літератури розташовуються в алфавітному порядку.

ОФОРМЛЕННЯ МАЛЮНКІВ, ТАБЛИЦЬ, ФОРМУЛ:

– обтікання Малюнка повинно бути «В тексті»: (в меню MSWord: Формат малюнка / Положення / Обтікання / У тексті).

– блок-схеми повинні бути єдиним малюнком або об'єкти схеми – об'єднані: (у меню MSWord: виділити Малювання / Групувати)

– Рис. 1. «назва» – під малюнком, по центру, шрифт Times New Roman, розмір шрифту 14, курсив

– посилання по тексту – (рис. 1)

– «Таблиця» – по правому краю, шрифт Times New Roman, розмір шрифту 14, напівжирний.

– назва таблиці – по центру, шрифт Times New Roman, розмір шрифту 14, напівжирний

– посилання по тексту – (табл. 1)

– формули можуть бути оформлені у MS Equation 3.0 - по центру, праворуч номер формули (1)

– посилання по тексту – (1)

– розмір шрифту на малюнках, графіках, діаграмах, таблицях – Times New Roman 12.

– кількість табличного матеріалу повинна бути доречною.

– Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом.

СТАТТІ З КОЛЬОРОВИМИ РИСУНКАМИ , ДІАГРАМАМИ, СХЕМАМИ

НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

За достовірність фактів, цитат, власних імен, посилань на літературні джерела та інші відомості відповідають автори публікацій.

Редакція сподівається на розуміння того, що одна й та сама стаття не може бути надіслана до кількох видань.

Просимо подавати такі відомості про себе: повні прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь та вчене звання, місце роботи і посада, галузь наукових інтересів, адреса, e-mail та контактний телефон.

Думка редакції може не збігатися з позицією авторів.

UKRAINIAN
PROFESSIONAL
EDUCATION

УКРАЇНСЬКА
ПРОФЕСІЙНА
ОСВІТА

Науковий журнал

№ 7 2020

Редактор *Л. М. Кравченко*

Відповідальний редактор *В. В. Онішко*

Літературний редактор *Н.І. Зінченко*

Редактор англomовних текстів *О. М. Палеха*

Художньо-технічний редактор *Ю. А. Васюк*

Комп'ютерна верстка *О. М. Маєвська*

Підписано до друку 14.09.2020 р. Формат 60x84/8.

Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум.-друк. арк. 12,89. Обл.-вид. арк. 11,07.

Наклад 100 прим. Зам. № 1233

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка,
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
серія ДК № 3817 від 01.07.2010 р.